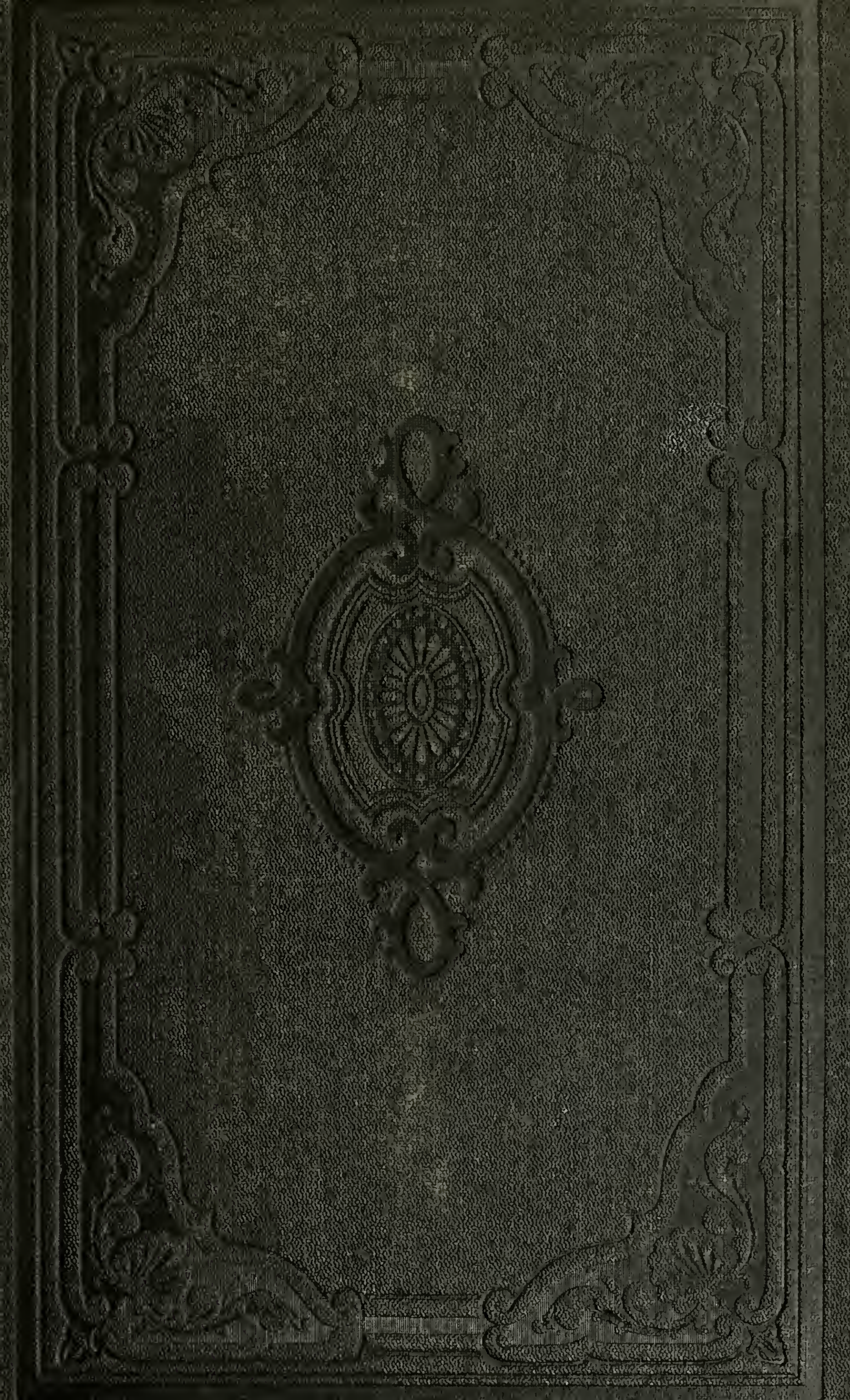
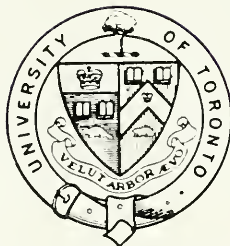

UNIVERSITY OF TORONTO
VELUT ARBOR ÆVO

BIJDRAGEN

VOOR DE

GESCHIEDENIS VAN HET BISDOM

VAN

HAARLEM.

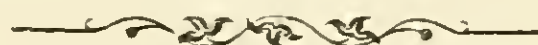
DERTIENDE DEEL.

HAARLEM,
W. KÜPPERS.
1886.

SNELPERS-DRUKKERIJ SINT JACOBS-GODSHUIS TE HAARLEM.

INHOUD.

BEPALINGEN

OVER DE

UITGAVE VAN HANDSCHRIFTEN.

Van het Bestuur van het Historisch Genootschap te Utrecht is aan onze Redactie het hierachter volgende stuk toegezonden, met verzoek om het aan 't hoofd van een eerstvolgend nieuw Deel onzer *Bijdragen* te plaatsen.

Overtuigd als wij zijn van het groote belang dat eene degelijke beoefening der geschiedenis heeft bij gelijkvormigheid van beginselen in de uitgave van handschriften, verleenen wij volgaarne en met instemming eene plaats aan het ons toegezondene ontwerp. Tevens aarzelen wij niet, aan onze geachte medewerkers beleefdelijk het verzoek te doen, dat zij voortaan bij de oorkonden en andere stukken, die zij naar oude handschriften in druk brengen, de voorgestelde „Bepalingen" in acht willen nemen.

De Redactie.

HISTORISCH GENOOTSCHAP TE UTRECHT.

„Het kan niet anders dan een storenden indruk maken, dat de uitgave van historische gedenkstukken nog op zoo weinig gelijkvormige beginselen berust; iedere uitgever handelt naar zijne eigene denkbeelden, die hij dikwijls met een paar woorden tracht te rechtvaardigen, soms zelfs zonder toelichting als richtsnoer aanneemt. Het heeft den schijn, alsof er in dit opzicht geene regelen van kracht waren, terwijl toch sedert lang voorbeelden gegeven zijn, die wel verdienen opgemerkt en, zoo er geene ernstige gronden tegen pleiten, gevolgd te worden." Zoo liet zich de beroemde G. Waitz in 1860 over den toestand in Duitschland uit. Men kan van Nederland in het jaar 1834 niet anders getuigen. Ziet men de historische uitgaven der laatste jaren door, dan blijkt het, dat de geleerden het zelfs over de hoofdbeginselen niet eens zijn. Terwijl sommigen, met even weinig nauwgezetheid als prof. Matthaeus en zijne tijdgenooten, zich niet ontzien den auteur, dien zij uitgeven, in een nieuw grammaticaal pak kleederen te steken, geheele woorden veranderen, den tekst aanvullen en verdere vrijheden zich veroorloven, zijn anderen van schrik over deze gruwelen in het tegenovergestelde uiterste vervallen en beijveren zich den uitgegeven tekst met al zijne moeielijkheden in drukletters voor de ontstelde oogen der lezers te plaatsen. Het is dezen niet genoeg, dat zij alle schrijffouten onveranderd laten, neen de onmogelijke middeleeuwsche interpunctie, het alleronverwachtste gebruik van hoofdletters worden behouden, — ja onlangs is men zelfs zoover gegaan om eene tekstuitgave met onopgeloste verkortingen te leveren. Men behoort voor het beginsel, dat aan deze methode ten grondslag ligt, allen eerbied te hebben, doch desniettemin de methode met al dien eerbied... te verwerpen. Waitz heeft zeer juist gezegd, dat de uitgever zoodoende het werk, dat *zijne* taak is, aan den lezer opdraagt en zich zelven tot een mechanischen copiist verlaagt; men kan er bijvoegen, dat

de uitgever uit den aard der zaak door zijne nauwkeurige kennis van den tekst bevoegder is om het bedoelde werk te verrichten dan 99/100 zijner lezers. Doch bovendien, het streven dergenen, die den tekst geven willen geheel zooals hij geschreven staat, is een hopeloos streven: men kan met drukletters onmogelijk dit doel bereiken, daartoe is alleen een facsimile in staat. De taalgeleerden, die het meest bij eene vrijere behandeling der teksten te verliezen hebben, zijn hiervan dan ook sinds lang overtuigd en leveren uitgaven, die, gereinigd van de door de schrijvers en afschrijvers daarin aangebrachte slordigheden, gemakkelijk te lezen zijn. Het wordt tijd, dat de geschiedkundigen hun voorbeeld volgen. Nauwkeurigheid zonder angstvalligheid, zonder gehechtheid aan het toevallige, zonder jacht op het vreemdsoortige, behoort hier de leuze te zijn. Het komt er slechts op aan, dat men wete, hoeverre men hierbij gaan moet, en dat men zich onderling versta. Is men het eenmaal eens geworden, welke kleinigheden men bij de uitgave volgens het hedendaagsche gebruik wijzigen mag, dan levert zulk eene wijziging geenerlei gevaar; want ook de lezer weet, wat veranderd is, en kan zich wapenen tegen vergissingen van onkundige uitgevers.

Het komt ons wenschelijk voor, met dit doel de thans door de beste geleerden aangenomene regelen bijeen te zamelen en door den druk te verspreiden, zoo kort mogelijk, opdat ieder daarvan kunne kennis nemen. Wij wenschen, dat deze regelen voortaan bij onze publicatiën gevolgd worden. Eene verklaring of verdediging daarvan is nauwelijks noodig: verreweg de meeste rechtvaardigen zich zelf; ten overvloede kan verwezen worden naar het boekje van Roth von Schreckenstein, *Wie soll man Urkunden ediren?* (Tübingen. 1864) [1]), dat dit onderwerp uitvoerig be-

---

1) Slechts op één punt wijken wij van dezen af (trouwens met Waitz en Menzel). Roth verwerpt de onderlinge vervanging van u en v, i en j, en stelt dit gelijk met de verwisseling van ae en e, t en c (b. v. gratia, gracia). De juistheid van het voorbeeld schijnt twijfelachtig: de vormen ae en e, t en c hebben hun historisch belang en drukken bovendien niet een klank uit door een teeken, dat in onze tegenwoordige taal eene geheel andere beteekenis heeft. Men zou het veeleer kunnen vergelijken met het denkbare geval, dat het gebruik van de letterteekens a en b in den loop

spreekt. Nevensgaand opstel is in hoofdzaak vertaald naar een door prof. K. Menzel te Bonn onlangs gesteld programma voor de uitgave der werken van de nieuwe Gesellschaft für Rheinische Geschichtskunde, in welks bestuur verscheidene Duitsche geleerden van naam zitting hebben. Dit programma schijnt grootendeels ontleend aan het bovengenoemde boekje van Roth von Schreckenstein, die schreef naar aanleiding van en onder instemming met een artikel van prof. Waitz, dat denzelfden titel draagt. De regelen, door Waitz kortelijk aanbevolen, zijn weder overgenomen van J. F. Böhmer, wiens methode niet noemenswaardig verschilt van die van Pertz' Monumenta Germaniae. Zou het wellicht vermetel zijn, aan onze landgenooten een door ons gesteld programma te willen opleggen, wij wagen dit met eenig vertrouwen, nu het gesteund is door zulk eene imposante traditie. Wijzigingen van eenig noemenswaardig belang zijn in het stuk niet aangebracht. Wel zijn er enkele regelen *bijgevoegd* over punten, die in het stuk van prof. Menzel niet besproken werden; dit is echter niet geschied dan na overleg met de heeren prof. De Vries, Verdam, Gallée, R. en J. A. Fruin en Pols. Het komt ons voor, dat ook deze nieuwe artikelen derhalve behoorlijk gedekt zijn.

Het Bestuur van het Historisch Genootschap,

W. G. BRILL, *Voorzitter.*

J. A. GROTHE, *Secretaris.*

---

der tijden gewisseld was, terwijl toch over de uitspraak der dus geschrevene woorden geen twijfel bestond. De verandering van u en v is geene verandering van *de letter*, doch van *den vorm der letter.*

BEPALINGEN OVER DE UITGAVE VAN HANDSCHRIFTEN.

I. BEHANDELING VAN TEKSTEN IN HET ALGEMEEN.

§ 1.

De uitgever van handschriften moet zich tot taak stellen, den tekst van het handschrift met volkomene, woordelijke en letterlijke, getrouwheid en ontwijfelbare juistheid in druk over te brengen, en daarbij ook belangrijke bizonderheden der handschriften zooveel mogelijk weder te geven.

§ 2.

Bij het bovengemelde voorschrift moeten echter de volgende beperkingen gemaakt worden:

a. Groote letters worden alleen geplaatst aan het begin van volzinnen en bij eigennamen, bepaaldelijk die van personen, landen, districten, steden, straten, bosschen, velden, maanden, kerkelijke feesten, missen en andere aanwijzingen, die eene dagteekening aanduiden. Wanneer het bij persoonsnamen onzeker is, of de geslachtsnaam dan wel het beroep, de herkomst of eene eigenaardigheid van den aangeduiden persoon wordt bedoeld, gebruikt men ook eene groote letter. De van eigennamen gevormde bijvoegelijke naamwoorden worden eveneens met groote letters geschreven. Titels schrijft men daarentegen met

kleine aanvangletters. Men schrijve alzoo: Vallis floridus, dat Heylighe bloet tot Bergen [1]), de Dijstelcamp, sanctus Johannes Baptista, sanctus Salvator, sanctus Jacobus Apostolus, beatus Willebrordus, Deus, Dominus, canonici Regulares, Judica me, Exaltatio crucis, Pascha, Quadragesima, Nieuwjaersdach, tUtrecht, Tordrecht, Peter die Backer, Willam van den Bossche, Lijse mitten Lappen, grossus Turonensis, rex Romanus; daarentegen: magister Rudolphus, dominus Johannes, Gerardus abbas.

b. Men drukke steeds een korte s (geen lange ſ). De schrijfwijze ß wordt door dit afzonderlijk teeken, of bij gebrek daarvan door ss uitgedrukt.

c. De letters u en v, i en j worden volgens de thans heerschende gewoonte gebruikt. De schrijfwijze w wordt opgelost in uu, uv, vu of vv. Derhalve: universi, uyen, inveni, jaer, juxta, uut, vulnus, vulnisse, *niet:* vniuersi, vyen, jnveni, iaer, iuxta, wt, wlnisse. Bij eigennamen blijft de spelling van het handschrift behouden.

De schrijfwijze u met bovengeschrevene o moet door het bizonder teeken ů teruggegeven worden (niet door uo).

d. In Hollandsche teksten moet het onderscheid behouden worden tusschen ii en ij, tusschen ij en y. Wanneer men geene origineelen, maar afschriften voor den druk gebruikt, doet men wel door de letterteekens ij en y onafhankelijk van het handschrift te plaatsen zooals dat grammaticaal behoort: y in tweeklanken en in opene lettergrepen, ij in geslotene lettergrepen.

1) Als plaatsnaam. (Red. der Bijdr.)

e. De schrijfwijze æ en œ worden opgelost in ae en oe. Het teeken e met eene staart wordt òf door het bizonder teeken ę òf door ae of oe uitgedrukt.

§ 3.

Verkortingen worden opgelost; zoo mogelijk dient echter nagegaan te worden, op welke wijze het handschrift gewoon is de afgekorte woorden te spellen (b. v. voor lr̄a littera of litera, voor gr̄a gratia of gracia, voor hoēn hoeren of horen). Eigennamen, die alleen door de beginletters zijn aangeduid, behooren zoo mogelijk voluit geschreven te worden, doch de aangevulde letters moeten cursief gedrukt worden. (b. v. T*heodericus*, J*ohannes*.)

Verkortingen, die munten, maten en gewichten aanduiden, kunnen door de teekens en verkortingen van het handschrift teruggegeven worden (lb., gr., d., s.). Geregeld terugkomende formulieren of stereotype uitdrukkingen, die in sommige soorten van bronnen (rekeningen, necrologiën, matriculen enz.) zich dikwijls herhalen, kunnen afgekort gedrukt worden. Iedere verkorting moet door een punt aangeduid worden (derhalve: N. s. t. p. q. f. q. voor: Notum sit tam praesentibus quam futuris quod). Wanneer dergelijke verkortingen worden aangebracht, moet de uitgever echter eene lijst daarvan aan den uitgegeven tekst doen voorafgaan.

§ 4.

In het bijeenvoegen van gedeelten van woorden, die in middeleeuwsche handschriften dikwijls gescheiden zijn, volgt men de tegenwoordige schrijfwijze. Derhalve drukke men: uutpanden, opsteken, daertoe, kerspelpape, waar het handschrift heeft: wt panden, op steken, daer toe, kerspel pape.

Evenzoo volge men het hedendaagsche gebruik bij het scheiden van aaneengeschrevene woorden, tenzij de bijeenvoeging van twee woorden eene verandering in de spelling gebracht heeft. Alzoo: van den, zel men, zellen se, doch: mitten, vant, hijs, inne, tUtrecht (aan het begin van een volzin: TUtrecht) voor: mit den, van dat, hy des, ic ne, te Utrecht.

Het enclitische en of ne blijve aan de woorden, waarbij het behoort, gehecht (b. v. want hien vangen soude, — opdat hine mit recht aensprake); doch de negatie en of ne blijve afzonderlijk (b. v. hi en ghedenct niet, — hi ne wilde nyet). Negheen of engheen blijven natuurlijk aaneengeschreven, daar de letters ne en en in dit geval een deel van het woord vormen.

§ 5.

Getallen kunnen in Arabische cijfers gedrukt worden.

Jaartallen (incarnatie, indictie, pontificaat, ordinatie, imperium, regnum) en de getallen van den Romeinschen kalender worden daarentegen met Romeinsche letters geschreven. Bovengeschrevene letters, die het geslacht en den naamval van het jaartal aanduiden, kunnen weggelaten worden.

Bij de uitgave van origineelen wordt de gewoonte van sommige schrijvers om een jaartal gedeeltelijk in cijfers, gedeeltelijk in letters uit te drukken behouden (b. v. anno millesimo CCC quinquagesimo VI).

§ 6.

De oude interpunctie wordt weggelaten en vervangen door eene nieuwe volgens den zin van den tekst. Twijfelachtige gevallen moeten in eene noot vermeld worden. Vraagteekens voor aan de volzinnen blijven staan. Evenzoo

de zoogenaamde digniteitspunten (twee punten in plaats van den eigennaam vóor de aanwijzing eener waardigheid, b. v. . . praepositus).

§ 7.

Bepaalde schrijffouten en woorden, die bij vergissing tweemaal geschreven zijn, worden verbeterd en geschrapt; doch eene noot moet de lezing van het handschrift vermelden.

Grootere vergissingen blijven in den tekst staan, terwijl de vermoedelijk juiste lezing in eene noot wordt opgenomen.

Enkele woorden, die blijkbaar door slordigheid van den afschrijver weggelaten, maar voor het begrijpen van den tekst bepaald noodig zijn, moeten voorzichtig aangevuld en tusschen ronde haakjes ( ) in den tekst gedrukt worden.

§ 8.

Alle lacunes, die door vlekken of door beschadiging van perkament of papier ontstaan zijn, moeten zoo mogelijk aangevuld worden. De aangevulde woorden, lettergrepen of letters worden in vierkante haakjes [ ] gevat. (Derhalve wijst [rei] memoriam aan, dat het woord rei toevallig onleesbaar geworden is; daarentegen beteekent (rei) memoriam, dat het woord rei in het handschrift vergeten is.)

Is de aanvulling onmogelijk, dan plaatst men in de lacune zoovele punten als er waarschijnlijk letters gestaan hebben. Bij grootere lacunes vervange men die door zoovele regels met punten als er regels ontbreken; is dit onmogelijk, dan deele men den omvang der lacune in eene noot mede.

§ 9.

Gedeelten van het handschrift, hetzij enkele woorden of geheele bladzijden, die door latere hand bijgeschreven zijn, worden met cursieve letters gedrukt. Zijn die bijvoegingen door verschillende handen geschreven, dan geve men, wanneer het getal handen niet te groot is, in eene noot op, welke hand iedere bijvoeging geschreven heeft.

Blijkt het uit de verandering van het schrift of de kleur van de inkt, dat gedeelten van het handschrift later geschreven zijn door dezelfde hand, die de rest van den tekst schreef, dan moet daarvan in eene noot melding gemaakt worden.

§ 10.

Van het voorkomen van ledige bladzijden of gedeelten van bladzijden in handschriften wordt melding gemaakt; evenzoo van doorgehaalde of verbeterde woorden.

§ 11.

Wanneer het jaartal, waarin een handschrift op papier geschreven is, niet uit den tekst zelf blijkt, dan geve men het watermerk van het papier op.

II. Bizondere regelen voor de uitgave van oorkonden.

§ 12.

Aan elke oorkonde gaat vooraf eene korte inhoudsopgave of regest, met aanwijzing van plaats en tijd, waar de oorkonde is opgesteld. De tijdsopgave wordt berekend volgens den tegenwoordigen kalender; men plaatst eerst het jaar, dan de maand, daarna den dag. Het regest wordt gedrukt met andere letters dan de tekst der oorkonde.

§ 13.

Onder den tekst der oorkonde plaatse men met kleinere letters:

1°. Inlichtingen over den aard van het gebruikte handschrift (op perkament of papier, origineel of kopie, bij kopiën uit welken tijd en van welken tekst).

2°. Opgave van de plaats, waar het handschrift zich bevindt.

3°. Opmerkingen over de wijze van bezegelen en van vouwen.

4°. Eene korte beschrijving der zegels.

5°. Eene opsomming der boeken, waarin de oorkonde reeds gedrukt, in regest medegedeeld of uitvoerig besproken is. Na de vermelding van eene verzameling oorkonden of regesten van algemeen erkende wetenschappelijke waarde kan men de opsomming van minderbeduidende werken weglaten.

§ 14.

Bij het afdrukken van keizerlijke en pauselijke oorkonden worden behouden de afbrekingen der regels van de onderteekening, — van de recognitie door kanselier, notaris enz., — en van de dagteekening. Bij het monogram moet de zoogenaamde „Vollziehungsstrich" worden opgegeven; bij het teeken van de recognitie behoort men uit te maken, of van de persoonlijke medewerking van den kanselier of notaris blijkt; bij de dagteekening lette men op, of de latere bijvoeging van plaats of dag door schrift of inkt te constateeren is.

Ook bij andere oorkonden van bizonder belang (van bisschoppen, abten, landsheeren, steden enz) moet van diplomatische regels en gewoonten op dergelijke wijze melding gemaakt worden.

§ 15.

Het bij sommige oorkonden vooral in de eerste regels voorkomende gebruik van verlengde letters wordt aangeduid door gespatiëerden druk.

§ 16.

Het chrismon aan het begin der eerste regels van sommige oorkonden wordt door C. (zonder haakjes) aangeduid. De kruisjes aan het begin van bisschops-oorkonden worden afgedrukt.

§ 17.

Ten einde het herkennen van het gebruikte handschrift te vergemakkelijken, moeten de twee of drie eerste regels van elke oorkonde, die volgens het origineel of volgens een afschrift in een oud kopieboek van groote waarde wordt afgedrukt, door kleine staande streepjes worden aangeduid. In pauselijke oorkonden, bepaaldelijk uit de 13e eeuw, moet de lengte der beide laatste regels op dezelfde wijze aangeduid worden, omdat de pauselijke kanselarij bij de verdeeling der tijdsbepalingen over deze beide regels bizondere voorschriften volgde.

DE KERKELIJKE GOEDEREN

EN

DE STAATSREGELING VAN 1798.

(Vervolg van bladz. 415, Deel XII).

§ IV.

Strijd over de Nationaal-*verklaring van Kerkelijke* (*of zoo als ze toen genoemd werden* geestelijke) *goederen, volgens het* 4[de] *der Additionele Artikelen der Staatsregeling van* 23 *April* 1798.

Zagen wij, in de vorige § ten gevolge van het 6[de] der Additionele Artikelen van de Staatsregeling van 23 April 1798, over de naasting van Kerkgebouwen en Pastoriehuizen der „voormaals heerschende Kerk" een hevigen strijd tusschen de Katholieken, die hunne wettelijke aanspraak deden gelden en de Hervormden, die met hand en tand poogden te behouden wat zij in bezit hadden; nu gaan we een niet minder heftigen strijd zien over het 4[de] der meergemelde Additionele Artikelen betreffende de geestelijke [1]) goederen en fondsen, waaruit de Hervormde Leeraars bezoldigd werden, een strijd echter meer tusschen de Hervormden en de burgerlijke autoriteiten; een strijd van den kant der Hervormden, pro aris et focis,

1) Ofschoon de benaming *geestelijke* goederen minder juist is, en wij een geheel ander soort van goederen *geestelijke* „*spiritualia*" noemen dan de *kerkelijke ecclesiastica*, die hier bedoeld worden, zullen we toch, wijl ze in alle wettelijke bepalingen en andere stukken en geschriften van dien tijd onder den naam van *geestelijke* goederen voorkomen, ook die benaming, zij ze ook al minder juist, bezigen. Dit zij eens voor altijd hier opgemerkt.

voor hetgeen zij als een levensquestie voor hun Kerkgenootschap beschouwden, waarvan naar hun beweren, het bestaan of de ondergang der godsdienst afhing.

Te gelijk met de aanneming van het voorstel van den afgevaardigde Ploos van Amstel tot afschaffing en opheffing der Staatskerk, door scheiding van Kerk en Staat, waarbij de Nationale Vergadering den 5 Augustus 1796 decreteerde: „Dat geen *bevoorrechte* noch *heerschende* Kerk in Nederland meer kan of zal geduld worden", werd al aanstonds ter uitvoering van die hoofdbepaling vastgesteld: „Dat er eene personeele Commissie uit het midden dezer Vergadering zal worden benoemd, welke de bezwaaren, die de gevolgen zijn van het oude stelsel eener bevoorrechte of heerschende Kerk, zal opnemen en verzamelen; – de middelen tot een radicaal redres opgeven; – den oorsprong en tegenwoordigen staat van alle goederen en inkomsten van Kerk- en Armenkassen, Diaconiën, Wees- en Godshuizen onderzoeken; – de toestand en de inrichtingen der Hoogeschoolen, wat het *Theologische* betreft, opnemen; – de fondsen en wijze, op welke de Leeraren der geweeze heerschende Kerk (wier onderhoud intusschen op denzelfden voet blijft voortduren) tot hiertoe zijn bezoldigd geworden, naarspooren, en aan de hand geven derzelver bedenkingen, nopens de geschiktste wijze, op welke voortaan in het onderhoud der Leeraaren en kerkelijke Beambten zoude kunnen worden voorzien, ... in één woord, alle onderzoekingen in het werk stellen, en alle schikkingen ontwerpen, die de volkomenste vernietiging van alle overblijfselen eener bevoorrechte of heerschende Kerk, en de invoering der volledigste Gelijkheid, tusschen de Leden van alle Kerkgenootschappen zal vereischen en daarvan, zoo spoedig mogelijk, ter deezer Vergadering inbrengen een uitvoerig Rapport en volledig Ontwerp."

Van dat Decreet en de daarbij ingestelde Commissie werd bij Proclamatie van den 18 Augustus den volke kennis gegeven. Tot geruststelling evenwel van de Protestanten heette het in de Proclamatie: „en wij hebben al mede de Hoogste geconstitueerde Magten in de onderscheiden Gewesten ten krachtigsten aangespoord om ook in het byzonder de betaling der Hoogleeraars, Kerkleeraars en andere Beampten der gewezen heerschende Kerk, op den ouden voet te laten, of, voor zoo verre daarvan reeds mogt afgeweken zijn, in den vorigen staat terug te brengen, tot zoo lange dat door gezegde Commissie bij ons zal zijn ingebragt en door ons zal zijn goedgekeurd en ingevoerd een volledig ontwerp, waar naar deze zaak, overeenkomstig de regtvaardigheid en ten meesten nutte des Lands geschikt zal kunnen worden."

De Commissie bestond uit de burgers representanten *Zubli*, *Ploos van Amstel*, *de Beveren*, *Hulshoff*, *Schimmelpenninck*, *de la Court*, *Hugenpoth* en *Schoonegevel*. [1])

Uit het vroeger door ons vermeld werk van den Heer W. van Beuningen: *het geestelijk kantoor van Delft*, bladz. 213, vernemen we, dat reeds een ruim jaar vóór de uitvaardiging van gemelde Proclamatie, eene andere Commissie was benoemd en wel overeenkomstig resolutie van de provisionele representanten van het volk

---

1) Het bovengemeld Decreet alsook de Proclamatie zijn in hun geheel te vinden in de officiële verzameling van „*Decreeten der Nationale Vergadering representeerende het volk van Nederland*, Zesde Deel, Augustus 1796, het tweede jaar der Bataafsche Republiek, gedrukt in den Haag ter 's Lands Drukkerij 1796."

Ook D^r^. Nuyens haalt ze aan in zijn voortreffelijk opstel: *De Emancipatie der Katholieken in Nederland op het eind der XVIII^{de} Eeuw*, voorkomende in *Onze Wachter*, Jaargang 1880, blz. 205 en volgg., maar opmerkelijk is het dat daar onder de leden der benoemde personele Commissie in plaats van *Hulshoff* genoemd wordt *De Sitter*. D^r^. N. schijnt dus eene andere lezing van het Decreet voor zich gehad te hebben.

van Holland, dato 15 Julij 1795, om den staat van finantiën der Provincie van Holland te onderzoeken en bloot te leggen. Te dien einde werd haar toegang verleend tot „alle papieren, boeken, chartres en comptoiren, welke geacht kunnen worden de zaken der financiën der Provincie eenigzins te concerneeren." Deze Commissie bragt twee jaren later een rapport uit, in dato 14 December 1797, waarbij ook een gedetailleerd rapport over den staat der finantiën van het *geestelijk kantoor*, in de jaren 1788–1794. Dat rapport kan men in genoemd werk van den Heer H. van Beuningen vinden.

De latere Commissie, in 1796 aangesteld, heeft, voor zoover wij weten, nooit iets van zich laten hooren. Den 23 April 1798 kwam, op de wijze door ons hierboven in § II verhaald, eene Constitutie of Staatsregeling tot stand, die, zonder het rapport der Commissie af te wachten, de knoop doorhakte en bij Additionele Artikelen onder anderen het volgende bepaalde:

Art. 1. „De gemeenten der voormaals heerschende Kerk blijven, geduurende de eerstkomende drie jaren na de aanneming der Staatsregeling, de gewoone tractamenten van derzelver Leeraaren en Hoogleeraaren, bij wijze van pensioen, uit 's Lands kas genieten, ten einde dezelve, in dien tusschentijd, de noodige schikkingen maaken tot derzelver verdere bezoldiging.

Art. 2. Ook tot zoolang wordt aan dezelfde gemeenten het zoogenaamde kindergeld voor derzelver Leeraaren toegewezen.

Art. 3. . . . . . .

Art. 4. Alle geestelijke goederen en fondsen, waaruit te vooren de tractamenten of pensioenen van Leeraaren of Hoogleeraaren der voormaals heerschende Kerk betaald werden, worden Nationaal verklaard, om daaruit, eerstelijk de nog blijvende tractamenten en pensioenen te vol-

doen, en daarna tot een vast fonds te worden aangelegd voor de Nationale opvoeding en ter bezorginge der behoeftigen, blijvende nogthands onverlet de aanspraak, welke eenig lichaam of gemeente daarop mogt maaken en met de noodige bewijzen voorzien, aan het Vertegenwoordigend Lichaam ter beslissinge zal moeten inleveren."

Art. 5. „Alle andere kerkelijke goederen, door vrijwillige gift, erfmaaking, inzameling of aankoop, bij eenig kerkgenootschap verkregen, worden als het wettig eigendom der bezitteren erkend en als zoodanig aan hun verzekerd."

Het laat zich begrijpen dat de Hervormden, die tot dusverre hun steun in den Staat gevonden hadden, in schrik en angst waren, nu zij zich door het aangenomen beginsel van scheiding van Kerk en Staat, en door de opheffing hunner Staatskerk eensklaps van hunnen steun en bovendien van de rijke bezoldiging hunner Leeraren en verdere kerkdienaren uit de geestelijke fondsen en geestelijke kantoren, althans in de toekomst beroofd zagen. Zij begrepen dat er moest gehandeld worden om te behouden wat nog te behouden was, en voor de toekomst te zorgen, dat hun Kerkgenootschap ook zonder hulp van den Staat zelfstandig zou kunnen blijven voortbestaan. Wel hadden zich reeds in verschillende plaatsen Commissiën tot dat doel gevormd; maar men gevoelde behoefte aan zamenwerking. In December 1798 werd het eerst door de Commissie uit de Hervormde gemeente van Dordrecht in dien zin een voorstel gedaan aan die van 's Gravenhage, hetgeen ten gevolge had, dat den 16 April daarop eene vergadering bijeenkwam van Gecommitteerden uit Dordrecht, Delft, Gouda, Schiedam, 's Gravenhage, Hoorn en Utrecht tot beraming en overweging van een plan van zamenwerking tusschen alle Gereformeerde gemeenten in Nederland. Men achtte het wenschelijk dat in

ieder gewest of ressort der Provinciale Synoden eene corporatie werd gevormd uit de verschillende classicale steden, om gezamenlijk middelen te beramen „tot instandhouding „en bevordering van den openbaren Hervormden Gods„dienst." Dan hoopte men verder: „dat uit dezelve onder„scheide Ligchamen één algemeen zoude kunnen geformeerd „worden, hetwelk betrekkelijk de algemeene belangen „van het geheel Hervormd wezen over geheel Nederland „zoude kunnen werkzaam zijn." Daartoe zou men de gemeenten van andere Synodale ressorten trachten te bewerken. In eene vergadering van 21 Mei werden deze punten ter deliberatie voor eene volgende vergadering vastgesteld: 1° „of en welke sustenuen zouden kunnen behooren te worden gevoerd, met opzigt tot de gemeentelijke goederen en kerkgebouwen; 2° op welke wijze door financiele beschikkingen het best zoude kunnen worden gezorgd voor de instandhoudinge van den openbaren Hervormden Godsdienst; 3° welke middelen bij de hand zouden kunnen worden genomen om aan het Hervormd wezen in ons vaderland zodanige vastigheid en vereeniging te geeven, of te doen behouden als tot bevordering van den godsdienst noodig is." Het eerste van die punten, dat alleen hier voor ons belangrijk is, werd in handen gesteld van gecommitteerden van Dordrecht, Gouda en 's Hage. De pogingen om ook andere Synodale districten tot zamenwerking te brengen bleven zonder gevolg. Intusschen gingen de Commissiën, behoorende tot de Provinciale Synoden van Noord- en Zuid-Holland, die als één District beschouwd werden, met hare taak voort. Den 16 Julij kwamen gecommitteerden uit de meeste gemeenten van N. en Z. Holland weder bijeen. Onder eenigen, die zich daar niet bij aansloten, was ook Amsterdam. Gezegde vergadering werd voorgezeten door den bekenden letterkundige *Hieronymus van Alphen*, wiens naïve kinderge-

dichtjes ons nog altijd uit onze kindsche jaren in aangename herinnering zijn bijgebleven. Die vurige en gemoedelijke ijveraar voor de Hervormde kerk spoorde de Vergadering dringend aan om, met het oog op den voor hen zoo hagchelijken tijd, te zorgen „dat de reine zuivere Evangelieleer der Hervormden niet verminkt of verbasterd werde" – dat de kerken en de kerkleeraars behoorlijk onderhouden, kweekscholen voor Predikanten opgerigt, arme gemeenten ondersteund en het zendelingswerk in de Koloniën bevorderd werd. – Voor dat alles was vooral geld noodig, er moesten dus middelen beraamd worden tot stichting der noodige fondsen enz. Maar het voornaamste was dat men op voordragt der Commissiën van Dordrecht, Gouda en 's Gravenhage besloot een gezamenlijk adres bij de Eerste Kamer in te dienen ter handhaving van het regt der Hervormden op de geestelijke goederen, die bij art. 4 van de Additionele Artikelen nationaal verklaard waren. De zaak van de Kerkgebouwen en Pastoriehuizen, als zijnde van plaatselijken aard, meende men aan de bijzondere plaatselijke Commissiën ter behartiging te moeten overlaten. Dat gemeenschappelijk adres zullen we zoo aanstonds nader behandelen.

Nog werd den 1 October 1800 eene dergelijke Vergadering gehouden, waarbij de instelling van vaste en blijvende Commissiën voor iedere gemeente werd geregeld, tot behartiging der plaatselijke belangen van het Hervormd Kerkgenootschap als: het onderhoud der Leeraren en Kerkbeambten, Kosters, Organisten, Ziekentroosters, Schoolmeesters enz., het beheer van kerkelijke en geestelijke goederen en dergelijken. Zoo trachtte het Protestantisme bijtijds te voorzien in de gevolgen, die het van de opheffing zijner Staatskerk en uitvoering der nieuwe Staatsregeling te vreezen had. De gemelde bijzonderheden hebben wij uit gedrukte mededeelingen en verslagen

dier Vergaderingen, welke door de Commissiën uit Leiden en 's Gravenhage op last der Vergaderingen zelve door den druk ter algemeene kennis gebragt werden, waarvan wij de twee verschenen „stukjes" voor ons hebben. Zij dragen den vrij uitvoerigen titel: „*Stukken, betreffende de Vergadering der Gecommitteerden uit de meeste Nederduitsche Hervormde Gemeenten, tot de Synoden van Zuid- en Noord-Holland behoorende, tot instandhouding en bevordering van den openbaaren Hervormden Godsdienst.*" Uitgegeven „in 's Gravenhage bij J. Thierry en C. Mensing MDCCC."

Zooals we hierboven reeds zagen, was door de Staatsregeling zelve bij het 4de der Additionele Artikelen het voorbehoud gemaakt: „blijvende nogthands onverlet de aanspraak, welke eenig lichaam of gemeente daarop [op de geestelijke goederen en fondsen, waaruit te vooren de tractamenten of pensioenen van Leeraaren of Hoogleeraaren der voormaals heerschende Kerk betaald werden] mogt maaken en met de noodige bewijzen voorzien aan het Vertegenwoordigend Lichaam ter beslissing zal moeten inleveren." Overeenkomstig het besluit, door de Vergadering van Gecommitteerden uit verschillende Gereformeerde gemeenten van Noord- en Zuid-Holland en Utrecht, den 16 Julij 1799 gehouden, hierboven reeds door ons besproken, kwam, in het begin van 1800 bij de Eerste Kamer een zeer uitvoerig Request in van „Gemagtigden der Nederduitsche Hervormde Gemeenten te Dordrecht, Delft, Leyden, Rotterdam, Schiedam, Gouda, Schoonhoven, Gorinchem, 's Haage, Brielle, Breda, Haarlem, Hoorn, Enkhuyzen en Edam, zoo voor zich zelve, als uit naam der meeste Gemeenten, welke gewoon zijn classicale Vergaderingen met dezelve te houden." In dat Request werd verzocht dat het Vertegenwoordigend Ligchaam zou decreteren:

1° „dat de Geestelijke Goederen en Fondsen zullen blijven het wettig eigendom der Hervormden en alzoo gedestineerd ten behoeve van de Gemeenten, welker Leeraaren, Weduwen en verdere onkosten van hunnen Godsdienst daaruit pleegen betaald te worden;

2° dat bedoelde goederen aan de gemagtigden uit de respective Gemeenten zullen worden overgegeven om door dezen te worden bewaard en tot die oogmerken, waartoe dezelve zijn gedestineerd, gebezigd, en

3° dat die Gemeenten, welke in het bezit daarvan mogten zijn gebleven, tegen alle stoornis in dat bezit mogten worden bevestigd."

Hun betoog, niet minder dan 30 in 8° gedrukte bladzijden beslaande, komt hoofdzakelijk hierop neder:

De geestelijke goederen behooren niet aan den Staat, maar zijn het eigendom der Hervormde Gemeenten. Van hare stichting af had de Kerk hare eigene bezittingen, afgescheiden van de Burgerlijke Maatschappij, waarop de Staat nooit regt had en ook nooit aanspraak gemaakt heeft. Dat regt heeft de „Christelijke" Kerk, door de Reformatie niet verloren. De Christelijke Kerk bleef in hare bestanddeelen dezelfde. Zij was als eene vereeniging, wier leden eenige veranderingen wilden aanbrengen, misbruiken verbeteren enz. Zóó als de meerderheid besliste, zoo was het wettig en daaraan moest de minderheid (de Roomschen) zich onderwerpen of anders de vereeniging der Christelijke Kerk verlaten. Die Christelijke Kerk alzoo, bleef niettegenstaande die door de meerderheid aangenomen verandering, in haar wezen dezelfde; en behield dus haar regt op hare bezittingen; die zij, tot godsdienstige doeleinden, zij het dan ook volgens de veranderde begrippen, kon blijven aanwenden, wijl toch in hoofdzaak het eigenlijk doel der stichters, – de bevordering namelijk van de leer van Christus en zijne Apostelen (!) bleef be-

houden; in ieder geval had daar geen derde – de Staat mede noodig.

Ten tijde der Reformatie en in den oorlog met Spanje was wel veel van die goederen verloren gegaan, maar de Staat heeft toen, naar pligt, voor die goederen gezorgd door bewindvoerders b. v. in de verschillende *Kantoren* over die goederen aan te stellen, of sommige daarvan zich toe te eigenen, maar altijd onder verband om voor het onderhoud van de Bedienaren der Hervormde Kerk te zorgen. Nu de band tusschen Kerk en Staat verbroken is, houdt dat alles op, en moeten die goederen, naar alle regt, aan hunne wettige eigenares de Hervormde Kerk teruggegeven worden. Verder beroepen zij zich nog op het verjaringsregt – een bezit van twee eeuwen.

Kort daarop werd een Request met hetzelfde verzoek ingediend door „de Gemachtigden der Nederduitsche Gereformeerde gemeenten te Utrecht, Amersfoort, Rhenen en Wijck, zoo vanwege hunlieder Principaalen hiervoren gemeld, als ook vanwege de Gereformeerde gemeente te Montfoort, en van genoegzaam alle de andere Gereformeerde gemeenten, in het voormalig gewest Utrecht, die met dezelve gewoon zijn Synodale Vergaderingen te houden, en alzoo één Lichaam te formeeren.”

Het betoog in dit Request komt hoofdzakelijk op hetzelfde neder, als dat van het voorgaande; alleen wordt hier wat nader uiteengezet het verschil dat er naar aard en bestemming bestaat tusschen kerkelijke of geestelijke goederen en die van de burgerlijke Maatschappij. Ook trachten zij uit tal van feiten en beslissingen der Regering aan te toonen, dat dit onderscheid altijd ook door den Staat zelven is in het oog gehouden en deze de geestelijke goederen nooit als zijn eigendom, waarover hij vrijelijk kon beschikken, heeft beschouwd, maar als *bewindvoerder* om ze ten bate der Hervormde Gemeenten aan te wenden.

Heeft de Staat over sommige van die geestelijke goederen „*ex dominio eminenti*” tot noodweer en ander algemeen gebruik beschikt, dan wordt toch, zoo merken zij op, ook bij de Staatsregeling, de verpligting tot vergoeding voor soortgelijke aanwending verondersteld.

Gelijke Requesten werden nog ingediend namens de Kerkenraden en Hervormde Gemeenten, behoorende onder de classis van Zwolle en onder die van Campen, op verschillende datums van de maand Maart 1800 onderteekend uit naam der Kerkenraden onder die classis ressorterend. In deze laatste Requesten wordt o. a. gezegd, dat wanneer soms de Roomschen op die goederen als van Roomschen herkomstig, aanspraak mogten maken, dit bij minnelijke schikking of door uitspraak der Regtbank zoude kunnen beslist worden, maar in geen geval de Staat iets over die goederen te beschikken heeft.

Al die Requesten werden bij Decreten van 5 en 21 Maart, 3 en 4 April, aan het Uitvoerend Bewind ter hand gesteld om „berigt en consideratien.” — Dit bragt den 5 Mei een ongunstig advies uit, namelijk: al die verzoeken „als aanlopende tegen het 4de, 5de en 6de der Additioneele Articulen, te declineren en te wijzen van de hand.”

De verschillende gronden door de Requestranten voor hunne bewering aangevoerd, daarlatende, merkt het Uitvoerend Bewind op, dat hun geheel betoog tegen de bepalingen der Staatsregeling zelve gerigt is, als werd door deze aan hun eigendomsregt te kort gedaan. Het was hier niet de vraag: is het 4de der Add. Artikelen regtvaardig of niet? Dit stond eenmaal vast: de geestelijke goederen waren *Nationaal* verklaard; dit was geen twistpunt meer; alleen was het aan eene of andere Gemeente of Ligchaam vrijgelaten zijn eigendomsregt op dit of dat geestelijk fonds te bewijzen. Het Request echter van na-

genoeg geheel het Hervormd Kerkgenootschap uitgaande en alle geestelijke goederen in het algemeen voor dat Kerkgenootschap opeischende, vernietigde ten eenemale het beginsel door de vigerende Staatsregeling uitgesproken en streed alzoo tegen de wet zelve; iets wat het verzoek onontvankelijk maakte. Ofschoon nu hierom de aangevoerde argumenten ter zijde gelaten werden, wees toch het advies op het valsche en ongerijmde van de voorstelling in de Requesten, omtrent den overgang van den eigendom der goederen van de Roomsche Kerk op de Hervormde.

Toen dit ongunstig advies bekend werd, kwamen de Requestranten van de twee eerste Requesten daartegen op in eene nadere verdediging hunner beweringen, welke den 2 Junij in de Eerste Kamer gebragt werd. Zij gaven daarin eene geheel andere uitlegging aan het 4[de] der Add. Artikelen, als ware daarbij de geestelijke goederen of fondsen niet werkelijk voor goed *Nationaal verklaard*, maar slechts een *presumptio juris* was gesteld, met vrijlating aan alle Gemeenten en voor alle geestelijke goederen, hare eigendomsregten daartegen te doen gelden. Zij hadden dus met hun Request niet tegen de Wet gestreden of die ondermijnd, maar integendeel juist in den geest der Wet gehandeld. Overigens betoogden zij, dat onmogelijk de bedoeling der Natie bij de goedkeuring der Staatsregeling kon geweest zijn, al de geestelijke goederen van ouds het eigendom der Kerk, zoo maar in eens nationaal te verklaren, en alzoo over het eigendom despotisch te beschikken.

Al die Requesten met het gemeld Advies werden door de Eerste Kamer in de handen eener Commissie gesteld om daarover nader advies uit te brengen.

In de volgende maand Junij kwam al weder een Request van gelijken inhoud bij de Eerste Kamer in, van Gemagtigden der Hervormde Gemeenten in de Provincie

Zeeland, waarbij nagenoeg hetzelfde verzoek en op dezelfde gronden gedaan werd, met aanvoering bovendien van bijzondere omstandigheden, feiten en administrative maatregelen van dat gewest, maar zij voegden er het verzoek bij, dat ingeval van onverhoopt bezwaar tegen hun Request „het onderzoek van hun gesustineert Recht mag gerenvoieert worden aan de cours der Ordinaire Justitie, ten einde bij form van Rechten deswegens uitspraak te worden gedaan; en tot de finaale beslissing dezer zaak, in dezelve niets mag worden geinnoveert, en dus ook met de betalingen der Tractementen en andere onkosten tot den openbaaren Godsdienst uit de gewoone Fondsen inmiddels worde gecontinueerd." — Waarlijk een goed bedacht middel om de zaak *ad calendas graecas* te verschuiven en zoo hunne tractementen te behouden tegen de uitdrukkelijke bepaling der Staatsregeling. Was het wonder dat ook op dit Request, even als op de voorgaande, het Uitvoerend Bewind om dezelfde reden ongunstig adviseerde?

Maar in Julij kwamen van Katholieken zijde vier gelijkluidende Requesten in, en wel uit Amsterdam, Weesp en Muiden. Elk van die Requesten was van eenige onderteekeningen voorzien. Twee van Amsterdamsche Katholieken ten gezamenlijke getale van 175; dat van Muiden had 23, dat van Weesp 11 onderteekenaars. Opmerkelijk echter is het dat van die 175 Amsterdammers niet meer dan 8 gevonden worden op de lijst der Katholieken, op wie, bij de stemming van 17 October 1798 tot aanstelling eener Commissie voor de waarneming van de belangen der Katholieken te Amsterdam, stemmen zijn uitgebragt, en twee slechts die leden waren der Commissie van de 36, welke we in het voorgaand § III van dit opstel hebben zien handelen [1]), namelijk den President Jan Christiaen

---

1) Zie § III, bl. 235 van Deel XII van deze Bijdragen.

van Anrae, die het eerste van die Requesten ook het eerste onderteekend heeft en Jan Willem Brants, die aan het hoofd staat van het tweede, zoodat men niet kan zeggen, dat die Requesten een officieel karakter hadden, of uitgegaan waren van de vertegenwoordigers der Katholiciteit van Amsterdam, zelfs niet eens, zou men haast denken, van de voornaamste Katholieken; zij noemen zich dan ook slechts „stemgerechtigde Burgers deezer Republiek." De inhoud nu komt hierop neder:

Tegenover de Requesten der Hervormde Gemeenten, die de geestelijke goederen als hun wettig eigendom opeischten, stellen onze requestranten als beginsel, volgens de aloude nog heerschende Romeinsche Wetgeving en Jurisprudentie („om" zeggen ze, „van het *jus canonicum* niet te gewagen") dat de geestelijke goederen te beschouwen zijn als *res nullius*, niemands eigendom, – namelijk *privaat* eigendom, waarover iemand naar willekeur kan beschikken. Ze zijn „*oneigen*" – er is van die goederen geen eigendomsregt, maar een „*oneigendomsregt*". Nooit, – ook niet vóór de Reformatie, hebben zij iemand toebehoord, dat doen zij nog niet en zullen 't nimmer doen. Vóór de Reformatie waren de Katholieken er bewindvoerders, geen eigenaars van; na de Reformatie hebben de Staten dat beheer aan zich getrokken, maar hadden het regt niet om het „*oneigene eigen*" te maken, het „*oneigendomsregt* in *eigendomsregt*" te veranderen. Met den val van het vorig Staatsbewind, kwam het beheer dier goederen weder vrij, en had regtens tot de Katholieken, de vroegere bewindvoerders moeten terugkeeren, om te worden gebruikt tot het einde, waartoe zij oorspronkelijk bestemd waren. De nieuwe Staatsregeling evenwel, uitgaande van het beginsel dat die Kerkelijke goederen ten allen tijde *niemands eigendom* geweest waren, en hunne oorspronkelijke bestemming niet meer te herstellen was,

en er eene andere bestemming zoo na mogelijk aan de oude, aan moest gegeven worden, verklaarde ze *Nationaal*, om tot een fonds te worden aangelegd voor de Nationale opvoeding en ter verzorging der Armen. Met dat Nationaal-verklaren evenwel wordt niet bedoeld, dat zij der Natie in *eigendom* toebehooren, zoodat de Natie ze onderling zou kunnen verdeelen, maar dat, 't geen tot dan toe slechts ten bate der Hervormden, een *gedeelte* der Natie strekte, nu ten voordeele van de *geheele* Natie zou worden aangewend.

Daarin hadden de Katholieken berust, maar kwamen dan nu ook ten sterkste op tegen de bewering en aanmatiging der Gereformeerden, welke die goederen als hun eigendom wilden beschouwd en aan hen toegekend hebben.

Evenals de vorige, werden ook die Requesten door de Eerste Kamer aan hare Commissie voor de Kerkelijke zaken „tot informatie" ter hand gesteld.

Ook de Waalsche Hervormden meenden zich in de zaak te moeten mengen. Den 28 Julij kwam van hunnentwege een Request bij de Eerste Kamer in, waarin zij, zich aansluitende bij al hetgeen in de Requesten der Nederduitsch-Hervormden in 't midden was gebragt, meer bijzonder wijzen op het belang dat de Burgerlijke Maatschappij, zij ook al de Kerk van den Staat gescheiden, bij de godsdienst heeft, en wel bij de *Nationale* godsdienst, die niet anders zijn kan dan de Hervormde, wijl deze door ver het grootste gedeelte der Natie wordt beleden. In ieder geval wenschen zij, dat de voorloopige vastgestelde termijn van drie jaren, waarin volgens de Staatsregeling de tractementen der Leeraars op den ouden voet moeten blijven, verlengd worde tot de aanstaande herziening [1]) der Staatsregeling, ten einde de questie niet geprejudicieerd worde.

1) Volgens art. 27 van Reglement E, behoorende tot Titel IX der Staatsregeling, moest deze om de vijf jaren herzien worden.

De Rotterdamsche Katholieken lieten zich evenmin onbetuigd. Den 18 Augustus werd in de Eerste Kamer een antidotaal Request ter tafel gebragt van „Gecommitteerden der Roomsch Catholieque Gemeenten in de Leeuwenstraat en op den Steyger [de twee eenige toenmaals bestaande Statiën der stad Rotterdam]." In die hoedanigheid hadden de volgende personen het Request onderteekend, namelijk: *D. Blankenheim*, *Willem van der Lugt*, *Carolus Jacobus Blankenheym*, *Jacobs Gueding*, *Christiaan van der Loo*, *Hendrik van der Beek*, *Coenraed de Kuyper* en *J. F. Langestraat*. In dat Request werden de verschillende bewijsgronden van het tweede Request der Gereformeerde gemeenten van Noord- en Zuid-Holland en Utrecht, hierboven door ons vermeld, bestreden en hun het regt op de geestelijke fondsen ontzegd.

De Hervormden hielden intusschen niet op van alle kanten de Eerste Kamer met verschillende petitiën te bestormen. Zoo rigtten „Gecommitteerden uit de Synodale Kerkvergadering in het voormaalig Gewest *Stad en Lande*" Provincie Groningen, in 't begin van October een Request tot het Vertegenwoordigend Ligchaam, waarmede zij zich bij de vroegere requesten der Hervormden van Noord- en Zuid-Holland enz. aansloten, maar meer bepaaldelijk verzochten, dat zij, of wel de tractementen hunner Leeraren en andere geldelijke voorziening in de behoeften hunner godsdienst uit de geestelijke fondsen mogten blijven genieten, of, indien zulks niet met het beginsel van scheiding van Kerk en Staat mogt overeen te brengen zijn, die goederen zelven hun zouden worden overgegeven, als zijnde deze afkomstig uit vroegere giften, legaten enz. aan kloosters geschonken, en dus geen eigendom der Natie noch Nationaal, maar van de Christelijke Kerk, die geene andere zijn kon dan de Hervormde Kerk.

Van de Hervormde gemeenten van Vriesland kwam een

request waarbij dezen uit verschillende ordonnantiën der Staten van dat Gewest, trachtten te bewijzen, dat de Pastorie-, Vicarie- en Kostersgoederen van Staatswege erkend waren als toe te behooren aan de *plaatselijke* Hervormde gemeenten, terwijl voor zoover die door de Staten verkocht en tot burgerlijk gebruik aangewend waren, uitdrukkelijke overeenkomsten met de Hervormde gemeenten waren aangegaan, van ten allen tijde voor het onderhoud der Predikanten enz. te zorgen; waarvan het request menige acte aanhaalt. Tegen dat verkregen regt, beweren zij, vermag geene Staatsregeling met eene enkele pennestreek die goederen nationaal te verklaren en zulks kon dan ook onmogelijk de bedoeling van het 4de der Additionele Artikelen wezen. Zij verzoeken alzoo in dit hun regt gehandhaafd te worden.

Bij dat request sloot zich een ander aan uit de stad Leeuwarden, maar dit ging, zonderling genoeg, van verschillende Kerkgenootschappen uit, en wel van het Gereformeerd Nederduitsche, van het Gereformeerd Fransche, van het Roomsch-Katholieke, van het Doopsgezinde en van het Luthersche. De Joden en de Jansenisten hadden bij uitdrukkelijke Acte van hunne aanspraak afstand gedaan. In dat Request werd insgelijks betoogd, dat de bovengemelde goederen nooit aan de Staten vervallen, maar altijd in eigendom aan de plaatselijke kerkelijke gemeente verbleven waren, in tegenoverstelling van de oude kloostergoederen, die door de Staten waren geannexeerd. Zij verzochten nu, dat gezegde Pastorie-, Vicarie- en Kostersgoederen, zoodra de tijd daar was, waarop, volgens de Staatsregeling de tractementen der Gereformeerde Leeraars uit die fondsen zouden ophouden, onder de genoemde Kerkgenootschappen, naar verhouding van ieders zielental zouden verdeeld worden. Uit den aanhef van datzelfde Request vernemen we bovendien,

dat „de schikking nopens de naasting der Kerkgebouwen, met den aankleeve van dien, zonder dat zelf deswegens eenige de minste verschillen alhier ontstaan zijn, tot aller genoegen volbragt zijn." Leeuwarden schijnt alzoo tot die weinige plaatsen behoord te hebben, waar bij uitzondering die zaak tot aller tevredenheid is vereffend geworden.

De Gereformeerden van Amsterdam, hadden zich, zoo-als we hierboven gezien hebben, niet aangesloten bij de Commissiën van de Provinciale Synoden van Noord- en Zuid-Holland, voor het nemen van maatregelen ter behartiging der belangen hunner gezindte bij deze aangelegenheden. Wij zagen Amsterdam ook niet vertegenwoordigd bij het indienen van de verschillende requesten der Hervormde gemeenten. De Nederduitsche en Waalsche Hervormde gemeenten der hoofdstad dienden afzonderlijk requesten bij de Kamer in, waarin zij, o. a. verzochten: „dat het Vertegenwoordigend Lichaam geliefde te verklaaren, dat de Geestelijke Fondsen en Inkomsten, welke volgens het verdrag van 20 December 1581, tot onderhoud der Predikanten aan de stedelijke Regeering van Amsterdam waren overgegeven, het privatif eigendom der Gereformeerde Gemeente dier stad zijn geweest ende gebleven." Die fondsen, verzochten ze verder, dat de Municipaliteit hun mogt overgeven, en, werd daar nog bezwaar in gevonden, dat alsdan die zaak door een onpartijdig Regter onderzocht en beslist mogt worden. Van gemeld verdrag spraken we reeds in § III, wijl ook bij de onderhandelingen over de naasting der Kerkgebouwen van den kant der Gereformeerden een beroep op dat verdrag gedaan werd. De hier bedoelde punten in dat verdrag luidden, volgens Wagenaar's Beschrijving van Amsterdam, Deel I, bl. 388, als volgt: „Art. 9. De stad zou alle de geestelijke gebouwen en erven binnen haaren omtrek mogen naar zig neemen. Doch de Geestelijke renten,

binnen en buiten, en de Geestelijke Landen buiten de stad zouden, even als de andere Geestelijke goederen in Holland, gebruikt mogen worden tot afdoening van 's Lands schulden, mids den Kloosterlingen in Amsterdam, door de Wethouderschap, goede verzekering gegeven wierdt van onderhoud. Art. 11. Amsterdam zou tot onderhoud der Kerken, met de lasten en renten daarop staande, behouden alle de Kerkelijke goederen en tot onderhoud der Predikanten, de Memoriën, Vicaryen, Getijden en andere dergelijke Geestelijke inkomsten."

Het Uitvoerend Bewind, waaraan het Request „ten fine van consideratiën en advis" was gegeven, adviseerde tot afwijzing, althans wat het beroep op eene regterlijke uitspraak betrof, wijl de Wet aan het Vertegenwoordigend Ligchaam de eindbeslissing der questiën over deze zaak had overgelaten. Het nader onderzoek der in het Request aangevoerde bewijsgronden liet het Uitvoerend Bewind aan de personele Commissie der Kamer voor de Kerkelijke zaken over.

In het eerstvermelde Request van verschillende Hervormde gemeenten van Noord- en Zuid-Holland en Utrecht uitgegaan, had ook die van de stad Haarlem zich bij de anderen gevoegd, om haar beweerd eigendomsregt op de geestelijke goederen te betoogen en te handhaven. Daartegen meende de Municipaliteit van Haarlem te moeten opkomen. Den 10 December bragt zij een schrijven in bij de Eerste Kamer, ten betooge dat de geestelijke goederen en fondsen binnen de stad Haarlem, en bepaaldelijk het *Comptoir van Geestelijke Goederen en van Commandery-Goederen van St. Jan te Haarlem*, welke de Hervormden o. a. in hunne Requesten als hun eigendom hadden opgeeischt, reeds sedert twee eeuwen het wettig eigendom waren van de stad en hare Burgerij.

Eerst trachtten ze in 't algemeen aan te toonen dat de

geestelijke goederen reeds bij de Reformatie als aan den Lande vervallen zijnde „door de Staaten, als repraesenteerende de gantsche Natie (en niet eeniglijk een *gedeelte* veel weiniger *dat* gedeelte derzelve hetwelk op dien tijd nog verre de *minderheid* uitmaakte) ten behoeve van dat geheel der Natie zijn aangeslagen en in bezit genomen, niet blotelyk onder hunne administratie" – en daarop overgaande tot de geestelijke goederen van Haarlem in 't bijzonder, beroepen zij zich op het vroeger reeds door ons besproken „Accoord tusschen Zijne Excellentie [Prins Willem I] en de Staaten van Holland ter eenre en de Burgemeesters en Regeerders van Haarlem ter andere zijde, aangegaan, ter vergoedinge van de schade en verschotten door de stad, geduurende het beleg, geleden en gedaan, – geteekend en bezeegeld den 24 van April 1581." Daaruit toonen zij aan:

„dat de hier [te Haarlem] liggende voormalige geestelijke goederen door de Staaten van den Lande en den Prins Willem I aan de stad Haarlem of wel aan de Regeering derzelve ten haaren behoeve, niet blootelijk onder *administratie* gesteld (gelijk de Requestranten het gaarne alzo willen doen voorkomen) maar *afgestaan* en *in wettigen eigendom overgedragen zijn*, en zulks wel in *betaling* voor gedane *verschotten* aan den Lande, zoo uit Stads Beurse, als uit die der Burgeren en andere Particulieren; mitsgaders voor *geleverde waaren* enz., gelijk ook tot schadeloosstelling en vergoeding voor geledene schaden, verliezen en opgebragte redemtie, geduurende het beleg, en na de verovering der stad door de Spanjaarden, zijnde deeze overgifte dan ook, in deezen en geen anderen zin, van den begin tot heden bij de Regeering der stad verstaan en begrepen geworden, als die uit kracht daarvan, met deeze Goederen altijd als eigen Stadsgoederen gehandeld, en zelfs, van tijd tot tijd, aan-

zienlijke perceelen daarvan verkogt, en aan de Kopers overgedragen heeft.

„dat wijders deeze cessie en overdragt gedaan is, niet ten behoeve van een *gedeelte* en op dien tijd nog verre de minderheid, schoon naderhand dan ook de meerderheid geworden, (gelijk de Requestranten in het eerste Adres der Nederduitschen [Gereformeerden] al mede trachten te insinueren) maar voor en ten behoeve van de ALGEHEELE *Burgerij*, *Inwooners en anderen*, en gevolgelijk zoo wel van de bij de overgaaf, nog in grooter getale overgeblevene Roomschgezinden en andere Hervormden, als van de Calvijnsgezinde Gereformeerden."

„En eindelijk, dat de Goederen, bij het Accord of Contract gestipuleerd, niet onder het beding, om uit de inkomsten daarvan de Tractementen te betalen van de Predikanten en andere Kerkendienaren van *eenig* Kerkgenootschap, binnen de stad, zelfs niet van dat, boven anderen in zoo verre bevoorrecht, dat men van stadswege, deszelfs Religie (gelijk het Contract luidt) bij uitsluiting van alle anderen eerdienst, ingevolge van de Staats-Resolutie van Maart te voren, te Amsterdam genomen, beloofde te zullen laten exerceeren; – maar ten *vrijen eigen* en om ze als andere Staatsgoederen te mogen verkoopen."

Ten aanzien van de Goederen van de Commanderij der Orde van St. Jan, zegt de Municipaliteit nog in haar Request, dat die door de toenmalige Commandeur en Conventualen van Haarlem zijn gereclameerd en dien tengevolge in 1589 op nadere aanschrijving van Prins Maurits aan de stad, in het bezit en beheer zijn gelaten der St. Jans-Heeren, zooals zij ook zóó gebleven zijn tot op het overlijden van al de Conventualen.

Eindelijk zijn die goederen na verschillende reclames van wege de Maltheser-Ridders in 1663 bij overeenkomst

tusschen de Staten en den Prins Kardinaal van Hessen, als Overste Meester van de Orde in Duitschland, voor eene som van *f* 185000 aangekocht, welke gelden uit 's Lands kas zijn verstrekt geworden.

Op deze gronden beweerde de Municipaliteit van Haarlem tegenover de Hervormden van die stad eigendomsregt op die geestelijke goederen te hebben.

Ook de ijverige „*Commissie van* 36 *waarnemende de belangens der Roomsch-Catholyke Gezindheid te Amsterdam*, die wij in § III van deze geschiedenis met zooveel geestdrift en onbezweken moed hebben zien werken om de regten der Katholieken in de questie van de naasting der kerken te handhaven, diezelfde Commissie zien wij ook voor de belangen der Katholieken in 't algemeen optreden.

Den 29 Januarij 1801 kwam bij de Eerste Kamer een Request van die Commissie ter tafel, waarbij zij zich bitter beklaagt, dat de uitvoering van de 4de en 6de der Additionele Artikelen, welke zij volgens den daarbij gestelden termijn voor ruim twee jaren reeds verwacht had, nog altijd vertraagd werd door den hardnekkigen wederstand der Hervormden, die het Vertegenwoordigend Ligchaam met een menigte van adressen uit alle oorden des lands bestormden om in het bezit der kerken en het genot der geestelijke goederen te verblijven.

Vooral ook was hun grief tegen eene menigte verzoekschriften zoo van Kerkelijke Commissiën als van bijzondere personen, die dagelijks de werkzaamheden der Eerste Kamer kwamen onderbreken, en er op aandrongen dat de tractementen der Hervormde Predikanten, welke, volgens den termijn door de Wet gesteld, met den ophanden zijnde 23 April 1801 moesten ophouden, – mogten voortduren, al ware het maar bij wijze van Pensioen. Ondragelijk bovendien was hun de aanmatiging, waarmede de Gereformeerden hunne gezindte de *Nationale* godsdienst noem-

den en beweerden, dat door de uitvoering van art. 4 en 6 der Add. Artikelen, alle godsdienst en zedelijkheid in het vaderland zou te niet gaan.

Daar komen de Katholieken van Amsterdam nadrukkelijk tegen op; zij toonen daghelder aan dat de Gereformeerden op geen enkelen titel zich den wijdschen, maar in deze nieuwe orde van zaken ongerijmden, onmogelijken naam van *Nationale* godsdienst kunnen geven, die ze zelfs in de dagen hunner heerschappij niet gevoerd hebben. Hun groot getal, vooral te danken aan de uitsluitende begunstiging van Staatswege, was nog niet eens zóó, dat zij de grootste helft der natie uitmaakten.

Drie zaken verzocht de Katholieke Commissie van Amsterdam in haar request aan de Eerste Kamer:

„1° dat uwe Vergadering den gemelden Requestranten [de Hervormden] gelieven te interdiceeren, aan hunnen Godsdienst immer wederom den naam van *Nationalen* toe te voegen, (als zijnde eenen naam, aan geen afzonderlijke Gezindheid, maar der Natie eigen, en toekomenden).

2° dat Gijl. alle Adressen tegen de Additioneele Artikelen onzer Staatsregeling, en wel speciaal de verdeeling der Kerken en Geestelijke Goederen betreffende, aanloopende, buiten deliberatiën gelieft te houden, en daadelijk van de hand gelieft te wijzen, en

3° dat Gijl. in Uwe wijsheid zulke maatregelen gelieft te beraamen, dat al hetgeene de Additioneele Artikelen wegens Kerken, Leeraren, Geestelijke Goederen enz. bepaald hebben, daadelijk in werking gebragt worde, en zonder verwijl effect sorteere."

Bevreemdend echter is het, dat zij aan het slot van hun request „als getrouwe aankleevers der bezwoorene Constitutie vermeenen volgends den Staatsregel geen aanspraak meer te mogen maaken op die verbaazende schat van aloude Geestelijke Goederen en Fondsen, die onbetwistbaar weleer

aan ons Kerkgenootschap als zoodanig gemaakt zijn geweest." Mogt evenwel onverhoopt de reclame der Gereformeerden op die goederen als gegrond beschouwd worden, „dan", zoo verklaren zij, „mogen wij toch ook niet nalaaten Ulieden Burgers Vertegenwoordigers, wel serieuselijk bij deezen te informeeren, dat wij deeze onze gedaanen afstand dan ook als niet gedaan beschouwen en wij niet alleen met de Hervormden (als even zoo wel als zij daartoe gerechtigd) eene proportioneele aanspraak maaken op alle de Goederen, Revenuën en Fondsen, welke sedert de Hervorming ten laste van het algemeen aan het geheerscht hebbend Kerkgenootschap geaffecteerd geweest zijn, maar ook boven de Hervormden alle de oude Geestelijke Goederen en Fondsen, waarvan het (hetzij uit derzelver oudheid, hetzij uit derzelver maakingen en geannexeerde verpligtingen, als anderzins) baarblijkelijk is, dat zij van de Roomsche tijden afkomstig zijn, en gevolgelijk aan ons Kerkgenootschap behoort hebben (als de belangens van ons Kerkgenootschap moetende behartigen) in die veronderstelling wel expresselijk reclameeren bij deezen."

Ofschoon wij hier den hoofdinhoud van het request hebben medegedeeld, willen we toch om de belangrijkheid van het stuk, 't geheele request hierachter als Bijlage I laten volgen.

Het was blijkbaar bestemd om niet alleen door de Katholieken van Amsterdam, maar ook door die van andere plaatsen bij de Eerste Kamer te worden ingediend. De Commissie te Amsterdam schijnt een algemeen petitionement van de Katholieken op het oog gehad te hebben; althans wij vinden bij onze stukken de navolgende circulaire van die Commissie, waarbij dat Request aan de verschillende Kerkbesturen en Commissiën werd rondgezonden, met verzoek dat ieder voor zich een gelijkluidend stuk zou indienen. Zie hier die Circulaire.

Medeburgers!

Hier nevens hebben wij het genoegen Ulieden toe te zenden het adres aan het Vertegenwoordigend Ligchaam des Bataafschen Volks het welk door ons op den 28sten Januarij 1801 is ingeleverd.

Indien het Uwe goedkeuring wegdroeg, zoude het ons ten hoogste aangenaam zijn, dat hetzelve door Ulieden, als waarneemende de belangens der Roomsch-Catholyken ten Uwent, ook wierdt onderteekend, en met een Nationaal Zegel er om, aan de Wetgeevende Vergadering wierdt ingeleverd — dan daar het zoude kunnen gebeuren, dat Gijl. geen Nationaal Zegel bij de hand had, zoo bieden wij ons aan om het zelve met het vereischte Zegel voorzien, en ter plaatze, waar het behoort, te bezorgen; mits dat Gijl. het zelve ons bij het adres van P. van Buuren, Boekverkooper op het Schaapenplein te Amsterdam, franco terug zendt, met 16 stuivers er bij, als 13 voor het Zegel, en 3 voor het Stuk zelve.

Wij hoopen Medeburgers! dat Gijl., aan wien de zorg Uwer Gemeente in dezen is toevertrouwd, Uwe verpligting wel zult erkennen, en ook willen behartigen, ten einde ULieden aan geen verwijtingen des Nageslagts bloot te stellen, maar UL. der Vergelding des Almagtigen waardig te maaken, wiens eer en verheerlijking eeniglijk hier meede beöogt wordt; inmiddels verblijven wij na toewensching van Heil en Broederschap

Medeburgers!

Uwe dienstvaardige Medeburgers,

De Commissie van Zes-en-dertig, waarneemende de belangens der Roomsch-Catholyke Gezindheid te Amsterdam,

En uit derzelver Naam

J. C. van Ankae, Praeses.

Q. Hoelen, Scriba.

P. S. Op de eerste Bladz. onder de woorden Vrijheid, Gelijkheid, Broederschap! zult Gijl. gelieven in te voegen Uwe titulature, zo als B: V: Kerkmeesteren der Roomsch-Catholyke Gemeente te ..... of zo als Gijl. gewoon zijt UL. te noemen; ook is dit noodig op de laatste Bladzijde boven ULieder gewoone handteekening."

Of werkelijk aan die uitnoodiging gevolg is gegeven, weten we niet, ja zouden we haast betwijfelen, wijl we in de „Handelingen der Eerste en Tweede Kamer, waarin telkens van elk ingekomen Request gewag wordt gemaakt, alleen dat van de Amsterdamsche Commissie vermeld vinden, geen woord van anderen. Wel mogelijk, dat over 't algemeen de Katholieken zich niet met dat plan – of met den inhoud b. v. wat betreft den afstand dien zij in het stuk verklaren te doen van hunne aanspraak op de kerkelijke fondsen, – hebben kunnen vereenigen.

Alle die Requesten, door ons hierboven vermeld en besproken met nog andere, ten getale van 15, benevens 119 antidotale Requesten, ter bestrijding namelijk van die der Gereformeerden, werden in handen gesteld van de *personeele Commissie voor de Kerkelijke zaken*, die haar advies daarover moest uitbrengen.

Reeds den 20 Maart 1799 had diezelfde Commissie aan de Eerste Kamer voorgesteld, het Uitvoerend Bewind te gelasten, ten aanzien van Art. 4 der Additionele Artikelen eene voordragt aan de Eerste Kamer te doen, hoe aan dat Artikel uitvoering te geven. Die voordragt werd dan ook den 7 Mei daaraanvolgende door het Uitvoerend Bewind gedaan. In die voordragt werden eerst de verschillende Fondsen opgegeven, waaruit de tractementen en pensioenen der Leeraars en Hoogleeraars der *voormaals heerschende Kerk* betaald werden. Die fondsen nu waren,

volgens opgave van het Uitvoerend Bewind, zesderlei. Namelijk: 1° 's Lands kas, 2° Nationale of voormalige Geestelijke Domeinen, 3° Goederen onder de administratie van bijzondere Gemeenten, of onder beheering van Heeren van Plaatsen, alsmede van Predikanten, Hoogleeraars, Kerkmeesters of Kerkenraad zelve, 4° Goederen herkomstig van den Vorst van Nassau, die allen Nationaal verklaard waren, 5° Goederen, wier vruchtgebruik bij den vrede van Munster aan de „thans gesupprimeerde Geestelijkheid van Brabant en elders" was toegekend en 6° verschillende Heerlijke Goederen, als die van den Keurvorst van de Paltz en andere bijzondere Goederen, daartoe geaffecteerd. Over elke soort van die fondsen had het Uitvoerend Bewind zijn advies uitgebragt, hoe daarmede te handelen om „het vast fonds voor de nationale opvoe-„ding en ter bezorging van behoeftigen, bij meergemeld „Artikel 4 bedoeld, aan te leggen." De verschillende beschouwingen en adviesen over elk dier Fondsen zijn te uitvoerig om hier mede te deelen. Men kan ze vinden in de verzameling van de Besluiten van het Vertegenwoordigend Ligchaam der Bataafsche Republiek, in Rijks en Stedelijke Bibliotheken, onder anderen in die van het Departement van Justitie, vroeger Bibliotheek van het Departement voor de zaken der R. K. Eeredienst, en in de Stadsbibliotheek van Haarlem aanwezig. Genoeg hier aan te stippen dat het advies ten slotte hierop nederkwam: alle vaste goederen, die verkoopbaar waren te verkoopen en alles onder de gewone Nationale Administratie te brengen „om voor zoo verre dezelve in Domeinen bestaan, op een gelijken voet, als alle andere 's Lands Domeinen, te worden behandeld." De Inkomsten zouden dan met die van de Domeingoederen in de Nationale kas gestort worden en het zuiver bedrag van tractementen en pensioenen, die toen door Leeraren en Hoogleeraren der

voormaals heerschende Kerk daaruit genoten werden, zou dan voortaan op de Staatsbegrooting als een vaste en onveranderlijke post gebragt worden „tot goedmaking der „kosten der Nationale opvoeding en ter bezorging der „behoeftigen.”

Dat voorstel werd reeds den 15 Mei 1799 in handen der Commissie voor Kerkelijke zaken gesteld ten fine van advies. Maar weldra kwam, zooals wij gezien hebben, eene menigte van Requesten voor en tegen het beweerde eigendomsregt der Hervormde Gemeenten op de geestelijke goederen in Artikel 4 bedoeld, bij de Eerste Kamer in, welke allen achtereenvolgend aan dezelfde Commissie om advies werden gegeven; zoodat deze eerst den 5 Februarij 1801 bij monde van haar lid den Burger Repraesentant *Diert van Melissant* haar Rapport bij de Eerste Kamer inbragt.

Dat Rapport kwam hierop neder: De menigte en veelal groote uitgebreidheid dier Requesten, waarvan sommige nog kortelings geleden waren ingekomen, die meest allen op verschillende regtsgronden en feiten hunne aanspraken poogden te bewijzen of met tegen-bewijzen die betoogen trachtten te ontzenuwen, maakte het der Commissie ondoenlijk om, – wilde zij in deze hoogstgewigtige questie over het eigendomsregt naar regt en billijkheid oordeelen, zonder nader en gezet onderzoek haar advies uit te brengen. Daarbij kwam, dat sommige Requestranten beweerden, dat zij nog meer bewijzen voor hunne aanspraken zouden kunnen leveren indien zij „visie konden erlangen van de „Charters en Documenten, welke over deze materie bij „de voormalige Collegiën zoo van de Generaliteit, als van „Gecommitteerde Raden en op het Kerkelijk Comptoir „zelf, na alle waarschijnelijkheid voorhanden zijn.” Aangezien nu de Staatsregeling de beslissing over deze regtsquestie, die anders bij de gewone Regtbank te huis be-

hoorde, aan het Vertegenwoordigend Ligchaam had voorbehouden, en bij de Nationaal-verklaring der Geestelijke Goederen in Art. 4 aan hen, welke tot dusverre in het genot dier fondsen waren, den last om hunne aanspraak daarop te bewijzen, het *onus probandi* had opgelegd, achtte de Commissie het billijk hun alle gelegenheid en mogelijkheid daartoe te verschaffen; weshalve zij adviseerde, dat alsnog een tijdruimte van zes maanden aan de belanghebbenden zou worden toegestaan om hunne beweerde regten op de geestelijke goederen nader te bewijzen, ook uit Bescheiden, Charters en Documenten in bovengezegde Archieven te vinden, tot welker opsporing en inzage zij dan tevens gemagtigd zouden worden.

In dien tusschentijd zou het Uitvoerend Bewind bij Publicatie alle Ontvangers, Rentmeesters, en Administrateurs der Geestelijke Goederen en andere autoriteiten gelasten, aan het Vertegenwoordigend Ligchaam, naauwkeurige opgaven te doen van de onder hen berustende goederen en fondsen en van alle betalingen voor tractementen en pensioenen daaruit gedaan, enz.

Maar nu deed zich eene groote moeijelijkheid voor, welke eenen nieuwen en hevigen twist tusschen de belanghebbende partijen te weeg bragt.

Bij Art. 1 namelijk van de Additionele Artikelen was het volgende bepaald:

„De gemeenten der voormaals heerschende Kerk blijven, gedurende de eerstkomende drie jaren na de aanneming der Staatsregeling, de gewone tractamenten van derzelver Leeraren en Hoogleeraren, bij wijze van pensioen, uit 's Lands kas genieten, ten einde dezelve in dien tusschentijd, de noodige schikkingen maaken tot derzelver verdere bezoldiging."

Volgens die bepaling moesten gemelde tractementen den 23 April 1801 – dus over een paar maanden ophou-

den. De Commissie was van meening dat het onbillijk zijn zoude om, zoo lang de questie over het eigendomsregt der geestelijke goederen nog niet beslist was, en een gedeelte althans dier fondsen bij nader onderzoek nog wel blijken kon werkelijk aan de Hervormde Gemeenten toe te behooren, „hangende alzoo de deliberatie daarover" de Predikanten van hun tractament uit die fondsen te berooven. Ofschoon de letter van de Wet genoemden datum wel als laatsten termijn had vastgesteld, kon het toch niet, zoo redeneerde men, in de bedoeling des Wetgevers gelegen hebben, de Predikanten te berooven van inkomsten van goederen, waarop de Hervormde Gemeente regt van eigendom had. Bij het stellen van dien termijn was men blijkbaar van de onderstelling uitgegaan dat vóór dien tijd art. 4 zijn volle beslag en uitvoering zou erlangd hebben en hadde men voorzien, dat die zaak zooveel moeijelijkheid en zulk een langdurig onderzoek en beraadslaging ten gevolge zou hebben, dan zoude men zeker dien termijn langer gesteld hebben. De Commissie meende alzoo geheel in den geest, – zij 't dan ook niet naar de letter der Wet, – te moeten adviseren, om den vastgestelden tijd van drie jaren met nog één jaar te verlengen en alzoo te bepalen op 23 April 1802. — Maar dit liet de tegenpartij zich niet zoo dadelijk aanleunen. Het uitgebragte rapport werd in beraadslaging gebragt, en heftig in de vergadering der Eerste Kamer van 20 Februarij bediscussieerd.

De President der Commissie *Steyn Parvé* opende de discussie. Het gold hier, meende hij, geen godsdienstquestie, geen reactie tegen een vroeger bestaand beginsel van Staatskerk, geen strijd tusschen Kerkgenootschappen, maar eenvoudig het republikeinsch beginsel van gelijkheid, en deze bragt toch zeker mede, dat niemand onregt moest gedaan worden, wat werkelijk zou geschieden,

wanneer men nu reeds de Hervormde Leeraars en Hoogleeraars van hun onderhoud beroofde, waarop ze welligt regt konden hebben. Dit kon de bedoeling van Art. 1 niet wezen Maar bovendien het Vertegenwoordigend Ligchaam had volgens Art. 50 o. a. ook de bevoegdheid tot „het bepalen en regelen van alles, waarin door de Staatsregeling en de voorhanden zijnde Wetten niet mogt voorzien zijn.''

De tegenpartij echter, - waarschijnlijk voor het grootste gedeelte, zoo niet allen, Katholieken, kwam daar hevig tegen op. *Guljé* vooral beklaagde zich bitter over de langzaamheid, waarmede men die zaak behandeld had. Reeds drie jaren waren er verloopen sedert de invoering dor Staatsregeling en nog was aan geen enkele der Additionele Artikelen gevolg gegeven. Hij durfde die vertraging wel niet aan opzettelijke list en bedrog toeschrijven, maar 't was toch vreemd... Daarin kwamen alle tegenstanders van het rapport overeen, dat het een ontegensprekelijke verkrachting was van de Constitutie, en de Vertegenwoordiging geen regt had en alle bevoegdheid miste om in de Staatsregeling eigenmagtig eene verandering te maken. Dit was tegen den eed dien zij op de Staatsregeling gezworen hadden. Het Bataafsche volk had hen tot zijne vertegenwoordigers gekozen, om zijn wil ten uitvoer te brengen, niet om dien te veranderen. Dat konden, dat mogten zij niet, en daarom was het voorstel inconstitutioneel en kon het geen onderwerp van deliberatie wezen. Ook ontkenden zij, dat zulk eene verlenging van den gestelden termijn in den geest en in de bedoeling des Wetgevers kon zijn. Immers Art. 1 stond in dit punt niet in noodzakelijk verband met Art. 4. — Wat toch was het doel bij het stellen van den duur op drie jaren? Art. 1 zegt het uitdrukkelijk: „ten einde dezelve [de „gemeenten der voormaals heerschende Kerk] in dien

„tusschentijd de noodige schikkingen maken tot derzelver „verdere bezoldiging." — Alzoo was het een overgangsmaatregel. Drie jaren waren lang genoeg om middelen te beramen tot onderhoud van hunne Predikanten. Bij Art. 4 was geen tijd bepaald voor het inbrengen van reclames, tegen het nationaal verklaren der geestelijke goederen. Dat kon nog wel 20, 30 jaren naderhand altijd gedaan worden en bleek het dan ook al later, dat sommige dier goederen werkelijk aan de Hervormde Gemeenten in eigendom toebehoorden, welnu dan konden zij teruggave ontvangen van de Inkomsten, waarop zij regt hadden; maar daar voor behoefde nu Lands kas, dat is het geheele volk niet tegen alle beginselen der nieuwe orde van zaken in, bezwaard te blijven ten bate van een Kerkgenootschap, dat reeds lang genoeg was bevoorregt. Dit ware een tastbare onregtvaardigheid. Onder die tegenstanders, en wel, wat opmerkelijk is, van de hevigste, waren twee leden der Commissie zelve, die het rapport had uitgebragt, met name *Verheysen* en *Floren*. De eerstgenoemde gaf bovendien nog zijne bevreemding te kennen, dat de Hervormden, die nog nooit op den eigendom dier goederen aanspraak hadden gemaakt, nooit b. v. geprotesteerd hadden tegen den verkoop of het eigendunkelijk gebruik dier goederen door den Staat, nu eensklaps zich als eigenaars wilden voordoen. En toen de voorstanders van de verlenging van den termijn, den treurigen toestand der Predikanten en het rampzalig gevolg voor de godsdienst en de zedelijkheid bij het ophouden der tractementen aanvoerden, werd van de andere zijde vrij scherp gewezen op den toestand der Katholieken in de dagen der verdrukking. Dezen waren van alles beroofd en moesten nog de Predikanten helpen onderhouden en zelven in het onderhoud hunner priesters voorzien. Waren dan de Katholieken zoo ongodsdienstig en zedeloos, omdat zij geen

tractementen genoten? Waarom zouden dan bij de Hervormde godsdienst en zeden verloren gaan, wanneer de tractementen ophielden? en waren de Hervormde Gemeenten dan niet rijk genoeg, zij de voornaamste en talrijkste in den lande, om hunne Leeraars te onderhouden? Hoe dit alles zij, – ofschoon men den Predikanten gaarne hun onderhoud gunde en daarin wel op andere wijze zou willen voorzien, – eene zoo blijkbare overtreding en verkrachtiging der Staatsregeling ging niet aan. Het voorstel was onwettig, tegen hun eed, tegen den eerbied voor den wil des Bataafschen volks en kon dus geen punt van beraadslaging uitmaken.

De Representant *Ten Poll* maakte nog de opmerking dat velen van hen die de Requesten ingediend hadden, in de hoop hadden verkeerd dat de door hen gehate Staatsregeling weldra zou veranderen en zij zich daarom niet gehaast hadden met het indienen hunner bezwaren.

Na al die discussie en redevoeringen, wilde de Voorzitter tot het zoogenaamd *appel nominal* of hoofdelijke omvraag bij de leden der Kamer overgaan, ter beslissing voor of tegen het meergemeld Rapport der Commissie, en daarmede alzoo voor of tegen het verlengen der tractementen met een jaar. Maar de leden *Guljé, van den Braak en Schermer* weigerden te stemmen, wijl zij begrepen dat het voorstel als tegen de Constitutie en den wil des volks strijdende, niet in deliberatie mogt komen. Bij hen sloten zich nog aan *Cuypers*, *Ris*, *Dericks*, *de Witt, Hettema, Verhees, van Veen, van der Borgh, Scheltz, Oudorp*, *Pannebakker*, *de Sonnaville* en *Floren*, alzoo zestien te zamen. De President herinnerde hen aan het Reglement van orde, dat hen verpligtte te stemmen; doch zij bleven weigeren, op grond dat de Staatsregeling zelve, die hen verbood te stemmen, boven alle Reglementen van orde gaat. Nu doet de Voorzitter het voorstel om bij

appel nominaal eerst de questie uit te maken of het Rapport een punt van deliberatie zijn kon of niet. Na een nieuw en warm debat, wil de Voorzitter de Vergadering laten stemmen: of de redenen door hen die weigeren te stemmen, gewigtig en voldoende geoordeeld worden; zoo niet, dan *moesten* volgens een kort te voren genomen besluit, alle aanwezigen stemmen. Met 35 tegen 21 stemmen werd beslist, dat de redenen door die 16 aangevoerd, niet voldoende waren. Ze werden dus genoodzaakt te stemmen.

Daarop wordt door den Voorzitter het *appel nominal* ingesteld: „conform of niet conform 't Rapport." — Nu genoodzaakt, stemmen de tegenstemmers onder protest, dat zij met hunne stem niet gerekend willen worden een inconstitutioneel punt in deliberatie te hebben willen nemen. De slotsom was eindelijk dat 36 voor en 24 tegen het Rapport en de voorgestelde verlenging der tractementen stemden, en daarmede was alzoo in de Eerste Kamer het pleit ten gunste der Hervormde Predikanten beslist. Den 20 Februarij viel alzoo het besluit der Eerste Kamer, waarbij de termijn van het ophouden der tractementen met een jaar, d. i. tot 23 April 1802 verlengd werd; maar dat besluit moest nu eerst nog door de Tweede Kamer bekrachtigd worden om tot een wettig besluit van het Vertegenwoordigend Ligchaam te worden verheven en kracht van wet te erlangen.

Alvorens de verdere beraadslaging in de Tweede Kamer te behandelen, moeten we onze aandacht vestigen op eene nieuwe poging der ijverige Commissie van de Katholieken te Amsterdam, die, zooals we gezien hebben, reeds den 29 Januarij een uitvoerig adres aan de Eerste Kamer had ingezonden tegen de aanmatigende requesten der Hervormden. Zoodra het Rapport van de Commissie der Eerste Kamer voor de Kerkelijke Zaken bekend was geworden, rigtte zich aanstonds de Amsterdamsche Katho-

lieke Commissie opnieuw tot de Eerste Kamer bij request van 18 Februarij 1801, om met kracht tegen dat Rapport op te komen. Dat bondig verzoekschrift, geven wij hier achter als Bijlage II. Luide klagen zij er over, en o. i. met volle regt, dat in het meergemeld Rapport, bij al de Requesten daar aangehaald, met geen enkel woord over het hunne van 29 Januarij gerept wordt, niettegenstaande het toch ook door de Eerste Kamer in handen der Commissie om advies gesteld was. Bovendien toonen zij aan dat, hadde de Commissie der Eerste Kamer het voorbeeld gevolgd van het Uitvoerend Bewind, dat zijn advies reeds in Mei 1799 uitbragt, en niet twee jaar gewacht, hadde zij zich eenvoudig en naauwgezet aan de Staatsregeling gehouden, de zaak reeds lang beëindigd had kunnen wezen. Vooral echter komen zij op tegen het voorgestelde langer verleenen van tractementen aan de Leeraars en Hoogleeraars, als strijdig met de uitdrukkelijke bepaling der Staatsregeling, den wil des Bataafschen Volks en niet minder met de regtvaardigheid. Ten slotte verzoeken zij de Kamer, dat het Rapport niet in beraadslaging gebragt worde, voor en aleer ook over hun request van 29 Januarij Rapport zal zijn uitgebragt, dat de Kamer zich stiptelijk houde aan de bezworen Constitutie en bepaaldelijk aan de Additionele Artikelen en, mogt zij het voorstel van verlenging der tractementen aannemen, dan ook aan de andere Kerkgenootschappen gelijkelijk tractementen uit die fondsen mogten worden toegekend, volgens het beginsel van gelijkheid, met uitsluiting van alle bevoorregting van het eene Kerkgenootschap boven het andere.

Ook dit Request had geen gevolg; zelfs werd er niet 't minste acht op geslagen, evenmin als op het vroegere; iets dat ons werkelijk aan de onpartijdigheid en goeden wil om inderdaad aan allen gelijk regt te geven, doet

twijfelen. Het beginsel van gelijkheid, in de Constitutie neergelegd, bleef een doode letter; feitelijk heerschte nog de zoogenaamde „voormaals heerschende Kerk."

Doch de Amsterdamsche Commissie liet zich niet uit het veld slaan. Zoodra op 20 Februarij de zaak in de Eerste Kamer ten gunste der Hervormden beslist was, haastte de Commissie zich terstond, om een Request aan de Tweede Kamer te rigten. Reeds den 22 Februarij diende zij het in. Onder overlegging van hare Requesten van 29 Januarij en 18 Februarij smeekte zij de Tweede Kamer dringend om toch het anticonstitutioneel en onbillijk Besluit der Eerste Kamer niet te bekrachtigen. Ook dat Adres geven we hierachter als Bijlage III.

Nog waren bij de Eerste Kamer drie gelijkluidende requesten ingekomen van de R. K. Gemeenten te Sambeek, Naaldwijk en op 't Hoog te Vleuten tegen de verzoeken der Protestanten om verlenging van uitkeering der tractementen aan hunne Predikanten. Die requesten werden evenals al de overige aan de Commissie voor Kerkelijke zaken „om consideratie en advis" gegeven. Doch wijl ze te laat kwamen, eerst den 24 Februarij, alzoo vier dagen nadat het Besluit der Eerste Kamer reeds gevallen was, misten die Requesten hun doel; zoodat we er dan ook niets naders van vernemen.

In de zitting der Tweede Kamer van 24 Februarij 1801, kwam het Besluit der Eerste Kamer dd. 20 Februarij ter bekrachtiging in, waarbij bepaald werd: „dat geduurende de deliberatiën van 't Vertegenwoordigend Lichaam „over de Geestelijke Goederen, aan de voormaals heerschende Kerk toebehoord hebbende, de Leeraren en „Hoogleeraren der voormaals heerschende Kerk, nog voor „een jaar, en dus tot den 23 April 1802, uit 's Lands „cas zullen worden betaald."

Aanstonds werd tegen het in behandeling nemen van

dat Besluit hetzelfde bezwaar geopperd, als in de Eerste Kamer. Het lid der Tweede Kamer *Linthorst* achtte het insgelijks strijdig tegen de duidelijke bepaling van Art. 1 der Additionele Artikelen en alzoo „diametraal tegen de Staatsregeling inloopende", weshalve hij van oordeel was, dat het geen onderwerp van deliberatie in deze Kamer kon uitmaken, maar naar de Eerste Kamer behoorde teruggezonden te worden met het Formulier: „Dat de Staats-„regeling verbiedt het Besluit in overweging te neemen."

Meer leden sloten zich daarbij aan, waaronder ook de ons reeds bekende vurige Patriot *Ploos van Amstel*, Katholiek Advokaat te Amsterdam, op wiens voorstel in de Nationale Vergadering op 5 Augustus 1796, zooals wij in § I van dit opstel verhaald hebben, het gewigtig Besluit werd vastgesteld, waarbij de tot dan toe heerschende Staatskerk vervallen werd verklaard.

Na deze oppositie wilde de Voorzitter het *appel nominal* doen plaats hebben, tot het bepalen der tweede lezing en tevens tot het Commissoriaal maken van het Besluit. *Ploos van Amstel* weigerde zijne stem te geven, en toen hij gewezen werd op het Reglement van Orde, dat ieder Lid verpligtte te stemmen, bragt hij daartegen in, dat voor hem de Staatsregeling zelve boven alle latere Reglementen van Orde stond, en geen Reglement „kan derogeren aan dien uitgedrukten wil des Bataafschen Volks." Daartegen werd echter van den anderen kant ingebragt, dat volgens art. 32 van een Reglement door de Staatsregeling zelve vastgesteld en dus van dezelfde kracht als deze, de Tweede Kamer alleen dan bevoegd was een Besluit naar de Eerste Kamer terug te zenden, wanneer de vereischte vorm niet in acht genomen was. Daar nu het Besluit in den voorgeschreven vorm was genomen, *moest* de Tweede Kamer het in overweging nemen. En om nu te onderzoeken of het werkelijk strijdig was of

niet met de Staatsregeling, achtte men het van die zijde noodig dat het commissoriaal gemaakt werd. Het appel nominal werd dan gehouden.

Van de tegenwoordig zijnde Leden stemden 16 voor het commissoriaal maken van het Besluit, 3 stemden tegen en 6, waaronder *Ploos van Amstel* bleven weigeren hunne stem uit te brengen. Daarop werd de tweede lezing op 27 Februarij vastgesteld en drie Leden-Representanten tot Commissie van onderzoek der besproken questie benoemd, met name *Vitringa*, *Lublink de Jonge*, die beiden voor en *Storm*, die tegen gestemd had.

In diezelfde Vergadering kwam het hierboven gemelde Request in van de „*Commissie van* 36, *waarneemende de belangen van 't Roomsch-Catholijk Kerkgenootschap te Amsterdam.*" Op voorstel van den Voorzitter werd na eenige discussie dat Request buiten deliberatie gehouden, doch niettemin in handen gesteld van de pas ingestelde Commissie ter informatie. Het lid *Pertat* wilde, dat het Request met de twee bijlagen (vroegere Requesten aan de Eerste Kamer) zoude gedrukt en aan de Leden uitgereikt worden, doch dit werd als niet gebruikelijk bij Requesten, die buiten deliberatie bleven, – verworpen; zoodat ook deze poging der Amsterdamsche Commissie mislukte.

Nog werd door den Voorzitter een Request voorgelezen van de „R. K. Gemeente in den Bosch, te kennen gevende de verbazing en verontwaardiging, waarmede zij 't besluit der Eerste Kamer met opzicht tot de Hervormde Predikanten gezien hebben." De lezing van dit Request werd onderbroken door den Representant *van de Kastele* „proponeerende daarmede niet voort te gaan, maar hetzelve, uit hoofde der onbetamelijke uitdrukkingen, welke daarin voorkwamen, ongelezen buiten deliberatie te houden." Na omvraag van den Voorzitter werd daartoe be-

sloten. Een der Leden achtte het Request vooral om de uitdrukking „verontwaardiging" – als strijdig tegen den eerbied der gestelde Magten, eene verdere lezing onwaardig.

In de Zitting van 17 Maart bragt de Voorzitter een aantal bij hem ingekomen Requesten ter tafel van Roomschgezinde Ingezetenen, (van welke plaatsen wordt niet gezegd) tegen het in behandeling zijnde Besluit der Eerste Kamer, welke allen buiten deliberatie werden gehouden en in handen gesteld van de benoemde Commissie tot informatie. Deze bragt den 20 Maart bij monde van haren President *Vitringa* een rapport uit strekkende om het Besluit der Eerste Kamer te doen bekrachtigen. In de Zitting van den volgenden dag bragt de Voorzitter weder een bij hem ontvangen Request ter tafel van „Burgers van den Roomsch-Catholyken Godsdienst" (nadere aanduiding vinden we in het *Dagverhaal* der Handelingen van het Vertegenwoordigend Ligchaam, waaruit we alle deze bijzonderheden hebben, niet gegeven). Dat Request, werd, vermits het Rapport der Commissie reeds was uitgebragt, eenvoudig buiten deliberatie gehouden. Eindelijk werd in de Zitting van 27 Maart het Besluit der Eerste Kamer, overeenkomstig het Rapport der Commissie bekrachtigd en was alzoo de questie, niettegenstaande de talrijke en krachtige pogingen der Katholieken, ten gunste der Protestanten beëindigd; maar eere toch aan de ijverige en trouwe verdedigers der Katholieke regten en belangen! Het is ons een genoegen hunne namen en hun werken, reeds lang vergeten, hier weder aan het licht te hebben kunnen brengen.

De oplossing der ingewikkelde questie van de uitvoering der bepalingen van de Staatsregeling van 1798 betreffende de Kerken, Pastoriën en Geestelijke Goederen was dan voor een onbepaalden tijd opgeschort. Ze werd weldra onnoodig; immers het duurde niet lang of de ge-

heele Staatsregeling van 1798 kwam te vallen en met haar de hoop der Katholieken op een, zij 't ook maar gedeeltelijk terug erlangen der vrome stichtingen hunner voorvaderen. De Protestanten hadden het goed begrepen, toen zij alles in het werk stelden om de zaak op de lange baan te schuiven in het vooruitzigt op eene nabijzijnde verandering van Wetgeving, en de bekende taktiek volgden van den Romeinschen veldheer Fabius: „*cunctando restituit rem*" Spoediger nog dan zij verwacht hadden, werden ze uit hunne angsten gered door de nieuwe Staatsregeling van 16 October 1801, waarbij de Gordiaansche knoop eensklaps werd doorgehakt en als met eene pennestreek den Katholieken al hunne aanspraken werden ontnomen door het alles afdoend 13de Artikel luidende: „Ieder Kerkgenootschap blijft onherroepelijk in het bezit van hetgeen met den aanvang dezer eeuw door hetzelve wierd bezeten." De geschiedenis van die nieuwe Staatsregeling en wat de Katholieken nog gedaan hebben om hunne regten en aanspraken te handhaven, zullen we ten slotte in de laatste § V gaan zien.

BIJLAGEN.

I.

Request van de R. K. Amsterdamsche Commissie dd. 29 *Januarij* 1801. (Waarover op blz. 34 en volgg.).

VRYHEID, GELYKHEID, BROEDERSCHAP!

De Commissie van zes-en-dertig waarneemende de belangens der Roomsch-Catholyke Gezindheid te Amsterdam aan de Eerste Kamer van het Vertegenwoordigend Lighaam des Bataafschen Volks.

Burgers Vertegenwoordigers!

Verheugden wy ons in den aanvang des Jaars 1795, toen onze Fransche Broeders ons de lang gewenschte Vryheid zo edelmoedig kwamen aanbrengen? Vermeerde de, daar op volgende plechtige afkondiging der Natuurlyke Rechten van den Mensch en Burger onze blydschap? en bevestigde de daarstelling onzer nieuwe Constitutie onze hoop, dat na eene verdrukking van meer als twee eeuwen, ook ons Kerkgenootschap de vruchten smaaken zoude van het bloed zyner Voorvaderen, van hen zo bereidvaardig ter vestiging der Vryheid opgeofferd? ja streelde de zo algemeene goedkeuring en aanneeming onzer nieuwe Staatsregeling door het Bataafsche Volk op den 23sten April des Jaars 1798 gedaan, onze gegronde verwagting, dat Vryheid waarlyk op Neêrlands Grond zoude woonen, dat Gelykheid niets slechts in de klank des woords bestaan zoude, en volgens den 19den Artikel der Algemeene Beginselen, elk Burger even vry zyn zoude om God naar de overtuiging van zyn hart te mogen dienen, en de Maatschappy, ten dezen opzigte, aan allen gelyke zekerheid en bescherming zal verleenen? en vleidden wy ons ter dier tyd met het aangenaam vooruitzigt, dat dit alles spoedig, en zonder weerzin van het eertyds heerschend Kerkgenootschap ten uitvoer gebragt zoude worden, en alzo die wenschelyke Broederschap weelig onder ons bloeien zoude? — halsreikende zagen wy den toen aanstaanden eersten November te gemoet, wanneer volgens het zesde der Additioneele Artikelen onzer Staatsregeling tusschen alle de Kerkgenootschappen eenig vergelyk reeds had moeten getroffen zyn,

en eene geregelde verdeeling had plaats gehad moeten hebben van de Kerkgebouwen en Pastoryhuizen &c. in vroegere eeuwen door onze Roomschgezinde Voorvaderen, of sedert uit algemeene penningen opgebouwd. Ja wy staroogden toen reeds op den nu aanstaanden 23sten April, wanneer de drie jaaren verloopen zullen zyn, en dus het tydstip daar zal wezen, waarmede volgens den eersten Additioneelen Artikel het bezoldigen der Leeraaren en Hoogleeraaren der geheerscht hebbende Kerk beslooten moet worden, en alle de Geestelyke Goederen en Fondsen, waaruit tot hiertoe hunne Tractementen of Pensioenen betaald zijn, volgens het vierde der Additioneele Artikelen, tot een vast Fonds moeten worden aangelegt voor de Nationale Opvoeding, en ter bezorging der behoeftigen. En dit staroogen, deze hoop. dit verlangen in ons was toch redelyk; alzo de ondervinding ons genoeg geleerd had, dat, zo lang 'er nog bizondere voorrechten aan het eene of andere Kerkgenootschap gehegt blyven, zo lang het eene Kerkgenootschap nog boven het andere gefavoriseerd, begunstigt, of bevoorregt wordt, nimmer waare Broederschap onder ons leeven zal, en de gulde spreuk van VRYHEID, GELYKHEID, BROEDERSCHAP! ter onzer onderrechting op alle Uwe Decreeten en Ordonnantien voorkomende, slechts uit schoonschynende woorden bestaan, en niets heilzaams effectueren zal.

Uit Uwe Besluiten, Burgers Vertegenwoordigers! hebben wy dikwerf vernomen, dat Gyl: op niets minder denkt, dan op den Staatsregel hierin te verkragten. Meermaal ontwaarden wy, dat Gyl: met ons van begrip zyt, dat Uwe Pligt en Waardigheid van UL. vordert, dat geene te bewerkstelligen, het welk de groote meerderheid der Natie aan Uwe zorg en werkzaamheden ter uitvoering heeft toevertrouwd. Ja als Mannen van Eere wist, en durfdet Gyl: verscheide ryzen de verzoeken, hier tegenaanloopende, moedig van de hand te wyzen. —

Dan hoe moeten wy ons niet bedroeven, dat die zelfde geest niet alle onze Medeburgeren bezielt? dat zy, die tot de geheerscht hebbende Kerk behooren, veelal allerlei machinatien, tergiversatien, tegenkantingen en uitvlugten bezigen, om, tegen hun gegeeven woord op onze Staatsregeling, nu nog meesters en bezitters van alle de te verdeelene Kerken &c. te blyven, en den afstand van eenige derzelver aan ons Kerkgenootschap langs allerlei wegen zoeken tegen te houden? dermaate, dat ons Kerkgenootschap, het welk ongetwyffeld op veele plaatsen tot de naasting van Kerk of Kerken gerechtigt is, ten huidigen dage (meer als twee jaaren

laater als alles deswegens reeds had moeten vereffend zyn) nog zo verre niet gevorderd is, dat men hetzelve in de geheele uitgestrektheid van het voormaalig gewest Holland in eene eenige genaaste Kerk, zynen Godsdienst werkelyk ziet verrigten, ja meest op alle de plaatsen wegens de naasting nog tegenkantingen ziet ontmoeten. Hoe grievend, Burgers Vertegenwoordigers! moet het ons niet vallen, dat wy allenwege onder hen Adressen zien rouleeren, dat wy hen Uwe gewigtige Deliberatien telkens zien interrumpeeren, dan door verzoeken van Kerkelyke Commissiën (niet zo zeer in) maar op naam van haare geheele gemeentens, dan wederom door individueele leden derzelver, om, nu ook de tyd der bezoldiging hunner Leeraaren &c. ten einde loopt, dezelve nog langer, al was het maar *by wyze van Pensioen* (als of zulks ten onzen opzigte, en in de geldspecie eenige merkelyke verandering te wege bragt) ten præjudice van ons en de overige Kerkgenootschappen, ja ten nadeele van het School en Armen wezen, uit de Geestelyke Goederen te doen onderhouden, en gevolglyk om UL: (ware het mogelyk) tot het alleronrechtvaardigst besluit, ja tot iets (het zy met eerbied gezegt) het welk niet in Uwe magt is, over te haalen.

Wy hebben, Burgers Vertegenwoordigers! tot dus verre hier in op Uwe Vaderlyke zorg en gerechtigheid vertrouwd; wy vertrouwen 'er ook nog op, waarom wy zelfs de geheele zaak veilig aan Uwe voorzienigheid zouden kunnen overlaaten; dan om niet van zorgloosheid, laauwheid en onverschilligheid verdagt te worden, hebben wy vermeend, aan onze eer en plicht verschuldigt te zyn, by Uwe vaderlyke zorg aan te kloppen, Uwe vlugtige aandagt voor een oogenblik tot ons te trekken, ons verlangen met vertrouwen aan Ul. voor te draagen, en (of het mogelyk aan Uw doorzigtig oog iets aan konde brengen) tevens eenige van onze aanmerkingen op de rouleerende adressen der hervormden te doen toekomen, ten einde de zwakheid hunner motiven en gronden aan den dag te leggen, en het weinige gewicht derzelver te enerveeren.

De Requestranten funderen zich in hunne requesten voornaamentlyk op de volgende gronden.

1mo. Voeren zy aan het langduurig gebruik en genot der kerken en fondsen.

2do. Avanceren zy het groot getal hunner ledemaaten, of geloofsgenooten.

3^{tio}. Wenden zy voor het onvermogen hunner gemeentens, als

niet in staat zynde de kosten van hunnen Godsdienst te kunnen draagen.

4to. Zien zy te gemoet, dat hunne Leeraaren, van hunne bezoldiging ontbloot, hunne Gemeentens verlaaten zullen.

5to. Om UL. nog al meer te beweegen, medelyden met hen te hebben, en hun onredelyk verzoek in te willigen, doen zy hunnen Godsdienst als den NATIONAALEN GODSDIENST voorkomen. En

6to. Brengen zy ter zekerer verkryging hunner verzoeken, UL: de zedenloosheid onder het oog, die zy voorwenden dat uit gebrek van hunnen Godsdienst voort zoude komen, UL: voorspellende, dat dezelve het verderf en ondergang van de burgerlyke Maatschappy onvermeidelyk na zich sleepen zal.

Vergunt ons Burgers Vertegenwoordigers! dat wy voor een wyl tyds uwe attentie hier mede bezig houden; dat wy UL: onze remarques op ieder derzelver motiven afzonderlyk by dezen voordraagen, aan uw veel verligter oordeel het nietige hunner geavanceerde gronden ontwikkelen, en tevens aan ULieden den waaren zin voordraagen, dien wy vermeend hebben van den vierden Additioneelen Artikel te moeten vormen, en op welken Artikel de Requestranten hunne groote, doch waarlyk ongegronde aanspraak vermeenen te mogen baseren.

Het eerste, waarop de Requestranten zich beroepen, is het tweeeeuwig gebruik der Kerken, en het byna gelyktydig vrugt-gebruik of genot der Geestelyke goederen, — dan wie weet niet op wat wyze zy 'er aan gekomen zyn? — Het 40ste Artikel der algemeene grondbeginselen voor onze Staatsregeling geplaatst, luidt aldus: „Niemand kan van het geringste gedeelte van zijn eigen„dom buiten zyne toestemming berooft worden, dan alleen, wan„neer de openbaare noodzaaklykheid, door de Vertegenwoordigende „Magt erkend, zulks vordert, en alleenlyk op voorwaarde eener „billyke schaêvergoeding." Het geen in dezen Artikel gezegt wordt, is geen stellige, maar natuurelyke wet, al stondt dit Artikel niet voor onze Staatsregeling geplaatst, was het geene 'er in gezegt wordt, toch altoos waarheid; even gelyk het waarheid is, dat men niet steelen, niet rooven mag, al wierdt zulks door geen eene stellige wet verboden.

Hy moet wel geheel onkundig in de Vaderlandsche geschiedenis zyn, die niet weet, dat de Catholyken voor twee eeuwen van hunne Kerken en Geestelyke goederen op eene wederrechtelyke wyze ontzet zyn, dat de toenmaalige staaten ons van de Kerken en fondsen berooft, en het alles *door enkele willekeur, en eenzydige*

gunst, zoo als de Municipaliteit van *Haarlem* in haare onlangs aan UL: gezondena Adstructive Missive zich uitdrukt, aan het Hervormde Kerkgenoodschap geaffecteerd hebben; en zulks wel tegen de uitdrukkelyke accoorden aan, by den overgang van veele steeden plaats gehad hebbende. Het is UL: overbekend, dat de openbaare noodzaakelykheid, die het natuurlyk recht, als eene Conditie *sine qua non*, ook voor de Vertegenwoordigende Magt zelfs vordert, niet geëxteerd heeft, dat 'er nimmer eene behoorlyke schaevergoeding plaats gehad heeft, en dat het *jus belli*, het Recht des Oorlogs den Hervormden hier in niets geholpen heeft; alzo ter dier tyd er geen oorlog tusschen Roomschen en Onroomschen alhier plaats had, maar de Roomschgezinden, zo wel als de toen opkomende nieuwgezinden gezamentlyk tegen den Koning van Spanje gestreden, en met hun goed en bloed de Vryheid gevestigt hebben, by al het welk nog komt, dat door de Hervormden aan de vereischtens, by veele stichtingen door de fundateurs wel expresselyk gestipuleerd, nimmer voldaan is; — uit al het welk incontestabel volgt, dat alles in dezen wederrechtelyk geschied is, dat het geene in zynen aanvang op zulk eene wyze begonnen is, door geen verjaaring ten hunnen voordeele beslischt is, en vervolgens dat het twee-eeuwig gebruik en genot der kerken en fondsen van hen te vergeefsch tot een grond van reclame geallegueerd wordt. — Dan behalven dit alles hebben wy ter hunner wederlegging niets anders te antwoorden, dan dat de, door de Natie algemeen goedgekeurde en aangenome Staatsregeling omtrent de Kerken en fondsen, omtrent de Geestelyke goederen, nu nieuwe schikkingen en bepaalingen gemaakt heeft, wier daarstelling ieder Burger recht heeft te vorderen, en tegen welke den Hervormden zo min het twee-eeuwig gebruik, als ons het voormaalig gebruik, en het oud-eigen iets ten stade komen kan; want of men al wil beweeren, dat de Staaten ter dier tyd toch *ex plenitudine potestatis* dat is *uit de volheid des machts* het vermogen gehad hebben van den Roomschen het eigendom te ontneemen, en het zelve aan het Hervormde Kerkgenootschap te affecteren: dit alles baat hen niets, alzo niemand van het geringste gedeelte van zijn eigendom ook niet door de erkende Vertegenwoordigende Macht berooft kan worden, dan in geval van openbaare noodzaaklykheid, (die 'er niet geëxteerd heeft) en dan nog alleenlyk op voorwaarde eener billyke schaêvergoeding, die 'er nimmer gegeven is; waaruit dus een ieder zeer gemakkelyk de conclusie op kan maaken, dat alles in dezen wederrechtelyk, en onwettig ge-

schied is, en het geene de deur voor alle uitvlugten toesluit, is dit: dat, zo de Staaten ter dier tyd waarlyk al het vermogen gehad hebben, om den Roomschen de Geestelyke goederen na een genot van 6, 7, ja 8 eeuwen te ontneemen, en dezelve aan het Hervormd Kerkgenootschap wettig te affecteren, ook zeker het volk *ex suprema plenitudine potestatis*, uit de allervolste magt nu dan ook het Recht en het vermogen heeft, waarvoor het zich by de aanneeming der Staatsregeling verklaard heeft, van die zelve goederen wederom van het Hervormd Kerkgenootschap af te trekken, en dezelve ten algemeene nutte, aan het School en Armen-wezen te affecteren.

Het tweede, dat zy aanvoeren, is het groot getal hunner Ledemaaten, of geloofs genooten.

Hoewel de groote hoeveelheid hunner ledemaaten naar ons inzien hen niet het minste recht aanbrengt, om daar om meerder dan wy en alle andere Dissenters aanspraak op alle de Geestelyke Goederen te kunnen maaken, maar de wet voor allen dezelfde is, zo vertrouwen wy Burgers Vertegenwoordigers! hen die grootheid, by alle gelegenheden door hen aangevoerd wordende, wel eenigzints te mogen betwisten, en zeer wel in staat te zyn van te kunnen bewyzen, dat in de daat hunne hoeveelheid zo groot niet is, als zy dezelve telkens doen voorkomen.

Wel is waar; in de meeste steden der zeven voormaalige Provincien surpasseert het getal der Hervormden dat der Roomschgezinden; het welk, zo als de zo evengemelde Municipaliteit van Haarlem spreekt, *uit de bizondere privilegien, uitsluitende protectie, en andere* Bekende Middelen (waar door zy ongetwyfeld de ampten en beneficien verstaat) *niet missen konde*, te volgen — dan niemand zal ons toch ook kunnen betwisten, dat in de meeste steden aldaar het getal der Roomschgezinden niet gering, maar zeer aanmerklyk is; dat het zelve op veele plaatsen, ja mogelyk de meeste Dorpen, en wel vooral in de voormaalige Gewesten van *Holland* en *Utrecht*, dat der Hervormden overtreft, en dat daarenboven het Bataafsch Braband byna geheel uit Roomsch Catholyken bestaat. Uit al het welk wy den veelal voorkomenden opgaaf der Hervormden, als of zy vyf agtens van onze geheele bevolking uitmaakten, geheel abusief moeten beschouwen, en wy met meerder grond verwagten zouden, dat, indien 'er eens door Commissien, (bestaande niet eider Commissie uit lieden tot het zelve Kerkgenootschap, maar uit persoonen tot verschillende Kerkgenootschappen behoorende) eene nieuwe acurate telling gedaan wierdt, de Her-

vormden niet meer als drie agtens, en wy zo wel als zy, drie agtens op zouden leeveren; terwyl wy veilig voor de talryke Joodsche Natie, de Lutersche, Doopsgezinde en alle de overige Kerkelyke Genootschappen de twee overige agtens durven bepaalen.

Dan het zy ook, zo het wil; wy hebben zo even aangevoerd, dat de groote hoeveelheid hunner ledemaaten den Gereformeerden hoegenaamd geen meerder recht of aanspraak op de geestelyke goederen aanbrengt. Zy mogen om die reden op alle derzelver geen meerder aanvraag instituëren; niemand mag dezelve om die reden aan hen adjudiceren; en wij houden zelfs staande, dat in plaats van uit de meenigte hunner Geloofsgenoten hunnen eisch op ALLES te willen billyken, het tegendeel juist veel eerder 'er uit afgeleid kan worden; alzo wy eeniglyk 'er dit op te repliceeren hebben, dat hoe grooter hun getal is, zy des te gemaklyker de, voor de beoeffening van hunnen Godsdienst benoodigde, penningen byeen kunnen krygen, immers doorgaans genomen, hoe meerder leden, hoe meerder Contribuanten, en hoe meerder Contribuanten, hoe minder eider te Contribueren heeft.

Uit dit alles Burgers Vertegenwoordigers! vervalt ook reeds het gewicht van de derde, door de Hervormden aangevoerde reden van ONVERMOGEN; als of hunne gemeentens volstrekt niet in staat zouden zyn van de noodzaakelyke kosten tot den Godsdienst te kunnen draagen; want dat toch over veele schyven loopt, loopt gemakkelyk: waar by nog komt, dat in het algemeen onder de Hervormden veel meerder vermogende lieden dan onder ons gevonden worden; waartoe de plaats gehad hebbende bevoorrechting tot de ampten en beneficien, waar door veele hunner familien tot aanzienlyke schatten gekomen zyn, niet weinig heeft toegebragt; terwyl onze talryke gemeentens slegts haare nyverheid te baat hadden, en veelal daar uit haar bestaan en noodwendigheden te zoeken hadden.

Wel is waar; dit wilden, dit kunnen wy niet ontkennen, dat 'er op veele plaatsen, vooral de zulke, alwaar niet veele ampten en beneficien te vergeeven waren, zo weinige Gereformeerden gevonden worden, dat het hen volstrekt ondoenelyk is, alle de kosten van hunnen Godsdienst goed te maaken — op plaatsen B. V. alwaar (zo als behalven het Bataafsch Braband, zelfs in het voormaalig gewest Holland voorbeelden voor handen zyn) buiten den Predikant en Koster en derzelver huisgezinnen weinig of byna geene hervormde leden gevonden worden; aldaar de mogelykheid 'er van te veronderstellen, zoude de ongereimdheid, en dwaas-

heid zelve zyn — maar waar toch staat het geschreven, dat de hervormden juist op alle plaatsen Kerken of Predikanten hebben moeten? Waarom zouden 'er ook by hen, zo wel als by ons, geen meerdere Combinatien van twee, drie, en vier Dorpen kunnen ingevoerd worden? Js dit zoude zelfs by hen (als minder Kerkdagen hebbende, en zich ook tot de viering derzelver veelal minder verplicht rekenende) veel gemakkelyker, en met minder last en bezwaar tot stand gebragt kunnen worden — en brengt men hier tegen in, dat zulks toch altoos met eenige klyne moeite verzeld zoude gaan? dat zy het evenwel nu daaromtrent gemakkelyker hebben? Wy hebben hen slegts te antwoorden, dat eider niet even digt by de Kerk woonen kan, en dat het gemak ten præjudice van een' derden niet gezogt mag worden.

Dan het blyft altoos waar, zullen zy zeggen, dat 'er toch plaatsen zyn, zodanig gesitueerd, dat 'er hoegenaamd op geen Combinatie gedagt kan worden, en op welke plaatsen lieden woonen, die den hervormden Godsdienst belyden, maar volstrekt in het onvermogen zyn van eenen Predikant, Koster, Kerk en Pastory (maar sober zelfs) te kunnen onderhouden. Doch hoe veele voorbeelden van dien aart exteren 'er by ons niet? Waarom zouden vermogende gemeentens van andere plaatsen de zodanige minvermogende niet kunnen te hulp komen? Waarom zouden hunne Predikanten, zo wel als veelen onzer Priesteren, daar voor jaarlyks niet iets Contribueren willen? Dan strict genomen, die zaak raakt ons in het geheel niets; willen zy Kerken en Leeraaren hebben? het is hunne zaak (gelyk wy by ons doen, en al veele jaaren hebben moeten doen) naar middelen om te zien, die zy in den haaren daar voor de geschikste zullen oordeelen. De reden, waarom wy 'er ons over uitgelaaten hebben, is eeniglyk, om het minwichtige, het nietige van hun, in hunne requesten voorgewend onvermogen aan den dag te leggen, en hen en de geheele Natie te overtuigen, dat zy hierom geen meerder aanspraak op de Kerken en Geestelijke goederen, dan wy en andere Kerkgenootschappen by U. L. maaken kunnen.

Het vierde Burgers Vertegenwoordigers! dat onder de geallegueerde motiven der Requestranten gevonden wordt, is, dat zy voorgeeven te vreezen, dat *hunne Leeraaren van hunne bezoldigingen ontbloot, hunne gemeentens verlaaten zullen, en dezelve als schaapen zonder herder, aan hun droevig noodlot zullen overlaaten.*

Dan hoe liefdeloos is dit niet en van hunne Leeraaren, en van hunne vermogende geloofsgenooten gedagt? hoe weinig strekt

deze voorgewende vreeze tot eere van hun beiden? nimmer kan het in ons opkomen, dat hunne Leeraaren eeniglyk om den Brooden zouden leeren, en dat de Hervormde Gemeentens, en vooral de vermoogendste leden derzelver niets voor hunnen Godsdienst overig zouden hebben, en hunne Leeraaren wezenlyk gebrek zouden laaten lyden. Zoude dan het gedrag van onze gemeentens, van die der Lutherschen, Remonstranten, Joodsche en alle andere Gezindhedens, die in ons Vaderland gevonden worden, by hen niets te wege kunnen brengen? zoude de schaamte alleen (al had 'er hoegenaamd geen zugt tot Godsdienst by hen plaats, ja al waren hunne harten zo koud als ysch) hen niet prangen, het voorbeeld van alle anderen te volgen? — Neen, zo hebben onze Voorvaderen, en onze Priesters voor twee eeuwen niet gedaan, toen hen alles eensklaps (en zeker ten onrecht) ontnomen wierdt; daar den Hervormden, ter voorziening hunner behoeftens, en ter voorkoming van alle verwarring, by de aanvaarding der Staatsregeling nog een driejaarige onderstand uit menschlievendheid is toegestaan; dan welken tyd zy meestal zorgeloos, en op hoop van nog langer alles voor zich te behouden, en uit de algemeene penningen onderhouden te zullen worden, hebbende laaten voorby gaan, zy zelve nu ook oorzaak van hunne verwarring zyn, en de rampen waar voor zy vreezen (zo zy waarelyk volgen) aan niemand anders, dan aan zich zelven te verweiten hebben.

Dan neen! wy denken 'er veel gustiger over; wy gelooven veel eerder, dat het sort der Predikanten 'er door verbeterd zal worden, dat de Gemeenteens (zich met het onderhoud haarer Leeraaren gecharcheerd vindende) der zelver bezoldiging meerder geëvenreedigt aan den teegenwoordigen prys der levensmiddelen, en gewoone levenswyze onzer tyden, bepaalen zullen als de voorige, die op veel goedkopere tyden, en volgens de toen plaats hebbende en somberder levenswyze geregeld was; en aan welke onvoldoende bezoldiging hunne Predikanten meestal onderhevig zyn gebleven, en waarschynlyk voor altoos onderhevig zouden blyven, indien, en zo lang de gemeentens zelve zich hunner bezoldiging niet zullen behoeven aan te trekken.

Het vyfde Burgers Vertegenwoordigers! daar de Requestranten hunne toevlugt toe neemen, en den min oplettenden mede schynen te willen verstrikken, is, dat zy hunnen Godsdienst waanen den Nationaalen Godsdienst, dat is: *den Godsdienst onzer Natie* te wezen: iets, het geene wel overwogen, door de Municipalieteit van Haarlem in der zelver Adstructive Missieve Bladz. 6. te recht

van verre uitzichten, en als regelrecht aanloopende tegen de gronden en voorschriften onzer Staatsregeling beschouwd wordt: *want wie ziet niet,* dus spreekt dezelve Municipaliteit aldaar, *dat het denkbeeld van eenen Nationaalen Godsdienst.... en dat der bezoldiging van deszelfs dienaren, tevens dat van eene* HERËENIGING VAN KERK EN STAAT *van zelve insluit.*

Behalven dat ons niet bewust is, zeggen wy met gemelde Municipaliteit van Haarlem Bladz. 7., *dat die van het voormaalig heerschend Kerkgenootschap ooit voorheen dezen uitsluitenden tytel van* NATIONAALEN GODSDIENST *met opzicht tot deszelfs byzondere leerbegrippen zich hebben toegeëigend,* zo bekennen wy rondborstig, niet in staat te zyn, den eigenlyken zin, in den welken deze eernaam van de Requestranten gebezigt wordt, en in welken zy denzelven verstaan willen hebben, juist te kunnen bepaalen; immers hoe langer wy 'er op denken, hoe meerder wy die uitdrukking wikken, des te meer opvattingen ontwaaren wy, waartoe dezelve betrokken kan worden.

Zouden zy, hebben wy al gedagt, hunnen Godsdienst misschien den *Nationaalen Godsdienst* noemen, om dat hunne ledemaaten het grootste gedeelte onzer Natie uitmaaken? dan dit (men mag zeggen wat men wil) ontkennen wy volstrekt, en zyn zeker van het tegendeel — zal het zyn, om dat de Bataafsche Natie verplicht is den hervormden Godsdienst te belyden? dit loochenen wy — of is het mogelyk om dat hun Godsdienst in ons Vaderland de oudste is? dit is onwaarachtig; alzo het overbekend is, dat, sedert Willibrord met zyn gezelschap in de zevende en agtste eeuw het Christengeloof alhier gepredikt heeft, tot aan de tyden der hervorming in ons Vaderland geen ander dan de Catholyke Godsdienst geöeffend is; ja zelfs was deze Godsdienst in den jaare 1581, toen Prins Willem I. en de Heeren Staaten over onze Kerkelyke goederen reeds Contracteerden, en den gepretendeerden eigendom 'er somwylen aan bizondere steden van afstonden, ook toen nog, zo als de Municipaliteit van Haarlem in haare Missive Bladz. 10. zelve erkent, de talrykste, zo als ook volgens het getuigenis eens onpartydigen Schryvers (*), zelfs nog in het mid-

(*) Incolarum enim Belgicæ . . . mediam partem, aut forte aliquanto plus Constituunt Pontificii: alterius medietatis quadrantem, aut circiter, faciunt (ut judæos prætercam) Lutherani, Mennonitæ, et Remonstrantes simul juncti. Ita ut, si in octo partes dividerentur, tres ad summum futuræ essent illo-

den der zeventiende Eeuw; zo dat het ook in dezen zin niet zyn kan, dat de hervormden hunnen Godsdienst met den naam van *Nationaalen Godsdienst* kunnen bestempelen — dan misschien bezigen zy dezen eertytel, om dat zy uit *loutere willekeur, en eenzydige gunst* geduurende twee eeuwen uit gedeeltelyk aan ons Kerkgenootschap wel eer gemaakte fondsen, en gedeeltelyk uit algemeene peningen onderhouden zyn? dan omdat zulks onrechtvaardig was, heeft te recht onze staatsregeling hier in voorzien; zo dat ook in dezen zin de Requestranten eigener authoriteit, en zonder 'er toe bevoegt te zyn, den naam van *Nationalen Godsdienst* voor hunnen eerdienst usurpeeren, en wy met alle andere Kerkgenootschappen, wel degelyk recht hebben, om 'er ons tegen te mogen verzetten, en van Ulieder zorg en toeverzigt te mogen vorderen, hen het gebruik daar van voor het vervolg te interdiceren.

Het zesde, dat door de Requestranten (wel niet zo zeer als een grond van Recht, maar als eene prysbaare bezorgtheid) wordt aangevoerd, ten einde toch alles in het werk te stellen wat zy, nu de tyd expireert, by slot van de Rekening nog eenigzins kunnen vermoeden, hen dienstig te zullen zyn, en in staat te zullen wezen van UL: tot een, voor hen gunstig, besluit over te haalen, is het bederf van zeden, die beklaaglyke zedenloosheid, *van hunne walsche Broeders*, zo als zy zich uiten, *in derzelver Adres zo akelig getekend, en die in haare pernicieuse gevolgen het verderf en de ondergang van de Burgerlyke Maatschappy*, zo als zy vervolgen, *onvermeidelyk na zig sleepen moet.*

Wy erkennen wel, Burgers Vertegenwoordigers! dat de Godsdienst de steun van den Staat is, de band der saamenleeving, en de bron van eeuwig en tydelyk genoegen en welvaart, dat de ongodsdienstigheid het verderflyk zaad is van allerlei ondeugd en boosheid; ja ook stemmen wy met de Requestranten in, dat dezelve onvermeidelyk den totaalen ondergang van Land en Volk na zich sleept; maar kunnen niet ontwaaren, dat zulks meerder betrekking heeft tot hunnen, dan tot onzen of eenigen anderen Godsdienst in ons Vaderland. Nooit hebben wy de Hervormden bekommerd gezien over het onderhoud der Leeraaren van onze of eenige andere gezindheid, uit welker gemis toch ook onder alle die gezindheden de Godsdienst verflaauwd, en de zedenloos-

---

rum, qui se solos Christi Ecclesiam, populumque Dei electum, non minus ridicule et superbe, quam aliqui Romano-Catholici, dici voluut. Steph: Curcel: in praef: Apolog: præfixa examini D: Blondel de Joä Papissa.

heid zoude hebben toegenomen. — dan, indien in waarheid de vreeze voor de zedenloosheid en de pernicieuse gevolgen daaruit voortvloeiende, de dryfveer van deze hunne demarche zyn mocht, dan kunnen wy onze verwondering niet ontveinzen, dat zy eeniglyk voor het bezoldigen *hunner* Leeraaren, en niet voor dat der andere gezindheden bekommerd zyn — hadden zy hun verzoek nog dermaate ingerigt, dat alle gezindhedens zonder onderscheid (proportioneel aan het aantal haarer zielen) tot instandhouding van derzelver Godsdienst, en ter voorkoming van de beklaaglykste zedenloosheid, aan de geestelyke Goederen deelachtig mochten worden (het geen toch ook nog tegen de Staatsregeling zoude aandruischen) dit had nog eenigen schyn van Broederschap gehad, en dit hadden wy ook van hunne zorglyke bekommering voor het verderf der zeden natuurlyk moeten verwagten; dan zich aan de zedenloosheid by anderen niet te kreunen, voor zich alleen te zorgen, en voor zich ALLES te vraagen, is naar ons inzien zich blootstellen aan het onaangenaame der alom bekende spreuk: *Qui nimium petit, nihil petit*, dat is: die te veel vraagt, vraagt niets; of moet zich troosten met eenen enkelden niet.

Dan ongetwyffeld zouden zy ons hier wel willen toevoegen, dat onze en ander Gezindheden reeds in de gewoonte zyn van zelve haare Leeraaren te salarieren, dat zulks by ons reeds in zwang is, en het by hen veel moeite kosten zal, die zaak zo verre te brengen. Wat het eerste betreft, dat zulks by ons reeds in zwang is, dit stemmen wy toe, en dat zulks aan onze Voorvaderen in de dagen na de Reformatie (toen ons alles ontnomen is) ook moeite gekost heeft, dit zullen zy met ons wel erkennen willen; dan wat het tweede betreft, dat het nu hen ook moeite kosten zal, zulks in te voeren, daar voor kunnen wy niet zien, dat Vertegenwoordigers van een, uit verscheide en verschillende Gezindhedens bestaanend volk meerder gratie voor hen zouden mogen gebruiken, als zy ooit voor anderen aan den dag gelegen hebben. Dit geeft den Hervormden hoe genaamd geen recht, om bevoorrechting te vraagen, en altoos hebben zy in de situatie, waarin zy zich thans bevinden, nog dit voor uit, dat zy het gedrag van ons en alle de andere Gezindhedens ten voorbeelde hebben, en slechts behoeven na te doen het geen wy hen hebben voorgedaan, en den weg te volgen, dien alle de andere Gezindhedens ten dien einde zyn ingeslagen.

Eindelyk, Burgers Vertegenwoordigers! roepen wy Uwe aandacht nog een oogenblik in op de listige trek die de Requestranten

onder schoonschynende woorden in hun Adres nog bezigen, en hier in is bestaande, dat zy alles aanwenden, alle hunne vermogens inspannen, om de zaak tot de herziening der Constitutie sleepende te houden, en ten dien einde dezelve voor de ordinaire of eene nieuw te benoemen Judiciele Rechtbank te brengen, in vast vertrouwen zynde, dat, daar zy de zaak der Kerken zelfs by Ulieden al meer als twee jaaren over den tyd hebben gaande gehouden, zy ook die der Geestelyke Goederen by de ordinaire Rechtbanken wel in staat zullen zyn van een paar jaaren uitterekken, na welken tyd zy by de herziening onzer Staatsregeling zich vastelyk vleyen te zullen erlangen, het geene zy voor als nog schynen te vreezen, van UL: te zullen verkrygen.

Dan gelukkig, dat de Constitutie die geheele zaak aan de Wetgevende Vergadering gedemandeerd heeft, gelukkig! dat 'er by de Constitutie een tyd bepaald is, binnen welken die geheele zaak moet afgedaan worden, waar door wy gewaarborgt, en aan geen willekeur meer blootgesteld zyn — immers schoon wy wel willen erkennen, dat by de herziening der Staatsregeling in veele wetten en bepaalingen verandering gemaakt zal kunnen worden, zo beweeren wy, dat geen herziening van Constitutie, eenige de minste verandering maaken kan in zaaken, die volgens de Constitutie zelve voor dat 'er eene herziening plaats mag hebben, moeten afgedaan en geregeld worden, en dat alzo de herziening, slegts voor het toekomende geschikt, nooit eene terugwerkende kragt voor het voorledene hebben kan.

Ja wy vermeenen in zulk een geval wel degelyk gerechtigt te zyn, om daar tegen te kunnen en te mogen protesteren; ja neemen zelfs de vryheid, Burgers Vertegenwoordigers! ten einde den Requestranten dien pas af te snyden, ten einde ons voor het verwyt des nageslagts te waarborgen, en wel zonderling ten einde UL:, Burgers Vertegenwoordigers! van alle verdere ontydige en onbillyke aanzoeken der Requestranten in dezen te ontlasten, henlieden en der geheele Natie by voorraad kennelyk te doen worden, waar wy ons, indien immer zulk eene onverhoopte gebeurtenis mocht exteeren, verplicht toe zullen rekenen.

En Medeburgers! welk eene ondraaglyke last, (indien het verzoek der Requestranten eens wierdt ingewilligt) zoude hierdoor voor UL. en uwe opvolgeren niet berokkend worden? hoe zoude van dag tot dag uwe Vergadering van Requesten overstroomen, dan van deze, dan van geene gezindheid, om ook kosteloos haaren Godsdienst te mogen oeffenen? om ook uit de geestelyke

goederen, en zo deze niet meer toereikend bevonden mochten worden, dan uit algemeene penningen haare Leeraaren gesalarieerd, en haare Kerken onderhouden te krygen? Welk eene onberekenbaare koste voor 's Lands uitgeputte en leedige kas! waar by nog komt, dat de ondervinding ons leert, dat het onderhouden uit algemeene kassen doorgaans kostbaarder loopt, dan uit bizondere. — En evenwel wie zoude in zulk een geval het hen durven afslaan? op wat grond van billykheid zoude hen dit mogen of kunnen betwist worden? daar het 20ste Artikel der algemeene beginzelen voor onze Staatsregeling geplaast, zo duidelyk zegt: *geen burgerlyke voordeelen, of nadeelen zyn aan eenig Kerklyk leerstelsel gehegt*, en het 21ste Artikel 'er ten overvloede nog byvoegt, *elk Kerkgenootschap zorgt* (zelf) *voor het onderhoud van zynen Eerdienst, deszelfs bedienaaren en gestichten.*

Ja wat doch Burgers Vertegenwoordigers! indien uwe voorzichtigheid en wysheid (waar voor wy juist niet bekommerd zyn) eens niet zo wys en voorzichtig ware, van dat onbillyk verzoek der Requestranten te refuseren, wat doch zoude de beschaafde wareld van de Bataafsche Natie moeten oordeelen? iets, dat ter verbanning eener twee-eeuwige twist door onze Constitutie op Gelykheid gebaseerd, zo wyselyk bepaald en door de groote meerderheid des volks, zo broederlyk gegouteerd was, nog voor dat het in werking gebragt wierdt, ten spyt van zulk eene verbaazende meenigte der inwoonderen, ja ten nadeele van de groote meerderheid des volks, welke zeker aan de zyde der gezamentlyke dissenters is, wederom om verre te zien werpen? wat zouden inzonderheid onze Fransche Broeders, die de Gelykheid zo hoog waarderen, van eene zo schreeuwende ongelykheid moeten denken? wat trouw, wat staat zouden zy op zulk eene Natie kunnen en durven vestigen? zouden zy den Requestranten met reden niet kunnen afvraagen, of zy by de aanneeming der Constitutie dan onkundig geweest zyn, wat of dezelve behelsde?

Neen Burgers Vertegenwoordigers! wy wagten van UL: betere besluiten; wy verwagten van UL: dat Gyl. al het geene, wat onze Staatsregeling wegens de Kerken en Geestelyke Goederen &c. bepaald heeft, stiptelyk en zonder verwyl in werking brengen zult, en dat uwe wysheid, die zo dikwerf de gerechtigheid heeft weeten te handhaaven, en uwe voorzichtigheid, die zo meenig een blyk van rechtzinnigheid heeft aan den dag gelegt, ook in deze iedere gezindheid Recht zal doen wedervaaren, en aan geen enkeld individueel lid derzelver eenige de minste reden van ontevredenheid zal doen geworden.

Wy zouden Burgers Vertegenwoordigers! hiermede, als de voornaamste gronden, waarop de Requestranten zich funderen, wederlegt hebbende, kunnen eindigen, en overgaan tot het voordraagen onzer verzoeken; dan nog een enkeld woord dienen wy 'er by te voegen, betreffende het slot des vierden Additionelen Artikels, het welk woordelyk aldus luidt: „blyvende nochthands onverlet „de aanspraak, welke eenig Lichaam, of Gemeente daarop mogt „maaken, en, met de noodige bewyzen voorzien, aan het Ver„tegenwoordigend Lichaam ter beslissing zal moeten inleveren." Dezen Artikel oordeelen de Requestranten voor zich gunstig, en rekenen zich 'er als door gewaarborgt; dan wy integendeel beschouwen denzelven voor hen zeer ongunstig, en zyn vast van begrip, dat niets hun in dezen gehouden gedrag zo sterk afkeurt, als wel de Artikel zelf.

Door dezen Artikel wordt wel vrygelaaten aan eenig Lighaam, of Gemeente aanspraak te mogen maaken op zodanige der Geestelyke Goederen, welke door klaare en bondige (of gelyk de Artikel het noemt *noodige*) bewyzen kunnen aangetoond worden, en ook daadelyk aangetoond worden, aan zodanig Lighaam of Gemeente (*qua tali*, als zodanig) het zy by testament, het zy by legaat, donatie, aankoop uit eigene penningen, als anderzins op de eene of andere wettige wyze in eigendom te zyn aangekomen; maar uit dien Artikel zich te veroorlooven, eene *globale* aanspraak op ALLE de Geestelyke Goederen in eens te maaken; uit dezen Artikel eene aanspraak zonder de *noodige* bewyzen te institueeren, zo als in waarheid de geheele gedaane aanspraak der Hervormden is, dit is den Artikel zich al te zeer toeëigenen, dit is den Artikel zelven omkeeren en vernietigen.

De Artikel wyst alle de Geestelyke Goederen, waaruit de tractamenten en Pensioenen der Leeraaren &c. betaald worden, tot een vast fonds voor de Nationaale Opvoeding en ter bezorging der behoeftigen aan: indien nu de Geest des Artikels ook was, dat op ALLE die goederen en fondsen door eenig Lighaam of Gemeente aanspraak gemaakt konde worden, en, zo de noodige bewyzen 'er by gevoegt waren, dat dan alle die Goederen en Fondsen aan zodanig reclameerend Lighaam of Gemeente in eigendom zouden moeten worden overgegeeven, wat bleef 'er dan voor het School en Armen Wezen over? wat konde 'er dan tot een fonds worden aangelegt voor de Nationaale Opvoeding en ter bezorging der behoeftigen? niets — zullen wy dan niet stellen, dat de Artikel zich zelven tegen is, en in het begin iets regelt, het

geene hy in het slot wederom om verre werpt? dan moeten wy noodwendig vaststellen, dat de Artikel wel eene aanspraak op *eenige* der goederen duldt, maar volstrekt niet eene globale aanspraak op *alle* — en om ons nog meerder te verklaaren, willen wy het denkbeeld, dat wy van dien Artikel hebben, voor UL. wel rondborstig openleggen.

Wy gelooven, de juiste bedoeling des Artikels eigenlyk deze te zyn: tot een vast fonds voor de Nationaale Opvoeding en ter bezorging der behoeftigen te adsigneeren, 1mo alle de oude Fondsen en Geestelyke Goederen, welke van de Roomsche tyden afkomen, waar uit de tractamenten der Leeraaren &c. betaald wierden, zonder op dezelve noch *in globo*, noch in *specie*, noch in het geheele, noch in het bizondere, noch van eenig Lighaam of Gemeente, noch van eenig Particulier eenige aanspraak hoe genaamd te admitteeren. en 2do ook aan dat zelve School en Armen Fonds te adsigneren alle andere goederen en penningen, revenuën uit ten dien einde opgelegde belastingen, en mogelyk ook wel de gewoonelyke Subsidien, uit Stedelyke of Dorpskassen jaarlyks gegeeven wordende, met een woord gezegt, al het geen, wat sedert de tyden der Reformatie tot beeter onderhoud der Leeraaren en Hoogleeraren der geheerscht hebbende Kerk &c. bepaald, en by de aloude Fondsen en Geestelyke Goederen op eene of andere wyze ten zelven einde gevoegd is; dan dit laatste echter in dezen verstande en met deze uitzondering, dat al het geene, wat eenig Lighaam of Gemeente met de noodige bewyzen aan kan toonen, dat aan het zelve *qua tali*, als zodanig, door testament, legaat, donatie, aankoop uit eige penningen, of op de eene of andere wettige wyze in eigendom aangekomen is, dat dat zelfde Lighaam of Gemeente, daar op aanspraak maakende, en die goederen reclameerende, dezelve ook vry en vrank voor zich alleen behouden kan; wordende die Goederen, welke in waarheid aan eenig Lighaam of Gemeente, als zodanig, wel speciaal gemaakt zyn, maar waar voor de bewyzen niet voor handen zyn, met en benevens de oude Geestelyke Goederen door den Artikel aan het fonds der Opvoeding en der Behoeftigen zeer wysselyk toegevoegd, als het beste middel zynde, om de waare eigenaars, voor zo veel als eene wyze en staatkundige zorg toelaat, 'er nog de best mogelykste jouissering van te doen genieten; terwyl wy tevens uit het oog niet moeten verliezen, dat de Artikel ook zelf niet eens verstaan kan worden, eene aanspraak te dulden op *alle* de zogenaamde Geestelyke Goederen van de tweede soort; op die

Goederen, willen wy zeggen, die sedert de tyden der Reformatie ter beetere onderhouding der Leeraaren en Hoogleeraaren by de andere gevoegt zyn. Neen de Artikel dult slechts eene aanspraak op zodanige Goederen, welke in de daad aan eenig Lighaam of Gemeente, als zodanig, in eigendom, zo als by erffenis, legaaten, donatien als anderzins zyn toegekomen (*), maar de Artikel duldt niet, en kan niet dulden, dat 'er van eenig Lighaam of Gemeente eenige aanspraak gemaakt zoude worden op de, door de Voormaalige Staaten of Regenten ingevoerde, Belastingen, op de Stedelyke of Dorplyke Subsidien, of op eenige goederen of revenuen van dien aart, welke wel voor en ten behoeve van het hervormd en geheerst hebbend Kerkgenootschap geschikt zyn geweest, maar wier eigendom of Recht tot dezelve nimmer aan dat Kerkgenootschap gegeeven, maar altoos by den staat gebleven is — geen van deze goederen kan door eenig bizonder Lighaam of Gemeente in de dagen der Gelykheid gereclameerd worden; alle die goederen volgen denzelven voet van de oude Geestelyke Goederen en Fondsen, en moeten of wel ophouden, of wel tot de Nationale opvoeding en bezorging der behoeftigen besteed worden; en dit behooren, dit moeten zich de Hervormden zowel als wy getroosten; ja als wy, die zelfs op die verbaazende schat van aloude Geestelyke Goederen en Fondsen, die onbetwistbaar wel eer aan ons Kerkgenootschap, als zodanig, gemaakt zyn geweest, als getrouwe aankleevers der bezwoorene Constitutie vermeenen volgends den Staatsregel geen aanspraak meer te mogen maaken.

Ziet daar Burgers Vertegenwoordigers! den zin, dien wy oordeelen aan den vierden Additioneelen Artikel te mogen, en te moeten toeschryven; eenen zin, zo wel aan de door UL: gegeeven verklaaringen, als aan het principe van Gelykheid conform. Wy vlyen ons, het juiste doel des Artikels getroffen te hebben, en met UL: in dezen van den zelven verstande te wezen.

Dan Burgers Vertegenwoordigers! daar het zoude kunnen gebeuren, dat wy dwaalden; daar het gebeuren zoude kunnen, dat

---

(*) En dit heeft geen betrekking tot goederen, die aan de eene of andere Kerk gemaakt en gehegt zyn geweest, alzo deze, aan het gebouw gehecht, en tot onderhoud van het zelve geschikt, volgens te voren gedaane uitspraaken met en benevens de Kerken aan het naastend Kerkgenootschap moeten overgaan.

Gyl: in uwe wysheid 'er anders over oordeelden, en de gepretendeerde *globale* aanspraak der Gereformeerden op alle de Geestelyke Goederen en Fondsen, als op het slot des Artikels gegrond, beschouwden, dan kunnen, dan mogen wy toch ook niet nalaaten ULieden Burgers Vertegenwoordigers! wel serieuselyk by dezen te informeeren, dat wy deeze onze gedaanen afstand dan ook, als niet gedaan beschouwen, en wy niet alleen met de Hervormden (als even zo wel als zy daar toe gerechtigt) eene proportioneele aanspraak maaken op alle die goederen, revenuën, en Fondsen, welke sedert de Hervorming ten laste van het algemeen aan het geheerscht hebbend Kerkgenootschap geäffecteerd geweest zyn, maar ook boven de Hervormden alle de oude Geestelyke Goederen en Fondsen, waarvan het (het zy uit derzelver oudheid, het zy uit derzelver maakingen en geännexeerde verpligtingen, als anderzins) baarblyklyk is, dat zy van de Roomsche tyden afkomstig zyn, en gevolglyk aan ons Kerkgenootschap behoort hebben (als de belangens van ons Kerkgenootschap moetende behartigen) in die veronderstelling, wel expresselyk reclameeren by dezen.

En hiermede Burgers Vertegenwoordigers! neemen wy om Uw reeds te veel gevergt geduld niet langer te tergen, de vryheid van te eindigen, en ten slotte dezes van uwe Vaderlyke zorg te verzoeken.

1mo. Dat uwe Vergadering den gemelden Requestranten gelieven te interdiceren, aan hunnen Godsdienst immer wederom den eernaam van NATIONAALEN toe te voegen, (als zynde eenen naam, aan geen afzonderlyke Gezindheid, maar der Natie eigen, en toekomenden.)

2do. Dat Gyl. alle addressen tegen de additioneele artikelen onzer Staatsregeling, en wel speciaal de verdeeling der Kerken en Geestelyke goederen betreffende, aanloopende, buiten deliberatien gelieft te houden, en daadelyk van de hand gelieft te wyzen, en

3^io^. Dat Gyl. in Uwe wysheid zulke maatregelen gelieft te beraamen, dat al het geene de additioneele Artikelen wegens Kerken, Leeraaren, Geestelyke goederen &c. bepaald hebben, daadelyk in werking gebragt worde, en zonder verwyl effect sortere.

Dit alles verwagten wy van uwe bekende doorzigtigheid, en verkleefdheid aan de bezwoorene Constitutie; terwyl wy Burgers Vertegenwoordigers! ons en onze geheele zaak inmiddels aan uwe vaderlyke zorg, en Ulieden aan de bescherming des Allerhoog-

sten aanbevelen, verblyvende met den diepsten eerbied voor uwe persoonen en waardigheden.

Burgers Vertegenwoordigers!

ULieder heilwenschende Medeburgers de Commissie van zes- en dertig, waarneemende de belangens der Roomsch-Catholyke Gezindheid te *Amsterdam*, en uit derzelver naam

J. C. VAN ANRAE, *Præses*.
Q. HOELEN, *Scriba*.

II.

Request van diezelfde Commissie dd. 18 *Februarij* 1801. (Zie blz. 47).

VRYHEID, GELYKHEID, BROEDERSCHAP!

De Commissie van zes-en-dertig waarneemende de belangens der Roomsch-Catholyke Gezindheid te Amsterdam aan de Eerste Kamer van het Vertegenwoordigend Ligbaam des Bataafschen Volks.

Burgers Vertegenwoordigers!

Het heeft dan eindelyk Uwe Commissie tot de Kerkelijke zaaken behaagt, op den 5den February l. l. uit te brengen, het zoo lang verwagte Rapport op eene, door UL. by Decreet van 15 May 1799 in haare handen gestelde Missive van het Uitvoerend Bewind, als mede op diverse Requesten van Gemagtigden der Nederduitsche Hervormde Gemeenten van differente Steeden en Dorpen van het Bataafsch Gemeenebest; alle hoofdzaaklijk verzogt hebbende, dat de Geestelyke Goederen en Fondsen mogen worden geconsidereerd, alleen te zyn den wettigen Eigendom der Hervormden enz.

Wy hadden Burgers Vertegenwoordigers! van de activiteit uwer Commissie reeds lang verwagt haar Rapport en Advies ter uwer Vergadering te zien inbrengen, en waren maar niet in staat, de reden van haare vertraaging (althans met grond) te gissen: de Staatsregeling immers, en derzelver Additionele Artikelen kwamen ons in dezen klaar voor; de door UL. gevelde Decreten, de

Publicatien van Uw Uitvoerend Bewind, de aanschryvingen Uwer Agenten hadden alle zwaarigheden, die misschien geöpperd konden worden, reeds uit den weg geruimd, en de Rechtvaardige voordragt zelve van het gemelde Uitvoerend Bewind was met de aangenome Staatsregeling zo volmaakt conform, dat uwe Commissie, zo zy zich de bezwoore Constitutie ten richtsnoer gesteld hadde, zonder veel moeite, en ook niet minder spoedig als Uw Uitvoerend Bewind, het welk tusschen alle zyne werkzaamheden wel binnen twee maanden aan Uw Decreet heeft weeten te voldoen, ook een, aan de Staatsregeling conform, Rapport ter Uwer Vergadering had in kunnen brengen.

Dan nu wy de Rapporteurs gehoord, en hun Rapport, zo veel de kortheid des tyds toelaat, overwogen hebben, nu verdwynt by ons de reden van verwondering. — Immers hoe gemakkelyk het ook zy, iets ter neder te stellen, zo lang de Staatsregeling in het oog gehouden wordt, en onzydigheid de pen bestiert, zo erkennen wy toch ook, dat het altoos moeite in heeft, onder Ulieder nauwzienend oog een Rapport en Advies uit te brengen, het welk regelregt aanloopt tegen het Contract Sociaal, door het Bataafschen Volk aangegaan, het welk volstrekt aandruischt tegen de algemeene grondbeginselen onzer Staatsregeling, volgens welke geen voor- of nadeelen meer aan eenig Kerkgenoodschap boven het andere toekomen, tegen de Staatsregeling zelve, en tegen de zo noodig bygevoegde Additionele Artikelen tot dezelve — dit door UL:, die de gerechtigheid weet te handhaaven, geamplecteerd te krygen, dit aan het grootst gedeelte der Natie, wier Recht 'er in geschonden wordt, smaakelyk te doen voorkomen, *hoc opus, hic labor*, hier behoort tyd en arbeid toe.

Denkt evenwel niet Burgers Vertegenwoordigers! dat wy hier uwe Commissie van kwaade trouw willen beschuldigen, als of dezelve tegen haar beeter weeten aan, de ongerechtigheid had zoeken te verdedigen; neen, dit zy verre van ons! hier toe hebben wy voor de Commissie zelve al te veel eerbied; maar daar het dwaalen menschelyk is, en uwe Commissie, hoe schrander en doorzienend anders ook, toch altoos uit menschen bestaat, die ongaarne, en tegen hunne wil in dwaling vallen kunnen, zo gelooven wy veel liever, dat eene verkeerde sustuun, eene erroneuse opvatting de eenige grond en dryfveer van de onjuistheid van het Rapport der Commissie geweest is, en vertrouwen zelfs, dat de Commissie uit uwe rechtvaardige discusiën over haar Rapport haaren misslag zelve erkennen, en niet ongaarne van haare dwaling

terug zal keeren, althans in deeze verwagting neemen wy Burgers Vertegenwoordigers de vryheid van UL: eenige weinige aanmerkingen op haar Rapport by dezen te doen toekomen.

Uwe Commissie geeft Bladz. 15. in 8vo. voor reden van haare vertraaging de meenigvuldige en onafgebroken Adressen, en daarby gedaane Reclames, zo wel als de wederlegging 'er van, waarmede uwe Vergadering onophoudelyk geobruëerd is geworden.

Wy gelooven Burgers Vertegenwoordigers! dat de vertraaging van het Rapport juist hier van de oorzaak geweest is, althans de gelegenheid 'er toe gegeeven heeft. Wy gelooven, dat al het onaangenaame dat Gyl. hier door verduurd hebt, zeker voor het meeste aan het uitstellen van het Rapport te weiten is; alzo wy ons volkomen verzekerd houden, dat, indien de Commissie het voetspoor des Uitvoerenden Bewinds gevolgt, en daadelyk aan uwe bevelen geöbtemporeerd had, een groot aantal der onheusche eisschers met hunne Requesten terug gebleven, en ook zy, die 'er zich tegen hebben moeten verzetten, niet noodig geacht zouden hebben, uwe gewigtige bezigheden door antidotaale Requesten te interrumperen.

Uwe Commissie zegt ook in dezelve periode, dat het inkomen van Adressen en Contrarequesten *tot nog zeer onlangs* is blyven voortduuren, en gaat in de optelling 'er van op voorige Bladzyden tot 25 December 1800, wanneer door de Municipaliteit van *Haarlem* ter uliedes Vergadering haare Adstructive Missive, waar van wy ook in ons, op den 29ste January l.l. ingeleverd, Adres gesprooken hebben, is ingebragt.

Dan vreemd komt het ons voor, dat uwe Commissie onder de *nog zeer onlangs* ingekomen Adressen geen woord rept van het door ons, op de zo even genoemde 29ste January ingeleverd, antidotaal Request, en het welk dus ook nog zeven dagen voor dat de Commissie haar Rapport heeft uitgebragt, door Uwlieden ten einde van Consideratie en Advies in haare handen gesteld was. Ja dit komt ons des te vreemder voor, alzo de Commissie zelve erkent, dat, om een behoorlyk Advies uit te brengen, en eene rechtmaatige beslissing daar te stellen, alle de Requesten en Contrarequesten gelykelyk dienen in overweging genomen te worden, *en op ieder derzelve niet wel een afzonderlyk besluyt vallen kan*, en daar nu dit ons Adres eene volledige wederlegging, naar ons inzien, in zich was bevattende van die gronden, op welke de Hervormden hunnen gepretendeerden eigendom funderen, had dit Adres wel eenige attentie van de Commissie behooren te verdienen.

Hiertegen zal de Commissie misschien wel willen invoeren, dat zy hetzelve te omslagtig, of te gewichtig gevonden heeft, om binnen zo weinige dagen de kragt der redenen naar behooren te wikken; dan wy antwoorden haar, dat, daar wy reeds zo lang op dit Rapport gewagt hebben, wy dan ook nog veel liever ons eenen uitstel van nog eenige weinige dagen getroost zouden hebben, dan een, voor ons zoo ongunstig, Rappoit ter Uwer tafel te zien overleggen, in welk Rapport wel zeer veel wordt aangevoerd, het welk dienstig geöordeeld kan worden, om den onredelyken wil en het verlangen der Reclamanten te bevorderen, maar niets, dat dienen kan om de rechtmaatige tegenspraak der Contrarequestranten te billyken.

Ons voorneemen Burgers Vertegenwoordigers! is hier niet, eene volledige wederlegging van al het verkeerde, dat in het gemelde Rapport gevonden wordt, aantevoeren; neen; tot eenige weinige zaaken zullen wy slegts Uwe aandagt nog bepaalen.

De Commissie remarcqueert Bladz: 15 en 16 dat het Uitvoerend Bewind ten opzigte van het vierde Artikel, de goederen als van een verschillende aart, en als spruitende uit diverse objecten beschouwd heeft; — dan wy kunnen niet zien, dat dit alles hier in het geheel iets ter zaake doet, en verzoeken de Commissie te remarqueren, dat de IV Additionele Artikel onzer Staatsregeling, alle die goederen, (uit welke objecten zij ook voorspruiten,) uit welke tot nu toe de Tractementen of Pensioenen der Leeraaren of Hoogleeraaren &c., betaald zyn, bepaaldelyk tot het Armen en Opvoedings Fonds heeft aangewezen; de Constitutie of de Additioneele Artikelen maaken hierin geen het minste onderscheid, en laaten eeniglyk toe, eene wettige aanspraak, voorzien van de noodige bewyzen, op eenige derzelver te maaken; daar voor is zelfs een genoegsaame tyd vergund geweest, eene reeks van drie jaaren, by expirering van welke het nu niet meer te pas komt, naar visie der Charters en papieren te vraagen, veel minder het geeven derzelver aan ULieden aan te raaden; en na welken tyd het nog veel ongereimder is, de zaak als tot judicieele Rechtbanken betrekkelyk te doen voorkomen, alzo zelfs de Staatsregeling, ter vermeiding van alle langweilige twisten, die geheele zaak politiquement door ULieden, en niet judicieel door Rechterlyke pleidooiën wil afgedaan hebben.

Trouwens dit erkent de Commissie ook zelve, op Bladz: 18 met zo veele woorden zeggende: *De Staatsregeling heeft het anders bepaald, en dit is genoeg;* dan hoe hartig wenschten wy niet, dat

de bepaaling der Staatsregeling der Commissie altoos genoeg geweest was, en dat zy dezelve steeds als haare wet beschouwd had? — Zo zy dit gedaan had, dan had zy gewis Uwe bekende omzigtigheid en Rechtvaardigheid zulk een onjuist besluit niet durven aanraaden, als zy by slot van haar Rapport zich veroorlooft heeft; dan had zy, als zich door haare eige gezegdens, *dat het genoeg moet zyn, als de Staatsregeling het anders bepaalt*, in het nauw gebragt ziende, tot zulke armhartige uitvlugten, en niets beduidende redevoeringen, als zy daar bezigt, haaren toevlugt niet behoeven te neemen.

Zy vraagt daar, of wy van de Rechtvaardigheid van de Bataafsche Natie verwagten kunnen, dat dezelve zoude hebben gewild, dat in zaaken van aart en natuur alle deze .... het Vertegenwoordigend Lichaam maar kort weg zoude beslissen over de Eigendommen der Burgeren? dan wy vraagen Haar op onze beurt, of wy van de Rechtvaardigheid der Bataafsche Natie verwagten mogen, dat dezelve zoude willen, dat in zaaken van aart en natuur als deze het Vertegenwoordigend Lighaam op aanraading van eene Commissie het inkomen van een zo verbaazend Fonds aan een eenig, jaa aan het klynste gedeelte der Natie ten prejudice van het grootste vast voor een jaar (en na verloop van dat, wie weet voor hoeveel langer?) maar kort weg toe zoude mogen wyzen? daar het zelfs nog buiten allen twyfel is, dat verre het grootste gedeelte dier Geestelyke Goederen nog van voor de tyden der Reformatie herkomen, de overige meest uit algemeene kassen of belastingen profluëren, en 'er maar zeer weinige zyn, waarop door de Reclamanten met grond eenige aanspraak geïnstitueerd kan worden. — Wy vraagen, of wy van de Rechtvaardigheid der Bataafsche Natie, verwagten mogen, dat dezelve zoude gewild hebben, dat het Vertegenwoordigend Lighaam zo maar kort weg in duigen slaan zoude, en als verkragten eenige zo gewigtige Artikelen van onze Staatsregeling, welke het Bataafsche Volk als gronden van het onderling sociäal verdrag zo wysselyk goed gevonden had te bepaalen, en wier bewerkstelliging, (en niet ommekeering) die zelve Natie aan haare Vertegenwoordigers opgelegt en bevolen heeft? dit kunnen, dit mogen wy nimmer veronderstellen; want indien de Natie van begrip geweest was, dat er zodanig met de Staatsregeling gespeeld, en met de Additionele Artikelen tot dezelve gehandeld zoude mogen worden, dan had zy gewis ook het eerste plan van Constitutie wel aangenomen; ja wy zeggen nog meer, dan was 'er geen

Constitutie, geen Staatsregeling noodig, en het bleef het Bataafsche Volk niet meer vry, aan zyne Vertegenwoordigers te zeggen, hoe het wilde bestierd zyn, maar had slegts staroogende aftewagten, hoe zy het zelven bestieren, en beheerschen wilden.

Dan Burgers Vertegenwoordigers! heeft Uwe Commissie hierin gedwaald? Wy verwagten van ULieder bekende omzigtigheid, eene veel juistere beslissing. Neen Burgers! Gyl: zult dien verkeerden raad nimmer opvolgen, hier toe zyt Gyl: veel te voorzigtig, hier toe zyt Gyl: al te rechtvaardig. Redenen waarom wy vol van vertrouwen op Uwe Vaderlyke zorg ons eerbiedig tot Ulieden wenden, yerzoekende:

1mo. Dat Gylieden het voorgemelde Rapport niet verder in deliberatie neemt, dan na dat Uwe Commissie ook Rapport zal uitgebragt hebben over ons, op den 29sten January ll: ter Uwer Kamer ingeleverd, antidotaal Request, als wederleggende de gronden, waar op de Hervormde Reclamanten zich funderen, en uit dien hoofde in een naauw verband staande met het zo evengemelde Rapport Uwer Commissie.

2do. Dat Gyl: Uwe Commissie gelieft te gelasten, met het uitbrengen van het Rapport op ons antidotaal Request allen mogelyken spoed te maaken, en volgens Uwe wysheid aan dezelve daar toe eenen behoorlyken en kortstondigen tyd gelieft te bepaalen.

3^tio^. Dat Gyl: volgens Uwe bekende gerechtigheid onwrikbaar staan blyft by de bezwoorne Constitutie, en de Additionele Artikelen tot dezelve, en alzo, zonder vooringenoomenheid, zonder toegevenheid voor de eene of andere Gezindheid, aan eider dat Recht doet wedervaaren, waar op hy uit kragt der Staatsregeling en der Additioneele Artikelen tot dezelve aanspraak maaken kan, en

4to. Dat, in geval uwe wysheid tegen onze verwagting, om redenen haar daar toe permoverende, besluiten mogt, geheel of gedeeltelyk het voorgedraagen besluit uwer Commissie te amplecteren, en volgens deszelfs letter of geest aan het geheerscht hebbend Kerkgenoodschap nog eenige, hoe genaamde gunst, bevoorrechting of privilegie toe te staan, Gyl: ook te gelyk aan alle Dissenters, dit begeerende, dezelfde gunsten en voordeelen van dien oogenblik af gelieft te accorderen. Dat, zo lang tegen den 20sten en 21sten Artikel onzer Algemeene Grondbeginzelen, en tegen den eersten en vierden Additionelen Artikel onzer Staatsregeling 'er voortgegaan wordt met uit de Geestelyke Goederen en Fondsen, uit Lands, Stads, of Dorps kasse, of uit hoege-

naamde algemeene penningen, de Leeraaren, Hoogleeraaren, Kosters, Voorzangers, of wat van dien aart al meer zy, der voormalige heerschende Kerk te salariëeren, of dezelve by wyze van Pensioen, Gratificatie, of hoe men het ook noemen mag, te onderhouden, Gyl. ook al dat zelfde aan de Leeraars en Bediendens der dissentieerende Kerkgenoodschappen gelieft te doen wedervaaren; ten einde uwe Rechtvaardigheid kennelyk zy aan alle menschen, ten einde geheel de waereld overtuigt worde, dat in uwe Raadzaalen de onzydigheid voorzit, en de Gerechtigheid de eenige dryfveer uwer besluiten is.

Dit vraagen wy Burgers Vertegenwoordigers! van Ulieden, dit vermenen wy met recht van Ulieden te mogen vorderen. Dit verzoek komt uit geen dweepzugt voort, alzo het hier om penningen te doen is; maar de, voor het Bataafsche Volk zo hoog noodige, Gelykheid spoort 'er ons toe aan, de dringende omstandigheden van veelen onzer gemeentens wenschen 'er niet minder als die der Hervormden naar; en wy verwachten het ook van uwe Vaderlyke omzichtigheid en onzydige Gerechtigheid; terwyl wy Ulieden der bescherming des Alderhoogsten aanbevelende, met den diepsten eerbied voor uwe persoonen en waardigheden verblyven

Burgers Vertegenwoordigers!

ULieder heilwenschende Medeburgers de Commissie van zes-en-dertig, waarneemende de belangens der Roomsch-Catholyke Gezindheid te *Amsterdam*, en uit derzelver naam

Amsterdam, den 18den February 1801.

J. C. van Anrae, *Præses*.
Q. Hoelen, *Scriba*.

III.

Request van diezelfde Commissie dd. 22 *Februari* 1801. (Zie blz. 48).

VRYHEID, GELYKHEID, BROEDERSCHAP!

De Commissie van zes-en-dertig waarneemende de belangens der Roomsch-Catholyke Gezindheid te Amsterdam, en repraesenteerende aldus een aantal van 43195 zielen, aan de Tweede Kamer van het vertegenwoordigend Lighaam des Bataafschen volks.

Burgers Vertegenwoordigers!

Niet zonder verwondering, en tot onze grievende smart hebben wy vernomen, dat op Vrydag den 20sten February l. l. in de

eerste Kamer van het Vertegenwoordigend Ligchaam een voor ons, voor alle andere dissentiërende Kerkgenootschappen, ja voor het School- en Armenwezen zoo ongunstig Besluit genomen is, by welk Besluit aan de Leeraaren en Hoogleeraaren der voormaals heerschende Kerk, tegen den duidelijken letter onzer Staatsregeling en derzelver Additioneele Artikelen, voor eerst vast voor Jaar hun gewonelyk onderhoud uit de Geestelyke Goederen en Fondsen nog is toegestaan geworden, zonder dat aan ons verzoek, *om in geval haare wysheid, om redenen haar daar toe permoveerende, daarvoor of geheel, of gedeeltelyk mogt besluiten, dan ook aan ons en alle dissentiëerende Kerkgenootschappen, des begeerende, hetzelve te doen wedervaaren*, zonder, herzeggen wy, dat aan dit ons regtmaatig verzoek voldaan, ja, zo veel ons bewust is, eenig egard op het zelve geslaagen is.

Wy achten niet noodig Burgers Vertegenwoordigers! hier de gronden in te lassen, waarop wy dit Besluit der Eerste Kamer aan de door het Bataafsche Volk aangenome Staatsregeling strydig beschouwen, als welke wy in onze op den 29sten January, en op den 18den February l.l. ingeleverde, antidotaale Requesten in het breede gedevelopeerd hebben, en welke beide Requesten wy kortheidshalve de eere hebben van hier nevens te anexeeren.

Ons refererende dan tot het daarin geposeerde, verzoeken wy van ULieden, om, in aanmerking nemende de gronden by onze twee Requesten ter neder gesteld, het voornoemde Besluit der Eerste Kamer niet te approberen, immers in alle gevallen het zelve nimmer zonder de voor ons gevorderde Gelykheid, door Uwe Sanctie te bekragtigen.

Niemand Burgers Vertegenwoordigers! kan toch, of zal ontkennen, dat wy en alle andere dissentieerende Kerkgenootschappen met de Hervormden gelyk in lasten draagen; Gylieden vordert van ons met hen dezelfde pligten; Gylieden straft ons met dezelfde wetten; Gylieden hebt ons de Gelykheid doen bezweeren, en hebt van ons gevorderd, dezelve met onzen Arm en middelen te beschermen: waarom zult Gylieden ons dan dezelfde gunsten en voordeelen ook niet laaten genieten? dit toch is de aart eener Republikeinsche Regeeringsvorm, dit brengt de aangenome Staatsregeling en de Gelykheid mede.

En Burgers Vertegenwoordigers! welke treurige, welke funeste gevolgen zouden 'er niet te duchten zyn, in geval Uwe Vergadering onverhoopt het Besluit der Eerste Kamer in deze bekragtigde? „Het Bataafsche Volk heeft de getrouwe handhaaving der

„Acte van Staatsregeling, met de Reglementen en Additioneele „Artikelen tot dezelve Acte behoorende, aan het Vertegenwoor-„digend Lichaam, aan het Uitvoerend Bewind, aan de Rechter-„lyke Magten aan de verdere Administrative Lichamen bevolen, „en alle inbreuk op dezelve eene aanslag op de veiligheid van „den Staat verklaard.”

Het 72ste Artikel der algemeene grondbeginzelen onzer Staatsregeling zegt met zo veele woorden: „Het Bataafsche Volk geeft „dit heilige pand zyner aangenomen Grondstellingen van het „Maatschappelyk verdrag, ter bewaaringen over aan de getrouw-„heid der Vertegenwoordigende Hoogste Magt, van het Uitvoerend „Bewind, van de Regters en van alle Bewindslieden; aan de „waakzaamheid des Huisvaders en Moeders, aan de verlichting „der jonge Burgers, aan de deugd der Burgeressen, en aan den „moed van alle Bataafsche Ingezetenen.” Al het welk wy als zo veele bezweeringen beschouwen zo voor ULieden als voor ons, om met alle macht en kragt, met alle eerelykheid en getrouwheid dit heilig verbond in den strikten zin op te volgen, en te doen eerbiedigen: en al het welk ons ook onwrikbaar doet verwagten, dat Gylieden, wier zaak het is de Besluiten der Eerste Kamer te revideeren, en dezelve, zo zy der Staatsregeling conform zyn, te approberen, en zo zy aan dezelve strydig zyn, te rejecteren, in uwe hooge wysheid het voornoemde Besluit zult afkeuren, onze klaagstem hooren, onze billyke verzoeken inwilligen, en ons dat Recht zult doen toekomen, dat Onzydigheid en Rechtvaardigheid ons nimmer kan betwisten.

Wy beveelen ons en onze zaak aan uwe Vaderlyke zorg, Ulieden aan Gods heilige Protectie, en verblyven met den diepsten eerbied voor awe Persoonen en Waardigheden.

Burgers Vertegenwoordigers!

ULieder heilwenschende Medeburgers de Commissie van zes-en-dertig, waarneemende de belangens der Roomsch-Catholyke Gezindheid te *Amsterdam*, en uit derzelver naam

Amsterdam, den 22sten February 1801.

J. C. van Anrae, *Præses.*
Q. Hoelen, *Scriba.*

---

§ V.

Verandering van Staatsregeling in 1801. — Houding der Katholieken daarbij en daarna ten aanzien der Kerkelijke goederen.

De Staatsregeling van 23 April 1798 bevatte onder Titel IX handelend „over den Staatkundigen invloed des „volks op de Staatsregeling" de navolgende bepalingen:

„Art. 304. Tot op het einde van het jaar 1803 der gemeene Tijdreekening, kan er geenerlei verandering in de Staatsregeling gemaakt worden.

Art. 305. Met den aanvang van het jaar 1804 zal er eene herziening van dezelve plaats hebben.

Art. 306. Tot dat einde zal werkzaam zijn eene *Commissie van Herziening*, bestaande uit zoo veele Leden, als er *tagtig* Duizendtallen Zielen in de Bataafsche Republiek gevonden worden, en gekozen door de Grond- en Districts-Vergaderingen, op den tijd en de wijze, bepaald bij het Reglement *Letter E.*

Art. 307. Vervolgends, kan er, van *vijf* tot *vijf* jaaren, eene nieuwe Herziening der Staatsregeling plaats hebben op de wijze, bij hetzelfde *Reglement* vastgesteld.

Art. 308. Behalven op deze, bij de Staatsregeling vastgestelde, tijdstippen en wijze, en zonder den uitgedrukten wil des Volks, kan dezelve nimmer, wettiglijk worden veranderd."

Men ziet het, de ontwerpers van deze eerste Constitutie hadden begrepen, dat zij bij den onwissen Staatkundigen toestand dier dagen en de geheel nieuwe orde van zaken, meer eene soort van proefneming, dan eene voor goed vastgestelde Grondwet zijn moest. Ofschoon dit inderdaad goed gezien was, en wel niet anders kon, deden toch die op vast bepaalden tijd verpligte en in de toekomst mogelijke periodieke herzieningen en veranderingen

van Grondwet haar die vastheid missen, welke noodig was om een hechten staatkundigen en wettelijken toestand te vestigen, en rust, veiligheid, waarborg voor de toekomst aan de jonge Republiek en het door de politieke stormen der laatste jaren bewogen volk te geven.

Die hoedanigheid van *voorloopigen* maatregel of proefneming deed dan ook hen, die er niet mede te vreden waren, zich er zelfs door verongelijkt zagen, met verlangen en gejaagdheid naar het tijdstip der *herziening* uitzien en intrigeren om eene wijziging naar hun zin te erlangen, ja zelfs, zoo mogelijk den gestelden termijn te vervroegen. Dit ook vooral gaf den Protestanten aanleiding en moed om den strijd voor het behoud der Kerkelijke Goederen aan te binden en in het zeker vooruitzigt van verandering binnen enkele jaren, op allerlei sluwe wijzen dien strijd te rekken en zoo doende eene uitvoering der grondwettelijke verordeningen dienaangaande te voorkomen of te beletten. Eerder nog dan zij zich hadden durven voorstellen, lang vóór den wettelijk gestelden termijn, toen de Staatsregeling naauwelijks drie jaren telde, kwam er reeds questie van herziening en verandering.

Van den eenen kant was de Staatsregeling door haar plotseling breken met alle oude traditiën, door haar beginsel van centralisatie, door haren democratischen geest, waarvoor het volk nog niet rijp was, al spoedig impopulair geworden, en was de partij der vroegere Staatskerk, die altijd nog het grootste en invloedrijkste deel van het volk uitmaakte, haar, vooral uit hoofde van de radicale en doortastende beschikkingen over de Kerkelijke goederen, bepaald vijandig gezind.

Van den anderen kant kwam er uit Frankrijk, waar Napoleon toen eerste Consul, bij Staatsgreep van 18 Brumaire van het jaar X (9 November 1801) het aldaar evenzeer impopulaire *Directoire* had omvergeworpen en

eene nieuwe Constitutie in reactionaire rigting daarvoor in de plaats gesteld had, – eene niet geringe pressie op zijn zoogenaamden bondgenoot de Bataafsche Republiek, welke daardoor tot eene gelijke verandering genoopt werd. Daar kwam nog bij dat men te klagen had over beginselloosheid bij de Regering, over eindelooze beraadslagingen en tallooze besluiten, waar het beuzelingen, over uitstellen en halve maatregelen, waar het gewigtige zaken gold. [1]) Dit hadden ook de Katholieken, zooals we gezien hebben, ondervonden.

Die algemeene ontevredenheid met den bestaanden toestand deed bij velen het verlangen ontstaan naar vervroeging eener herziening der Constitutie, maar vooral de wensch van den magtigen Franschen bondgenoot, die ook in deze Republiek de Democratie wilde beteugelen, zoo als hij dit reeds in Frankrijk gedaan had, bragt te weeg, dat het Uitvoerend Bewind den 4 Maart 1801 eene voordragt aan de Eerste Kamer deed om reeds nu, wegens omstandigheden van buitengewonen aard, de herziening te doen plaats hebben, die, volgens boven medegedeeld Art. 305 der Staatsregeling, eerst met den aanvang van 1804 moest geschieden. Nog dienzelfden dag werd eene Commissie benoemd, om over die voordragt rapport uit te brengen. Dat rapport, den 17n Maart bij de Kamer ingekomen, was gunstig voor de vervroegde herziening, en zou den 20n in beraadslaging komen. Intusschen begreep de ons bekende Commissie voor de Katholieken van Amsterdam hier voor de belangen harer lastgevers in de bres te moeten springen. Immers zij voorzag met reden dat eene verandering van Staatsregeling ongetwijfeld de

1) Zie over dit een en ander Dr. Nuyens: *Algemeene Geschiedenis des Nederlandschen Volks*, Deel 20, Hoofdst. I. en Mr. J. van Lennep: *De voornaamste Geschiedenissen van Noord-Nederland*, 12de Hoofdstuk van de 4de Afdeeling.

aanspraken op de Kerkelijke goederen, hun bij de Additionele Artikelen gegeven, in gevaar zoude brengen. Zij haastte zich alzoo een verklaring tegen eene vervroegde herziening bij de Eerste Kamer in te dienen. In de Zitting van 20 Maart kwam dan een schrijven in, dat we hier in zijn geheel laten volgen:

„Vrijheid, Gelijkheid, Broederschap."

De Commissie der zes-en-dertig, waarnemende de belangens der Roomsch-Catholyke Gezindhijd te Amsterdam, en repraesenteerende aldus een aantal van 43195 zielen,

Aan de Eerste Kamer van het Vertegenwoordigend Lichaam des Bataafschen Volks.

Burgers Vertegenwoordigers,

Niet zonder verwondering en tot onze grievende smart hebben wij vernomen dat de by ULieden gedecerneerde Commissie op eene Missive van het Uytvoerend bewind houdende eene tusschentijdsche Revisie der Staatsregeling favorabel heeft geraporteerd en hetzelve door ULieden tegen Vrydag den 20 dezer is gesteld aan de order van ULieder Vergadering en dus de zaak zelve bij ULieden is geworden een point van UL. deliberatiën. Wij zeggen: niet zonder grievende smart hebben wij dit alles vernoomen en konnen pligtshalve niet afzijn ULieden ter geruststelling van ons geweeten te verklaren als volgt:

dat daar wij door onze Committenten zijn aangesteld om hun het effect der Staatsregeling te bezorgen en wij over zulks in dit geval eeven zo wel als gijlieden burgers repraesentanten, op diezelfde Staatsreegeling werkzaam zijn, zo rekenen wij ons verpligt voor ULieden te verklaaren, dat wij de Plegtige Gelofte op de Staatsreegeling gedaan (namentlijk onze Committenten het effect derzelve te bezorgen) niet kunnen, niet zullen verbree-

ken, neen, maar is 't noodig dezelve met alle moogelijke en den Republikein voegende middelen te handhaven; weshalven wij niet kunnen afzijn te reserveren, om in geval het UL. mogt behagen, om conform de voordragt van ULieder Commissie te besluyten, en dus in effecte de voordragt van het uytvoerend bewind te amplecteren en tegen den duydelijk verklaarden wil des bataafschen volks, de Staatsregeling aan een tusschentijdsche verandering te onderwerpen, om ons te verantwoorden aan onze Committenten, als verklaarende, dat alle tusschentijdsche verandering der Staatsreegeling, welke niet overeenkomstig de tijd en wijze hoe bij dezelve bepaald is, volgens diezelfde Staatsreegeling een aanslag op de veiligheyd van den Staat [is] en dus ons onverantwoordelijk stellen voor de gevolge welke uyt eene tusschentijdsche verandering der Staatsreegeling zoude kunnen profiueren;

Het is dus burgers repraesentanten op alle de bovengenoemde gronde, dat de Commissie bovengenoemd blijft reclameren het effect der Staatsreegeling, door het bataafsche Volk op den 23 April 1798 aangenomen.

't Welk doende enz.

J. C. van Anrae, President.
Q. Hoelen, Secretaris.

De Eerste Kamer echter besloot die verklaring of „Request", zooals zij het stuk noemde, buiten deliberatie te houden, en zulks op grond van Art. 17 der Algemeene Beginselen van de Staatsregeling. Dat Artikel luidde:

„Elk Ingezeten kan zig, bij Request, Addres of met anderen Voordragt, vervoegen bij zoodanige Magten, waar hij zal geraaden oordeelen. Alle voordragten zullen persoonlijk, en niet gezamenlijk geschieden: ten zij door Lichaamen, wettig zaamgesteld, en als zoodanigen erkend, en wel alsdan over onderwerpen, die tot derzelver erkende

werkzaamheden behooren." Uit een door de Commissie der Amsterdamsche Katholieken later opgemaakt en door ons in Bijlage I hierachter mede te deelen *Relaas* harer werkzaamheden, vernemen we, dat verscheidene duizenden Katholieken van Amsterdam, op het vernemen van deze afwijzing, een Adres aan de Eerste Kamer hebben ingediend „in welk Adres zij openlijk verklaarden, alle onze „[hunner Commissie] stappen ten vollen te homologeeren, „en alle onze aanzoeken, voor ons Kerkgenootschap door „ons gedaan, ook, als door henzelven *qua Individus* ge„daan, beschouwd te willen hebben." Doch ook dit Adres bleef buiten aanmerking.

De beraadslaging over het uitgebragte gunstig rapport had dan plaats. Eerst werd, op voorstel van den Voorzitter de questie beslist, of de voordragt van het Uitvoerend Bewind tot vervroegde herziening der Staatsregeling in deliberatie zou genomen worden. Met 39 tegen 23 stemmen werd daartoe besloten. Onder de tegenstemmers vinden we allen terug die vroeger hunne stem weigerden bij de beraadslaging over het verlengen van den termijn der uitkeering van de tractementen aan de Gereformeerde Leeraars en Hoogleeraars, waarover in § IV. Van die zijde werd vooral daarop gewezen, dat de voordragt ter verandering der Staatsregeling niet van het volk was uitgegaan, dat zij evenals het Rapport der Commissie streed met de belofte tot handhaving der Staatsregeling afgelegd, en het volstrekt onzeker was of eene nieuwe Constitutie waarlijk 's volks geluk zou verzekeren. Toen de Representant *Ament* uitriep, dat het verlies van de Staatsregeling het verlies der vrijheid ten gevolge zou hebben, werd hij door het volk op de Tribunes toegejuicht, hetgeen de President verbood op grond van de Staatsregeling, die bepaald had, dat het volk op de Tribunes zich niet in de debatten mogt mengen. Ver-

volgens gaf een lid der Commissie *Verbeek*, zijne vrees te kennen, dat eene nieuwe Staatsregeling de regten van den Mensch zou doen plaats maken voor de voorregten van geboorte en rijkdom, de eenheid en ondeelbaarheid der Republiek met zooveel moeite tot stand gekomen en „welke in dagelijksch uitkomende schriften met de zwartste kleuren werd afgeverfd" – zou te loor gaan. Op zijn voorstel werd het rapport in advies gehouden en de Commissie gelast om nader met het Uitvoerend Bewind in overleg te treden over de wijze, waarop de verandering der Staatsregeling zou behooren plaats te hebben; 42 leden hadden zich voor deze „conciliatoire conclusie" verklaard, terwijl 9 weigerden te stemmen en 11 onder voorbehoud er tegen stemden. Ten laatste kwam, na velerlei tegenkanting, eene Commissie tot stand, om het ontwerp eener nieuwe Constitutie te maken. Dat ontwerp kwam den 19 Mei 1801 bij de Eerste Kamer in. De algemeene strekking daarvan was eene beperking van de magt der Democratie. De Commissie tot het ontwerpen der nieuwe Constitutie stond onder den invloed van twee vurige patriotten en Generaal Angereau, bevelhebber der Fransche troepen.

Toch werd dat ontwerp in de Eerste Kamer, waar de heftigste Democraten nog de overhand behielden, verworpen met eene kleine meerderheid van 33 tegen 29 stemmen. Onder de leden van het Uitvoerend Bewind of Directeuren, zooals ze genoemd werden, waren drie voor de verandering, twee er tegen. De drie voorstanders werden door den Consul Napoleon gesteund en daarom besloten zij door te tasten.

Den 14 September vaardigden zij eene Proclamatie uit van het Uitvoerend Bewind aan het Bataafsche Volk, waarbij zij zeggen, dat de Staatsregeling het werk was van eene partij, en niet van den wezenlijken wil des

volks uitgegaan; en na op hare gebreken gewezen te hebben, trachtten zij de noodzakelijkheid te betoogen eener nieuwe en betere Constitutie, waarvoor nu het oogenblik gunstig was; waarom zij dan ook tegen den 1 October eene volksstemming uitschrijven op een ontwerp van nieuwe Staatsregeling, dat op een genoegzaam aantal plaatsen in elke Gemeente met die Proclamatie ter visie moest liggen. Die niet stemde werd gerekend als vóór de vernieuwing gestemd te hebben. De Eerste Kamer zag in dezen stap eene „magtsusurpatie" en beval hun de Proclamatie in te trekken. Doch nu namen zij hun toevlugt tot geweld. Geholpen door den Generaal der Fransche troepen en de Agenten van Politie en Oorlog liet het driemanschap in het Uitvoerend Bewind op 18 September de vergaderzalen der beide Kamers verzegelen en schorste hare werkzaamheden tot de volkswil door de uitgeschreven stemming zou gebleken zijn; en zoo ging de volksstemming door. Van degenen die stemden verklaarden zich 52,219 tegen het ontwerp en 16,771 voor; maar wijl het aantal kiezers 416,419 bedroeg, was er volgens den gestelden regel eene ontzaggelijke menigte voor de vernieuwing van Constitutie, en daarmede was de zaak beslist. Opmerkelijk is het dat van de 52,219 stemmen tegen het ontwerp meer dan 32,000 uit Noord-Brabant kwamen. De reden daarvan, merkt D^r^. Nuyens aan, in zijne *Algemeenen Geschiedenis des Nederlandschen Volks,* Deel 20, ligt blijkbaar in de bepaling der nieuwe Staatsregeling ten aanzien van de Kerkgebouwen en Kerkelijke Goederen.

De Staatsgreep was dan gelukt, en eene nieuwe Staatsregeling ingevoerd. De hoofdstrekking der nieuwe Constitutie was, de gevolgen der omwentelingen te regelen en te verzachten. De magt van het Wetgevend Ligchaam werd beperkt. Niet meer dan tweemaal in het jaar ver-

gaderden de Kamers. De uitvoerende magt was opgedragen aan een Staatsraad, bestaande uit twaalf personen. Aan dien Staatsraad waren, in plaats van de vroegere Agenten, - zooveel als Ministers - zoogenaamde Raden ondergeschikt, als van Oorlog, Financiën enz.

Reeds den 17 October had het nieuwe Staatsbewind zitting genomen en den 2 November daaraanvolgende kwam het nieuw Wetgevend Ligchaam bijeen. [1])

Voor de Katholieken was de invoering dezer nieuwe Staatsregeling een zware slag. Al hunne hoop om ten minste iets terug te krijgen van de rijke stichtingen hunner vrome voorvaders; al hunne daartoe strekkende pogingen zagen ze eensklaps verijdeld in Art. 13, dat alle questie over de Kerkelijke goederen en het eigendomsregt daarop tusschen Katholieken en Protestanten in eens oploste, met de bepaling: „Ieder Kerkgenootschap blijft onherroepelijk in het bezit van hetgeen, met den aanvang dezer eeuw, door hetzelve wierd bezeten." - Hiermede was alles wat de Protestanten bij den aanvang van 1800 in bezit hadden, hun voor goed gewaarborgd tegen alle verdere aanspraken der Katholieken. Art. 15 der nieuwe Constitutie had eenigen schijn van op de gedane naasting van Kerken enz. terug te komen. Dat Artikel toch luidde: „Alle algemeene wetten en bepalingen, welke sedert het begin van den jare 1795 gederogeerd hebben aan de waarde van eigendommen of wettig verkregen bezittingen, zijn aan herziening onderworpen. Een ieder, die door dezelve benadeeld is geworden, kan zich deswege aan het Staatsbewind vervoegen, hetwelk, naar bevind van zaken, de afschaffing of verbetering dier wetten, alsmede eene billijke schadeloosstelling voordraagt aan het Wetgevend Ligchaam."

---

1) Zie over dat alles de meer aangehaalde Geschiedenissen van D[r]. Nuyens en Mr. v. Lennep t. a. p.

Het Uitvoerend Bewind achtte het raadzaam nog vóór de stemming over zijn ontwerp van nieuwe Staatsregeling, bij Besluit van 28 September 1801, deze nadere uitlegging aan dat art. te geven; „dat het 15de Artikel geene de minste bedoeling heeft, in het bezit van eenige genaaste Kerk weder verandering te maken, gelijk uit de vergelijking met art. 13 bovendien zonneklaar blijkt."

Nog was er een merkwaardig Artikel, dat ten doel had de zaak van het onderhoud der Godsdienstleeraars en Kerkelijke eigendommen te regelen, en te zorgen, dat in het vervolg de leden zelven van ieder Kerkgenootschap door eene te bepalen jaarlijksche contributie, bij wijze van hoofdelijken omslag, daarin zouden voorzien, zoo dat met der tijd de tractementen, die de Leeraren tot dusverre genoten, zonder gevaar zouden kunnen ophouden.

Bedoeld Artikel 12 was van den volgenden inhoud:

„Elk hoofd eens huisgezins en op zichzelf staand persoon van beiderlei kunne, mits den ouderdom van veertien jaren bereikt hebbende, doet zich inschrijven bij een of ander Kerkgenootschap, hetwelk vrijwillig kan verlaten worden om tot een ander over te gaan. Voor ieder Kerkgenootschap wordt van de alzoo ingeschreven leden tot onderhoud van deszelfs dienaren en eigendommen, eene jaarlijksche gift gevorderd, niet te boven gaande eene zekere bepaalde som, achtervolgens hetgeen, aangaande dit een en ander, nader bij de Wet zal worden vastgesteld."

In dit artikel schuilde blijkbaar eene bemoeijing van den Staat met de Kerkgenootschappen; die niet volkomen te rijmen was met de eenmaal in beginsel aangenomen scheiding van Kerk en Staat. Ook over dat Artikel meenden de ontwerpers bij bovengemeld Besluit van 28 September eene nadere verklaring te moeten geven, als volgt:

„dat met de woorden van het 12de Artikel: *aangaande dit een en ander bij de Wet zal worden vastgesteld*, niets anders of meerder wordt bedoeld, dan dat, bij eene Wet zal worden vastgesteld de hoeveelheid der contributie voor de leden van elk Kerkgenootschap, hetwelk buiten staat zal zijn, om buiten dien voor zijn bestaan te zorgen: mitsgaders dat de Wet zal bepalen de wijze, waarop de contributie in ieder Kerkgenootschap, onder de respectieve gemeenten zal worden verdeeld, en geenszins dat de Wet zich verder met de godsdienstige schikkingen en inrigtingen van elk Kerkgenootschap zoude bemoeijen."

Deze en de vorige opheldering aangaande Art. 15 deden de ontwerpers der nieuwe Staatsregeling kort voor de volksstemming aan de respective Commissarissen van het Bewind bij de Departementale Besturen aanschrijven, en zulks om reden dat, zooals in het Besluit gezegd wordt, „aan het 12de en 13de artikel van het ontwerp van Staatsregeling, door velen, hetzij uit misvatting of kwalijk gezinde oogmerken, eene verkeerde meening wordt toegeschreven."

Om verder de Hervormden volkomen gerust te stellen en alle bekommering voor het onderhoud hunner Leeraren hun te ontnemen, was bij Art. 14 vastgesteld: „De Hoogleeraren en Leeraren en Kerkelijke bedienden der voormaals bevoorregte Kerk [het heette niet meer *heerschende* Kerk, dat woord scheen eenigzins hatelijk en was den Hervormden minder aangenaam] blijven zoo verre die, bij de aanneming dezer Staatsregeling, in dienst zijn gesteld, en uit eenige politieke kassen worden gesalarieerd of gepensioneerd, hunne tractementen of pensioenen genieten, tot dat het bepaalde bij artikel 12 in werking zal zijn gebragt." — Bij zulk een voorloopig voortduren der tractementen konden de Gereformeerden het hoofd gerust nederleggen. Tot eene uitvoering van art. 12 zou

het wel niet komen, dit zag een ieder. Het is er dan ook nooit toe gekomen.

Alles bleef dus vooreerst in statu quo. De betalingen uit de verschillende *Geestelijke Kantoren*, die, zooals wij in § I gezien hebben, van den tijd der Reformatie af, de Administratie hadden der Kerkelijke goederen en fondsen in elke Provincie, bleven op den ouden voet voortgaan; gelijk we in het vroeger door ons reeds aangehaald werk van W. van Beuningen, *Het Geestelijk Kantoor te Delft* lezen. Dit bleef voortduren tot het einde van 1806. De fondsen werden onder Koning Lodewijk in het Amortisatiefonds gestort en de zaak verder geregeld bij Koninklijk Besluit van 2 Augustus 1808 „tot regeling van de zaken, welke op de uitoefening van den godsdienst betrekking hebben." Eerst in 1811 werden al de Gewestelijke *Geestelijke Kantoren* en verdere Administratiën van Kerkelijke fondsen opgeheven. Van 1808 af zijn de tractementen uit 's Lands kas verstrekt.

Na invoering der nieuwe Staatsregeling werden bij nadere Besluiten van het Staatsbewind verdere regelingen ter zake van de tractementen ten behoeve der Hervormde gezindte vastgesteld. Zoo werd bij Besluit van 22 Februarij 1802 bepaald, dat de tractementen niet langer aan de gemeenten, maar even als vroeger aan de belanghebbende personen zouden uitbetaald worden. Bij Besluit van 13 Julij daaraanvolgende werd vastgesteld, dat de school- en academiegelden aan de Leeraren der Hervormde Kerk in het Departement Holland, wier zonen zich op de Latijnsche Scholen en 's Lands Universiteiten bevonden, weder als van ouds uit het Geestelijk Kantoor van Delft zouden worden voldaan, van den dag af der aanneming van de Staatsregeling tot dat het bepaalde bij het 12de Artikel in werking gebragt zoude zijn.

In de verschillende Departementen was dezelfde geest

van reactie werkzaam. Overal werd alles, zooveel het eenmaal aangenomen beginsel van scheiding van Kerk en Staat, (dat beginsel wilde men toch nog behouden) maar eenigszins toeliet, tot den toestand van vóór 1795 teruggebragt. Wij lezen daarover in het werk van IJpey en Dermont (die zeer met de reactie zijn ingenomen) *Geschiedenis der Nederlandsche Kerk*, Deel IV: „Het scheen wel, dat de geest der toen bovendrijvende partij, gelijk die, volgens onze gemaakte aanmerkingen, de oranjegezinden en patriotten wist te verzoenen, ook even zoo het doel had, om den Staat weder met de Kerk te vereenigen. Dit boezemde hoop in op aangenamer, zachtere en meer stille tijden, en die hoop beschaamde niet.... De Hervormde Kerk van Nederland kreeg weder een vervrolijkt aanzien en haar vorigen kleur. Het plegtig vieren van den eersten dag der week, zooals van ouds, werd door 's Lands Bewindvoerders weder bevolen, een eergestoelte in de openbare Kerkgebouwen der Hervormden voor de Regenten van Staat en Stad weder afgezonderd, het regt van goed- en afkeuren der beroepingen van predikanten, door Kerkeraden geschied, aan de Regering weder opgedragen, het benoemen van predikanten, bij wege van kollatie, gelijk voormaals aan de Heeren en Vrouwen van bijzondere plaatsen, weder toegestaan of toegelaten, het afvaardigen van politieke kommissarissen uit de departementale Besturen door het Staatsbewind tot Synodale Vergaderingen weder ingevoerd, tot het houden van welke in de jaren 1802, 1803, 1804 enz. de kosten weder gelijk vóór 1795 gehoed werden door den Staat. Het samenroepen der gemeenten door klokkengelui tot de godsdienstige vergaderingen geschiedde, vooral op vele dorpen, weder zonder hindernis, terwijl men den predikant, die den dienst ging waarnemen, het dragen van bef en mantel op de openbare straten of wegen niet

langer betwistte. Ook het politiek bestuur beval in het jaar 1803 voor het eerst weder aan het Nederlandsche volk eene algemeene dank- en bededag statelijk te vieren op den eerstkomenden 2^n van Lentemaand. Insgelijks verschoonde dat Bestuur te dienzelfden jare de hervormde predikanten van alle buitengewone geldligting, met opzigt tot hunne tractementen en ambtsinkomsten."

Men ziet het; de reactie was volkomen. De voormaals *heerschende* Kerk was zoo al niet volkomen weder ten troon gestegen, toch in alles weder de *bevoorregte* Kerk geworden en van het beginsel van gelijkheid van alle godsdiensten was al zeer weinig meer te bespeuren.

Met zulk een veranderde stemming bij de Regeringsmannen, was er voor de Katholieken niet veel meer te hopen. De oude schoone Kerken, waarop ze een oogenblik gehoopt hadden hunne aloude regten te kunnen doen gelden, waren weder voor goed in het wettelijk erkend bezit der Protestanten. De overige Kerkelijke goederen, ofschoon nationaal verklaard en later in de Staatskas gestort, bleven aangewend voor de tractementen der Hervormde Predikanten, zonder dat de Katholieke geestelijken een penning daarvan genoten. Aan het aanleggen van een fonds voor het onderwijs of voor de behoeftigen werd niet meer gedacht. In een woord, het scheen alsof de revolutiejaren 1795—1801 als een droom waren verdwenen. Niettemin bleven de toen geproclameerde beginselen, hoezeer door de reactie onderdrukt, als ongemerkt voortwerken.

Toch gaf de Commissie der Amsterdamsche Katholieken, hoe ongunstig de zaken ook voor hen stonden, den moed niet verloren. Den 1 Februarij 1802 wendde zij zich bij Adres tot den Staatsraad van het Bataafsch Gemeenebest, met overlegging tevens van een *Relaas der Aanstelling en Verrigtingen van en het wedervaren aan*

de Commissie van 36, waarneemende de belangen der Roomsch Catholijke Gemeente te Amsterdam. Wij hebben gemeend dat Adres met het merkwaardig *Relaas* hierachter als Bijlage geheel te moeten mededeelen. In dat Relaas vooral zien we in een beknopt overzigt, door de Commissie zelve gegeven van hare verrigtingen en wedervaren, in den strijd over de naasting der Kerken, hoe ijverig zij de zaak behartigde en tevens met hoeveel toeleg door de tegenpartij hare pogingen verijdeld zijn. Een ieder die het leest zal volkomen moeten instemmen met hetgeen de Commissie aan het slot van haar *Relaas* zelve zegt: „Wij intusschen twijfelen niet, of de laatste Naneef, die immer dit relaas zal leezen en onze verrigtingen, en het gedrag dat wij in alle onze ontmoetingen gehouden hebben, onpartijdig zal beoordeelen, zal de Commissie van zes en dertig, al gebeurde het ook, dat zij voor haare Committenten niets verwierf, moeten louëren, en met eene dankbaare nagedagtenis steeds erkennen, dat wij ons aan geen pligt-verzuim hebben schuldig gemaakt, maar als Mannen van eer voor onzen alouden Vaderlijken Godsdienst en het ons toegewezene Recht geijverd hebben. Redenen, waarom wij ter onzer decharge ook niet geaarseld, maar zelfs ons verpligt gerekend hebben, dit Relaas door den druk te vereeuwigen, en voor iedereen verkrijgbaar te maaken." Zeker alle regt hebben die onbezweken strijders voor de belangen en regten der Katholieken op onze bewondering en dankbaarheid, te meer nog, wijl ze niets dan bittere teleurstelling voor al hun arbeid mogten inoogsten. Wij achten ons daarom gelukkig dien nagenoeg geheel vergeten arbeid en strijd weder aan het licht te hebben kunnen brengen, en geven ook met dat doel Adres en Relaas, zooals wij het in een gedrukt Exemplaar voor ons hebben, hierachter in hun geheel terug.

Om de belangrijkheid van het Adres willen wij, niettegenstaande wij het in zijn geheel mededeelen, hier in 't kort den inhoud zamenvatten.

Adressanten rigten tot het Staatsbewind vier ernstige *vragen*, betreffende enkele artikelen der nieuwe Staatsregeling, namelijk:

1° Over Art. 13: „Ieder Kerkgenootschap blijft onherroepelijk in het bezit van hetgeen met den aanvang dezer Eeuw door hetzelve wordt bezeten." Zij vragen, of daaronder niet alleen de Kerk- en Pastoriegebouwen, maar ook de geannexeerde goederen en fondsen, alsook de gewone en buitengewone subsidiën uit 's Lands kas begrepen zijn. Ware dit zoo, dan zou het Gereformeerd Kerkgenootschap, dat te Amsterdam van de 200,125 zielen slechts 97,547 telt, voor meer dan de helft zijn Godsdienst ten laste van anderen onderhouden, waartegen de Katholieken als voor meer dan een vijfde daarbij geinteresseerd, moeten opkomen.

2° Ten aanzien van datzelfde Artikel vragen ze nog, wie den *eigendom* heeft van hetgeen den Hervormden in hun *bezit* gelaten wordt. Het Artikel spreekt alleen van *bezit* en dat is volstrekt niet hetzelfde als *eigendom*. Volgens hen behooren alle Kerken, vóór de Reformatie door hunne Katholieke voorvaders gebouwd „privativelijk" tot het Katholiek Kerkgenootschap; die na de Reformatie uit Stads kas gebouwd zijn aan de Stad als eigendom der geheele gemeente. Door de vorige Regering is beslist dat de Kerken en geannexeerde goederen *plaatselijk*, de overige Geestelijke goederen *algemeen* eigendom zijn, waarin dus *alle* Kerkgenootschappen, naar verhouding van hun ledental moeten deelen. De vraag is dus, of zij geen matige huur, voor zoover hun regtmatig aandeel in den eigendom betreft, van die Kerken enz. mogen en moeten vorderen, of anders met de overige niet Gereformeerde Kerk-

genootschappen geen regt hebben op schadeloosstelling uit Stads- of Algemeene kassen.

3° In verband met Art. 15 der nieuwe Staatsregeling vragen ze, wat de beteekenis was van de nadere verklaring door de Publicatie van 28 September 1801 – daaraan gegeven, – door ons hierboven medegedeeld: „dat dit Artikel 15 geen de minste bedoeling had om in het bezit van eenige *genaaste* Kerk wederom verandering te brengen. Wat is dat, vragen ze, *genaaste* Kerk? Is dat eene Kerk, die wettelijk genaast, ook overgegeven, werkelijk in handen is van het naastend Kerkgenootschap – of slechts daaraan toegewezen – of enkel benaderd, maar zonder gevolg wegens de tegenkantingen der vroegere bezitters, zoo als zij hun aandeel in de Kerken van Amsterdam gevorderd, maar wegens listige vertragingen hunner tegenpartij niet verkregen hadden. Art. 13 deed wel vermoeden dat *genaaste* Kerk in den eersten zin moest verstaan worden, maar dan zou hunne tegenpartij voordeel hebben van hunne sluwe list, en dat strijdt tegen alle regt, en daarom meenen zij dat zij zich dan ook op de gezegde Publicatie ten hunnen voordeele kunnen beroepen; of mogt Art. 13 hen van hun regt berooven, dat alsdan dit artikel, volgens Art. 15 voor hen zou behooren veranderd te worden, als ten hoogsten hun Kerkgenootschap benadeelende.

Eindelijk 4° vragen zij nadere uitlegging van Art. 14 betreffende het voortduren der Tractementen van Leeraars en Hoogleeraars van het Hervormd Kerkgenootschap, en wenschen ze bepaaldelijk te weten, of en hoe aan de andere Kerkgenootschappen niet naar behooren vergoed zal worden wat aan één Kerkgenootschap uit de algemeene fondsen wordt toegekend – en of die andere Kerkgenootschappen niet even als het Hervormde dezelfde voordeelen zullen genieten, daar toch datzelfde Art. 14 zegt: „geene

„uitsluitende burgerlijke voorregten zijn aan eenige gods-„dienstige geloofsbelijdenis verbonden." De *voormaals* bevoorregte Kerk mag toch niet langer *bevoorregt* blijven.

Ten slotte verzoeken ze alzoo:

1° nadere verklaring dier punten,

2° herstel der geledene grieven,

3° volkomen gelijkstelling van alle Kerkgenootschappen in burgerlijke voorregten, met name in geldelijken onderstand uit de gemeenschappelijke kassen.

We behoeven wel niet te zeggen dat de Staatsraad het antwoord op die netelige vragen schuldig bleef. Evenwel nam men allen schijn van welwillendheid jegens de Adressanten aan. Op praeadvies van den Voorzitter werd besloten het stuk in handen te stellen van den Raad tot de Binnenlandsche Zaken. De Commissie der Katholieken van Amsterdam haastte zich, zoodra ze daar kennis van droeg, eenige gedrukte Exemplaren ter verspreiding onder de leden van den Staatsraad aan diens Voorzitter aan te bieden, die ze zeer welwillend aannam en den raad gaf ook zoo bij den Raad van Binnenlandsche Zaken te doen. Door diens Voorzitter werden ze ook al minzaam ontvangen; maar daar bleef het bij. Na vier maanden wachtens begon onze Commissie het geduld te verliezen, en diende den 14 Mei 1802 opnieuw een Adres in bij den Staatsraad om spoedige beschikking op hun vorig Adres. Ook dat tweede stuk geven we hier achter als Bijlage II. Verder vernemen we niets meer van de zaak, en schijnt de Commissie, hoe onbezweken ook in haren moed en ijver, bij het toenmalig Staatsbewind geene blijkbaar nuttelooze stappen meer beproefd te hebben.

Toen echter in het jaar 1805 weder eene verandering plaats had van Staatsbewind en Constitutie, toen de Raadpensionaris Schimmelpenninck door Napoleon aan het hoofd der Republiek was geplaatst, vatten de Katholieken op

nieuw moed. Wij vinden onder onze stukken een gedrukte Circulaire, door den onvermoeiden President der Commissie van 36, J. C. van Anrae, aan de overige leden gerigt van den volgenden inhoud:

„Waarde Medebroeder! Den tijd ten onzen voordeelen veranderd zijnde, om als te vooren in de Commissie werkzaam te kunnen zijn, heb ik de eer van UEd. door deezen te preadverteeren als dat ik van voorneemen ben, binnen 14 dagen Vergadering te beschrijven, met amicaal verzoek (*egter des begeerend*) om een vleijende Missive aan Zijn Excellentie de Raad Pensionaris, alsook een adres te concipieeren in substantie behelzende:

Primo.

Om revisie te vragen over onzen ingeleverde stukken, op grond van den nieuwen aangenomen Staatsregeling.

En ten anderen.

Om hun Hoogm. onder het oog te brengen de ongemesureerde handelwys, zoowel van 't voorige alsook van 't afgetreedenen Gouvernement, ten onzen opzichten gehouden, met verdere aanmerkingen die gij na UE: wysheid ten voordeel onzer Kerkgenootschap zult oordeelen.

Hiermeede UE: beveelende in de bescherming der Alderhoogsten teekenen met eerbied

Amsterdam, J. C. van Anrae,
24 May 1805. President.

We moeten het echter betwijfelen of die Circulaire, hoe goed ook gemeend, doel getroffen heeft. Niet het minste spoor van eenig gevolg dier uitnoodiging hebben we in onze Bescheiden kunnen vinden. Integendeel vinden we er een Copie van een brief van een der 36 leden der Commissie met name L' a Roy, waarbij deze den schrijver der Circulaire Anrae, op minder aangenamen toon, onder

het oog brengt, dat zulk een Circulaire niet meer te pas komt, dat de Commissie sedert de Staatsregeling van 1801, die bij Art. 13 een eind aan de zaak gemaakt had, als ontbonden moest beschouwd worden en zonder nieuwe aanstelling van de Katholieke gemeente alle bevoegdheid mist om hen verder te representeren. Het is mogelijk, dat er nog anderen geweest zijn, die in die zienswijze en naar het ons voorkomt, niet geheel ten onregte, gedeeld hebben.

Toch is de Commissie hare vergaderingen blijven houden tot het einde van 1806 – als blijkt uit de convocatiebriefjes die ons ook bewaard zijn gebleven. Het eenige wat we verder nog vernemen van pogingen onder het bestuur van den Raadpensionaris Schimmelpenninck aangewend, is het volgende berigt in de *Bataafsche Courant* van 9 Augustus 1805:

„De Heeren J. C. van Anrae en H. Beukman als Gedeputeerden uit de Commissie van zes en dertig, waarnemende de belangen der Roomsch-Catholyke Gemeente van de Stad Amsterdam en derzelver jurisdictie, hebben gister audientie gehad bij Zijne Excellentie, den Heer Raadpensionaris, en zijn van dezelve op de minzaamste wijze ontfangen." Daarmede schijnt toen alles afgeloopen, en geen wonder ook, – met den besten wil ter wereld kon Schimmelpenninck, hoe welwillend ook jegens de Katholieken gezind, niets meer aan de zaak veranderen.

Later werden door Koning Lodewijk, zoowel ten aanzien van de Kerken en hare fondsen, als omtrent de tractementen uit de „Publieke schatkist" ten behoeve der Geestelijken beschikkingen genomen, die ook den Katholieken regt deden wedervaren en ten gevolge hadden dat onze Amsterdamsche Commissie, na vernieuwing of confirmatie harer lastgeving door de Katholieken van Amsterdam, opnieuw in werking trad. Gezegde beschikkingen

nam Koning Lodewijk bij zijn Besluit van 2 Augustus 1808, ter regeling van „al hetgeen tot de uitoefening van den Godsdienst betrekkelijk is, overeenkomstig de Constitutie en de fundamenteele wetten van den Staat."

J. F. VREGT.

BIJLAGEN.

I.

Adres van de R. K. Amsterdamsche Commissie dd. 1 *Febr.* 1802. (Zie blz. 93 en volgg.).

De Commissie van Zes-en-Dertig, waarnemende de belangens der Roomsch-Catholyke Gemeente te Amsterdam, aan den Staatsraad van het Bataafsch Gemeenebest.

Burgers Bewindslieden!

De onlangs voorgevallen verandering in ons Bestuur, de ontbinding der Hoogstgeconstitueerde Magten, de invoering eener geheel nieuwe Staatsregeling, en daar in voorkomende verschillende Wetten en bepaalingen, deeden ons byna besluiten, uit een te gaan, en ons zelven als gedefungeerd hebbende beschouwen — dan een Lighaam zynde op eene zo legale wyze daargesteld, en by Hen, die in het Bestuur UL: voorgingen, zo dikwerf, en openlyk erkend, vermeenden wy (om onzen Committenten geen het minste ongenoegen te geeven, en ons zelven by Hen niet van pligtverzuim verdagt te maaken) ook na de verandering der zaaken niet geheel werkloos te mogen zyn, maar ook onze bezwaaren, of die eigenlyk van ons Kerkgenootschap, ter Uwer Cognitie te moeten brengen, onze grieven in Uwen schoot te moeten nederstorten, en de belangens onzes Kerkgenootschaps Uwer attentie en zorg te moeten aanbeveelen.

Wy hebben, Burgers Bestuurders! onder het voorige Bewind agtervolgens onze aanstelling alle devoiren aangewend, om aan de ons opgelegde last te voldoen. Wy hebben ons meermaalen by de geconstitueerde Magten vervoegt, wy hebben geklopt, wy hebben aangehouden, zonder dat wy troost of recht erlangden.

Wy hebben ons tegen de tegenwerkingen van partyen verzet, zonder dat wy in de zaak ten principaalen vorderden, waar omtrent wy ons aan het hier gëannexeerde verhaal onzer aanstelling, verrigtingen en onzes wedervaren refereeren.

Staatmaakende op Uwe, ons zoo plechtig toegezegde Geregtigheid, naderen wy dan ook tot Ulieden, Burgers Bestuurders! en wel met al dat vertrouwen, dat wy in Uwe verdiensten weeten te stellen. Wy hoopen van Ulieden al dat recht te zullen wedervaaren, dat de bewyzen voor onze zaak, die wy de eer zullen hebben UL: onder het oog te brengen, in de Schaal der Gerechtigheid opgewogen, zullen meriteeren; en dit doen wy zelfs met des te grooter vertrouwen, als wy ook in de thans exteerende Staatsregeling grond vinden van UL. enze eisschen en belangens voor te mogen draagen.

Er zyn zeker, betrekkelyk de zaak omtrent welke wy van onze Committenten gelast zyn, Artikelen in de tegenwoordige Staatsregeling, die klaar, die duidelijk zyn, zo als B: V: de eerste Artikel: *Het geluk van allen is de hoogste wet: geen Lid, noch eenig deel der Maatschappy kan uit dien hoofde door eene bizondere wet ten nadeele der overigen bevoordeeld worden.* Artikel 5. *Ieder ingezeten wordt gehandhaafd by de vreedzaame bezitting en het genot zyner eigendommen. Niemand kan van eenig gedeelte derzelven worden ontzet, dan wanneer het algemeen welzyn zulks vordert, en in zodanig geval niet anders, dan tegen eene billyke schadevergoeding.* Insgelyks Artikel 10. waar by alleen aan *wettig* daargestelde en erkende Lighaamen het recht wordt toegekend van verzoeken of voordragten aan de daartoe bevoegde Magt in te dienen, mits over onderwerpen tot derzelver bepaalde werkzaamheden behoorende. Zo ook Artikel 11. *Alle Kerkgenootschappen, welke ter bevordering van deugd en goede zeden een Hoogst Wezen eerbiedigen, genieten eene gelyke bescherming der wetten...* en diergelyke Artikelen meer, van welken wy de opgenoemde vermeend hebben te moeten avanceeren, als tot het onderwerp, waar van wy spreeken zullen, betreklyk; als de gronden voornamentlyk opgeevende, waarop wy vermeenen vryheid te hebben van Ulieden te mogen naderen.

Dan, Burgers Bestuurders! in deze zelfde Staatsregeling ontmoeten wy ook, betrekkelyk onze zaak, Artikelen, die, hoe klaar ook in het oppervlakkige en op zich zelven schynende, echter nader beschouwd, en althans in de relatie tot anderen, en wel speciaal tot eenigen der, zo even opgenoemden, ons duister voorkomen; waarover wy niet af kunnen zyn, eerbiedig Uw gevoelen

af te vragen, ten einde wy geen verkeerde stappen doen, maar in het zekere onderregt worden, wat wy verwagten, wat wy vorderen mogen, ja wat wy in onze qualiteit eischen moeten — wy twyffelen ook in het minste niet, Burgers Bestuurders! of die zelve welwillenheid, die genoegzaam ongevraagt by Besluit van 28 September l. l. den 12 en 15^{den} Artikel, ier geruststelling onzer Geloofsgenooten, wel opentlyk heeft willen verklaaren, zal ook in deze onze verlegenheid ons Uw licht en verstanden niet onthouden; ja ons des te bereidvaardiger willen te hulp komen, als Gyl. de zwaarte, en het gewicht weet te pondereeren van iemand, of van eene Commissie, die voor eene, aan zich toevertrouwde zaak van anderen, verpligt is op te komen, boven het geval, waar in iemand slegts voor zyne eigene zaak opkomt, of verpligt is te waaken.

Gedoogt dan, Burgers Bewindslieden! dat wy, om Uwe attentie niet langer noodeloos bezig te houden, ter zaak toe treeden, en UL. die Artikelen der plaats hebbende Staatsregeling op noemen, waar over wy van UL. Wysheid, Juistheid en Gerechtigheid verklaring vraagen.

Artikel 13 van de Staatsregeling luidt woordelyks aldus: *Ieder Kerkgenootschap blyft onherroepelyk in het bezit van het geene met den aanvang dezer Eeuw door hetzelve wierdt bezeten.*

Niet een enkeld, maar verscheide bezwaaren en duisterheden komen ons in dezen Artikel voor, als 1mo. Hoe verre het *bezitten* en *in het bezit blyven* hier moet uitgestrekt worden? of dit alleen bepaald moet worden tot de *Kerken* en *Pastoriehuizen*, dan of het ook betrokken moet worden tot de *geännexeerde goederen en fondsen;* en zo ja? of het dan ook nog geëxtendeerd moet worden tot de *gewoonelyke* en *buitengewoonelyke subsidien*, uit algemeene Kassen jaarlyks, of by bizondere gevallen, zo als B: V: by merkelyke vertimmering &c. gegeeven wordende; als mede, of die Kerken uit kragt van dezen Artikel privativelyk het recht van *begraaven* behouden, of ten minste dat hetzelve aan geen andere Kerken kan toegestaan worden, ten zy onder extra drukkende belastingen?

Wy hoopen, Burgers Bestuurders! dat Gyl: nimmer deze onze vraagen als van weinig belang, of als niet vreemd van vitlust beschouwen zult: neen, dit zy verre van ons! want genomen eens, dat het Ulieder meening was, *alle* de Kerken, door de Hervormde Gemeente alhier met den aanvang dezer eeuw bezeten, aan de Hervormden ten gebruike te laaten (welke alhier gezamentlyk, de orgels en banken 'er onder gerekend, volgens taxatie

in het ons aangeboden Ontwerp, beloopen een somma van 275,216 guldens) zo bedragen de geännexeerde Huizen, (berekend tegens den 25sten penn.) Obligatien, Rentebrieven, &c. &c. boven dien alhier op zyn minst een Capitaal van drie Tonnen Gouds — en zo boven dit alles het recht van Jaarlyksche Subsidiën 'er nog al by getrokken mogt worden (welke volgens de dagbladen der Municipaliteit van 1774 tot 1797 bedragen hebben 1,091,410—16— en dus de Jaaren door elkander geslaagen, ieder Jaar ruim 45,475 guldens) zoude de zaak gewis nog al belangryker worden; in alle welke posten wy voor meer als een vyfde geïnteresseerd zynde, ons Kerkgenootschap daar door niet weinig benadeeld zoude worden, terwyl zelfs alle de Dissenters benevens ons daar ook ten hoogste door gedrukt zouden worden, en het Gereformeerd Kerkgenootschap, het welk van de 200,125 zielen, (zo als de bevolking van Amsterdam wordt opgegeeven) slegts 97,547 zielen bevat, voor meer dan de helft zynen Godsdienst ten laste van anderen zoude onderhouden; iets, waardoor de overigen en minvermogendsten ten onrecht gedrukt, en de vermogendsten verkeerdelyk bevoorrecht zouden worden.

De behandeling van dit gewichtig stuk leidt ons van zelve tot het voorstellen eener tweede Vraag, by wien naamentlyk de EIGENDOM der Kerken, Geestelyke Goederen, en Fondsen gerekend moet worden te berusten.

Naar ons inzien hebben de Stellers van dezen Artikel zeer wysselyk van het *eigendomsrecht* gezwegen, en aan de bezitters der Kerken (en wat 'er verder toe betrokken mogt worden) slegts het *bezitrecht* toegewezen; de Artikel immers zegt niet, dat ieder Kerkgenootschap den EIGENDOM krygt van het geene hetzelve met den aanvang dezer eeuw heeft bezeten; neen; maar dat hetzelve onherroepelyk in het BEZIT 'er van zal blyven — 'er is toch Burgers Bestuurders! een groot onderscheid tusschen den aart van *bezitting Possessio* en van *eigendom*, *Dominium;* de bezitting kan zelfs met kwaade trouw plaats hebben, maar nimmer het eigendom.

Daar nu de Artikel aan de bezitters slegts de voortduuring der possessie toewyst, by wien en aan wien, vraagen wy, moeten wy 'er dan den eigendom, het *dominium* van toekennen? — Die goederen als *res nullius*, als *res Domini*, als *res Ecclesiæ* of *Kerkelyke* goederen te willen beschouwen, gaat by ULieden niet door — velen der Leden van het tegenwoordig Bestuur hebben, in hunne voorige Adviesen, zich 'er geheel anders over geüit — mochten wy in beide onze betrekkingen, (zo als Leden van ons

Kerkgenootschap, en als bewoonders of Ingezetenen van Amstels Waereld-stad) 'er over ons hart uiten? — Wy zouden ongetwyffeld moeten zeggen: alle de Kerken, die voor de Reformatie door onze Catholyke Voorvaders gebouwd zyn, behooren privatievelyk tot ons Kerkgenootschap; en die, welke sedert de Reformatie uit Stads Kas zyn opgericht, behooren aan de Stad, zyn (gelyk het Raadhuis en andere stedelyke gebouwen) een eigendom der geheele Gemeente. — Dan, ofschoon ook de Kerkelyke Commissie, door monde van den Burger STEIN PARVE, in de maand February van het jaar 1799, als iets onbetwistbaars vaststelde, dat *de Nederlanders, voor de Revolutie van* 1581, *slegts* EENEN, *en zoude men kunnen zeggen* NATIONAALEN, *Godsdienst hadden..... het Staats Bewind, hetwelk zich met den nieuwen Godsdienst verbond, eehter aan de Geestelykheid van den Roomseh-Catholyken Godsdienst de openbaare Kerkgebouwen ontnam, en dezelve ten gebruike aan de Gereformeerden overgaf, subsidieerende, repareerende en vernieuwende dezelve uit de Lands Kas, of die der byzonderlyke Gemeente, of door algemeene, of partieele belastingen*, zo is echter de meerderheid der voorige Staats-Bestuurderen (blykens hunne advisen, en daarop gevolgde schikking) van begrip geweest, alle de Kerken en geännexeerde goederen eenig als een *plaatselyk*, en de overige Geestelyke goederen als een *algemeen* eigendom (niet aan eenige individueelen, maar aan *allen* toebehoorende) te beschouwen; waarin dus ALLE Kerkgenootschappen, naar het aantal hunner Leden, hun belang en interesse hadden.

Dan ook, Burgers Bestuurders! de zaak nu in dit aspect beschouwd; dan vraagen wy van Ulieden, of, ingeval de Hervormden in het bezit van alle de Kerken &c. &c. alhier mogten blyven, of wy voor ons Kerkgenootschap van Hen (naar rato van het aandeel, dat wy 'er in hebben) dan ook geene gemaatigde huur, volgens de waarde der Kerken &c. berekend, zouden kunnen mogen en moeten vorderen? Dan of, byaldien Gyl. zulks oorbaarder oordeeldet, wy en alle de overige Kerkgenootschappen (des begeerende) uit Stads, of algemeene Kassen niet behoorlyk gededomageerd dienden te worden? — *Geen Lid of eenig deel der Maatschappy kan tog*, volgens den eersten Artikel der Staatsregeling, *door eene byzondere Wet, ten nadeele der overigen bevoordeeld worden;* en volgens den vyfden Artikel, moet *ieder Ingezeten, by het genot zyner eigendommen gehandhaafd worden*, ja *kan niet van eenig gedeelte 'er van ontzet worden, dan wanneer het algemeen welzyn zulks volstrekt vordert;* en, zo als de Artikel woordelyks zegt, IN ZODANIG GE-

VAL NIET ANDERS, DAN TEGEN EENE BILLYKE SCHADEVERGOEDING. De eigendom der Kerken en Geestelyke Goederen is toch onder het voorige Bestuur ten vollen erkend, in de gezamentlyke Gemeente te berusten. Dit is door deze tegenwoordige Staatsregeling niet ontkend, niet herroepen. Waarom dan zoude 'er in dit geval niet zo wel voor de Schadevergoeding moeten gezorgt worden, als 'er by het 16den Artikel gezorgt is voor de Schadevergoeding der Leenheeren?

De derde vraag, die wy ter onzer geruststelling aan Uwe wysheid voor moeten draagen, is deze: wat of 'er, volgens Artikel 2 van de Publicatie van 28 September l. l. aangaande den 15den Artikel der Staatsregeling, door het woord *genaaste* verstaan moet worden?

Het 2de Artikel van voormelde Publicatie verklaart, naar ons inzien, dat uit de woorden van het 15den Artikel der Staatsregeling: *alle algemeene Wetten en bepaalingen, welke zedert het begin van den jaare* 1795 *gederogeerd hebben aan de waarde van eigendommen, of wettig verkregen Bezittingen, zyn aan herziening onderworpen*, dat, herzeggen wy, uit deze woorden geen vreeze moet worden opgevat, dat zodanig Kerkgenootschap, welk sedert 1795 eene of meer Kerken (door de Hervormden voorheen bezeten) wel en wettig genaast mogt hebben, door dien 15den Artikel in zyn verkregen recht wederom gepræjudicieerd zoude kunnen worden; neen, *dit heeft*, zegt de Publicatie, *geen de minste bedoeling om in het bezit van eenige* GENAASTE *Kerk wederom verandering te maaken. Dit blykt zonneklaar uit de vergelyking met Artikel* 13.

Dan, het geene ons duister voorkomt, is eigentlyk de juiste, alhier bedoelde, betekenis van het woord *genaaste* — moeten wy door eene *genaaste* Kerk alleen zodanig eene Kerk verstaan, welke wel en wettig genaast, ook overgeleverd, en in handen en in het gebruik is van het genaasthebbend Kerkgenootschap? — Of moet 'er ook zodanig eenig Kerk door verstaan worden, die wel genaast en ook toegewezen, maar nog niet is overgeleverd? — Of worden 'er ook zodanige Kerken onder begrepen, welke wel behoorlyk benaderd, maar in het geheel nog niet zyn toegewezen? — Of, eindelyk, wordt de naasting ook begrepen geschied te zyn, als eenig Kerkgenootschap zich op den gestelden tyd wel en behoorlyk verklaard heeft van het, zich volgens den Staatsregel competerend, recht gebruik te willen maaken, doch door allerlei kunstgrepen en dilayeringen van partyen daarin is te leur gesteld? — In het laatste geval bevinden wy ons, Burgers Be-

stuurders! zo als Gyl. uit het geännexeerd tafreel onzer verrigtingen maar al te duidelyk zult ontwaaren, en van de andere veronderstelde gevallen zouden wy des noods in staat zyn, exteerende bewyzen op te leveren. — Het is waar, de letter van den 13den Artikel schynt de bezitting slegts in het eerste geval te billyken; zy schynt eeniglyk aan dezulken, die het genaaste met 1mo January 1801 in hunne daadelyke Possessie hadden, de voortduuring der bezitting toe te kennen — dan, kan zulks de geest der wet zyn? Zoude dan list iemand ooit ten staade kunnen komen? Dit toch verbiedt het Recht, en by allen staat het paalvast, dat de eene wet door de andere verklaard moet worden. — Het lot toch kan zo ongelyk niet zyn tusschen een genaasthebbend Kerkgenootschap, hetwelk met party te doen had, welke haar (by de aanneeming der Staatsregeling gegeeven) woord gestand deed, en tusschen een, hetwelk eene party aantrof, die haar gegeeven woord vergeeten scheen. — Ja, zouden dezulken, die, ter verkryging hunner rechten, sterke drangmiddelen gebezigt hebben, dan zo veel gelukkiger boven hen zyn, die, uit zugt voor vreede en order, geen de minste haatelyke stappen gedaan, de wederrechtelykste tegenkantingen lydzaam verduurd, en veel liever met geduld de rechtvaardige uitspraak des Wetgevers hebben af willen wagten, dan de zo noodige rust en order in het minste te stooren? — dit toch Burgers Bestuurders! kan Uwe wil niet zyn; dit verbiedt de achting, die wy UL. toe moeten draagen, van ULieden te denken. — En dit alles doet ons ook van oordeel zyn, dat de *naasting*, waar van in boven aangevoerde Publicatie met betrekking tot den 13den Artikel der Staatsregeling gewaagt wordt, in de daad geconsidereerd moet worden, door ons wel en behoorlyk geschied te zyn, dat de Publicatie ook in ons geval ten onzen voordeele geällegueerd kan worden, en dat, by aldien waarlyk de 13de Artikel onzer Staatsregeling ons hier van uitsloot (en alzo als *algemeene wet aan de waarde van ons* respectivelyk *eigendom* het welk wy, zo als zo even betoogt is, op de Kerken en Geestelyke goederen gezamentlyk hebben, *derogeerde*) dan toch ook de 13de Artikel onzer Staatsregeling zelve, als ons Kerkgenootschap ten hoogste benadeelende, volgens den 15den Artikel der Staatsregeling aan herziening onderworpen zoude zyn, en zoude behooren veranderd te worden.

Eindelyk Burgers Bestuurders! eindelyk dienen wy uwe wysheid ook nog raad te pleegen omtrent den zin en inhoud des 14den Artikels onzer Staatsregeling.

Deze Artikel *zegt aan de Hoogleeraaren, Leeraaren en Kerkelyke Bedienden der voormaals bevoorrechte Kerk toe*, ZO VERRE DIE BY DE AANNEEMING DEZER STAATSREGELING IN DIENST ZYN GESTELD, *en uit eenige politieke Kassen worden gesalarieerd of gepensioneerd, dat zy hunne Tractementen of Pensioenen zullen blyven genieten tot dat het bepaalde by Artikel* 12 (namentlyk om van de leden tot hun Kerkgenootschap behoorende jaarlyks eene gift tot hun onderhoud af te vorderen) *in werking zal gebragt zyn.*

Gedoogt Burgers Bestuurders! dat wy uwe aandagt nog voor een oogenblik gaande houden! het gewicht der zaak toch vordert het, en uwe toegeefelykheid is ons te over bekend, dan dat wy zouden aarselen ULieden met eerbied te naaderen. Doch om ULieden ook niet te verveelen, en wy ons verzekerd houden, wy uwe wysheid slegts de zaaken behoeven aan te stippen, zullen wy zo kort zyn, als mogelyk is, en genoegzaam met twee woorden Ulieden onze bezwaaren deswegens voorstellen.

Wy vraagen dan van ULieden Burgers Bestuurders, 1mo. Of tot de Kerkelyke Bediendens, waar van in dezen Artikel gesproken wordt, alle zodanige lieden betrokken worden, die maar eenige de minste relatie tot de Kerken, of tot den Kerkdienst hebben?

2do. Of het toegezegde Salarieren ook nog zal uitgestrekt worden tot zodanige Hoogleeraaren, Leeraaren en Kerkelyke Bediendens, welke by het begin onzes tegenwoordigen Bestuurs wel nog niet in dienst gesteld waren; maar, voor dat het fonds volgens Artikel 12 te bepaalen gevonden zal zyn, inmiddels nog in dienst gesteld zullen worden?

3^{tio}. Of volgens boven opgenoemde Artikelen 1, 5 en 11 voor alles, wat aan het Hervormd Kerkgenootschap uit algemeene Kassen, eigendommen en fondsen zal worden toegevoegt, de overige Kerkgenootschappen niet behoorlyk gededomageerd zullen worden, en op welke wyze? — En of, zo lang het fonds by Artikel 12 bepaald, niet zal gevonden en in werking gebragt zyn, (waar voor blykens den traagen voortgang, dien de Hervormden onder den voorigen Staatsregel ten dien einde hebben aangewend, nog al eenigen tyd zal noodig zyn) ons Kerkgenootschap en alle de overigen op denzelfden voet en wyze niet behandelt zullen worden? — Dit laatste (om ULieden niets te ontveinzen) vertrouwen wy van uwe Gerechtigheid; het begin des 14^{den} Artikels, het welk alle uitsluitende burgerlyke voorrechten aan de eene Gods-

dienstige Geloofsbelydenis boven de andere ontzegt, versterkt ons in dit vertrouwen, en dat ook in het gedeelte des Artikels, waar by aan de Hervormde Gemeente het onderhoud haarer Hoogleeraaren, Leeraaren, en Kerkelyke Bedienden voor eenen tyd wordt toegezegt, haare Kerk de VOORMAALS *bevoorrechte Kerk* genoemd wordt, stelt ons byna volkomen gerust, dat GyL. nimmer bedoelen kunt, die Kerk wederom op nieuw te bevoordeelen, veel minder te bevoorreehten; maar dat Gyl. met de juiste acuratesse ons en geheel Europa overtuigen zult, dat volgens de boven meermaalen geävanceerde gronden onzer Staatsregeling alle Kerkgenootschappen binnen de Bataafsche Republiek gelyke rechten en bescherming erlangen, en de eene Geloofsbelydenis alhier niet bevoordeeld wordt boven de andere.

Wy dan, Burgers Bewindslieden! Wy neemen dan de vryheid, om met den gepasten eerbied voor uwe Persoonen en waardigheden te verzoeken: 1mo. Eene nadere verklaring in de boven geöpperde duisterheden, ten einde wy in het vraagen onzer rechten niemand offenseren, maar in het zekere weeten mogen, wat wy voor onze Committenten te wagten en te vorderen hebben.

2do. Herstel der geledene grieven, door aan ons Kerkgenootschap spoedig dat alles te doen geworden, wat Gyl. in uwe Gerechtigheid zult oordeelen, dat hetzelve reeds lang had toegekomen.

3^{tio}. Het spoedig daarstellen eener volkome gelykheid tusschen alle de verschillende Kerkgenootschappen binnen den Bataafschen grond, in burgerlyke voorreehten naamentlyk, in pecuniëele onderstanden uit gemeenzame kassen, of iets diergelyks.

Ach! moehten deze, met eerbied onder uwe oogen gebragte, reflexien en aanzoeken van dat gewicht by Ulieden gevonden worden, dat Gyl. billyk oordeeldet, dezelve met eenen gunstigen Voordragt onder het oog der Wetgeeving te brengen, en deze eene Commissie geliefde te benoemen, met last om ons te hooren, en op de welvoegelykste wyze te bevredigen! wy zouden zeker die geenen, welken wy in zodanig geval uit ons midden ten dien einde committeren mochten, zo als wy reeds in onze eerste Tegenbedenkingen aan de Municipaliteit onzer Stad al verzekerden, van zulke vredelievende en gemaatigde lastgeevingen voorzien, als immer met eenigen schyn van billykheid van ons gevorderd, of verwagt zouden kunnen worden. Ja, gelukte ons dit Burgers Bestuurders! wy zouden uwe naamen zegenen, en uwe onsterffelyke nagedagtenis zoude steeds, door de dankbaare erkentenis van

allen Catholyken der vergetelheid onttrokken worden, ja zoude eeuwig leeven.

De Commissie van 36, waarnemende de belangens der Roomsch Catholyke Gemeente te *Amsterdam* en uit derzelve naam

J. C. van Anrae, *President.*
C. de Hey, *Secretaris.*

Relaas der Aanstelling en Verrigtingen van, en het wedervaren aan de Commissie van 36, waarneemende de belangens der Roomsch Catholyke Gemeente te Amsterdam.

Het was op den 6[den] October van het jaar 1798, dat by het voorige Gouvernement gedecreteerd wierdt, alle Kerkgenootschappen, die eenig recht vermeenden te hebben zo op de Kerkgebouwen als Pastoriehuisen &c., door de voormaals heerschende Kerkgemeente gebruikt, op te roepen, of te waarschouwen, om voor den toen aanstaanden eersten November, ingevolgen van het zesde der Additioneele Artikelen der Staatsregeling, hunne aanspraak, of reclames (ieder by zyn respectivelyk Plaatselyk Bestuur) deswegen te komen doen; en wel op verbeurte van by stilzwygen gerekend te zullen worden, voor altoos afstand van alle hunne aanspraak op gemelde Gebouwen gedaan te hebben.

Een aantal welmeenende Leden van ons Kerkgenootschap alhier, bedagt, om zich zelven, en hunne Geloofsgenooten het effect der aangenome Staatsregeling te doen genieten, als mede om het tegenwoordig Geslacht voor het toekomend onverantwoordelyk te stellen, verzogt op aandrang van verscheiden hunner Medegeloofsgenooten hierop, op Zondag den 13[den] October alle de Burgers, Leden der R. C. Gemeente binnen deze Stad en derzelver Jurisdictie, om binnen de eerstkomende drie dagen in eene onzer Kerken (het zelve welke) eene Nominatie van drie braaven en kundige Mannen (mits Leden van ons Kerkgenootschap alhier zynde) te bezorgen, om uit alle de verkozenen de 36 meestgestemden opteroepen, ten einde deze 36 meestgestemden uit hun midden eene Commissie (zo groot als zy zouden goed vinden) mochten verkiezen, om in bovenstaand geval, en gevolgen van dien, uit naam der R. C. Gemeente van Amsterdam te kunnen spreeken, handelen en contracteren met wien, en waar zulks zoude behooren.

Groot was het genoegen onzer Geloofsgenooten over deze, allenzins wettige, onderneeming, en onbeschryflyk de geestdrift, waar mede ieder der daar toe gerechtigden zyne nominatie op den gestelden tyd, en plaats bezorgde. — Verscheide duizenden van Stembiljetten kwamen 'er in, zy wierden in presentie van Notaris en Getuigen geöpend en opgelezen, de Stemmen beliepen het aanzienlyk getal van 20,601, en op Vrydag den 29$^{st\ n}$ October wierden de 36 meestgestemden in een der Vertrekken van het Roomsch Catholyk Ouden Armen Comptoir door de Provisionele Commissie geïnstalleerd, en met het vertrouwen der Roomsch-Catholyke Gemeente vereerd.

In deze eerste byeenkomst wierdt daadelyk, na het benoemen van eenen provisionelen Voorzitter, gehandeld over het daar stellen eener Commissie, welke in naam der Gemeente zoude spreeken, handelen en contracteren — eenige Leden (ten einde men hier naar het getal der Leden van de Commissie zoude kunnen regelen) verzogten, dat men vooraf zoude bepaalen, of de overige Burgers, welke niet in die Commissie vallen zouden, gerekend zouden worden voor gedefungeerd te hebben; en (blykens de notulen onzer Vergadering) by appel nominaal verklaarde zich de Commissie van 36 *in de geheele zaak permanent te zullen houden;* als begrypende, de zaaken van dat gewicht, en van zulk eene omslagtigheid te zullen zyn, dat 'er steeds een groot aantal werkzaame leden noodig zyn zoude, om het aan hen toevertrouwde tot genoegen hunner Committenten te behartigen en te bevorderen; gaande vervolgens de Commissie voort tot het verkiezen van vyf Leden (als begrypende de Vergadering, nu zy zich in de geheele zaak permanent verklaard had, en de Leden alle zich met dien last wel hadden willen bezwaaren, het getal daar van onnoodig verder te extenderen) tot eene uitvoerende Commissie, om naamens de Vergadering van 36 te gaan spreeken, en handelen met wien en waar zulks zoude behooren.

Op Maandag 22 October 1798 gaven wy door onze Uitvoerende Commissie aan de Municipaliteit onzer Stad kennis van ons aanwezen; wy reclameerden in generale termen aldaar alles, waar toe wy door de Staatsregeling gerechtigt waren; en ziet hier den oorsprong van ons bestaan; het is aan deze allenzins wettige daad, dat wy ons aanzyn verschuldigt zyn; het is op dezen grond, dat wy steeds yverig geweest zyn, en onze pligt ook dermaate betracht hebben, dat wy niet alleen onder ons, en als in het heimelyk, de goedkeuring onzer Geloofsgenooten, maar ook, zo

als nader blyken zal, op de eclatantste wyze in het openbaar daar voor ontvangen hebben.

Dit vooraf opgemerkt zynde, gaan wy over tot het opgeeven der voornaamste werkzaamheden, die wy (om aan den ons opgelegden last te voldoen) vermeend hebben te moeten verrigten; als mede tot het aanstippen van eenige onaangenaamheden en tegenwerkingen, die wy geduurende onze verrigtingen van verscheide kanten ondervonden hebben.

De 6[de] der Additioneele Artikelen had bepaald, dat binnen een half jaar na de aanneeming der Staatsregeling, en dus voor 23 October 1798, de verdeeling der Kerken tot stand gebragt moest zyn — dan eerst op den 19[den] October (maar vier dagen voor dat de zaak volgens de Staatsregeling reeds geheel had moeten zyn afgedaan) bragt de, door de Municipaliteit ten dien einde aangestelde, Commissie een RAPPORT en ONTWERP van schikking over de Kerkgebouwen uit, en welk Ontwerp na aanzoek onzer Vergadering zo by de Kerkelyke Commissie als ter Municipaliteit zelve gedaan, ons eerst op den 24[sten] February van het volgende jaar is ter hand gesteld.

De Publicatie van het Intermediair Bestuur van 12 July 1798 had bepaald, dat het plan van schikking aan ieder Kerkgenootschap moest worden ter hand gesteld, *om het zelve te* EXAMINEREN *en zich ten spoedigste, immers binnen drie weeken na het ontvangen, aan de Municipaliteit te* EXPLICEREN, *of zy het zelve goedkeurden, en daar mede genoegen naamen.*

Ingevolgen van deze toegestaane vryheid beöordeelden wy het ONTWERP; wy oordeelden het zelve niet genoegzaam onzydig, in veele opzigten afwykende van den gemanifesteerden wil der Hooge Vergadering, en althans niet geschikt om alle Kerkgenootschappen (zo veel men konde) genoegen te geeven; waarom wy op den 14[den] Maart (en dus binnen de drie daar voor bepaalde weeken) daar aan voldeeden, en onze (zo wy vermeenen gegronde) Tegenbedenkingen ter Municipaliteit inleverden.

Op den 18[den] April van het jaar 1800 bragt de Commissie die het ONTWERP vervaardigt had, ter Municipaliteit Rapport uit op de door ons, en eenige andere Kerkgenootschappen ingeleverde Antwoorden en Tegenbedenkingen; terwyl de Nederduitsche en Walsche Gereformeerde Gemeentens by het Vertegenwoordigend Lighaam een Uitstel van drie Maanden verzogt, en op den 21[sten] Maart ook reeds gekregen hadden, waardoor de Commissie ook

buiten staat was van op hunne eischen, en reflexien (als dezelve nog niet ontvangen hebbende) te kunnen rapporteren.

Wy ontvingen vervolgens het zo even genoemde Rapport op onze, en eenige andere Kerkgenootschappen ingeleverde Antwoorden en Bedenkingen; als mede ook na verloop van tyd het, op den 16^{den} October 1800 ter Municipaliteit ingeleverd, Tweede Rapport, het welk strekte ter beantwoording van de onheusche eisschen en weigeringen der Nederduitsche en Walsche Gereformeerde Gemeentens: En op den 1sten November deszelven jaars wierdt ons per Missive van de Commissie der Municipaliteit tot de zaaken der Kerken afgevraagt, of wy ons met het Rapport der Commissie conformeerden, dan wel, of wy ons aan onze gemaakte Tegenbedenkingen nog hielden, en tot dezelve ons refereerden, met verzoek 'er by, om nog voor den 12^{den} dierzelve maand ons deswegen te expliceren; alzo, indien voor 19 November 1800 de zaak der Kerkgebouwen by minnelyke schikkingen niet mogt zyn getermineerd, die geheele zaak met alle de stukken, 'er toe betrekkelyk, volgens Decreet van 19 Augustus van dat jaar daadelyk en zonder eenig uitstel aan het Vertegenwoordigend Lighaam zelven zoude moeten verzonden worden:

Vuuriglyk verlangden wy, en hadden dit ons verlangen meermaalen doen blyken, dat toch de Municipaliteit beproeven zoude, de geschillen door minnelyke Conferentien van belanghebbende partyen uit den weg te ruimen. In het slot van ons Dupliecq, het welk wy ter rescontreering van het antwoord op onze Tegenbedenkingen op den 11 November (al weer binnen den bepaalden tyd) door onze Uitvoerende Commissie ter Municipaliteit overlagen, gaven wy zulks al wederom ten duidelykste te kennen, wy beloofden 'er in, opofferingen te zullen doen, en niet alles, wat wy wel begreepen te kunnen vorderen, te zullen vorderen: „Nimmer, (dus was onze taal) nimmer zullen wy uit het oog „verliezen, dat, zo wel als wy van eenen kant door de leden van „ons Kerkgenootschap met dien gewigtigen taak belast zyn, ten „einde aan hetzelve de, door de aangenome Staatsregeling daar„gestelde, Gelykheid te helpen bevorderen, wy ook van den „anderen kant verpligt zyn, de, tusschen alle Kerkgenootschappen „zo noodige, onderlinge vreede, liefde en Broederschap zo veel „mogelyk te helpen bevorderen."

Het is waar, de Municipaliteit proponeerde eindelyk, op onzen, op den 4 November 1800 ten dien einde nog expresselyk ingeleverden, aandrang, aan de Nederduitsche en Walsche Gerefor-

meerde Gemeentens de door ons volgens de Wet gevorderde Conferentien; dan dezen toonden, door hunne Rescriptie van 10 November, zich daartoe volstrekt onwillig; en te vooren een uitstel van drie maanden, ter beäntwoording van het ONTWERP, hebbende weeten te verkrygen, wisten zy (in plaats van, volgens Publicatie van 19 Aug. benevens ons hun tweede antwoord voor 12 November inteleveren) indedaad by het Wetgeevend Ligchaam op voorgewende ondoenelykheid, ter beäntwoording van het, op hunne Memoriën gedaane, Rapport, ten præjudice van ons en andere Kerkgenootschappen, ook wederom een uitstel van twee maanden te erlangen; het geene ons deed besluiten, om op den 5den December daaraanvolgende, per Adres, ons by de Eerste Kamer des Vertegenwoordigende Lichaams deswegen te beklaagen, en op het nadrukkelykste te verzoeken: 1mo. „Dat aan geen „Commissiën (hoegenaamd) te Amsterdam, ten opzigt van de zaak „der Kerken, eenig verder uitstel verleend, en de verzoeken, „daartoe dienende, buiten Deliberatie gehouden, en daadelyk van „de hand gewezen mochten worden."

2do. „Dat zo dra de voorz. toegestaane termyn van twee maan„den geëxpireerd zoude zyn, alle de stukken daartoe betrekkelyk „in handen van de personele Kerkelyke Commissie gesteld moch„ten worden, met injunctie aan dezelve, om, uit hoofde van de „aangelegenheid der zaak, daarop ten spoedigste, en wel zo veel „mogelyk met postpositie van andere soortgelyke stukken, te „dienen van Consideratien en Advies, ten einde de zaak geter„mineerd, en de geschillen beslischt te krygen."

Wy lieten in dit ons rechtmaatig verzoek ook nog deze overredende drangredenen, die wy verhoopt hadden, nog iets te zullen uitwerken, invloeien: „Wy vertrouwen, Burgers Representanten! „(zeiden wy) dat dit ons verzoek niet onbillyk door UL. zal be„schouwd worden, wanneer Gyl. in aanmerking zult genomen „hebben 1mo dat reeds voor twee jaaren, volgens het voorschrift „der Staatsregeling, deswegens een vergelyk had moeten getroffen „zyn.... 2do. Dat zo lang deze verschillen niet getermineerd zyn, „de kosten tot het onderhoud van de dertien Kerken, welke te „Amsterdam gevonden worden, mede uit de inkomsten van de „voorhanden zynde Effecten, en Revenuën der vaste Goederen „van de respective Kerken, welke, zolang deswegen geen ver„gelyk tusschen de respective Kerkgenootschappen getroffen is, „een gemeenschappelyk eigendom (zo als de Staatsregeling het „bepaald had) der Gemeente van Amsterdam zyn, betaald wor-

„den, en 'er zelfs bovendien nog aanzienlyke Subsidien uit Stads „Kas (en dus al wederom ten laste van alle de Ingezetenen) „noodig zyn, om het te kort komende te vervullen."

Dan niettegenstaande dit alles; het behaagde der Eerste Kamer van het Vertegenwoordigend Lichaam, zonder aan onze bede te voldoen, ons Adres te stellen in handen van haare Personeele Kerkelyke Commissie, welke hetzelve onder zich hieldt, en 'er geen het minste egard op sloeg, althans nog nimmer eenig Rapport over heeft uitgebragt.

Inmiddels kwamen 'er van alle kanten Requesten ter Wetgevende Vergadering in. De Hervormden vervulden den Raadzaal met verzoekschriften, om de Kerken door Hen, reeds tegen het Sociaal Contract te lang, gebruikt, te mogen blyven behouden — en, daar de tyd der bezoldiging hunner Leeraaren ten einde snelde, waagden zy het ook, aanspraak op de alöude Geestelyke Goederen en Fondsen voortewenden; ja durfden der Vergadering afvraagen, hunne Hoogleeraaren, hunne Leeraaren &c. &c. uit de, zo zichtbaar van den Roomsche herkomende, Geestelyke Goederen, en uit gemeenzaame Kassen, ten kosten van het algemeen, gesalarieerd te krygen. — Wy verzetteden ons hier tegen, zo veel wy konden. Op den 29 January 1801 leverden wy ten dien einde by het Vertegenwoordigend Lichaam een breedvoerig Adres in, waarin wy bondig de nietigheid der bewyzen, die de Hervormden veelal aanvoerden, aan den dag lagen; waarin wy de rechtmaatigheid onzer eisschen allerduidelykst ten toon spreidden, en op geavanceerde en onwrikbaare gronden der Vergadering afvorderden, alle Adressen, tegen de in werking brenging der Additioneele Artikelen (en wel speciaal de verdeeling der Kerken en Geestelyke Goederen betreffende) aanloopende, toch buiten Deliberatie te houden, daadelyk veel eer van de hand te wyzen, en in Haare wysheid toch eindelyk zodanige maatregelen te beraamen, dat het geene de Additioneele Artikelen wegens Kerken, Leeraars, Geestelyke Goederen &c. bepaalden, daadelyk in werking gebragt mocht worden:

Omtrent dien zelfden tyd vervoegden wy ons ook, namens onze Vergadering, by Regenten van het Almoesseniers Weeshuis dezer stad; een Huis, waarin verlaatene kinderen, waarin Vondelingen, en voorts alle zodanige Weezen worden opgevoed, wier Ouders tot geen byzonder Kerkgenootschap behoord, of (zo als hier veeltyds plaats heeft) de jaaren van inwooning (om tot de byzondere Weeshuizen gerechtigt te worden) niet bereikt hebben; — een

Huis, hetwelk uit algemeene steedelyke fondsen en belastingen onderhouden wordt, en in welk Huis alle de kinderen, ook nog na dat ons de vrye Franschen, in het jaar 1795, de Gelykheid aanbragten, (wat Godsdienst ook der kinderen Ouders beleden hadden, ja in welk Kerkgenootschap de Kinderen zelve ook by den H. Doop reeds mogten zyn ingelyft) evenwel alle in den Gereformeerden Godsdienst wierden onderwezen en opgevoed.

Meermaalen waren hieromtrent reeds Vertoogen gedaan; in het jaar 1797 was die zaak in de Stedelyke Grondvergaderingen, die 'er toen ter tyd plaats hadden, voorgedraagen en verhandeld; 'er was in alle de Grondvergaderingen over gestemd, en met eene groote meerderheid van stemmen (en geen wonder, alzo 'er in dien tyd ook nog zelfs nieuwe algemeene Stedelyke Belastingen op zekere soort van Vragtkarren, en ook nog op het houden van honden, voor dat Huis wierden ingevoerd) met eene groote meerderheid van stemmen, herhaalen wy, was toen al besloten, dat de gevraagde Godsdienstvryheid 'er in zouden worden ingevoerd; en uit hoofde van het Stedelyk Reglement was ook de Municipaliteit in de daad verpligt geweest, den wil der Burgery hier in op te volgen; dan daar ontwaarde men huiverigheid! de zaak wierdt verschoven, wierdt uitgesteld; nietige zwarigheden wierden 'er voorgewend, en de loop der natuurelyke burgerlyke Vryheid wierdt gestremd.

Het is waar, sedert dien tyd worden 'er wel zulke sterke middelen in het gemelde Huis niet gebezigt, om de kinderen allen tot den Hervormden Godsdienst aan te spooren als te vooren; dan hoe verre de waare gelykheid wegens het Godsdienstige in dat Huis nog te zoeken is, kunnen zij, die zich de moeite geeven willen 'er naar te onderzoeken, dra ontwaaren en beoordeelen.

Wy, als het eenigste Lighaam zynde, dat van onze Geloofsgenooten legaal daar gesteld was, om aan ons Kerkgenootschap in de Godsdienstige verkregene Rechten het effect der Staatsregeling te bezorgen, wy vervoegden ons dan namens ons Vergadering (zo als boven gezegt is) by Regenten van het Almoesseniers Huis; wy verzogten van Hen in de eerbiedigste termen, dat zy toch in die zaak de behoorlyke, en met recht gevorderde verandering zouden gelieven te maaken, en den kinderen, tot ons Kerkgenootschap eigentlyk behoorende, die vryheid zouden gelieven te vergunnen, welke in een land, waarin Godsdienstvryheid erkend en geroemd wordt, niet langer geweigerd of terug gehouden mogt worden — wy verzogten het, wy deeden onze aanvraag,

namens de *Vergadering*, *als Commissie van* 36 *de belangens der Roomsch-Catholyke Gezindheid waarneemende* (zo als wy van de Municipaliteit genoemd en beschreven wierden) en wy deeden het ook namens ons zes en dertigen, als *Individus*, dan helaas! wy slaagden in onze poogingen niets; en tot heden toe wordt de weerlooze Wees in zyn natuurlyk Recht gedwarsboomd, en zy, die 'er voor opkomen, van de hand gewezen.

Ziende nu, dat wy by onze Stads Collegien in de, uit de Staatsregeling en derzelve Additionele Artikelen voortvloeiende, reehten voor ons Kerkgenootschap niets, althans in verre na niet genoeg vorderden; en weetende, dat ook de papieren, die al met half November aan het Wetgeevend Lighaam hadden moeten verzonden zyn, alhier nog berustende waren; ja bemerkende, dat 'er de vereischte spoed in geene deele mede gemaakt wierdt, zo vervoegden wy ons in de maand Maart des laatst verloopen jaars door onze Uitvoerende Commissie per Missive ter Municipaliteit, en verzogten, dat zy de papieren en stukken de Kerkgebouwen &c. betreffende, onverwyld ter plaatse geliefde te bezorgen, alwaar dezelve agtervolgens boven vermeld Decreet reeds in de maand Augustus des voorigen jaars hadden moeten bezorgt zyn geweest — en bemerkende, dat ook de geest zelfs van veele Leden des Vertegenwoordigenden Lighaams op de inkomende klagten en verzoeken der Hervormden (voorwendende, schoon zy zeker het vermogendst Kerkgenootschap uitmaaken, alleen buiten te zyn de kosten van hunnen eeredienst te kunnen draagen) ten hunnen faveure begon te neigen; ja ziende zelfs op 5 Febr. l. l. door de Kerkelyke Commissie een voor hen gunstig, doch voor ons en andere Kerkgenootschappen niet juist, Rapport ter tafel brengen, zo vervoegden wy ons al wederom op den 18^den^ February per Adres by het Vertegenwoordigend Lighaam, hoofdzaakelyk verzoekende, dat gemelde Rapport niet verder in deliberatie komen mogt, dan na dat door dezelve Kerkelyke Commissie ook Rapport op ons ingeleverd antidotaal Request zoude zyn uitgebragt; en dat, in geval de Vergadering (om reden Haar daar toe moverende,) besluiten mogt, geheel of gedeeltelyk den Voordragt der Commissie op te volgen, de verzoeken der Hervormden in te willigen, en aan het voormaals bevoorrecht Kerkgenootschap wederom eenige (hoe genaamde) gunst, of bevoorrechting toe te staan, hetzelve dan ook aan alle dissenters, des begeerende, gëaccordeerd zoude mogen worden.

Dan (onaangezien alle onze vertoogen en verzoeken) het be-

haagde der Eerste Kamer van het Vertegenwoordigend Lighaam, op Vrydag daaraanvolgende, een, voor ons en alle dissentieerende Kerkgenootschappen allerongunstigst, en volstrekt tegen de Additionele Artikelen der Staatsregeling strydend, Besluit te neemen; volgens welk Besluit eeniglyk aan de Leeraars en Hoogleeraars der voormaals heerschende Kerk, vast voor een jaar, hunne gewoonlyke tractementen wederom wierden toegestaan; waartegen wy ons nog ter Tweede Kamer, zo veel wy konden, per Adres verzetteden, en aldaar allerernstigst verzogten, het onverwagt Decreet der Eerste Kamer niet te bekragtigen, en althans nimmer, zonder de, door ons verzogte, Gelykheid.

Wy herinnerden de Tweede Kamer nog het aanmerkelyk getal van 43195 zielen, die wy in dezen representeerden; wy riepen de duure verplichting in, die de Staatsregeling zo wel de Leden des Vertegenwoordigenden Lighaams, als hen, die zy vertegenwoordigden, opleide; dan ook daar slaagden wy niet in onze pogingen. — En om zich van alle verdere aanzoeken door, en namens onze Commissie te ontdoen, begon men eindelyk onze Requesten ter Wetgeevende Vergadering van de hand te wyzen, op grond, dat dezelve niet van Individueele Burgers, maar van een Corpus waren ingeleverd; waaromtrent echter te vooren nimmer gedificulteerd was, en waarop (zo lang de Hervormde Kerkelyke Commissien de eenigste waren, die zich per Request ter Wetgeevende Vergadering vervoegden) misschien niet eens gedagt was, en, zo zy de eenigste gebleven waren, ook vermoedelyk nimmer op gedagt zoude zyn geworden.

Onze werkzaamheden ondergingen hierdoor eene groote stremming; Zy, die ons recht moesten verschaffen, weigerden, onder een nietig voorwendzel, ons te hooren; en het eenige, dat ons trooste, was, dat wy by ons zelven overtuigt waren, wel gedaan, en alle, ons geoorloofde, devoiren aangewend te hebben; waar in wy op Vrydag den 8sten Mey ll. op de honorabelste wyze ook versterkt wierden; toen zich ter onzer Vergadering eene Commissie sisteerde, ons ter hand stellende eene notariele Copie van een Adres, door verscheide duizenden Individuele Burgers, Leden van ons Kerkgenootschap alhier, ter Wetgeevende Vergadering, na dat men ons *qua Commissie* aldaar had van de hand gewezen, ingeleverd; in welk Adres zy opentlyk verklaarden, alle onze stappen ten vollen te homologueren, en alle onze aanzoeken, voor ons Kerkgenootschap door ons gedaan, ook, als door Hen zelven *qua Individus* gedaan, beschouwd te willen hebben.

Zeker, indien onze Staatsregeling dermaate was ingerigt geweest, dat men in alle de vakken van eenig Bestuur of Collegie de proportioneele berekening van ieder der alhier, en in ons Vaderland exterende Kerkgenootschappen ook in de benoeming der Leden tot zodanig een Collegie in agt had moeten neemen, en aldus in alle de Vergaderingen ieder Kerkgenootschap zynen gëevenredigden invloed 'er in gehad had, dan zouden wy ons durven vleijen, dat wy gewis voor ons Kerkgenootschap dat geene, dat ons volgens de Staatsregeling toekwam, voor lang erlangt, en de zo nodige verbroedering tusschen alle Leden van ons Gemeenebest op het heilrykst vooruitzigt tot stand gebragt gezien zouden hebben: want toch, dat een ieder zugt voor zynen Godsdienst heeft, is te zigtbaar, dan dat wy het zouden ontkennen; nimmer is hem zulks ook ten kwaade te duiden. Wy, zullen wy der waarheid hulden doen? wy zyn 'er alle van doordrongen — dan het zyne te eischen zonder iemand te beledigen; zyne rechten te vorderen, zonder eens anders te verkorten, is geen dweepzucht maar zorgvuldigheid; schoon wy greetig toestaan, dat het dweepzucht zyn zoude, een ander uit Godsdienstyver, uit zugt van praedominence te weigeren wat hem toekomt, ja dat het erger als dweepzugt, en zelfs ongerechtigheid wezen zoude.

Wy intusschen twyfelen niet, of de laatste Naneef die immer dit relaas zal leezen, en onze verrigtingen, en het gedrag dat wy in alle onze ontmoetingen gehouden hebben, onpartydig zal beöordeelen, zal de Commissie van zes en dertig, al gebeurde het ook, dat zy voor haare Committenten niets verwierf, moeten louëren, en met eene dankbaare nagedagtenis steeds erkennen, dat wy ons aan geen pligt-verzuim hebben schuldig gemaakt, maar als Mannen van eer voor onzen alouden Vaderlyken Godsdienst en het ons toegewezene Recht geyverd hebben. Redenen, waarom wy ter onzer decharge ook niet geaarseld, maar zelfs ons verpligt gerekend hebben, dit Relaas door den druk te vereeuwigen, en voor ieder een verkrygbaar te maaken.

J. C. van Anrae, *President.*
C. de Hey, *Secretaris.*

II.

Adres van diezelfde Commissie dd. 14 *Mei* 1802. (Zie blz. 97).

De Commissie van Zes-en-Dertig, waarneemende de Belangens der Roomsch Catholyke Gemeente, te Amsterdam. Aan den Staatsraad van het Bataafsch Gemeenebest.

Burgers Bewindslieden!

Het was op 1 Febr. l. l. dat wy een geextendeert Adres, waar aan geannexeert een Relaas der Aanstelling, Verrigtingen en onzes Wedervaren ter tafel en cognitie van ULieden inzonden, welk Adres zonder lecture op het præadvies van den toenmaligen President (om de uitgebreidheid van 't Stuk) beslooten wierd, te stellen in handen van den Raad tot de Binnelandsche Zaaken, ten einde ULieden te dienen van Consideratie en Advies.

Zo dra B. B. waaren wy van ULieder Besluit niet geinformeerd, of beslooten onderling, eene Commissie in Febr. l. l. uit ons midden na 's Hage te decerneeren, gemunïeerd met Last, om de gedrukte Exemplaaren van het, *in scriptis* ingeleverd, Stuk te stellen in handen van UL. toenmaligen President, met amicaal versoek, om dezelve (ter facilitering der Lecture) onder de Leden Uwer Vergadering te distribüeren; welke aanbieding door Hem ook zeer gratieus wierd aangenomen, jaa zelfs met raadgeving aan de Commissie, om zich by den President van den Raad tot de Binnenlandsche Zaaken te adresseeren, ten einde aldaar dezelve Distributie te verrigten;

De Commissie aarselde B. B. geen ogenblik, om aan 't Consult Uws Presidents te beantwoorden, en stelde daadelyk aan den Voorzitter van den Raad tot de Binnelandsche Zaaken de gedrukte Exemplaaren ter hand, welke ook door Hem zeer minzaam ontfangen wierden onder beloften van dezelve niet alleen onder zyne Medeleden te distribueeren, maar (tot groot genoegen der Commissie) ook met toezegging van op UL. gemanifesteerd Besluit zonder uitstel te rapporteren, na echter alvorens het Stuk aan de respective Municipaliteit onzer Stad geranvoyeert te hebben, ten einden zeker te zyn, of de positieven in 't zelve vermeld, conform der waarheid waren.

Wy ontveinzen niet B. B.! openhartig te verklaaren, dat wy van 't ingewonnen Advies (over de *Routine* van 't Stuk) den Voorzitter onzes Intermediair Gemeente Bestuurs geprævenieerd hebben, die ook over de gedaane *anonce* in dezen alle blyken van achting wel gegeven heeft.

Maar helaas B. B.! na een gefolterd geduld van circa vier Maanden, na die schoone gedaane beloften, door den toenmaligen Voorzitter van den Raad tot de Binnelandsche Zaaken, om ons ingeleverd Stuk niet alleen aan ons Intermediair Gemeente Bestuur ten eersten te renvoyeeren, maar daarenboven nog met verzekering op een spoedig Rapport zonder dilayering te zullen

aandringen, zyn egter, alle die heilzaame toezeggingen tot dato dezes nog vrugteloos, ja schynen ons eerder toe, als of dezelve in 't boek der vergetenheid waren aangetekend.

Het is B. B.! om deze geällegeerde Redenen, dat wy, als getrouwe Handhavers van de Rechten ons in dezen competerende, als Eerbiedigers van de Hoogst Geconstitueerde Magten, als getrouwe Aankleevers van den Godsdienst onzer Geloovige Voorouderen, en inniglyk overtuigt van de Regtvaardigheid onzer zaak, niet schroomen, onze klaagstem over de nalatigheid in dezen, in den schoot Uwer Vergadering neder te storten, en met gepasten eerbied te verzoeken:

Primo:

Dispositie op ons voorig ingediend Adres.

Secundo:

Den Raad tot de Binnelandsche Zaaken te verzoeken, en des noods te gelasten, om zonder verwyl aan het gemanifesteerd Besluit Uwer Vergadering in dezen te voldoen.

Ten einde wy eenmaal afdoening van zaaken mogen erlangen, en in staat gestelt worden (ook ter handhaaving onzer eigene eer) aan den eisch onzer Committenten te voldoen, met alle onze verhandelde Stukken, ter inligting onzer verongelykte Geloofsgenooten, door den druk gemeen te maken, en aan 't geheele Bataafsche Volk ter beoordeeling over te laaten.

Egter B. B.! durven wy ons vleien, dat ook Gyl: door ons ingeleverd Adres en deszelfs Bylaagen van de regtmatigheid onzer Vertoogen overtuigt zult zyn; het eene en andere met de onpartydigste regtvaardigheid zult beoordeelen, de mislydingen om onze Regten door een aantal kunstgrepen te betwisten, en de byna vierjaarige verongelyking van ons, twee Eeuwen reeds schandelyk verdrukt, Kerkgenootschap zult erkennen, en dat GyLieden als Handhavers van alle Geregtighedens, Haaters van Dweepzugt en Overheersching, dermaate zult beslissen, als de regtvaardigheid der zaak van ULieder Persoonen en Waardigheid af zal vorderen. Waarmede Heil en Zegen over 't Vaderland in 't algemeen, en ULieden in 't byzonder zy toegewenscht

Door de Commissie van Zes-en-Dertig, waarnemende de Belangens der Roomsch Catholyke Gemeente dezer Stad;

En uit derzelver Naam

Amsterdam, 14 Mey 1802. J. C. van Anrae, *Præsident.*

Cs. de Hey, *Secretaris.*

REGULIERE-GEESTELIJKEN,

VOORAL

PATERS FRANCISCANEN IN SCHAGEN.

In het begin der zeventiende eeuw was Schagen eene aanzienlijke plaats. [1]) „Anno 1622 telde men er 432 huisgezinnen, vervattende 1632 persoonen en op de buitenbuurten 252 huisgezinnen, vervattende 1116 persoonen, behalve de dienstboden, kostgangers en diergelijken." [2]) De verhouding van de Katholieken tot de overige bevolking kan misschien bij benadering worden opgemaakt uit een Besluit van Gecomm. Raden dd. XII Juli 1611.... [3]) 3° dat ook het getal der vroetschappen niet soude mogen excederen het getal van 50 personen, daervan het vierendeel alleen soude mogen zijn Roomse catholycken.

Van dat Schagen wordt als eerste pastoor na de Reformatie door Bat. Sacra genoemd Franciscus van der Brugge, [4]) Licentiaat in de H. Godgeleerdheid, een man even aanzienlijk door geboorte als door deugden. Van hem getuigt Kanunnik Blommert, als gedelegeerde van het Haarl. Kapittel, dat hij allerijverigst waakte over de

1) Municipium Westfrisiae amplum et ingens. B. S. II, 433. Illustre et praeclarum Hollandiae municipium. Belg. Foed. Amplissimo vero municipio seu oppido Schagae etc. La Torre. Utr. Arch. XI, 162. Een vermaarde oud Hollandse Vrijheid, een groote en aansienlijke plaats, seer dicht bewoont, bij de sommige gesteld onder de steden van Hollandt. Bat. Ill. I, 202, 72.

2) Tegenw. St. VIII, 437—8.

3) Gemeente-Archief. In 1717 maken de Katholieken een derde der geheele bevolking uit.

4) Van dezen pastoor en ook van andere personen en voorvallen geven wij hier alleen die bijzonderheden, welke naar onze meening, eenigszins in verband staan met de Reguliere Geestelijken en dezer werken in Schagen.

aan zijn zorg toevertrouwde zielen. [1]) Om een eind te maken aan zekere grieven, presenteert hij zelf een deel zijner parochie af te staan, als daar een andere priester zal zijn aangesteld. Zijn naam schittert ook onder de Attestatio sacerdotum irreprehensibiliter laborantium in Dioecesi Harlem. [2])

Toch was men met dien eenen – verdienstelijken – herder niet tevreden en terwijl de Assistenten door de Kerkelijke Overheid gezonden – althans van sommigen weten wij dat met zekerheid – slecht ontvangen werden, zien we – van welken kant dan ook – een zeker drijven, om een regulieren Geestelijke in Schagen te krijgen; achtereenvolgens ontmoeten wij paters Kapucijnen, een pater Dominicaan, ook een Oratoriaan en ten laatste paters Franciscanen, die er zich een tijd lang voor goed vestigden.

Bij suppliek van 7 Febr. 1630 aan den Vicaris vragen de Schagers een tweeden geestelijke en op dien zelfden tijd, zegt de Tabula: [3]) De Pater Kapucijn N. vraagt Schagen te mogen assisteeren. Hoogw. Hr. Rovenius verzoekt Hr. Cats te onderzoeken.

Dat onderzoek schijnt geen fiat voor den Pater Kapucijn ten gevolge gehad te hebben, want ruim een jaar later lezen wij in de Kapittel-akten: 12 Maart 1631. De derde plaats, waar zoodra mogelijk vanwege het Kapittel visitatie moet gehouden worden, is Schagen, waar zekere oproerlingen de assistenten door de Overheid gezonden slecht ontvangen, zooals onlangs Mr. Jan Ban, terwijl zij er zich op beroemen, dat wel paters Kapucijnen ter assistentie kunnen geroepen worden.

---

1) Bij gebruik-maken van de Acta Capituli verwijzen wij voor eens en voor goed naar Deel VII van deze Bijdragen, 175—184.

2) X, 12.

3) I, 344.

Met al die grootspraak kregen de Schagers toch hun zin niet; het blijkt uit 't verslag in de buitengewone Kapittel-vergadering van eene conferentie te Schagen gehouden tusschen de afgevaardigden van het Kapittel en Bregman met de zijnen. Zijn toespraak van een half uur over de verhouding van geestelijken en leeken besloot Kanunnik Blommert met te zeggen, dat zij dus tevreden moesten zijn met hun wettig aangestelden pastoor, aangezien de grieven, die zij tot nu toe hadden aangevoerd, niet voldoende waren, om hem te verplaatsen en er ook geen noodzakelijkheid bestond hem een tweeden geestelijke toe te voegen, waaruit maar scheuring en andere moeielijkheden zouden volgen.

Het onbeschaamde en oproerige wederwoord was o. m. dat het recht om een pastoor te kiezen den geloovigen toekwam, of ten minste, als zij voldoende in het onderhoud konden voorzien, dat hun dan door de Overheid een medearbeider niet kon geweigerd worden en zoo die er geen beschikbaar had, zij dan zelf wel Regulieren van elders konden ontbieden en zij werkelijk reeds hoop hadden, dat een pater Kapucijn zou komen.

Of bedoelde pater inderdaad gekomen is? Wij weten alleen uit de Akten, dat twee maanden later de Vicaris zich weder met Schagen te bemoeien had, waar eenige weinigen de onderdanen opzetten tegen de gehoorzaamheid den pastoor verschuldigd en nadat 26 Jan. 1633 getuigd kon worden, dat het te Schagen rustig was, heet het weder 29 Juli daarop: In de zaak van Schagen is Hr. Cats opgedragen, onderzoek in te stellen naar de oproerige beweging daar veroorzaakt. De Proost voegde er bij, dat Pater Franciscus van Gouda, Kapucijn bij hem geweest was, die uit naam der Schagers had voorgesteld hun zaak voor den Nuntius voort te zetten bij formeel proces (per formalem litem).

Van paters Kapucijnen hooren wij verder niet, maar al aanstonds zien wij nu optreden den pater Dominicaan Cornelius Janssenius, die zoo maar op eigen gezag (sponte sua) in Schagen aan het werk was gegaan. (Acta 7 Febr. 1634). Hij was daar reeds den 13 Aug. 1633, gelijk blijkt uit een brief [1]) op dien datum door hem uit Schagen aan den Vicaris Marius gezonden en waarin hij, nu juist niet op den eerbiedigsten toon, zijn handelwijze verdedigt, den pastoor tamelijk zwart maakt en zoo sterk voor de Schagers spreekt, dat hij zelf moet erkennen: ik laad den schijn op mij partij te trekken voor de Schagers, maar ik doe het in den geest van mijn Oversten, van wie zij na herhaalde en vrome wenschen verkregen mij in hun midden te zien. [2]) Hij eindigt met de hoop, dat de Vicaris hem ten spoedigste zal approbeeren.

Zoo spoedig echter zag de Pater zijn wensch niet vervuld, want eerst op 10 Febr. 1634 lezen we in de Tabula: De Hoogw. Heer Rovenius neemt op zekere voorwaarden P. Cornelius Janssen, Preekheer, aan en zend hem ter assistentie naar Schagen, nadat hij van Aug. des vorigen jaars met solliciteeren had lastig gevallen (postquam sollicitasset importune).

---

1) Eerbiedig brengen wij dank aan den HoogEerw. Heer Vregt, die ons veroorloofde copie te nemen van drie hier gebruikte brieven, berustend in het Bissch. Arch.

2) Tueri videor partem Schagensium: fateor sed instinctu superiorum a quibus illi me ad se post iterata ac pia desideria venire impetrarunt. — Zijn broeder Nicolaus Janssenius schreef een dag of veertien later uit Antwerpen aan Vic. Marius: „Met leedwezen heb ik vernomen dat onze broeder Cornelis Janssenius naar Schagen is getrokken. Door sommigen liet hij zich overhalen daar te gaan werken buiten mijn weten en tegen mijn wil. Zooveel echter in mij is zal ik bewerken dat hij door zijn Oversten wordt teruggeroepen en na drie dagen zal ik daarvan kennis geven aan Uwe Hoogw. die ik verzoek mij de behandeling dier zaak te willen toevertrouwen en met Gods hulp zal ik zonder stoornis te verwekken dien steen van aanstoot en ergernis weg nemen.” Bissch. Arch.

Die admissie geschiedde – evenwel slechts tijdelijk – nadat de zaak tweemaal, 7 en 10 Febr. in het Kapittel gediend had. Den eersten keer werden met den Pater ook de aanwezige Schagers gehoord, den tweeden keer werd de pastoor gehoord en ook de pater. Maar wat zou er nu weer aan gehaperd hebben? Na zijn aanstelling op 10 Febr. schrijft de pater 1 April uit Amsterdam aan den Deken: Ik heb (wij zullen maar zeggen uw schrijven, in het Latijn staat er: Recepi et recipio quam mihi transmisit fidei jussionem), ik heb uw schrijven ontvangen en zal naar Schagen gaan en daar alleen op uw woord het net uitwerpen, wat misschien niemand anders der Regulieren in Holland zou doen.

Kort daarop, 26 April, lezen we in de Kapittel-akten: dat de pastoor en de pater zullen worden opgeroepen om in de vergadering te verschijnen. Terwijl verder de Tabula zegt dat pater Janssen den laatsten Juni vervangen werd door den Oratoriaan Arator, zeggen de Acta op dien zelfden datum: Gehoord Hr. Franciscus en Janssen is besloten dat terwijl Hr. Arator naar Langendijk wordt gezonden, de Deken en de Proost naar Schagen zullen gaan.

Ongeveer een half jaar later is Pater Janssen naar Monnickendam verplaatst (Acta 10 Oct. art. 8) en Hr. Arator aan Schagen toegevoegd met goedkeuring van den Raad.

Doch met dien Eerw. is het ook al niet van langen duur geweest. Op 9 April 1636 had hij Schagen verlaten en wel zonder eenige kennisgeving aan het Kapittel, den Proost of den Deken. Hij ging heen vooreerst omdat de Schagers niet voldoende in zijn onderhoud voorzagen en ten andere omdat de Heer van Schagen hem in tegenwoordigheid van twee Gereformeerde schepenen gezegd had, dat hij zijn werken in Schagen niet langer verkoos. [1])

---

1) la Torre c. s. schrijft: quia verbi Dei praedicatione excellebat, Dominus temporalis loci duos ferre noluit. Utr. Arch. XII, 421.

Nu maken wij kennis met de Paters Franciscanen. Pater van Lommel, aan wien hier innige dank, deelde ons mede: In 1638 werd den 17 Mei te Antwerpen en den 18 December te Brussel een publiek stuk opgemaakt, waarin verklaard werd, dat de Katholieken van Schagen en omstreken de Minderbroeders verzocht hadden een van de hunnen als zielzorger te willen zenden.

Van Pater Niewenhuizen, wien wij eveneens hartelijk dankzeggen, ontvingen wij de volgende mededeelingen: „De Franciscaner-Statie te Schagen kwam in 1638 tot stand, nadat de inwoners dier plaats 14 jaren herhaaldelijk den wensch hadden kenbaar gemaakt een zoon van Franciscus in hun midden te hebben. Dit bericht danken wij aan een handschrift van het jaar 1671."

Als stichter der statie is te vereeren Pater Jacobus Tiras, die na de pastoreele functies in Oudewater te hebben waargenomen naar Hoorn vertrok en daar als Missionaris werkzaam was. [1]) Van hem verhaalt de Pater, die zijn leven (in 't Latijn) beschreef: „Door de Katholieken van Schagen geroepen om hen door zijn woord te sterken, hield hij des nachts in zekere schuur een preek, waarbij ook niet weinig ketters tegenwoordig waren, die het niet kunnende verdragen, dat de waarheid van het Katholiek geloof met zoo allerzekerste redenen aangetoond en de valschheid der ketterij op de kaak werd gesteld, na onderling overleg besloten den Pater, als hij den volgenden dag zou vertrekken, gevangen te nemen, te wonden of (naar het lot wilde) te dooden. Tot dat einde vallen zes of zeven gewapende burgers, door de rijken met geld omgekocht, op een half uur van het dorp den pater aan, die vergezeld van vier of vijf ongewapende Katholieken in een ijsslede op weg naar huis was. Uit

1) II, 168.

hinderlagen te voorschijn vliegend, gaan de ketters op hem los, de Katholieken trachten hen af te weren, de pater springt uit de slede, knielt te midden van ijs en sneeuw neder, beveelt zich met uitgestrekte armen zijn God aan, ieder oogenblik den slag van het zwaard of van den lans verwachtend en dit met zooveel ijver en devotie, dat een der ketters, die het verwoedst op hem was losgetrokken, zóó door de standvastigheid, onderwerping en piëteit van den man Gods getroffen werd, dat hij later dikwijls zeide, den man nog wel eens te willen zien en spreken, die in zulke gevaren zoo christelijk zich had gedragen. Toen de ketters dan zoo door de hulp van God en het toedoen der Katholieken in hun snooden toeleg verhinderd waren, keerde de Pater naar Hoorn terug, liet daar door de zijnen een Te Deum zingen en vierde later dien dag ieder jaar, dikwijls verzekerende zich nu niet zoozeer meer te verwonderen, dat de Martelaars zoo blijmoedig ter dood gingen, want dat hij zelf toen een ongekende zoetheid had gesmaakt en eene verwonderlijke bereidvaardigheid om voor Christus te lijden."

In eene verklaring, [1]) den 10 Dec. 1710 ten verzoeke van Burgemeesters en Regeerders van Schagen afgelegd, getuigt een oud-regent der plaats Jan Cornelis Wittekint, oud omtrent 72 jaren: uyt de mont van oude luijden en in 't byzonder mede adriaen cornelis lagezijd te hebben horen verhalen behalve dat hij uyt oude roomsgesinden heeft gehoord en verstaen dat de eerste roomsche priester op de lagesijd van 't noort (waar de Franciscanen hun kerk hadden) is geweest eenen Tiras, de tweede eenen Johannes, de derde bij sijn deposants leven eenen Nicolaes, de vierde Jacobus Wassenholt, de vijfde Estius en de zesde eenen Gijs....

---

1) G. A.

De verklaring van den ouden man moet zeker onjuist zijn, als hij bedoelde te zeggen, dat een pater Tiras de eerste was die blijvend de bediening te Schagen waarnam. Immers de Statie der Franciscanen kwam (volgens bericht straks meegedeeld) daar eerst tot stand in 1638, maar ook in dat zelfde jaar, 3 September, stierf te Hoorn pater Jacobus Tiras, en van hem hoorden wij boven verhalen, dat hij gewoon was ieder jaar den dag te vieren, waarop hij zoo schandelijk door de kettersche Schagers mishandeld was geworden. Heeft het vermelden dier bijzonderheid den voor de hand liggenden zin, dan moeten er minstens een jaar of drie, vier, vijf liggen tusschen Tiras' lotgevallen in Schagen en zijn dood in 1638, toen de Statie zijner Orde te Schagen tot stand kwam.

Nu lezen wij in de Kapittel-akten: 1633, 27 Jan. Art. 29. Meegedeeld werd dat van Hoorn Pater Tiras, minderbroeder, beproefd had tot zich te trekken de onderhorigen van andere priesters, zelfs buiten Hoorn, vooral van de Hr. Ubius (pastoor in Nikbixwoude), Cornelis Dignum (pastoor in Noord-Holland, van de beide Blokkerts) en J. Meerius (pastoor van Wognum). Schagen wordt daar niet genoemd; het ligt dan ook nog heel wat verder van Hoorn, [1]) maar in verband met het boven meegedeelde is het ten minste niet onwaarschijnlijk, dat Pater Tiras zijn excurties ook tot die Heerlijkheid uitbreidde, hij kan daar behalve den dag waarop zijne mishandeling voorviel nog een en ander keer geweest zijn, maar blijven deed hij er niet. Als eerste pater Franciscaan van Schagen wordt ons dan ook door pater Nieuwenhuizen gemeld „Pater Joannes Theodori, ook Theodorus Attenhoven genaamd (zeker de Joannes als 2de pater genoemd door onzen grijzen Wittekint) een man, wiens hart recht

1) Schagen ligt van Hoorn ongeveer 2½ uur rijden.

warm van naastenliefde klopte. Hij stierf te Schagen in 1644."

Wie volgde hem op? Wie was de Nicolaes als zijn opvolger door Wittekint genoemd? Het mocht ons niet gelukken er achter te komen en zoo moeten wij een sprong maken tot 1652. Den 14 Januari van dat jaar verklaarde schriftelijk uit Namen de Provinciaal R. de Riddere, dat te Schagen was Pater Jacobus Janssens [1]) door zijn Oversten wettig gezonden en aangenomen door den Ordinarius. [2])

In een Verslag over de Missiën der Nederduitsche Minderbroeders-provincie, zegt Pater Hermanus Lisens, op 12 Febr. 1653: „te Schagen is de E. P. Jacobus Janssens; hij oefent er de bediening uit voor 300 en meer geloovigen..... Bekeerd zijn daar van de oprichting dier missie, die nog zoo oud niet is, ongeveer honderd door verschillende Paters." „In 1654 verleende de Vicarius Apostolicus hem en zijnen opvolgers de macht om alle herderlijke bedieningen uit te oefenen. Door hem zijn vele Protestanten tot den schoot der Kerk teruggebracht." Aldus pater Nieuwenhuizen, die ons verder schreef: Op Janssens is in of omstreeks 1669 gevolgd Pater Josephus Estius, in 1638 te Gorcum geboren, priester gewijd in 1663.

Van dien Pater vonden we verder niets dan hetgeen vermeld wordt in onderstaand rekest: [3])

Ed: Mog:

Geven onderdanieclijck te kennen Burg. ende regeerders binnen Scagen hoe dat in den laest gemaeckten quohieren van 200ste penn̄ onder anderen mede met een capitael van 2000 gl. is gequotiseert eenen pater Estius,

---

1) Wittekint spreekt van een Jacobus Wassenholt.

2) Brevis Historia Ordinis Minorum. Romae 1778, p. 189.

3) G. A.

mispriester binnen haere plaetse, welcke quoti over de respectieve ommeslagen niettegenstaende meenichvuldige aenmaninge ende devoiren sy suppltn niet hebben connen van voirsz. Estius becomen [1]) pretexerende van ordre des bedelmonnicken te sijn en geen tijtelijcke goederen te hebben en vande aelmissen te moeten leven, zijnde de gemelte Estius al eenige tijt herwaerts van hier vertrocken en in sijn plaetse gesuccedeert pater Gijs, dewelcke mede niet alleen om voorgen. reden, maar oock om dat persoonelyck mette voorsz. quote niet is belast, sustineert ongehouden te sijn 't voorn. achterstal bedragen 175 gl te voldoen in voegen sij suppltn van selve quote (nochtans in haer generale quote begrepen) blijven onvoldaen en dewijl de voorn. pater ter werelt geen middelen heeft waraen sij suppltn haer achterstal soude konnen verhalen en sij suppltn daer toe geen aparentie sien, soo richten sij suppl. hun aan U Ed: mog: versoekende dat U Ed: mog: gelieve te accorderen en te ordonneren dat 't meergemelt achterstal haer suppltn in het somme van 't slot op dese opheff van 200ste penn en uyttinge mach valideren ofte andersins dat U Ed: mog: d voorn pater Gijs gelieve te gelasten ordre te stellen dat d voorn achterstal aen haer mach worden voldaen ofte bij weijgerinck vandien, dat sy suppltn mogen werden geauthoriseert de selven pater voor U Ed: mog: te mogen doen daghvaerden te seggen de redenen vandien t aanhooren soodanicken eysch en conclusie als sy suppltn sullen willen doen en voerts te procederen als na eysch dit doen etc.

Pater Estius is vervangen in 1676 of 1677 door Pater Henricus Gheys (Gheis, Ghijs, Gijs), die in 1635 te Breda geboren, den 29 Sept. 1658 de kloostergeloften

---

1) Op de: Restante vande 200ste penn. van 1677 staat hij te boek voor fl. 11 : 14. Idem voor de 100ste penn. G. A.

aflegde en in Dec. 1661 door den Bisschop van Roermond priester gewijd werd. Den 22 Januari 1662 droeg hij te Megen het eerste H. Misoffer op en in hetzelfde jaar komt hij voor als magister van de Latijnsche school aldaar. De Descriptie van Couseband [1]) vermeldend dat hij missionaris [2]) te Schagen was, prijst hem als een nederig, zedig, vredelievend man en voegt er bij: Hij en zijn voorgangers van dezelfde orde hadden die Statie gekregen, naar ik meen vóór ongeveer veertig jaar met approbatie van den Vicaris. Verder lezen wij van hem in de Relatio laborum et fructuum der Paters Franciscanen a[is] 1684–85 [3]): Te Schagen is Missionaris de Eerw. Pater Henricus Geys, eertijds Vicaris [4]), die daar vele moeielijkheden ondervond, zelfs met steenen werd geworpen en nauwelijks den dood ontkwam; hij telt ongeveer 320 communicanten, die allen slechts vier uitgezonderd, in 1684 en 85 met Paschen communiceerden. Hij hield ieder jaar 118 preeken, soms meer soms minder, terwijl hij alle Zondagen cathechismus deed; hij doopte in die twee jaren 28, sloot elf huwelijken, bekeerde er 4 tot het geloof en voorzag 18 van de laatste HH. Sacramenten.

Zijn de opgaven hier juist en ook die welke wij elders aantroffen, dan is het getal der Katholieken te Schagen in betrekkelijk korten tijd verbazend achteruit gegaan. [5])

---

1) V, 116.

2) In de Missio Foederati Belgii a° 1879 wordt hij betiteld: missionarius supernumerarius.

3) Door Pater Conradus Graven. Utr. Arch. VIII, p. 440.

4) In het Megensche klooster.

5) De opgaven van de *geheele* bevolking door Tegenw. St. p. 438 verstrekt, kunnen, dunkt mij, slechts onder zeker voorbehoud worden aangenomen, omdat zij uit verschillende bronnen geput zijn. „In 1673 niet meer dan 1803 personen (Chronijk v. Sch. bl. 14) en in 't jaar 1701 maar 1563 (Uit medegedeelde berichten). In 1703 bevondt men er 1464 (Chr. v. Sch.). In den jaare 1709 op 1419 en in 1717 tot op 1268 verminderd, doch in

In 1684 toen er ook een pastoor werkzaam was, heeft Pater Gheys alleen voor zijn hoofd 320 communicanten. In 1729 als de Franciscaner-Statie reeds eenigen tijd opgeheven en de pastoor nu alleen is heeft die er 366. [1]) De Status van Soffredini (1758) geeft 350, de Relatio Ghiliniana (1763–75) 276. [2])

Hier een kleine financiëele bijzonderheid. [3]) Bij eene collecte 22 April 1700 gehouden, voor een brand te Schermerhorn, wordt in de kerk van pater Gheys opgehaald *f* 30 : 1 : 6, tegen *f* 19 : 3 : 8 in die van den pastoor.

In de notulen der Vergaderingen van Burgemeesters lezen wij op 29 Mei 1703 :

Op ingecomen berigten dat Jacob Adriaens Brouwer houtkooper alhier zijn soon eerst eenigen tyd hebbende gestudeert tot Leuven zal trachten of bereids overgegeven heeft in een buitenl. clooster ten eynde om̃e in eenige order te laten studeren soe daer van te maecken een soo genaemd geestelyck geordend persoon en vervolgens sijne goederen te laten aan 't zelve clooster en dat volgens de discourssen van de paepen Alckemade op de Lagesyde alhier en Alderhove van Outdorp beyde soe genaemde wereltlyck heeren [4]) pater Gijs op de Lagesijde van 't Noord een soogenaemd geestel. geordend persoon daer toe veel aenleydinge gegeven en kragtige instantie by Jacob Brouwer gedaen heeft is geresolveert sich daer omtrent exactelijck te informeren om̃e dan naer bevinden van saecken soo tegens Jacob Brouwer als bijzonderlijk mede pater Gijs te procederen. [5])

1734 weder tot 1301 persoonen opgeklommen. (Uit meeg. Ber.)." Voor het oogenblik onmogelijk te achterhalen waaraan voor eene plaats als Schagen zulk een fluctuatie van bevolking zou toe te schrijven zijn.

1) B. VI, 320.

2) Utr. Arch. VIII, 353, 133.

3) G. A.

4) De 1e wordt in Descript. v. Couseb. genoemd vir doctus, eloquens, verecunda morum suavitate gratus, de 2e vir majoris zeli quam doctrinae ac prudentiae; beiden onderteekenen het Codde-Adres. 5) G. A.

Tot verdere executie van de Resolutie der Staten van H. en W.-V. dd. 27 Maart „tot herstellinge van de rust onder de Roomsgezinde ingezetenen" werd ook pater de Ghijs gebannen buiten Holland en Westvriesland. Het banvonnis werd in bedoelden geest geslagen door Gecomm. Raden der genoemde Staten in hun Vergadering van 12 Sept. 1705; drie dagen later werd het den pater beteekend, [1]) die er den 29 daarop gevolg aan gaf.

Een M.S. bij de Paters Franciscanen berustende, geeft over die verbanning nog de volgende bijzonderheden: „Zelus quo pro veritate zelabat V. P. F. Henricus Gheys ansam praebuit non solum Jansenistis ipsum perdendi sed etiam clero stationem illam nobis eripiendi. Coram praenominato Patre matrimonium contraxerunt sponsus et sponsa alterius parochiae seu missionis Schagensi confinis, de Zeype, cujus missionarius [2]) a parte Jansenistarum stabat. Hic fuit offensionis lapis; hoc enim actu Patris nimium stomachus Jansenista, eum apud magnipotentes Ordines Hollandiae accusavit tanquam falcem in alienam messem mittentem et pacem communem seditiosis ad populum concionibus perturbantem. Citatur itaque ad Curiam praefatus Pater, ubi de primo convictus, datis ipsi quatuordecim dierum induciis, ut sua disponeret, ex Hollandia fuit proscriptus. Hac sententia Schagenses discerere fuit necessitatus, quod 29 Septembris non sine omnium ovium suarum moerore et lacrymis fecit. Haec Patris nostri proscriptio missionario saeculi hujus loci subministravit occasionem instandi apud potestatem civilem primum, dein successu temporis apud Provicarium Apostolicum nostri arcerentur, et sibi uni Schaga committeretur, pro motivo

1) III, 241, 4.

2) Henricus Postel de l'Arche van wien Cousebant zegt: pastor in Zijp etc.; corporis mole parvus magno animo et labore amplissimo districtui inservit. Later onderteekende hij het adres voor Codde.

allegans, quod bini sacerdotes hic subsistere non possent."

Pater Gheys is van Schagen naar Megen vertrokken; daar vierde hij den 29 Sept. 1710 zijn priester-jubilaeum en overleed er, vol van verdiensten, den 18 Juli 1715.

Na de verbanning van Pater Gheys werd door tegenwerking van de plaatselijke Overheid en den Staat geen ander gezonden of aangenomen en bleef de Statie al den tijd van het Vicariaat onbezet. [1])

Intusschen liet men te Schagen de zaak niet rusten. In het begin van 1706 richtten eenige Katholieken, die behoorden tot de kerk der paters Franciscanen, het verzoek aan Burgemeesters „ten einde om̄e daer wederom te hebben een soegenaamd geordend priester, ten minste dat Burgem̄rn in gevalle zij yemand daer bragten sich daartegen niet en wilde opposeren." Den 5 April wordt daarop in de Vergadering [2]) van Burgem. geresolveert „sulcs in sagte termen ten minste voor als nogh te excuseren en hunl. oock te seggen dat soo sij daer tegens iets mogten traghten te ondernemen dat de regeering haer ongenoegen soude moeten doen blycken."

De Katholieken ontzagen zich niet tegen die resolutie in toch een monnick van franciscaner order te doen comen en desen op 19 openlijk de dienst ofte mis te laten doen continuerend daerinne alle dagen. Wordt den 22 Juni geresolveerd: by alle sachte wegen en middelen sulcx tegen te gaan maar echter geen opentl. onderzoek te doen noch eenige bescheiden te beleggen voor en aleer sulcs de Heeren gecommitteerde raden deser quartiers sal sijn bekent gemaect en versocht dat haar Ed: mog: order ge-

---

1) Magistratu et statu renitente nullus est missus aut admissus in locum exulantis. Toto Vicariatu Statio vacavit. Uit de Missio Foederati Belgii.

2) Notulen. G. A.

lieven te stellen ten einde hem sou mogen worden aangeseid te vertrekken of dat haar Ed. mog: anderszins en bevorens de regeering tot 't beleggen van sulcke bescheyden geliefden te qualificeren ten minste te seggen dat sulcs van haar goedvinden soude moge zijn alles op dat in gevalle van eenige disordre de regeering niets zal kunnen worden geimputeerd wordende daar toe den Secret. gecommitteert.

Die Secretaris gaat ook inderdaad naar Hoorn, maar na nader overleg wordt de man becommerd of de H. gecommit. raden wellicht soude mogen laeten procederen tot ondersoeck naer de aucteurs van dese daad en andere gepleegde malversatien bij deze occasie tot nadeel van sommige seeckere menschen binnen deze plaats. Iemand had hem ook willen doen gelooven de affaire van deze geordende personen alleen de vergadering van haer Ed: gr: mog: of derselver heeren commissarissen aan te gaan om dat nieuwelijcs nog niet en was besloten hoe sich omtrent de plaatsen van waar geordende personen weggezonden waren te gedragen. Een ander had hem weer gezegd dat men over zulke zaken den Hr. raadpensionaris van Holland behoorde te spreken. Hij verzocht dan van 't niet volbrengen zijner commissie geexcuseert te zijn, twelck ook gedaan is en daer nevens besloten den hr. raadpensionaris daar over aan te doen.

P.S. Deze priester is weynige tijd hier naer op aanzeggen van den schout vertrocken, waeromē de voorz. commissie vervallen is.

De pater in 't bovenstaande bedoeld zal Petrus van Heessel zijn. Hij werd van Antwerpen naar Schagen gezonden en verbleef er vier maanden. In 1709 werd hij missionaris te Schipluiden en overleed aldaar den 12 Januari 1733 [1]), diep betreurd door zijne gemeente. Hij

---

1) Utr. Arch. I, 312.

was te 's Bosch geboren in 1669, was lid der orde geworden den 25 Juni 1691 en priester in 1693.

Drie jaar na de historie van dien pater algemeen gerucht dat Hr. Kaltenaar [1]) vanwege den Heer v. Schagen voornemens zou zijn binnen kort den zoon van Jacob Brouwer, monnik, als priester te installeeren in de kerk op 't Noord. 28 Juni door Burgem. besloten ook voor de rust der ingezetenen deze installatie zooveel mogelijk tegen te gaan en aan den schout over te geven afschrift van het verbod der Staten 18 Febr. 1708 en daarbij te voegen dat men in verwachting is dat hij zich conform zal gedragen. Voorts Kaltenaar zijn commissie van den Heer af te vragen, er bijvoegende dat men in ieder geval voor de rust der gemeente in de uitvoering niet kon consenteeren.

In de vergadering van 3 Juli, verklaring van den officier Hoffstede, dat hem al over die installatie gesproken was, maar hij had gezegd, dat hij niet wist of hij daarin wel kon consenteeren; hij moest dus nader informeeren, maar de regeering kon verzekerd zijn, hij zou er niet toe komen, tenzij hij bevond dat sulcs volkomen kon doorgaan. Kaltenaar zegt, dat hij, ofschoon geen speciale commissie van den Heer hebbende, toch op de installatie zou aanhouden. Besloten met „meerderheid van stemmen" alles aan Hr. Gecommitteerden mee te deelen om zoo uit te vorschen, wat daaromtrent Hr. Ed: mog: goedvinden zou mogen zijn.

6 Juli. Rapport van Burgem. en Secretaris, dat de Ed: mog: wat tegen de installatie bereids gedaan was, wel hadden laten gevallen met betuiging: twas waarlijk beter sulcxs in de geboorte te stuyten als namaals op den

---

1) In een ander stuk genoemd als: Secretaris ende Intendant van zijn Excellentie den Heere Graaf van Oultremont ende Warfusee. G. A.

vorigen voet te herstellen en dat sy tot dien eijnde oock ten eerste aan den off. Hoffstede zouden schrijven Hr. Ed: mog: van alles omstandig te berichten en by provisie tot geen installeringe te procederen voor haar Ed: mog: goedvinden.

Volgens schrijven van Pater Nieuwenhuizen was de zoon van Jac. Brouwer, Pater Cornelis Brouwer te Schagen van Aug. 1709 tot 31 Oct. 1710. Hij verkreeg door tusschenkomst van den Heer van Schagen admissie van de burgerlijke overheid, maar de Kerkelijke overheid kon niet besluiten hem de litterae institutionis tot missionaris te Sch. te verleenen. In 1712 volgde Corn. Brouwer, die in 1683 te Schagen geboren was en 24 April 1704 lid was geworden van de Orde, Pater Gerardus de Roy als missionaris te Haastrecht op en overleed aldaar den 15 Juli 1749, na onvermoeid al zijne krachten aan het heil der hem toevertrouwde kudde besteed te hebben.

Na het hier meegedeelde aangaande het verblijf der Paters van Heessel en Brouwer te Schagen weten wij waarlijk niet wat te denken van onderstaande akte: [1])

Compareerden op heden den 27 Maart 1711 voor mij dirk hoflaan not. publ. bij den hove van Holl. binnen Schagen de Ed. Alexander van Es ende pieter jansz. Boertjes, die ter requisitie van allen die het souden mogen aangaan verklaarden waar te zijn dat sij deposanten aangedaan door seeker valsch verdicht uijtstroysel (even alsof na het vertrek van den Eerw. pater Gheijs de eerw. pater Cornelis de Brouwer, Matthias Craghs ende Jacobus Cop (Cox) mitsgaders de pater henricus Uijtterwijck, soo nu en dan tot Schagen eenige pastoreele functien hadden bedient) op den 18 deser maant met et beneffens den E. Rudolph hoogeboom zijn gegaan en geweest ten huyse vanden h. Lansingh pastoor in de Rooms catholijcke gemeente tot Schagen ende dat de selve Rudolph Hoogeboom in haer deposanten beijder pre-

1) G. A.

sentie de genoemde Heer Lansingh in persoon ende in specie afvraagde:

Ten 1° of naar het vertrek van den Eerw. Pater Gheijs hem hr. Lansingh bekent is (gelijk haar deposanten allen voorkomt dat bij hem werd voorgegeven) dat de Eerw. Pater Cornelis de Brouwer eenige pastorele functien in Schagen bedient heeft, aen wie, wanneer en op wat plaetse?

2° of de paters van Hoorn met namen Matthias Craghs en Jacobus Cox naer het vertrek van pater Gheys eenige diergelijke pastorele functien bedient hebben aan wie, wanneer en op wat plaatse?

3° of ook diergelijke pastorele functien bedient zijn geweest door pater Henricus Uijtterwijck, minderbroeder missionaris tot Alkmaar?

4° of er een ander pater minderbroeder sedert het vertrek van pater Gheijs te Schagen geweest is en nogh dadelijk is die de cath. gemeente assisteert door pastorele functies?

dat de heer Lansingh op de eerste en laatste vragen beyde rondelijk uijt verklaarde dat hij daar geen kennisse af had en op de 2e en 3e vraag tot antwoord gaf dat zy, namelyk de hrn paters Craghs, Cox en Uyterwijck dat zelfs best wisten.

Compde mede Rudolph Hoogeboom boven vermelt en verclaarde mede dat hij in presentie van beyde de bovengenoemde deposanten deze vier boven staande vraagen den hr. Lansingh heeft voorgestelt en afgevraaght en op ieder derselver tot antwoord becomen als aldaar is uytgedruckt.

Verder verclaarden sy deposanten alle gesamentlijk dat haar niet bekent is nog ook met de minste waarschijnlijkheyt is voorgekomen dat sedert het vertrek van pater Gheijs een pater minderbroeder tot Schagen is geweest veel min nog dagelijks onthout die de catholycke gemeente aldaar door eenige pastorele functie assisteert en soo sulcx al wert voorgegeven dat het selve vals, quaataardigh en tegens waerheyt werd gedaan.

eyndigende hier mede haar verclaaringe gevende voor redenen van wetenschap dat sy alle van de rooms catholyck professie zijn, alle tot Schagen lange tyt voor het vertrek van den Eerw. Pater Gheys tot Schagen hebben gewoont, nog wonen en onder denselven pater Gheijs altijt hebben gegaan en tot die kerck waarin deselve pastoor is geweest alle tijt hebben gehoort en alsnogh

hooren presenteerende sij deposanten alle het bovenstaande (des noots) met eede ende solemneel te affirmeren en dat tot allen tijde.

Dus van elders bepaalde berichten met opgaaf van namen en datum, dat pater die en die zoo en zoo lang in Schagen was, en van den anderen kant notariëele verklaring van Schagers, die zeggende te behooren tot de kerk der bedoelde paters verzekeren, dat zij van het verblijf dier Heeren te Schagen niets weten en pertinent de geruchten dienaangaande uitmaken voor een valsch en kwaadaardig uitstrooisel.

Wat mag de bedoeling geweest zijn van het doen opmaken dier (leugenachtige?) verklaring? Staat het eenigszins in verband tot het volgende ons meegedeeld door Pater van Lommel:

„In 1711 werden er pogingen gedaan door Schagenaars gesteund door den Heer der plaats ter bekoming van een P. Franciscaan. De Brusselsche internuntius moet dat plan goedgekeurd hebben daar door den provinciaal der Recollectae uit Leuven pr. Albertus de Gruyter werd afgezonden. De internuntius inmiddels oordeelende, dat er een gehoorzaam priester in den Helder behoorde te wezen zond pr. de Gruyter derwaarts. Toen het uitlekte dat die pater in de Keet te Oogh (Valckoog) [1]) mis gedaan had werd hij aldaar gevangen genomen en naar 's Hage gebracht. Bij vonnis van het hooge gerechtshof van Holl. en W.-V. gedagteekend op 1 Oct. 1711 werd de Gruyter voor eeuwig uit Holl., Zeeland, Vrieslandt en Utrecht gebannen." [2])

Van Paters Franciscanen te Schagen vinden wij verder niets meer vermeld dan het afbreken hunner kerk. De

---

1) Moet zijn: Callantsoog.

2) Zie verdere bijzonderheden omtrent dien pater meegedeeld door Pater Nieuwenhuizen, III, p. 198.

schuur, waarin Pater Tiras de preek hield, die hem zooveel mishandeling op den hals haalde, werd verbouwd tot een soort kerk door den pater, die Tiras' leven beschreef, genoemd *insigne oratorium*. Eenige jaren na het vertrek der paters, 17 Februari 1731, presenteeren de regenten van Scagen tot becominge van onbetaalde ord. en extra ord. verpondingen met de coste in 't openbaar te vercoopen

. . . .

Eerstelyk de huysen om af te breecken de gewezen roomse vergaderplaats op de lagesijde van 't Noord.

Wordt gekocht voor *f* 102.—

Van der Aa [1]) schreef: van ouds was hier (Sch.) nog eene R. K. kerk op de Lage Zijde v. h. Noord, doch deze is in het midden der voorgaande eeuw (de 18de) afgebroken, zonder dat men de plaats waar zij gestaan heeft juist weet aan te wijzen. Gelukkiger dan die schrijver meenen wij ons sterk te mogen maken dien juisten plek wel te kunnen aantoonen, dank zij den localen bijzonderheden vermeld in de condities van den even genoemden verkoop.

Overigens leefde er van Paters Franciscanen, ja wij mogen wel zeggen niets meer in de traditie van het tegenwoordige geslacht, geen spoor van hun verdienstelijk werken in Schagen; bij eenige devotie tot den H. Antonius geen tot den Seraphijnschen Vader. Alleen gunnen wij ons soms het genoegen eene gissing te wagen. Onder het weinige oud zilverwerk, waarop eene parochie van zoo'n eerbiedwaardigen ouderdom als die van St. Christoffel te Schagen kan wijzen, munten dan nog uit een verguld zilveren ciborie, een missaal met zilver beslag. Op beide zien wij met de beeltenis van den parochie-patroon, ook die van St. Franciscus. Misschien een bewijs van de

---

1) Aardr. Woord. X, 95.

devotie, die eenmaal voor den H. Stichter der Franciscanerorde leefde onder de Katholieken van Schagen? Misschien cadeau's van de Heeren van Schagen, die zich nog al voor de Paters Franciscanen schijnen geinteresseerd te hebben? Of misschien gekocht op het boelhuis, waarvan onderstaande spot aankondiging: [1])

Boelhuys van een mispot of anders genaamd een Roomse kerk tot Schagen. Johannis hofstede, schout en balju [2]) binnen Schagen, presenteert bij openbare vijling aan de meest biedende te verkoopen een kapaple roomse kerk, misschaders eenige houte en steene afgoden, alsmede een kostelijk altar met zijn toebehooren, verder eenige kandelars, een wykwast en eenige andere ornimente........

——

BAGIJNEN TE SCHAGEN.

Schagen had ook zijn „baghinen, conventualen." [3]) Het eerst vonden wij er melding van gemaakt in de Informacie van 1514, waar gezegd wordt, dat zij 2½ morgen land onder Barsingerhorn en Haringhuizen bezaten. Zij hadden haar clooster, [4]) convent, met kerk en woning voor den pater aan het einde van de Hoogzijde, waar tot vóór weinige jaren de Bagijnen-brug, nu nog de Bagijnen-laan bekend is, ofschoon van het klooster geen spoor meer is te vinden. De arme bagijnen hadden al spoedig van de Reformatie te lijden. Dierick Maertsz., een geboren Schager, die zich als hoofd had opgeworpen van een troep vagabonden, kwam op een zijner strooptochten ook in zijn

1) Het stuk bewaard in 't G. A. is geschreven op papier en met letter van 1700, maar draagt dag- noch handteekening.

2) In die qualiteit komt een man van dien naam voor in 1710.

3) Echter niet genoemd in de klooster-kronijk der Nederduitsche Provincie van de Seraphische Orde van St. Franciscus, dd. 1723. Utr. Arch. II, 31—61.

4) Door Römer I, 556 genoemd St. Catharina-klooster.

geboorteplaats, binnen welck Dorp zy eenen nacht ende dach geteert hebben, zonder yet te betaelen ende oick boven dyen in menichte verteert hebben in zeecker Vrouwen Convent aldaer. [1])

Bij Octrooi van 9 Maart 1577 gaf Koning Philips verlof het convent te erigeren en accommoderen tot een bequaem weeshuys en zulks op verzoek van Schout, Schepenen en Regeerders van Schagen. Die Heeren vertoonen hoe dat *van oude tijden* binnen Scagen gesticht is geweest een vrouwen cloester van derden regel francisci waer inne ten aenbeginne der oorloge hen onthoudende waeren negen bagijnen alsnoch in leuende lijue zijnde waer off de twee excederende de twee eñ zeventich jaren, ende de vier vijftich jaren eñ de reste wesende van ouderdom tusschen de dertich ende veertich jaeren;

dat dien bagijnen ten respecte van des voorsz. cloesters sobere incompsten nyet mogende monteren ter somme van vier hondert gul. jaerlicxs bij prouisie bij den Prince van Orangnen was gedecerneert alimentatie. Te weten de oude bagijnen excederende de vyftich jaren elcxs thien stuivers ter weeke end den anderen beneden de vyftich jaren zeuen stuivers ter week;

dat zij suppltn doer dezen benauden tijt ende ter oerzake dat de dorpen aan de duyncandt verbrandt ende enighe jaren metten soute watere gemeen legghen zeer belast zijn geworden met groote menichte van veel arme ende miserabele personen;

dat oeck tzelue cloester nyet dan voor een gedeelte bij de voorn. bagijnen bewoendt en wert.

Daarom verzoeken zij tzelue cloester te mogen erigeren tot een weeshuys ende dat de portie van afsterwende bagijnen ende sulcxs consequentel des voors. cloesters

---

1) Marius Sent. 335—38.

goederen ende lande wesende in als omtrent veerthien margen successiuel naer des voorsz. bagijnen ouerlyden mochte geemployeert worden tot sustentacie ende onderhoudt vande armen wezen.

De Koning willigt hun bede in echter met expresse reseruatie dat de suppltn. gehouden zullen zijn alle die lasten ende ongelden des voors. landen te dragen ende vuyt die incompsten vandyen te betaelen ende oeck den voorss. negen bagijnen ofte conventualen van 't voorss. cloester haer leuen lanck geduerende te onderhouden ende daertoe deselffde tot een lijffrente jaerlixs vuyt te reycken ende te betaelen Te weten die twee oudste elcxs vyftich ponden, die vier daeraen volgende bouen die vyftich jaer oudt zijnde elcxs veertich ponden ende die drie jonxste elcxs dertich ponden all van xl grooten 't pondt welcke alimentatie wij haerl. decerneren midt dezen ende zullen daer en bouen die voorss bagijnen toelaten in 't voorss. cloester zulcke bequame plaetse als elcxs tot haer woninge nootlijken wesen sal welverstaen dat zoe verde deur die groote dagelicxe groote oncoste ofte ongelden van voorss. landen die voorss. bagijnen elcxs haer voorss. alimentatie nyet ten vollen en mochte consequeren dat 't gebrek van dyen elcxs pro rata ende naer aduenandt metter tijt gefurneert ē̄n gesuppleert sal werden vnyt de portien van geenen die van haerl· afflyuick werden sullen ende soe wanneer sulcxs die ouergebleuen bagijnen elcxs voor haer voorss. quote ofte contingendt bij besterffenisse als voeren geneyten sullen haer voorss volle alimentatie zoe zal alsdan die suyuere rente van alle des voors. cloesters goederen ende oeck die afsteruende portien van voorss. bagijnen tot die laetste toe bij successie van tijde in vrij en volcomen eygendom coemen accresseren ende geemployeert worden tot behouue ende onderhoudenisse van de voorss. arme desolate weeskinderen des zoe

werden de voorss. suppltn gehouden deezen tegenwoerdige mitten eersten ende voor all te doen registreren in onzen reckencamer van hollt voer den welcken ofte voor andere commissie bij de houe van hollt. daer toe te ordineren de administrateurs van de voorss. goederen in den tijt zijnde gehouden sullen wezen jaerlicxs reeckening bewijs ende reliqua te doen van heurl. voorss. handelingen ende administratie.......

Gegeven in onzen stad van middelburch 9 Maart 1577.

Reeds den 22 Juni d v. doen Cornelis Jansz brouwer als voocht ende regierder vande clooster goederen en Sybrant cornelisz. mede voocht ter presentie van burgemrn en schepen en medereeckenaars rekening en verantwoording.

De inkomsten bedragen iiij^c^xxxij gl. xiiij st., de uitgaven iiij^c^lxxviii gl. 9 st

Onder de uitgaven komt op de eerste plaats: al den baghijnen haer solaris tzamen ij^c^x gldn.

noch gegeven ter cause van reparatie int clooster gedaen soe aent sieckhuys etc. lxiii gl. xv st.

Anderhalf jaar later zien wij er drie — anderen dan de bovengenoemde voocht [1]) en mede voocht — betiteld als curatores van de conventsgoederen. Zij verhuren 31 Januari 1579 met volle consent ende ter presentie van Burgemrn Schepen en noch eenige vande Ryckdomme het brouhuys van het convent met den tuin den kelder onder het spinhuis en het halue pishuysken gedurende een tijd van vier jaren lanck altemael tzamen jaerlicx voir de somme van thien carroliss gulden van xl groon vls tstuck met de voorwaarde daar bouen dat de huurder tzijnen lasten tvoirs brouhuys sal staende houden

1) Die ruim een jaar later toch weer genoemd wordt maar dan heet: weesmeester ende curatoor van de conventsgoederen.

alsoe dat hij gheenen reparatie dien hij daer aen sal doen ofte yet anders in affcortingen vande voirsz. huer sal mogen brengen.

Denzelfden dag verkoopen dezelfden aan den huurder van het brouwhuis het brou reedtscap tot het voorss. cloester behoorende als namelycken den broukeetel en die bij tpont op den waech te leueren elcke pont voor vyff stuyvers ende voorts den cuyp troch seedsken trosoortgen. kargen enz. dat tzamen voir thien carol. gulden van xl groo̅n vls tstuck.

Uit een quitantie 28 April 1580 blijkt dat voor alles betaald is zeventachtig gulden en thien stuyver van xl groo̅n vl̅s tstuck.

Onderstaand Rekest aan Gedep Raden van Noord-H. spreekt van moeielijkheid aangaande de alimentatie door 't Octrooi van Philips aan de Conventualen toegestaan:

Verthoont met alder oetmoet uwe Dienaresse maritgen gherytsd van hoochtwoudt hoe dat zij suppliante voor deze laetste trouble jaren geweest is omtrent 4 jaar ongeprofesside conventuale int Baghijnen clooster tot Schagen blyckende bij de certificatie hier aengehecht ende alsoe die van Schagen ghelyck andere der voirn. convente goederen omgeslagen hebben mits de eertijts susteren vanden zeluen convente goederen daervan thaerder alimentatie latende volgen jaerlycx zeeckere som van penningen Soe ist nochtans dat zij onwillig zijn de suppltn. als mede lidmaat derselver conventualen sulcx te laeten volgen Secluderen̄ haer oversulcx vande gemeene distributie der conventen goederen omdat zij ongeprofessijt es, daertoe sij alligeeren Octrooy te hebben twelck immers sulcx nyet en behoort dewyle wel te geloven es dat dalimentatie niet gegeuen is om die professie die de Religiosen gedaen hebben maer ten eynde syluyden van deygendomme ofte administratie haerder clooster goederen berooft zynde van haer nootlycke onderhout nyettemin versocht soude zijn ghelyck het ook schijnt bij de staten van Suythollandt verstaen te worden Die ook onlanks soe wel die ongeprofesside als geprofesside totte

dalimentatie toelaeten. Zij verzoekt dus dat de Raden die van Scagen of die dadministratie van de convents goederen hebben zullen gelasten haer tot gelycke alimentatie als de andere conventualen genieten toe te laten.

In margine stond geapostilleerd. „Die van Scagen worden geordonneert te doen hebben dezen suppl. behoorlycke alimentatie volgen̄ de resolutie nu onlanks bij de Staten van Holl. opt stuck van dien genoomen. Actum tot Hoorn dezen xvj Aprilis 1580."

Het schijnt echter dat de Schagers tegen die Ordonnantie in appel zijn gekomen. Wij maken het op uit de volgende verklaring van ruim een maand lateren datum:

Wij Burg. Schep̄n. en regeerders van Schagen oirconden dat voor ons gecomen zijn Dirck gherrijtsd. 77 j. Anna gherrijtsd. 77 j. neel willemsd. 63 j. Aeffie Claesd. 55 j. Geert Jansd. 55 j. Alle eertijts geweest hebbende bagijnen ofte conventualen int Clooster tot Scagen en hebben rechtelijcken verdaecht zijnde ten versoucke van Cornelis Jansz. brouwer als weesmeester ende curatoor vande voirsz. convents goederen verklaard dat maritgen gherrijtsd. van hoochtwoude eertijds op eenen prouffue int voorsz. clooster aengenoomen is wesende een cleyn jong meysken oudt zijnde omtrent 12 of 13 j. die ook zeekere jaren daarin geweest is zonder precies te weten hoe lang maer weten wel dat zij door haer cleynheyt ende jonckheyt weynich arbeyts ofte proufyts int voirsz. clooster conde doen Alsoe dat zij gedurende den tijt die wijle zij int clooster gewoont heeft den cost niet heeft kunnen ofte mogen verdienen maer is veeleer int selue cloester opgevoet en groot gemaect tot dat zij den cost soude beghinnen te verdienen en als zij soe verde gecomen was dat zij eenich proufijt soude beginnen te doen heeft 't clooster verlaten omtrent ten tijde van de Reformatie in de Religie.... 26 Mei 1580.

September 1580. Besloten [1]) dat men den bagijne kerk repareren sal ēn tot een bequaem school ordonneren ēn

1) Notulen v. d. Vroedschap. — Elders, — Verhuring van convents en arme wesen landen — vinden we genoteerd: Mr. Jan wonende int paters

dat men toude school vercoopen sal soe verre het doenlycke zy soe niet dat men t verhueren sal tot proufyt vañ gemeente.

12 Nov. 1581. Besloten [1]) dat men het weeshuys beginnen sal op te rechten volgens den octroye daer toe verworven en om̃e daer van ofte daer op goede ordinañ te maecken eñ voort tzelue te beginnen werden daertoe verordineert de tegenw. weesm̃r.

Die Ordonnantie gemaect bij mijn Heeren Burgemeesteren, weesm̃rn met die van den geregte der stede wordt door den secretaris gepubliceerd op 12 Maart 1582 ter ordonnantie van Burg. schepenen, weesm̃rn ende gehelen Vroetschappen.

Opgenomen worden kinderen in Schagen geboren, die haer vader en moeder poorter zijn geweest en poorter gestorven. Onechten worden niet opgenomen.

Zij worden niet ontvangen boven de 12 j. de kinderen beneden de 4 j. moeten tot aan haar 4 j. onderhouden worden door h. geestm. of andere armvoogden; zij blijven tot 18 j. Het weeshuis moet de goederen hebben die het weeskind toekomen.

De weesk. die tot een ambagt gestelt worden zullen vrij ende exempt wezen vande ongelden die op eenige gilde soude mogen wezen ofte nog zouden komen zoo lang zij in 't weeshuis zijn.

Die een kind te vondeling legt zal staan ter correctie

---

huys gehuert den halven bagijne kerck dit lopende jaar 1580 voor 5 gld. Pieter Wybrants noch gehuert des paters camer met zijn annex dit lopende jair 80 voor xvi g.

1) Not. v. d. Vr. — Dat besluit schijnt aanstonds uitgevoerd te zijn want reeds het volgende jaar 1582 worden de bepalingen vastgesteld volgens welke men kinderen in 't weeshuis zal opnemen; maar dan heeft v. d. Aar het mis als hij in zijn Aardr. W. X, 96 schrijft: Vroeger een klooster in 1588 tot een weeshuis veranderd.

van de stede: de regenten zullen kosten noch moeite sparen om te achterhalen wie dat gedaan heeft.

Op dagen door de Burg. vastgesteld zullen de regenten om gaan om eetwaren, dekens, linnens, laeckens, oude kleeren of iets anders.

In 1585 waagt de Heer van Schagen eene poging om zich ook te mengen in de administratie der klooster-goederen: hij wil zelf of door zijn gecommitteerde tegenwoordig zijn bij het afleggen der rekening en die helpen sluiten maar hij wordt door de Schagers afgewezen, die zich voor den Hoogen Raad beroepen op het verkregen Octrooi, waarbij hun alleen werd opgelegd om rekening en verantwoording te doen — als het hof v. Holl. zulks zou verlangen — inden camer van reeckeningen voor commissarissen daartoe verordineert.

De Kronijk van Schagen geeft ons bladz. 33 te lezen: 1630. Den 15 September is bij haar Edel. Gr. Mog. de Heeren Staten van Holland ende West-Vriesland, de Wees-kamer tot Schagen geoctroiëert beneffens de steden, het effect van haar Ed. Gr. Mog. resolutie in dato den 12 Sept. 1592 te genieten, daartoe tenderende dat de Wees-kinderen ter Wees-kamer aangeteikent hare penningen op intreste gestelt ofte verder uitgestelt zal werden en daar van verlydinge voor Wees-meesteren gedaan zijnde, ten behoeve van de Wees-Kinderen, zal van alzulke kragt over de goederen in de jurisdictie van Schagen gehouden werden, als of voor Scheepenen de verleidinge gedaan ware, behoudelijk dat register apart van de Hypotecatie ter Wees-Kamer gehouden zal werden en dat daar toe een iegelyk zal hebben acces, die intrest door de Hypotecatie zoude mogen hebben. Ende dit alles niet tegenstaande, eenige Placcaten ter contrarie geëmanieert, ende in tzyn zynde.

Onder n° 278 in de „Rekening van de spagestoken en

administratie-landen tot Scagen 1737–1746" vinden wij: „Een huys en erve op de Hoogezijde geabandonneerd door Jan Plaats wed. 18 Oct. 1743 aan 't weeshuys van Schagen voor de erfpacht afgestaan."

Uit het volgende in een Collecte-Boek genoteerd maken wij op, dat de gebouwen, die eenmaal den Bagijnen tot convent dienden, maar partieel tot weeshuis werden ingericht terwijl de andere gedeelten nog lang als Het Klooster voorkomen..... 11 Mei 1744: Geeft Jan Branus mr. Chirugijn aan schuldig te zijn aan Adriaan Halfswaag 500 car. gld ter sake van geleende penn. en daarvoor tot een speciaal hypotheek verbonden te hebben zijn huis en erf met al de achterkamers in 't klooster belend 't Weeshuis ten O. [1])

Als bezittingen van het Weeshuis geven Regenten in 1761 op 2 huizen en 141 geersen land.

De land- en huishuren bedroegen in 1760 .	1120.—
De jaarl. erfpachten	56.15
Intressen	180.—
Dus is 't jaarl. inkomen	1356.15
Daarentegen zijn de jaarl. lasten:	
De binnenmoeder een jaar dienstloon . . .	65.—
De verpondingen etc.	
Voor onderhoyt van 't huys wegens Broodt, Boter, Kaas, vlees, spek, turf, kleederen, item reparaties aan 't Huys ende landerijen genomen na 't jaar 1760 te zamen	760.—

1) In verschillende plaats-aanduidingen vinden we Klooster en Weeshuis als in één adem genoemd. Bij de plaats waar het klooster stond zien wij op later leggers: een weezenpadje en den schippers vooral was daar ter plaatse wel bekend: de weezenwal. Een en ander moet Römer niet geweten hebben, toen hij schreef: Zelfs bleek ons niet of het Schager Weeshuis zijnen oorsprong of althans eenige inkomsten aan het voormalige geestelijke gesticht te danken had.

Dus zijn de jaarl. lasten	1454.—
En 't jaarl. inkomen is.	1356.15
Ergo komt jaarlijks te kort in de remissie .	97.12
En de remissie bedraagt jaarl.	290.19
Dus soude buyten de remissie 's jaars te kort komen	388.11 [1])

Eene „Lijst van zoodanige huyzen welke van tijd tot tijd binnen Schagen zijn geamoveerd of door andere omstandigheden zijn vernietigd geworden" geeft in 1820 n° 201 zijnde het oude weeshuis. Waarschijnlijk zijn het de laatste overblijfselen van het oude huis die bedoeld worden als een Reël rekenboek zegt, dat op Koppermaandag 7 Januari 1822 het oude weeshuis verkocht werd.

En thans staat aan de oude Bagijnen-laan op een deel van de prachtige weezen-weide een nieuw en fiksch gebouw met breeden aanleg voor en achter het huis, dat in zijn fieren gevel met groote letters het opschrift draagt: Gereformeerd Wees-huis. Met al wat wij weten van het verloop der andere kerkelijke en geestelijke goederen is het ons niet mogen gelukken den sprong te achterhalen, die gemaakt moet zijn tusschen het Octrooi, waarbij Koning Philips het klooster met zijne goederen stelt ter beschikking *van Bestuurders van Schagen* (dus geen kerkgenootschap) met bestemming voor Schagens weezen (zonder dat onderscheid van geloof gemaakt wordt) en het uitsluitend karakter thans aan die stichting gegeven.

CHR. PHILIPPONA.

---

1) Rekest aan de Staten dd. 1761 om afschrijving van achterstallige verpondingen. G. A.

MUNDANUS.

1620—1663.

In den tweeden jaargang dezer *Bijdragen* geeft de Zeer Eerw. Pater Allard eene korte levensschets van Ambrosius Plettenbergh en Joannes Mundanus Wisscher, en uit daarbij het vermoeden, dat beide namen wellicht aan één en dezelfde persoon kunnen toebehooren. Aan het einde van zijn opstel doet hij de vraag: „Mag ik belanghebbenden en deskundigen om nadere inlichtingen omtrent de twee laatste bekeerlingen verzoeken?"

Hoezeer wij vooralsnog niet in staat zijn, eenige nieuwe bijzonderheden uit het leven der *beide* bekeerlingen mêe te deelen, meenen wij toch op goede gronden te kunnen aantoonen, dat de veronderstelling: alsof wij hier niet met twee verschillende, maar slechts met één en denzelfden priester te doen hebben, niet langer kan worden gehandhaafd.

Vooreerst dan veroorloven wij ons de opmerking, dat Pater Allard zich heeft vergist, toen hij, met verwijzing naar *Batavia Sacra*, den sterfdag van Mundanus op 2 Juni 1663 stelde. Wèl treft men dien datum in het Necrologium Buggaei, zooals dat in de *Katholiek*, Jaargang 1871, is afgedrukt; maar in *Batavia Sacra* II, 433 staat: „defunctus 2 Jul. anno 1663." [1]) Zoodat dan Plettenbergh en Mundanus wèl in hetzelfde *jaar*, maar niet in de-

1) Ook in de *Historia Episcopatus Harl.* pag. 151, alsmede in de Holl. Vertaling van dit werk wordt de 2e Juli 1663 als de sterfdag van Mundanus aangegeven.

zelfde *maand* zijn overleden en bijgevolg deze beweeggrond voor de identiteit der beide priesters vervalt.

Maar bovendien: door de hooggewaardeerde bereidvaardigheid van den Zeer Eerw. Pastoor v. Born hebben wij thans een fraai geschilderd portret van Mundanus onder onze berusting. Op den linker bovenhoek der schilderij staat de naam aldus geschreven: MVnDanvs. De drie groote hoofdletters kunnen hier niet aan een naamcijfer doen denken; maar zullen wellicht beteekenen: *Minister Verbi Divini*, den gebruikelijken titel der hervormde predikanten. Want aangezien Mundanus weleer predikant was, heeft hij na zijne bekeering en priesterwijding met die drie hoofdletters wellicht willen beduiden, dat hij eerst toen, als priester der ware Kerk van Christus, tot het voeren van dien titel ten volle gerechtigd was.

Deze schilderij heeft ons bovendien het tot heden nog onbekende geboortejaar van Mundanus aan de hand gedaan. Aan den rechter bovenhoek namelijk staat: AETATIS SUAE XL en daaronder volgt dan: FRUYTIERS ANNO MDCLX PINX.

Mundanus werd dus in 1620 geboren; en hierin hebben wij een grond te meer tegen de identiteit van Mundanus en Plettenbergh, wijl laatstgenoemde in 1623 werd geboren.

Eindelijk. Een enkele vergelijkende blik op de schilderij van Fruytiers en op de fraaie gravure van Dierik Matham, voorstellende Ambrosius Plettenbergh, is voldoende om iedereen tot het besluit te brengen, dat Mundanus en Plettenbergh twee verschillende personen geweest zijn.

Gaarne bezigen wij deze gelegenheid, naar het voorbeeld van Pater Allard, op onze beurt een beroep te doen op de bereidvaardigheid van onze geschiedvorschers. Van Mundanus zijn ons geen andere levensbijzonderheden bekend dan dat hij eerst gereformeerd predikant geweest

is, vervolgens, tot de Moederkerk teruggekeerd, de heilige priesterwijding ontving, te Schagen in Noord Holland de herderlijke bediening waarnam, vandaar verdreven werd, om aan den Amstel zijn priesterlijken arbeid voort te zetten en den 2 Juli 1663 stierf. Hoezeer de bekeeringen omstreeks de helft der 17de eeuw in ons dierbaar vaderland zeer talrijk waren, zou het ons niettemin zeer verwonderen, zoo de overgang van een gereformeerd predikant tot het priesterambt der Katholieke Kerk had plaats gehad zonder een enkele pen in beweging te brengen. Weshalve wij ons overtuigd houden, dat wel hier of daar nadere gegevens omtrent den levensloop van dezen merkwaardigen bekeerling onder het stof verborgen liggen. Wie ze voor den dag haalt en aan het licht brengt, zal op veler erkentelijkheid mogen rekenen.

Amsterdam (Beggijnhof), *Amstelkring.*
October 1884.

WILHELMUS IGNATIUS CHRISTIAENS,

PASTOOR TE LATHUM EN TE OVERVEEN, HEER VAN NEERHEYDEN.

In weerwil van het gezag, dat de „*Korte berigten over de R. K. Parochie van Overveen*” [Bijdr. II, blz. 364] aan hunnen schrijver ontleenen, dunkt het ons dat Zutphen, zoolang geen afdoend bewijs voor het tegendeel is geleverd, alle recht behoudt om zich te doen gelden als de plaats, waar pastoor Christiaens, heer van Neerheyden, in 1683 uit een aanzienlijk geslacht werd geboren. Van Heussen, die in de gelegenheid was, de waarheid te achterhalen en wel geen redenen kan gehad hebben om haar in deze te kort te doen, zegt in zijne Historia

Episcop. Daventr. [blz. 176 der 2e uitgaaf]: „Guilielmus Christiaense, *Zutphaniensis*, modo pastor in Overveen extra Harlemi pomeria."

Te Zutphen ook vinden we zijne naaste verwanten terug. Het katholiek doopboek dier gemeente zegt op 26 Febr. 1732: „Baptizatus Wilhelmus Egbertus, fil. legit. Theodori Aloysii Christiaens et Annae Mariae Compman; susceperunt Dnus Theodorus van Eyll pro Reverendo Dno Wilhelmo Christiaens pastore et Aleydis Oerinck." De hier genoemde vader, die zijn oom den pastoor van Overveen tot peter vroeg voor zijn zoon Egbert, komt in de rekeningen der kerk van Zutphen over de jaren 1747–55 telkens voor als „Mr. Theod. Christiaens." Zijn evengemelde zoon, die in Octob. 1759 met Maria Jozepha Backer, geboortig van Amsterdam, te Culenborg in ondertrouw ging, vroeg insgelijks den hoogbedaagden oudoom tot peet over zijne dochter, die op 21 Sept. 1761 in Zutphen's doopboek aldus wordt vermeld: „Bapizata Aleydis Jozepha f. l. Wilhelmi Egberti Christiaens et Mariae Jozephae Backer conjugum; suscepit Adm. Rev. Dnus Pastor Wilhelmus Ignatius Christiaens." Den vader van dit kind vinden wij in de jaren 1773 en vervolgens onder de kerkmeesters der statie van Zutphen. Genoeg hierover.

Van meer gewicht is het getuigenis wat geleverd wordt door de achterzijde van het doek, waarop de schoone beeldtenis van den pastoor ons is bewaard; het wijst ook op Zutphen als de geboorteplaats. Doch hetgeen volgt, schijnt, naar ons oordeel, beslissend. Op 4 Juli van 't jaar 1700 vierde het katholieke Emmerik met hooggestemde vreugde het duizendjarig jubelfeest der inwijding van de grijze moederkerk dier streken. Ter opluistering van dit feest was er een tooneelstuk vervaardigd in drie bedrijven, waarvan de in druk verschenen aankondiging luidt:

„Embrica Jubilans in fide orthodoxa, per S. Willibrordum a decem saeculis introducta....; per illustrem ac generosam lectissimamque juventutem gymnasii Josephini Soc. Jesu." De voorstelling zou geschieden nu in het Latijn, straks in onze moedertaal. Bij deze laatste komt als speler voor „Wilh. Ign. Christiaens, *Zutphan*." Met Th. H. Ph. de Raet van Nijmegen en H. J. v. Bawstetter uit Doetinchem benevens een vijftal anderen stelde hij den „Adel van Embrick" voor. Ons dunkt, dat dit optreden de beste teekening geeft van de figuur, welke de zeventienjarige jongeling reeds maakte.

Intusschen moet heer Christiaens zijne studien hebben voortgezet, doch schijnt ze in de eerste vijf jaren nog niet te hebben voltooid; althans op 17 November 1705, toen provicaris de Cock zijn bestuur nederlegde, komt hij nog niet voor onder de Geestelijkheid der Hollandsche Zending. [1]) Evenwel zal hij niet lang daarna gewijd zijn, om reeds spoedig in de statie van Lathum bij Doesborg

1) Nu wij hier de Cocks *Missio Foederati Belgii* moesten opslaan, leggen wij haar niet gaarne neder, zonder haar te hebben verdedigd tegen een onrecht wat op bl. 41 van het XII deel dezer Bijdragen haar is aangedaan. Daar wordt onder de schutze van haren toenaam beweerd, dat G. Langeveld, later pastoor te Homade en te Lemmer, in 1706 als huispriester werkzaam was op het kasteel Slangenburg; zij echter getuigt op bl. 2, dat in Juni 1702, toen Theod. de Cock tot Apostol. Provicaris der Noordel. Nederlanden was aangesteld, reperiebantur in eadem Missione actualiter operantes sequentes missionarii. Na de lange lijst der dienstdoenden volgen de rustenden, waarachter op bl. 37 gezegd wordt: Praeterea sunt quidam in Belgio Foederato sacellani nobilium, qui tantummodo illis deserviunt legendo sacrum. Sunt autem: 1. Gerardus van Milligen...... 2. Gerardus Langevelt, Deutecomiensis, in arce Slangenburgh. Wij behoeven tot staving van ons gevoelen slechts even aan te stippen, dat G. van Milligen, die hier naast G. Langevelt onder de huispriesters wordt genoemd op 15 Juli 1704 aanstelling erlangt voor de nieuw opgerichte statie van Wyck aan Zee. Ook al zijn de datums der in druk verschenen *Missio Foed. Belgii* meermalen blijkbaar valsch en daardoor over het algemeen verdacht, — op het gegeven punt mag de juistheid niet betwijfeld worden. De benoemingen vol-

de opvolger te worden van Freder. v. Millingen, toen deze in October 1709 naar de pastorie van Zevenaar werd geroepen. In den eersten aanvang van het volgend jaar legde pastoor Christiaens te Lathum zijn doop- en trouwboek aan, 't geen door zijn opvolger overgeschreven en aldus vermeld wordt: „Juncti Matrimonio sub Rev. D^{no} „Guilielmo Christiaens praedecessore meo." Volgen hierop vier huwelijks-aanteekeningen, de eerste van 4 Mei, de laatste van 7 Augustus; waarna vermeld wordt: „Ita habet quidam libellus; quod attestor Joannes van Loon."

---

gen hier geregeld op elkander, gelijk ze ten bureele in het register werden opgenomen: 20 Juni, 2 Juli, 11 Juli, 15 Juli 1704.

Dat de aanklacht, zoo even door ons tegen de *Missio Foed. Belgii* gericht, op geen losse gronden steunt, blijke o. a. uit het volgende:

Bl. 6 wordt gezegd: J. v. d. Haegen... pastor in Zoest obiit 26 *Maji* 1703, doch op bl. 49 staat: obiit *mense Julio* 1703.

Bl. 9 wordt van Fl. Beaumont gezegd: Transiit in Stompwijck, *Nov.* 1705, terwijl het op bl. 61 luidt... pastoratum Stompwicensem invasit mense *Oct.* 1705.

Bl. 17 A. Wulfers... † 22 Sept. 1703, bl. 51 † 22 Sept. 1706.

Bl. 18 Petrus van Elst, Embricensis, pastor in Warrega. Translatus in Elst 21 *Febr.* 1705, bl. 58 Joannes van Elst Embricensis..., translatus ex Warrega in Frisia, a provicario factus est pastor in Elst Bataviae... 8 *Mart.* 1705.

Bl. 19 Steph. v. Lendt... pastor in Horst. Translatus Arnhemium 10 *Dec.* 1702, bl. 48 .... translatus Arnhemium 3 *Jan.* 1703.

Bl. 20 J. Plasman... Translatus in Blaricom 19 *Sept.* 1703, bl. 50 ... constitutus est pastor in Blaricom... 19 *Aug.* 1703.

Bl. 29 Rutg. v. d. Burg... † 1 Aug. 1705, bl. 19 † 1 Aug. 1703.

Bl. 33 Corn. de Jongh... † 20 *Nov.* 1703, bl. 76 † 30 *Decemb.* 1703.

Bl. 60 A. Ravensteyn... e sacellanatu Amstelodamensi translatus, factus est... pastor Mudae... die 20 April 1705, bl. 72 ... [ad missionem] admissus est... et adjunctus uti sacellanus Adamo Immerman, pastori in Hulhuysen... die 13 Novemb. 1705.

Deze tegenspraak, die zonder overdrijving *erg* mag genoemd worden, stellen wij hier in het licht, met het doel om verbetering er van uit te lokken. Als hier of daar een handschrift bewaard is, wat met meer zorg werd vervaardigd, zou een nieuwe uitgaaf van het belangrijk stuk stellig de moeite loonen, temeer daar wij volstrekt niet alle feilen hebben in het licht gesteld. De vermelde gaven wij aan, in de hoop deze althans verbeterd te zien, zoo er geen nieuwe uitgaaf mag volgen. J. H. H.

Voor in het oude doopboek valt met eenigen toeleg het volgende te ontcijferen: „Baptizati a praedecessore meo Guilielmo Christiaens pastore in Lathum." De eerste doopeling is van 8 Januari 1710. Na den 7en Augustus van evengenoemd jaar moet Christiaens' verplaatsing spoedig gevolgd zijn, wijl hij op den 26en derzelfde maand reeds bezit nam van de pastorie te Overveen. Zie hierover deze Bijdragen III, bl. 344 vv.

Nadat hij de zielzorg te Overveen in 1751 had neergelegd, ontmoeten wij hem nog eenmaal en wel in het doopboek der kerk van Didam, wat op 25 Sept. 1754 te lezen geeft: .... „patrinus Adm. Rev. Dnus Wilhelmus Christiaens, olim pastor in Overveen, dominus in Neerheyden."

J. H. HOFMAN.

DE LAATSTE KANUNNIK
DER KAPEL VAN 'T HOF IN DEN HAAG.

In het H.S., dat ons de Annales Belgici van den gunstig bekenden Leidschen priester, Frans van Dusseldorp, heeft bewaard, komt op blz. 114 van het tweede deel de volgende aanteekening voor:

1602 ..... Moritur hoc tempore Hagae Comitis probus sacerdos *Mgr Wilhelmus Bruxellensis*, qui canonicus quondam fuerat collegii Hagiensis in capella Curiae, et ultimus ejusdem collegii vixerat. Ejus prebenda statim a morte ipsius donatur Johanni uuyt den Bogart, concionatori heretico.

Voor eensluidend afschrift getuigt:

J. H. HOFMAN.

MEDEDEELINGEN.

Delft. Oude S. Hippolytuskerk. Een *compendium chronologicum Episcoporum Brugensium etc. Brugis* 1731 leert ons eenen Delftschen pastoor kennen, die noch in *Batavia Sacra*, noch in de *Oudheden en Gestichten van Delfland* vermeld wordt. Op bl. 37 namelijk van gezegd werk staat onder de „Possessores X^{ae} Praebendae": „A° 1486 JOANNES LOSCHAERT antea *Primarius Pastor* „*Ecclesiae Parochialis S. Hippolyti Delphis* in Hollandia dein via „Resignationis in Curia Romana successit praefato Rutherio."

C. J. GIUDICI.

Permissiegeld aan den Baljuw. Wat de Katholieken al niet moesten ten offer brengen in de vorige eeuw, om van de dusgenaamde vrijheid van geweten door de gezegende hervorming aangebracht, gebruik te kunnen maken, en dan nog wel liefst zoo veel mogelijk in het geheim, vind ik in een oud en helaas geschonden boekje, berustende in het archief der parochie van den H. Joan. Bapt. te Kudelstaart. Terwijl daarin van verscheidene jaren slechts de slotsom van ontvangst en uitgaaf en het voor- of nadeelig slot aangeteekend staat, wordt van het dienstjaar 1766 bij uitzondering eene specifieke opgave gedaan van ontvangsten en uitgaven.

In de zeer korte lijst van uitgaven vond ik het volgende:

den 24 Maij aan den Baljou.	30— 0—0
den 24 dicto vereert voor de permis(sie?) . .	12— 0—0
den 27 September betaald aan den heer Balyou voor versoek om een vast kabbelaan (sic). .	216—16—0
Nog aan de heer Baljou tot een vereering voor permisie	12— 0—0
aan de bode	1—10—0
aan de dienders	1—10—0
aan de dijkgraaf sijn knegt	1—10—0
den 29 Novemb. aan de Baljou voor het rekogniesicgeld	30— 0—0
deze verschillende uitgaven maken te zamen uit	305— 6—0

En dat op eene lijst van uitgaven die niet hooger stijgen dan tot 540—8—0!

Geen wonder, dat er in dat jaar een te kort was!

Kudelstaart. W. C. KOEVOETS, *Past.*

Brielle. Vrouwenconvent. [1]) Fragment van eene oude Rekening 1598/1599, afkomstig uit de stad of het land van den Briel. — Het oorspronkelijke stuk berust in het Bisschoppelijk Archief te Haarlem.

Uit achterstaand Extrakt eener Rekening van Ontvangst en Uitgaaf, over Goederen, gelegen te Heenvliet, Strijpe, Nieuwenhoorn, West-Voorne, Zuidland enz. blijkt genoegzaam, dat die goederen nog al van grooten omvang waren. Men moet wel in acht nemen, dat deze extrakts opgaaf slechts beschreven staat op twee bladen, en het eerste met folio viij gemerkt is; dus dat er zeven bladzijden en de keerzijden, — ook met verantwoording van Landpachten — zijn voorafgegaan. Daar nu deze Extraktopgave toch reeds meer dan *Zestig* gemeten inhoudt, zoo is het onbetwistbaar, dat het eene aanzienlijke bezitting moet geweest zijn.

Deze Rekening is van geannoteerde of gesequestreerde Goederen, die eigendom waren van een Vrouwen-Convent, en de namen der Zusters, waaraan alimentatie wordt uitbetaald, worden alléén aangevuld met „eertijts geprofesside in den Convente", zondere verdere aanduiding van den naam des Convents.

De opbrengst der pachten dezer opgegevene Landerijen bedroeg over het boekjaar 1598/1599 de somma van 260 £. 11 St. 8 penn.

Afgaande op boven aangegevene benadering der grootte van de bezitting dezes Convents, kan men die gemakkelijk op meer dan 260 gemeten Land begrooten.

Extrakt Rekening. (folio) viij.

In *Heenvliet* over 't leste vij^{e} Jaer.

CORNELIS DIRRICXS. bruijct aldaer twee gemeten zaylandts geleghen op de preecker Hoffstede, in die *Houck* genaemt „*Coomanswaert.*" 't gemet om vi £. facit. . . . . xij £.

TWeeshuijs deser stede bruijct aldaer zes gemeten eene sijne weije, 't gemet om vij £. facit. . . . xliij £. vi S. viij d.

Tzelve Weeshuijs bruijct zes gemeten weije gelegen in de *Vier Houcken* over de Hoffwateringe an den rinschen wech, 't gemet om vij £. facit. . . . . xlij £.

In *Strijpe* over 't iiij^{e} vij^{e} Jaer.

LAURENS LAMBRECHTSS. nu FLORIS POUWELSS. bruijct aldaer

---

1) Van welk Vrouwenklooster in het Brielsche de Rekening is, blijkt uit het fragment niet. In dien tijd waren er vier, namelijk: Brigittijnen, Clarissen, van S. Catharina en Cellezusters.

aen diversche perceelen elff gemeten vrije vroonen, den hoop vrij gelt om . . . . xlv £.

(folio viij *verso.*)

In den *Nieuwen Hooren* over 't v^e vij^e Jaer.

Jacob Jobss. bruijct aldaer drije gemeten weije 't gemet van nijens bij hem ingepacht om vi £. facit. . . xviij £.

In *Westvoorne* over 't leste vij^e Jaer.

Aert Janss. an den Hoogen Dijck, bruijct aldaer twee gemeten tsjaers om . . . . iij £.

Jacob Corneliss. Swartdam bruijct aldaer vijfthien gemeten landts, 't gemet om ij £. facit Jaerlix . . . . : . xxx £.

(folio) xi.

Van den viij^en penning tot de verponding. vi £. xiij s. iiij d.

Betaelt Lauris Arenss. nu Yeff Bastiaenss. ende hij geeort heeft voor de verponding van de ix gemeten landts, geldende in pachte xlij £. xv st. geleghen in den *nijeuwen Hooren* voor den viij^en penning . . . . v £. vi st. x d.

De pachten van de landen, gelegen int *Zuijerlandt* bedragende over iij gemeten eene Lijne xix £. x. st. als hier voren folio iiij. Hier van getrocken vi st. opt gemet tot reparatie van den Heijndijck over desen Jaere xcviij (1598) tot laste van den Eygenaer ommegeslaghen, compt over de iij gemeten eene Lijne xx st. blijft xviij £. x st., hier van getogen den viij^en penning tot de verponding beloopende ij £. vi st. iij d. compt de cortingen te samen iij £. vi st. iij d.

(folio xi verso).

Ander Uijtgeven van de Betalinge van de Alimentatie der Conventualen, in der voirss. Convente geprofessijt geweest zijnde, en andere Jaerlicxe lasten.

Betaelt Barber Arensdochter, eertijts geprofesside in den voirss. Convente, de somma van hondert ponden munte dezer Rekeninge, over een geheel Jaer haerder Alimentatie verscheenen den iij^en Novembris xv^c negen en tnegentich, Als bij quitantie hier dezelve *) . . . . c £.

Betaelt Adriana Huijbrechts^dr. eertijts mede geprofesside in den voirss. Convente, de somma van lxxij £. te xl groten, mede over een Jaer haerder Alimentatie, verschenen ende bij quitantie als vooren hier dezelve. . . . lxxij £.

Betaelt de H. Geestmeesters van . . . .

C. J. GIUDICI.

*) Naast dezen eersten post staat nog ter zijde aangeteekend: Bij quitantie ende blijct bij de verhooghinge bij acte.

PASTOORS DER STATIE OUD-ADE C. A.

Vervolg van Deel XII, bladz. 36.

10. PETRUS HALLEMANS.

A° 1786–1800.

Onder gunstiger omstandigheden, dan een zijner voorgangers gekend had, was Petrus Hallemans hier gedurende veertien jaren in herderlijke bediening. De verademing, welke de Bataafsche Vrijheid den roomschen schonk, dat zij althans hun kerk en kerkboek mogten vertoonen, werd in Alkemade voorafgegaan door de eindelijke verlossing van de twee bezoekingen, scheuring en honger, waarmede de XVIII[de] eeuw haar regt op een kwaden naam in deze streek handhaafde.

Bijna gelijktijdig dat de Voorzienigheid op de wijze als beschreven is een einde maakte aan de jansenistische verdrukking in de buurtschap Roelofarendsveen, ontstond in het geheele ambacht op tijdelijk gebied een belangrijke, een hervormende bedrijvigheid, grootendeels de oorzaak van latere welvaart, die ook en regtstreeks op den kerkelijken toestand onzer statie weldadig werkte.

Eerst echter steeg de armelijke staat der bevolking nog tot ware ellende, toen in 1769 een besmettelijke pest onder het rundvee uitbrak, die verscheiden jaren aanhield en reeds in de twee eerste bijkans alles wegmaaide, wat aan levende have bezeten werd. We lazen in het Notulboek van ambachtsbewaarders de wekelijksche opgaven daaromtrent aan Edelmogenden, in de lijst bijv. van 13 Februari 1770, dat op 61 stallen van de 1213 stuks vee slechts 143 tot nog toe gezond waren gebleven, en moes-

ten besluiten, dat gelijke ramp, in 1866–1868 hier geleden, minder ontzettend getroffen heeft. Hoezeer de landlieden destijds voor onderhoud en levensgenoegens met weinig toekonden, waren evenwel de verpligte opbrengsten zóó kwalijk in verhouding tot de verkregene, dat ettelijken bij gebrek aan belastingpenningen huis en erve in den buidel van den „geerder" wierpen. Tijdens de veepest was men nog edelmoediger; sommigen kwamen overeen, hun geheelen polder aan het Gemeenebest af te staan; in het najaar van 1772 namelijk zonden de ingelanden van de Kaag rekest aan ambachtsbewaarders, „om over een reex van jaren vrijdom te hebben van ordinaire, extraordinaire verpondingen en penninggelden, of dat zij anders de Kagerpolder zullen moeten abandonneeren", hetgeen, in den stijl dier dagen uitgedrukt, beteekende : gij kunt huis en land in betaling van uw aanslag nemen. Dat gebeurde nogtans niet, hun verzoek werd toegestaan onder goedkeuring van Edelmogenden. [1])

Den ommekeer ten goede, boven bedoeld, bragt de verveening en wederdrooglegging van sommige polders. De grootste, de Veener- en Lijkerpolder, in het hart van Alkemade gelegen, ten westen door de Rijpwetering (vaart en buurtschap) begrensd, werd na de kleine Goog het eerst aangevat. Reeds in 1744 had het hoogheemraadschap van Rhijnland er magtiging voor verleend, met bepaling dat het werk in 1756 voltooid moest zijn; doch in dat jaar, toen nog weinig was uitgevoerd, en nogmaals in 1780 was het noodig den gestelden termijn te verlengen, zoodat eerst in 1786 — den tijd dat pastoor Hallemans kwam — het werk kon gerekend worden voltooid te zijn. [2])

---

1) Notul-boeck *in anno.*

2) 〃 *passim.*

Behalve dat gevolgelijk de nieuw drooggelegde morgentalen in prijs, althans in waarde stegen, nu de graswortel beter „op zijn vocht lag", gaf de verveening aanleiding tot het ontstaan der zoogenaamde groote boerderijen, waarvan in het begin der eeuw, gelijk we verhaald hebben, weinig of geen spraak kon zijn. Velen der kleine landbouwers, de waarborggelden door Rhijnland ingevorderd niet kunnende betalen, zagen zich genoodzaakt de drie, vier „hond" van de hand te doen en van de boternaar de turfton over te gaan of voor weekloon te arbeiden; terwijl het aankoopen van zoodanige kleine perceelen door meergegoeden hun de welkome gelegenheid bezorgde, ze aan ander eigendom te koppelen en zoodoende te maken wat men een kostelijke woning noemt.

Een ander gevolg van het omslagtige handenwerk was, dat het tal der communicanten sterk toenam. De vermeerdering over genoemd tijdsverloop wordt veilig op 200 gesteld. In 1758 waren er in het geheele ambacht 1300, waarvan ongeveer 1000 tot Roelofarendsveen behoorden, zoodat wij maar een goede 300 sterk waren. [1]) In 1782 daarentegen waren er onder Roelofarendsveen 911 en telde Oud-Aa 550 communicanten. [2]) Langs de Rijpwetering, het geschiktste punt tot afvoer te water, waren namelijk een menigte huizen en huisjes gebouwd door of voor de zich nederzettenden, die meestal ingezetenen bleven; waaromtrent we dit in het bijzondere moeten vermelden, dat er zich ook eene familie Klaverweiden, uit de Kaag herkomstig, heen begaf, er handel dreef in alle soort van mond- en huisbehoeften, tot groote welvaart geraakte en den geschonken zegen zóó wel aanwendde, dat verscheidene harer leden weldoeners en steunpilaren der kerk werden.

---

1) Burgmeijer, R. K. Jaarboek 1843, bladz. 132.

2) Dezelfde, *op. cit.* 1842, bladz. 131 en *Relatio* van Molinari.

Aanmerkelijk beter dan vroeger waren alzoo de vooruitzigten, waaronder Petrus Hallemans, geboren aan Halfweg tusschen Amsterdam en Haarlem, het pastoraat aanvaardde. Hij ontving zijne benoeming den 10 Maart 1786 en vijf dagen daarna, toen past. Lammers naar Maasland vertrok, trad hij in de pastorie van Oud-Ade c. a. [1])

We hebben van zijne hand onderteekend afschrift eener verklaring, dat Marijtje Klaverweiden, weduwe van Wessel Schouten, Jaar I der Bataafsche Vrijheid (21 Juni 1795), vijf morgen lands in den Blauwpolder aan de kerk onder last van fundatie ten geschenke gaf. Dit is het eerste onroerend goed, door de roomsche gemeente *op naam* verkregen.

Tusschen de papieren van het burgerlijk armbestuur bevindt zich een acte van 12 Februari 1797, waarbij de municipaliteit gezegd bestuur magtigt, „omme zekere huijzinge en erve staande en gelegen aan de Rijpwetering, belend..., ter zaake met geene mogelijkheyd de juiste grondscheijding tusschen de kerk en het gemelde huis en erve was te bepaalen en daardoor gevolgelijk te praevenieeren de moeielijkheden, welke te dier zake in den tijd zoude kunnen resulteeren, aan Kerkmeesteren van de Roomsch Catholyke gemeente van de Rypwetering en Oud ade te verkoopen en te transporteeren voor een somma van vier honderd guldens..." Ofschoon in dezelfde acte ook was toegestaan, de kerk voor de koopsom te crediteeren, werd die nogtans, zooals op „Rekening bewijs en Reliqua" van het armbestuur te lezen is, in hetzelfde of het volgende jaar voldaan.

---

1) „Onus hujus pastoratus post legitimam missionem suscepit Petrus Hallemans 10 Martii 1786. Natus vulgo Halfweg inter Amstelodamum et Harlemum", schrijft hij in het doopboek. Burgmeijer's Aanteekeningen, waar Haarlem de geboorteplaats van Hallemans genoemd wordt, behoeven dus hier een kleine verbetering.

Men ziet het, uit de zachter en zwoeler atmosfeer regende het weldra verkwikkend op het veld van godsdienst: pastoor Hallemans werd in staat gesteld den kerkelijken toestand te verbeteren.

Dezelfde onzekerheid over de scheidingslijn bestond aan den noordelijken hoek van den kerkgrond, waar Willem Klaverweiden zijn bierstal, huis en bleekveld had. Het hoog ernstige van de mogelijk voort te spruiten geschillen werd in dezer voege opgezet, dat men, des gewild, beletten zou om behoorlijk aan te leggen, als de pastoor met de tentschuit naar de Rijpwetering kwam om daar te kerken. Het beleid van Hallemans' kerkmeesters, maar niet minder de edelmoedigheid van den biersteker-koopman kwamen daarin voor immer te gemoet door een overeenkomst van 22 Februari 1797. „Also tussche ons ondergeschreven kerkmeesters van de Roomsche Catolyke Gemeente van de Rypwetering en Oudade ter eenre en Willem Klaverweyden als eygenaar van de bierstallinge huyzinge en erven ten noorden de kerk ter andere zijde verschil is ontstaan over de juiste grondscheyding tussche het kerkgebouw met deszelvs erven en de bierstekerij huijzinge en erven voorschreven in zoo verre dat daar uijt niet dan langwijlige en kostbaren proseduris zouwde kunnen resulteren, zoo verklaren wij ondergeschreven tot voorkominge der zelven met den anderen te zijn geconvenieerd en verdragen gelijk wij verklaren te convenieeren en te verklaren bij dezen." Na deze inleiding wordt de scheiding beschreven, een deel gronds, het bleekveld, in gemeen gebruik gelaten, ten dienste van pastoor en kerk vrije aanlegplaats voor een vaartuig verzekerd, overigens alle mogelijke inschikkelijkheid voor elkaar bedongen, en bovendien belastte Willem Klaverweiden „ten eeuwigsten dage" zijn gedeelte erf met een servituut van overpad, ten einde de pastoor ongehinderd

van „de hoofding" klopjeskamer en sacristei bereiken kon. Het verdrag is onderteekend door „Willem Klaverweyden en Eijgenaar van de bierstal en Cornelus Jacobs van Egmond, Jan Schakenbos, Barend Straathoff als kerkmeesters. [1])

Ook aan het kerkgebouw heeft pastoor Hallemans zijne zorgen gewijd. Daar het houden van kerkrekening pas met 1803 begint, zijn wij niet in staat te zeggen, wat toentertijd hetzij tot vergrooting of tot herstelling ondernomen is. De weinig bepaalde herinnering, die ouden van jaren er van hadden, kunnen we slechts hiermede te hulp komen, dat op de armenrekening van 1797 onder 8 Maart N° 15 voorkomt als te zijn betaald aan „de Roomsche kerk van de Rijpwt voor 100 groote bosse Riet *f* 11 : 15 : 8."

De gemeente — we behoeven 't slechts even te herinneren — had destijds nog twee bedehuizen, een aan de *statie* en „de kapel" genoemd, het andere aan de Rijpwetering, dat „de kerk" heette. Zij stonden op het punt van afmeting en gebruik in verhouding — 'k kan het niet korter en beter zeggen — als de bedehuizen in de Oude Molstraat en op het Binnenhof voor de St. Jacobusparochie van 's Gravenhage, alleen in omgekeerde reden, wat den naam van kerk en kapel betreft.

De kerk aan de Rijpwetering, staande aan den Akkerslootspolderdijk schuinlinks van de tegenwoordige, over de vaart, was een houten gebouw op steenen voet en met riet gedekt; had voorpui en hoofd-ingang aan het zuiden, het altaar ten noorden. In weerwil van veel onderzoek is mij onbekend gebleven, wanneer het tot

---

1) In het kerkrekenboek aanvangend met 1803 waren vóóraan eenige bladzijden wit gelaten; deze zijn gebruikt tot overschrijving van vroegere bescheiden, voor inventaris, aanteekening van ingekomen schenkingen enz. Zoo is deze overeenkomst er te lezen op bladz. 19—21.

bedehuis is ingerigt. Bij de huiszoekingen, die ter opsporing van paapsche bijeenkomsten in 1643 en 1644 op last van het Hof van Holland te Oud-Ade en te Roelofarendsveen zoo gestreng geschiedden en waarvan de verslagen in de Bijdragen zijn meegedeeld [1]), is van een bidplaats aan de Rijpwetering geene spraak. We zijn dus geneigd aan wat milder tijd voor de roomschen te denken. De oudste bescheiden ter onzer kennis zijn van 1677, maar daaruit blijkt dit met zekerheid, dat Antonius van der Plaat ook van dat bedehuis de stichter is; hij gaf het den titel van Onze Lieve Vrouw Geboorte, denzelfden, vroeger aan de kerk van Hoogmade door hem geschonken. Den 12 Augustus 1677 verleende Paus Innocentius XI voor tien jaren een vollen aflaat aan hen, die op den feestdag van O.L.V. Geboorte de kerk in Rijpwetering zouden bezoeken. En daags daarna begunstigde dezelfde Paus dezelfde kerk met een geprivilegieerd altaar, eveneens voor tien jaren. [2]) Op onderscheiden tijden is er aan verbouwd en verbeterd, er kwamen galerijen in, de vierkante werden voor kerkramen verwisseld, in 1827 werd er een houten torentje op gezet, zoodat zij de laatste twintig jaren van haar bestaan een voor dien tijd niet onaanzienlijk voorkomen had.

Een zeer ongemeene eigenaardigheid kenmerkt de herderlijke bediening van pastoor Hallemans; eene, waarover verschillenden, zooals het in die soort van zaken gaat, verschillend zullen oordeelen, ook eene, waaromtrent men beweren kan, dat het landvolk een halve eeuw ten achter of vooruit was, al naargelang men denkt aan de oude rederijkerskamers „door Adrianus Pars doodgepreekt",

---

1) Deel VII, bladz. 346—349; 370—378. Deel VIII, bladz. 195, 231 en 232.

2) De authentieke brieven zijn in ons parochiaal (*pastoreel*) archief.

of aan de tegenwoordige concerten en vertooningen met een liefdadig doel. Pastoor Hallemans begunstigde in zijne gemeente... het spelen van comedie. Aan die liefhebberij verbinden de nog levenden den naam van pastoor van der Valk; dit is natuurlijk en in zoo ver goed, wijl deze, de strenge van der Valk, in dit opzigt volkomen het voetspoor zijner twee voorgangers drukte en na hem dat spel niet meer plaats had. In den vastenavondtijd, een à tweemaal per week, maar niet juist elk jaar, werden door het jonge manvolk klugtige vertooningen opgevoerd, met kostumen, muziekanten, in een groot lokaal, waar ook de pastoor zijne stoel had. Mogt daar een afkeuring over vallen — men weet het maar niet — dan kunnen we die misschien door de volgende opmerkingen wat matigen. Het kaartspel, tegenwoordig de hoofdschotel van boeren-vastenavondpret, was destijds niet zoo algemeen als thans; het was zelfs in 't geheel niet algemeen, het prentenboek des duivels werd dikwijls op den preekstoel duchtig gehavend. Maar, er moet toch wát wezen. In alle mogelijke verhuurcontracten van dienstboden was, gelijk nog, het loon het eerste, een week vrij af om uit „vastenavonden" te gaan het tweede artikel. En de jongelui die niet dienden, waren die minder, dan de meid of de knecht? Doch waar en hoe de weken tusschen Driekoningen en Aschdag werden doorgebragt, nu vond men een aantrekkelijk genoegen in de eigengemaakte comedie, al was 't maar om te zien, hoe Jan of Piet het er afbragt. De bedoeling des aanleggers was, den gemeentenaren een onschadelijk, beschavend genoegen te bezorgen, ter voorkoming van bezoek aan wufte schouwspelen in de stad en van al te innigen omgang binnen huiselijke kringen. De op te voeren stukken werden te voren onderworpen aan de censuur des pastoors. Tusschen de bedrijven werden ververschingen in vertering verstrekt, maar sterke drank was

volmaakt uitgesloten. De voorbereidingen, als het instudeeren enz. kostten langen tijd, hielden dus de spelers na afloop van het dagwerk te huis. Het gezellig vermaak eindigde met terugkeer onder het ouderlijke dak en de zuivere opbrengst (lang niet gering) der vertooningen werd aan de twee armbesturen, elk de helft, ter hand gesteld. Veeleer schijnt dan ook de zienswijze van Hallemans als talent van besturen en opvoeden te zijn beschouwd, dan aan wat ook toegeschreven, daar de pastoors de Jongh en van der Valk, beiden opvolgers van Hallemans, er hunne goedkeuring en ondersteuning voor over hadden. En dat andere verstandigen er eveneens over dachten, dat althans die praktijk den hoogen dunk over pastoor Hallemans bij de Geestelijke Overheid niet schaadde, toont zijne benoeming tot de eervolle, belangrijke betrekking, hem ten jare 1800 toevertrouwd.

In de herfst van 1800 namelijk werd Petrus Hallemans de eerste president van het seminarie te Warmond. Hij en nog twee pastoors, van Wormerveer Henricus Everardus Brouwer en van 't Kalf (Zaandam) Joannes Henricus Lexius, beiden bij de opening in 1799 tot professor benoemd, werden het eerst door H. F. ten Hulscher, aartspriester, ter onderwijzing en opleiding van toekomstige priesters naar het hollandsch seminarie gezonden. De president verbleef er het langst van de drie, professor Brouwer werd nog in 1800 pastoor te Haarlem, Lexius vertrok in 1804. In 1806 ging de waardigheid van president over op Lexius' opvolger, professor Joseph Michaël Chedeville, die in 1804 herwaarts gekomen was van zijn leerstoel in het seminarie van Breda. [1])

En president Hallemans vatte na een zesjarig zorg-

1) Vgl. Burgmeijer, R. K. Jaarboek 1837, bladz. 120 en 1847, bladz. 8 van het „Mengelwerk."

vuldig bestuur de pastorele bezigheden weder op, ditmaal te Noordwijk, maar deze gemeente mogt hem slechts zeer kort bezitten, daar hij er den 8 Juli 1807 overleed.

11. NICOLAUS DE JONGH.
A° 1800–1807.

Hij aanschouwde het levenslicht te Maassluis. [1]) Van 10 October 1783 tot 19 Januari 1787 vinden we hem als kapelaan te Leiden bij past. Theben in de St. Jorissteeg. [2]) Vervolgens was hij sedert Augustus of September 1795 pastoor in 't Veld (Nieuwe Niedorp) in Noord-Holland [3]), daarna te Oud-Ade, daarna te Voorburg, daarna, in 1817, te Leidschendam, waar hij den 27 Juni 1821 „uit zijn nuttigen werkkring door den dood werd weggerukt." [4]) Hij was een vroom en verdienstig priester, van een kalm, vreedzaam karakter, diep en stil van aard. Zijn herhaald verhuizen naar weinig of niet betere gemeente heeft den schijn, alsof hij het beste deel van 't priesterlijke leven, tevredenheid ter plaatse, niet volkomen gehad heeft; en was misschien zijne zachtmoedigheid onbestand tegen moeilijkheden, in zijn tweede statie, den 14 November 1800 betrokken [5]), wedervoer hem van zoo iets, naar ons best weten, niet anders dan het tegendeel. Uit Leidschendam wordt van hem berigt, „dat hij door zijn wijs en bedaard beleid zeer veel ter bekoeling van de bestaande gisting [tusschen Leidschendam en Veur] heeft bijgedragen en rust en vrede wist te herstellen." [6])

---

1) Burgmeijer, Aanteekeningen.

2) Bijdragen, Deel VI, bladz. 397.

3) *Status Missionis* aan het Bisdom.

4) Bijdragen, Deel III, bladz. 385.

5) Hij schrijft in het doopboek: „Onus hujus pastoratus post legitimam missionem suscepit Nicolaus de Jongh 14 Novembris 1800."

6) Bijdragen, Deel III, bladz. 385.

Van zijne goedhartigheid vernamen wij dit, dat hij een uit Frankrijk gevlugt oud en gebrekkig priester van vlaamsche herkomst, Dieudonné Korsten genaamd, die beroofd en van alles ontdaan met scheepsgelegenheid te Maassluis aangekomen en door bloedverwanten des pastoors hem aanbevolen was, anderhalf jaar in zijne pastorie te Oud-Ade herbergde. [1])

Onder drieërlei opzigt was, zooals we zullen aanstippen, de pastorele werkzaamheid van Nicolaus de Jongh gelukkig en gezegend.

Over een aanzienlijke schenking van vast goed aan de armen, de herkomst eener fundatie van zielmissen aanwijzende, en van zekere nieuwsgierigheid des pastoors, welker verdienste is, deze fundatie uit de dooden te hebben opgewekt, behooren we in de eerste plaats te verhalen. Als groot weldoener der gemeente wordt aangemerkt de landman Cornelis Warmerdam, overleden omstreeks de helft der vorige eeuw. Zooveel echter in den tekst der betrekkelijke „codicillaire dispositie" vervat is, is daaruit wel ten behoeve van genoemden C. W. eene fundatie van H. Diensten voortgevloeid, maar de eigenlijke weldoener (der armen) is Jan Davidz. van Harwegen, die met zijne erfstelling tevens een pligt van erkentelijkheid jegens zijn eigen weldoener vervulde. Op zekeren dag ontving pastoor de Jongh twee leden van het gemeen armbestuur bij zich, die hem een „douceur" van *f* 10.– overhandigden. Op de vraag van waar dat kwam, antwoordden zij, dat ze dat alle jaren kwamen doen, al bij de vroegere pastoors, dat ze indertijd wat hadden gekregen, daar de pastoor *f* 10.– van hebben moest. De

1) Deze mededeeling van een hoogbejaarde, die den pastoor en zijn gast gekend had, zagen we later hierdoor bevestigd, dat „Rdus Dnus Korsten" den 16 Oct. 1803 als getuige bij een huwelijk optrad (Trouwboek).

mannen spraken waarheid, alle jaren sedert 1781 staat in hun boek „aan den pastoor voor een douceur" *f* 10.– opgeteekend. Maar tevens niets duidelijker voor ons, daar elk jaar een armmeester zijne plaats voor een ander ruimde en die post zoowat de heele gemeente rondging, niets duidelijker, dan dat de „aanwezende" armmeesters geen naderen uitleg wisten te geven. Het volgende jaar hetzelfde bezoek, dezelfde „douceur", dezelfde vraag van waar zooveel goedheid. Beter beslagen antwoordden zij nu: dat kwam van de woning, en dat er een papier van in de kist moest leggen daar het op stond dat zij van de „revenuen" *f* 10 – aan den pastoor moesten geven.

Waarop pastoor de Jongh verzocht of hij dat papier eens zou mogen inzien. Daarin las hij:

„Geminuteerd op een segel van
Drie Guldens.

Op heeden den vierden Februarij 1772 compareerde voor mij Henricus Hollingerus van Lansbergen, openbaar Notaris bij d'Edele (Hove) van Holland geadmitteerd, binnen Alckemaede residerende, ende voor de nagenoemde getuigen Jan Davidse van Harweegen; woonende aan de Rijpwetering, onder dese Heerlykheid, zijnde bekwaam om van sijne goederen te kunnen beveelen.

Dewelke verklaarde te vernietigen alle voorgaande codicillen. . . .

En op nieuw ter dispositie komende, bij forme van codicille, van eenige zijner tydelijke natelate goederen, soo verklaarde hij Testateur tot zijne eenige en algeheele Erfgenaam te noemen en te stellen de gemeene armen van de rijpwetering, en dat namelijk: Zijn testateurs woninge en landerijen gelegen in de Hartogs polder groot 23 morgen, hem bij testamente aangekomen van Cornelis Warmerdam, bij (door) hem testateur met er dood te

ontruimen en na te laten met volkomen regt van erfstellinge.

Onder dese conditie nogtans dat deselve armen sal gehouden zijn jaarlyks aan de Pastoor in der tyd van de Rijpwetering voor te doenen diensten ter gedagtenisse van deselve Cornelis Warmerdam te voldoen en te betalen de somma van Tien Guldens, te verschijnen op de dag van zijn testateurs overlijden, deselve Pastoor in der tyd daar inne institueerende bij dese.

Sluitende hij Testateur uit zijne boedel....

Stellende hij Testateur tot Executeurs van dese zijne codicille, en tot administrateurs van de voorsz. wooning en landerijen de respective armversorgers der gemeene armen aan de Rijpwetering in der tijd, gevende aan deselve sodanige ampele last, magt en authoriteit, als aan eenige Executeurs en administrateurs naar regten kan en mag gegeven worden, en speciaal met magt om de voorsz. wooninge en landerijen te regeeren en te administreeren, *sonder deselve ooit ofte ooit te mogen veralieneeren of verkoopen, maar dat deselve altijd als een stuk vast goed aan deselve armen sal moeten verblijven*, de huurpenninge daarvan te ontfangen en *uit deselve Interessen eerst en vooral te voldoen aan zijne voorsz. wille nopens de jaarlykse uitkeeringe aan de Pastoor van de Rijpwetering*, en d'overige Interessen te besteden ten nutte en welsijn der voorsz. armen, en verder alles te doen en verrigten dat tot liquiditeit van sijne nalatenschap zal worden vereist en nodig zijn en tot de verdere administratie sal worden gerequireerd.

Edog indien het mogte komen te gebeuren dat de voorsz. Hartogs polder 't eenigertyd tot veenderije soude moge komen....

Alle 't geene voorsz. staat verklaard de Testateur te zyn deszelfs uiterste wille, begeerende dat het sal worden

nagekoomen als codicil, soo als sulx best na regten sal kunnen en mogen bestaan.

Aldus gedaan en gepasseerd aan de Rijpwetering ter presensie van Albert van der Bon en Jan van Greuningen als getuigen.

De minute deses is behoorlijk geteekend.

Quod attestor
H. HOLLINGERUS VAN LANSBERGEN
1772. Notaris."

De woning met drie en twintig morgen lands kwam aan de armen in 1781, voor collateraal werd betaald *f* 94 : 7. Ter buitenzijde van het notarieel Afschrift der erfstelling, bij het armbestuur in de kist, staat met de hand van Gerrit Klaverweiden geschreven: „horende aan de pastorie van Ouda en Reijpwetering om daar den inhoud te kunnen zien. *f* 10 's jaars aan de Pastoor in der teijdt voor goddelijke diensten ter gedagtenis van Cornelis Warmerdam", maar op dat „horende" was geen bezorging gevolgd, zooals blijkt, de pastoors waren dus onkundig.

Na twintig jaren alzoo werd nu voor het eerst ontdekt, dat hetgeen als „douceur" gebragt en ontvangen was, een „eeuwigdurende" fundatie gold van H. Missen. Maar den armmeesters, nu beter ingelicht, sloeg hierom vooral de schrik om het hart, daar zij in 1792, tegen het verbod in, elf morgen land van de woning verkocht hadden. Zij gaven hunne verslagenheid lucht in:

„Heijl en Broederschap

daar der uijt onagzaamheyd een abuijs heeft plaats gehad in het nazien van het codicil van de making van de woning en landereye door Jan davisze Harwegen aan de gemene armen van Reijpwetering door de in die teijd regerende armmeesters die maar eenvoudig hebbe be-

grepen dat de woning met zyn landereije reëel aan den armen was gemaakt om daar mede te doen en handelen als ten meesten voordeele van den armen koste strekken, verhuure verkoopen transporteeren, de penninge te besteden obligaties daarvoor aankopen, in tijd van noot weder te verkoopen twelk ook is geschied door de menigvuldige armen voortvloei(en)de door de duurten van levensmiddele ziektens sterfgevallen en andere bezoekingen van de hand Gods.

Waar op dat in 't jaar 1802 door de Eerwaarde Heer Nicolaas de Jong ontdekt is door het vragen aan armmeesters waar uijt dat ontstond die jaarlykse 10 gulden. armmeesters hebbe geantwoord dat er een papier in de kist lag daar het in moest staan, doen heeft dien E. W. heer gevraagt om dat eens te mogen zien. door dat nazien is het ontdekt dat het een codicil was 'twelk al meer als 20 jaaren in de kist had gelegen zonder na te zien. zij hadde het maar van overlevering van den eenen armmeester aan den anderen die zeijde die woning met zijn landereijen hoord aan den armen daar geven wij 's jaarlyks 10 gulden van aan den pastoor. zoo dater in die teyd door de regerende armmeesters die het codicil in handen hebbe gekregen een groote mislag begaan is. Om dat nu op de beste en minnelykste weg uijt de weg te nemen"....

Wat in deze zaak verder gedaan werd, komt op het volgende neer. Municipaliteit en armmeesters maakten bij wijs van inventaris een lang verslag voor de burgerij op over gevoerd beheer van goederen en gelden. Zij bepaalden maar niet te onderzoeken (!) wie in den tijd dat het land verkocht is armmeesters waren, maar het gebeurde eenvoudig als een abuis aan te zien, daar armmeesters zich niet hebben willen bevoordeelen. En den 10 Januari 1803 verkochten zij de woning met de over-

gebleven twaalf morgen. Die laatste handelwijze was thans geen tweede overtreding, daar de Hertogspolder nu ook in verveening gekomen was en Harwegen in dat geval het verkoopen van de woning had toegestaan, als dat na gemeen overleg met de burgerij noodig of voor de armen het meest voordeelig bleek te zijn. De boerenhofstede, waarvan we dit alles lazen, is thans het eigendom van den bewoner Simon van Egmond Hz.

Voor het geestelijk welzijn zijner gemeente, ten einde namelijk de aangegroeide bevolking plaats in Gods huis te bezorgen, ondernam pastoor de Jongh de vergrooting van de kerk aan den zuidkant, ter plaatse van het orgel. Waarschijnlijk werden er toen de galerijen in gebragt, zekerlijk niet de spitsboogramen, daar nog levenden de vierkante hebben gekend. Vrij lijvige rekeningen van verschillende werkbazen, ook twee voor het stellen en versieren van het orgel wijzen uit, dat deze vergrooting over de jaren 1803 en 1804 geschiedde.

Ten derde heeft pastoor de Jongh wijze, nuttige maatregelen van inwendig bestuur getroffen. We houden ons namelijk maar aan de gewoonte, om wat voor een kerkgemeente nuttigs ondernomen en volvoerd wordt op naam des pastoors te stellen. Onze tegenwoordige reglementen geven er het regt toe. Maar in den republikeinschen tijd waren de verhoudingen tusschen den herder en zijne kerk, kerkmeesters en gemeente zóóveel anders dan nu, dat eerstgenoemde op huishoudelijk en admistratief gebied veelal weinig of geen, althans geen afdoende stem in kerkzaken had. Tegenover de Landsregeering, ja, werd niemand dan de pastoor aangezien als de man, met de volle verantwoordelijkheid van alles beladen, als er te schrijven en te wrijven viel, was hij de paal; doch overigens? De kerkmeesters — en zij drukten op het woord *meester* — werden door den al of niet katholieken

toparch, den heer der heerlijkheid benoemd en traden op, nadat de pastoor hunne benoeming van den preekstoel afgekondigd en bailluw of schout hun naam en waardigheid door den „piekman" aangeplakt had. Een *specimen* troffen we hier aan, nog uit het jaar 1838, toen pastoor van der Valk aflas:

Wij Jonkheer Jacob Eduard de Meij, Vryheer van Alkemade &c. &c. &c.

Gezien hebbende de Nominatie van Kerkmeesteren der Roomsch Catholijke Gemeente van de Oud ade en Rijpwetering binnen onze Heerlijkheid Alkemade aan Ons gepresenteerd.

Hebben daaruit geeligeerd en aangesteld, gelijk Wij Eligeren en aanstellen bij dezen de persoon van Jan Castelijn.

Verzoekende den Weleerwaarden Heer Priester en Pastoor derzelve Gemeente hiervan ter eerster bekwamer gelegenheid aan de gemeente kennis te geven; Lastende en bevelende een ieder dien zulks zoude mogen aangaan de bovengenoemde persoon als zoodanig te erkennen en den inhoud dezes effect te doen sorteeren.

Gedaan en geteekend binnen Rotterdam den 12 Jannarij 1838. J. E. de Meij van Alkemade.

Wat de maatregelen of bepalingen van kerk-huishoudelijken aard, waarop we boven doelden, aangaat, pastoor Nicolaus de Jongh behoorde niet tot hen, die er het plan van ontworpen hadden, maar hij had de eer lid te zijn eener Commissie van goedkeuring door de gemeente benoemd, het laatst van de leden den genomen *modus vivendi* te mogen onderteekenen, met en benevens de goedheid er zich stipt naar te gedragen.

Dat kerk-reglement, van 1803, 44 artikelen groot,

„waardoor in het vervolg van teijden geweerd word alle twist en oneenigheijd, dikwijls ontstaande uijt willekeurige handelweijze hetzij van pastoor hetzij van Kerkmeesteren hetzij van eenige onderhorige aan deze gemeente", na in Artt. 1–16 over de kerkmeesters, Artt. 17–28 van de kosteres te hebben gehandeld, houdt vervolgens in, wanneer de pastoor zal moeten kerken aan de Rijpwetering. Niets was gewenschter in een ver uitgespreide gemeente dan orde en regel op dat punt. Al zullen de vroegere pastoors ongetwijfeld met de behoeften hunner gemeentenaren zijn te rade gegaan, zij hadden in hunne magt ook op hun gemak te letten en naar „willekeur" te doen. En daar de katholieke bevolking aan de Rijpwetering meer dan die aan de Oude Ade in de laatste jaren was toegenomen en de kerk nu vergroot werd, nu mogt het grootere deel der gemeente met alle reden verlangen, dat ook in het grootere bedehuis meer dan vroeger godsdienstoefening gehouden werd. Eindelijk, daar de pastoor, dien zij gekregen hadden, een meegaand mensch was, durfden ze het ook verwachten. Van daar:

„Art. 36. de dagen op welken de pastoor in den tyd dezer gemeente verpligt is de Godsdienstverrigtinge naar vereijsing te doen op de Rypwetering zyn de navolgende. alle Zondage, alle geviert wordende en alle Feestdagen op welke de gelovige verpligt zijn mis te hooren; buijten deze nog Aschdag donderdag vrijdag en saturdag voor Paasschen den derden paaschdag den derden pinxterdag Alderzielendag en Alderkinderdag."

„Art. 37. zoo den pastoor in den tyd zig verpligt op woensdag off donderdag in alle weeken op welke er buyten de zondag geen kerkdag valt, op de Rijpwetering een dienst te komen doen, zal de Gemeente den pastoor daar voor geven een zomma van vijftig gulden."

„Art. 38. den pastoor in den teijd zal verpligt zijn

biegt te hooren op de Rijpwetering den eersten en tweeden paasdag en den eersten en tweden pinxterdag naar de Vespers tot vijff uren toe, op Alderheijligendag en den eersten en tweden Kersdag van naar de vespers tot vier uuren en niet later."

Het stuk is onderteekend, regts door de „Commissie door wien dit plan is voorgedragen Gerrit Claverweiden Simon Poeltuijn Nicolaas de Vlieger Jan Schakenbosch"; links door de „Commissie door de gemeente benoemt op den 5 Februarij 1804 Gerrit Melman Jan Melman Pelt Hillenaar Cornelis Claverweiden Pastoor Nicolaus de Jongh"; midden-onder, voor beslag, door „Kerkmeesteren Jacop Lubben Jan Korn^{s}. van Egmond Cornelis Borst Cornelis van der Meer." Daaronder staat: „Bekragtigt uijt naam der geestelijke overheijd Bernardus Ocke Leijden 8 Februarij 1804."

Een blijk hoe de goede lieden den goedigen pastoor genegen waren is, dat in 1803 „de (bouwmans)woning op Ouda (vlak) naast de Pastorie hebben gekoft Willem Klaverweide Pieter Melman Hendrik Hensterman Gerrit Klaverweiden, om reden dat de pastoor of het huijs niet zouwde benadeelt werden. Naderhand heeft Pieter Melman zijn 1/4 porsie aan de kerk geschonken voor een legaat."

Op twee vormprentjes van gemeentenaren lazen we, dat zij in 1805, de een (N. Ws. v. G.) „op vrijdag 2 Augustus in de kerk van Mompeer op de Haarlemstraad tot Leijden", de ander (V. K.) „op woensdag den 7 Augustus in de kerk tot Sassenheim" het H. Sakrament des Vormsels ontvangen hebben van „den Hoogwaardigen Heer Joannes Baptista Robertus Baron van Velde en Melroij, voorheen Bisschop van Roermonde, thans van het Bataafs Republiek, Primaat van Gelderland &c. &c. &c." Zij waren toen kinderen van tien en negen jaar.

Pastoor Nicolaus de Jongh verliet in 1807 even vóór

Hoog Lieve Vrouw deze statie. Bij zijn sterven nog herdacht hij haar, schonk aan de armen de som van *f* 150.– onbezwaard, aan de kerk *f* 150.– met last van één H. Dienst (jaargetijde) elk der vijf eerstvolgende jaren. „Zalig zijn de vreedzamen, want zij zullen Gods-kinderen worden genoemd" heeft zijn bidprentje.

12. VINCENTIUS MARTINUS VAN DER VALK.
A° 1807–1844.

Deze eerbiedwaardige priester was de hoogwelgeboren zoon, tevens het eenig kind van den edelman Petrus van der Valk, pluimgraaf en jagtmeester des stadhouders prins Willem V, en van vrouwe Clasina Geertrudis Heijnsbroek. Hun te 's Gravenhage den 13 Maart 1772 geschonken, werd hij door den pastoor der stad, Bernardus Cleij, ter kerke in de Oude Molstraat gedoopt. De naam Vincent was het eerste geschenk, hem door zijn peetoom toegedacht, deze was de eerw. heer Vincentius Nerinx, pastoor te Stompwijk, meter zijne moei Anna Maria Heijnsbroek. [1]) Ook de familie Schiefbaan, eervoller gedachtenis, behoorde tot zijn naaste bloedverwanten.

Door de woelingen der tegenstadhouderlijke partij (staatsgezinden of patriotten), die, van lieverlede stouter, teekenen van trouw en gehechtheid aan Oranje als oproer en hoogverraad uitkreten, zagen de ouders van jonkheer Vincent zich genoodzaakt Holland te ruimen; zij trokken naar Brabant en legden hun kind te Turnhout school. Na korter of langer keerden ze met hun schat, dierbaarder dan adeldom en verloren ambtsbetrekking, naar Hol-

---

1) Van de doopboeken, hetwelk getiteld is (en alphabetiesch register heeft): „Liber continens nomina Infantum Baptizatorum in Ecclesia Pastorali Romano-Catholica Hagae-Comitum a die 4ª Junii anno 1770 usque ad 22 Junii 1785" aan den Burgerlijken Stand aldaar.

land terug en werden nu ingezetenen der stad Leiden, waar Vincent den 29 Juni 1785 zijn eerste H. Communie bij past. Bouman deed. Voorts studeerde hij te Leuven, dáár stichtte de talentvolle jongeling door zijn ascetische gestrengheid en devotie voor Maria-van-Kevelaer „zijn toeverlaat" tot aan den dag zijner priesterwijding in September 1796.

De aartspriester Ten Hulscher nam en hield al den tijd den eerw. van der Valk tot zijn eigen kapelaan in „Geloof, Hoop en Liefde" (St. Catharina) op de Boommarkt te Amsterdam; de later vermaarde amsterdamsche pastoor Gerardus van der Lugt is er Valk's collega geweest. Genoeg zegt het van de uitmuntende hoedanigheden des jongen priesters, dat zijn pastoor-amplissimus hem voor een leerstoel wilde *in petto* houden en, nu zijn kapelaansjaren voltooid waren, aanvankelijk belasten met de bediening in de gasthuizen; maar van der Valk wist uit ouderliefde den aartspriester anders te doen beschikken, zoodat hij nu, den 1 November 1802, benoemd werd tot opvolger van A. F. van den IJver, eersten pastoor der in 1797 opgerigte statie te Hazerswoude [1]), en daar, wat hij gehoopt had eenmaal te kunnen doen, zijn beroofde ouders tot zich nam. [2])

In Augustus van 1807, vóór het hoogfeest van Maria-Hemelvaart, ontving de gemeente „Oud-Aa en Rijpwetering", destijds bijna 800 communicanten groot, hem tot

---

1) „Die 1 Novembris 1802 R. D. Vincentius Martinus van der Valk constitutus est Pastor Missionarius in hac statione [Hazerswoude] loco R. D. Antonii Francisci van den IJver, qui missus fuit ut Pastor in Soetermeer" (*Status Missionis*).

2) Van wege de ervaring zijner betrekkingen zat afkeer van al wat patriot was of volksoppermagt voorstond hem zóó in het bloed, dat hij, pastoor te Oud-Ade en op bezoek zijnde bij den heer B., deftigen gemeentenaar ter hofstede Zijleind, na dusdanig gesprek opstond, zeggende: Mijnheer B., met dit glas drinken wij onze vriendschap af.

haar herder. Even noode als de eenvoudige, ingekeerde priester in zijne verplaatsing van Hazerswoude had toegestemd, even standvastig bleef zijn verlangen, de nu betrokken gemeente slechts met den dood te verlaten, wat hij gemeenlijk met aardige toespeling op den naam des polders, waar het pastoorshuis staat, zóó te kennen gaf: „Ik woon in den Blijverpolder." Niet tot zijn dood, maar toch tot Augustus 1844 is hij gebleven, toen hij, zegt *De Godsdienstvriend*, „om hooge jaren en ziekelijkheid de heilige bediening nedergelegd en zijn emeritaat bekomen" heeft. Te Leiden, op de Heeregracht, nam de oude man, wiens zieke beenen reeds 20 jaren met zijn gezond hoofd in tegenspraak waren, zijne rust. Hij vierde dáár het gouden priester-jubilé aan het altaar van zijn bidkamertje en na bij zijn verscheiden de laatste H. Sakramenten van den pater-carmeliet Dodel, past. aan het Utrechtsche Veer, te hebben ontvangen, ontsliep Vincentius Martinus van der Valk den 2 December 1847, in den ouderdom van 75 jaren en 9 maanden. Bij zijn afscheid aan de gemeente en den velen Lagelanders, die hem kwamen bezoeken, had hij beloofd, dat zij hem allen zouden terug zien, willende hij volstrekt begraven worden in het midden zijner kinderen, wier geestelijk heil hij 37 jaren lang verzorgd had. Den 7 December werd daarom zijn stoffelijk overschot in het gewijde kerkhof van Oud-Ade ter aarde besteld, nadat alle gemeentenaren aan de geopende kist vurige gebeden voor den oud-herder hadden gestort.

Handelingen, die van zich doen spreken, zoogenaamde belangrijke werken zijn er uit v. d. Valk's pastoorschap van het begin tot het einde toe niet te melden: de leegte kan worden aangevuld met het beeld des mans, zooals dat nog heden in volle gestalte, ook met zijn vlekjes, den bejaarden voor oogen staat. Hij was in volle

waarheid een man van versterving en gebed. Zijn eenvoud kon de nieuwe wijze van kamer-verwarming en stoffeering wel in de huizen der grooten naar de wereld, maar niet in een priesterwoning goed vinden. Nimmer, zelfs niet in hoogen ouderdom, heeft hij een veertigdaagsche Vaste doorgebragt, dan onder volstrekte derving van vleeschspijzen, visch en zuivel, tenzij op de zondagen. Den brevier bad hij altoos op vastgestelde, dezelfde uren, nooit anders dan knielende, en onderbrak, daarmee bezig zijnde, voor niemand, wien ook, tenzij de boodschap een ziekebediening betrof. Dat laatste maakte soms ontevredenen, verstoorde zelfs eens den landdeken Kervel, die met past. de Mol naar hier gevaren was, om „Valk" over de op hem gevallen keus tot provisor van het seminarie te Warmond, in de plaats van den overleden delfschen past. Schluter, te spreken, maar zonder Valk te spreken vertrok. [1]) Elken dag, bij voorkeur in het schemer-avonduur ging hij ter „beêvaart naar 't stalletje van Bethlehem", zijne devotie doen bij een groot paneel van Pieter de Grebber, voorstellende de Geboorte en Aanbidding der herders. Hij preekte dikwijls maar kort, nooit meer dan hij geschreven had, met voorliefde verklaringen der geloofsleer, zakelijk en warm. Zijn meeste tijd werd ingenomen door het catechetiesch onderrigt aan de kinderen, door klopje afgeleverd. Van dezen eischte hij veel. Van de hoogste noodzakelijkheid was het, dat de katholieken in ons vaderland niet slechts het roomsche geloof beleden, maar dat zij ook rekenschap van hun geloof konden geven; van daar nam hij geen kinderen tot de eerste H. Communie aan, die in gebreke bleven

1) Een grappig tooneeltje, waartoe de schalke buurman van Sassenheim het zijne toebragt, speelde op dien achtermiddag ter pastorie. Ons *Memoriale Parochiae* heeft het, doch we dienen het in de Bijdragen, die niet zijn om te vermaken, achterwege te laten.

de hoofdwaarheden met teksten uit de H. Schrift te bewijzen. Men had het diepst ontzag voor zijne waarschuwingen in het belang der goede zeden; een boer zond bijv. op aanmaning des pastoors zijn knecht of meid even gehoorzaam weg, als een kind op herinnering van moeder vóór en na het eten bidt; en had er een vergrijp tegen de zeden in zijne gemeente plaats gehad, dan berispte hij daarover niet in het openbaar, maar deed letterlijk als in Joël II, 17 staat, hij *weende* over de zonden zijns volks. Een punt van altoosdurend onderzoek was, of het gemeenschappelijk avondgebed wel stipt in de gezinnen onderhouden werd. De gemeentenaren waren zóó vroeg op, en velen moesten zóó langen weg naar de kerk afleggen, dat niemand hunner, Hoogtijd hebbende gehouden, huiswaarts gaan mogt, dan na eerst in de kamer onder de kapel zich aan brood met koffij te hebben ontnuchterd, al waren er, als op de hooge feestdagen, nog zoo veel. Hij stierf arm. Een niet aanzienlijke erfenis, onverwacht in het laatst zijns levens aangekomen, verheugde hem zeer, toen hij, deze als eene tegemoetkoming aan neef Schiefbaan overhandigend, daarvoor een jaargeld aan zijn oude, trouwe dienstmaagd bedingen mogt. Het altaargerief uit zijne huiskapel schonk hij aan het seminarie te Warmond. De familie Nieuwland uit den lakenwinkel hoek Kalverstraat–Dam, waar v. d. V. een halve eeuw geleden door zijn medekapelaan v. d. Lugt was „geintroduceerd", hare bijzondere hoogachting van den voorbeeldigen priester hebbende behouden, maakte eene fundatie voor zijne ziel bij vriend v. d. Lugt in „Geloof, Hoop en Liefde."

Naar de mededeelingen van den WelEd. heer Mr. J. C. Schiefbaan te 's Gravenhage, van de gemeentenaren alhier, inzonderheid zijner nog levende huisgenoote tot den dood werd deze levensschets van pastoor Vincentius Martinus van der Valk geteekend.

Afgezien van iets *singuliers* in een en ander zijner pastorele praktijken, zijn wij hem de hulde ook van onzen dank schuldig voor den vasten vorm, dien hij aan sommige uitingen des katholieken levens in deze gemeente gegeven heeft.

We namen ons vóór, in de Bijdragen over de ontslapen voorgangers te schrijven; de taak is ten einde; eenige bijvoegsels, belangrijk genoeg om niet achterwege te blijven, volgen met de Kapelaanslijst.

BIJVOEGSELS

AANGAANDE DE HISTORIE DER STATIE OUD-ADE C. A.

ANTONIUS VAN DER PLAAT.

A° 1630. Pastoor J. J. Burgmeijer zegt het zonder vraagteeken, dat de statie Oud Ade in 1630 is opgerigt. „Het zij ons hier geoorloofd (zoo schrijft hij in de voorrede van het R. K. Jaarboek 1849) te herhalen, wat wij in onzen jaargang van 1847 gezegd hebben, dat de jaargetallen der oprigting van de statiën der Hollandsche Zending door ons zijn opgegeven, voor zoo verre die ons naauwkeurig bekend waren, terwijl een vraagteeken achter een jaargetal aanwijst, dat wij het juiste jaar wel niet kenden, maar dat het toch een der volgende negen moet geweest zijn."

In de Bijdragen nu, Deel VII, bladz. 348 *noot*, wordt een gezegde van Ger. van Moock, secretaris van Ph. Rovenius, meegedeeld, t. w. „dat hij den 26 Augustus 1639 pastoors-brieven voor Antonius van der Plaat geschreven heeft" [1]); waaruit dan de eerw. pater A. van Lommel, S. J.

---

1) „Vigesima sexta Augusti (A° 1639) scripsi litteras pastoratus parochialis ecclesiae in Rynsaterwoude pro D° Antonio van de Plaet Leydensi S. Th.

laat volgen, dat „het jaar 1630, doorgaans als stichtingsjaar der statie Oud-Ade c. a. aangegeven, behoort veranderd te worden in 1639."

De eerw. pater houde ten goede, dat ik dit zijn gevoelen niet deel; de aanteekening van secretaris Moock ontbreekt alle kracht om het te staven. Want 1° Er wordt daarin niet over het oprigten van eene statie of, anders gezegd, over de eerste komst of eerste vestiging eens priesters gesproken. Als we niet meer lezen dan er staat, dan vernemen we alleen, hoe Moock (in zijn *Agenda-Acta*) als gedaan secretarie-werk opteekende, dat hij den zooveelsten van die maand en dat jaar voor Antonius van der Plaat een officieelen pastoorsbrief geschreven heeft. En dat deed hij toevallig ten behoeve van een sedert jaren in Alkemade aanwezigen, met twee, drie medehelpers werkenden en door den arbeid aldaar reeds half geknakten priester. 2° We kunnen uit de mededeeling des secretaris misschien iets bespeuren van de poging, om het uitgestrekt gebied van Antonius v. d. Plaat in onderscheiden pastoraten te splitsen en den voorrang aan Rhijnsaterwoude, dat vroeger kerkdorp was, toe te kennen; daarover deelden wij mede, dat werkelijk die splitsing tijdens v. d. Plaat is geschied, en dat hij niet het oostelijk gedeelte zijns gebieds (Rhynsaterwoude enz.) maar het westelijk gedeelte (Oud-Ade c. a.) voor zich behouden heeft. Doch kennelijk werd dat *briefschrijven nu* uitgelokt door de ophanden zijnde reis van past. v. d. Plaat naar het buitenland, tot herstel zijner gezondheid, welke, zooals we meldden, onder het bedienen van tallooze pestzieken in Alkemade ten jare 1635 veel geleden had.

Lic. Ultrajectensis diocesis presbytero. Simulque ipsi committimus deservituram in Homade Laymuijden Woubrugge cum appendicibus illorum locorum et quidquid sub Alckemade et Jacobswou continetur."

Met den brief kon hij in den vreemde zijn hoedanigheid bewijzen. Immers laat de secretaris volgen, dat hij een paar dagen daarna, „den eersten September (1639) aanbevelingsbrieven geschreven heeft voor past. Ant. v. d. Plaat, zullende deze naar Frankrijk gaan tot herstel zijner gezondheid." [1]) 3° Wat de naaste aanleiding tot het *schrijven nu* geweest zij, dit is wel op het oog te houden, dat uit een officieëlen aanstellingsbrief van die vroege dagen, bij gebrek van andere bescheiden, niet met zekerheid tot den tijd van de komst des priesters of van de oprigting eener statie kan worden besloten. Daar zijn feiten, dat de eerste Apostolische Vicarissen, tot J. van Neercassel ingesloten toe, hunne priesters mondeling naar zekere plaatsen afzonden. Zulke zending was daarenboven niet zelden een proefstuk. Er konden tegen vaste vestiging des gezonden priesters moeilijkheden oprijzen, hetzij uit afwezigheid van middelen van bestaan, of uit het verzet van magnaat en magistraat, of eindelijk van den kant van regulieren, die alreeds een en andere wandeling naar zoodanige plaats gemaakt hadden en haar nu misschien als *hunne* statie zouden beschouwen. Het schrijven en ontvangen van *Litterae pastorales* werd soms later door een bijzondere aanleiding uitgelokt; en hieraan ontleenden deze veelal een belangrijke waarde, daar al de vlekken en buurtschappen eener landelijke statie er in stonden uitgedrukt. Zie bijv. den aanstellingsbrief van Fr. v. d. Lisse.

Voor voldoende inlichting omtrent dit N° 3 behoeven we slechts naar de Kethel te gaan en naar onze goede kennis Adrianus van Wijck te vragen. Deze werd in 1665 door den Ap. Vicaris J. van Neercassel als pastoor naar

---

1) „Primo Sept. (1639) scripsi litteras commendatitias pro mg° Antonio van de Plaet, ituro in Franciam ob sanitatem recuperandam."

de Kethel gezonden, „op denzelfden dag mijner priesterwijding, alleen niet op hetzelfde uur", zegt hij in zijn *Responsio bipartita.* Ofschoon v. Wijck daar opvolger van een vertrekkend pastoor werd, had hij nogtans geene *brieven.* Na verloop van eenige jaren voelt hij dat gemis, bijzonderlijk sedert het jaar 1681, toen zijn buurman van Vlaardingen, Karel de Bont, zijn (v. Wijck's) koren onder de Souteveen begon af te maaien; welke buurtschap nogtans zoo blijkbaar tot de jurisdictie van de Kethel behoorde, dat past. v. Wijck den armen Vlaardingers, die de stad uit moesten om roomsch te blijven, persoonlijk verlof en gelegenheid gegeven had, om op Souteveen te kerken. Adrianus van Wijck zag in, dat het aangelegd vuurtje van jansenisterei, waarvan Karel de Bont een stokebrand bleek te zijn, feller zou gaan blaken, en het diensvolgens zijn pligt was, allereerst zijn eigen schapen uit de handen van de Bont te houden. Eens had hij den Ap Vicaris over gevoelens en handelwijze van zijn buurman durven klagen; en, hoewel in het antwoord, den 11 April 1681 ontvangen, stond, dat het des Vicaris voornemen niet was, Kethel uit de Souteveen te sluiten, was overigens datzelfde schrijven van zoodanigen inhoud, dat v. Wijck met reden vreesde, het zonder zwart op wit tegen zijn buurman niet te zullen uithouden; hij bespeurde maar al te wel, dat de Bont een gunsteling des Bisschops was. Pastoor van Wijck rigt daarom een eerbiedigen smeekbrief aan Mgr. van Neercassel, die hem zelf priester gewijd en naar de Kethel en aanhoorigheden gezonden had, om *Litterae patentes*, wijzende op de vele en onaangename geschillen, die misschien op het punt van jurisdictie tusschen Vlaardingen en Kethel zouden kunnen ontstaan En, om kort te gaan, hij ontving ze; en dat wel onder dagteekening van 4 November 1681. Zoodat Adrianus van Wijck sedert 1665 pastoor

in de daad en in het laatst van 1681 pastoor *op papier* werd. [1]) Als we nu op de dagrol van secretaris Pesser van Velzen eens vonden: „Den 4 Nov. 1681 heb ik pastoorsbrieven geschreven voor R. D. Adrianus van Wijck"?... Dit ééne voorbeeld is zeker wel voldoende om aan te toonen, dat *brief* en *statie* of „*pastoor*" niet volkomen tot elkander staan, als *twaalf uur* en *middag*.

A° 1637. De Ap. Vicaris Ph. Rovenius dient het H. Sakrament des Vormsels toe aan de geloovigen onder het gebied van past. van der Plaat. In de *Descripsio Status Religionis Catholicae in Hollandia* van 1638, door Jac. de la Torre, Abraham van Brienen en Nicolaas Heijnot gemaakt en aan de Propagande overhandigd, lezen we: „Tegenwoordig heeft dat lastig en kostbaar uitloopen van

---

1) „Interim monstro Jansenismi per Hollandiam in publicum prodeunte, ac Dno van Wijck a fucato ejus veneno sibi suoque commisso gregi prudenter metuente, is, pro declinanda quacumque possibili controversia cautissimum esse duxit pro collata sibi jurisdictione a Castoriensi litteras patentes petere, quas 1681 obtinuit, quarum tenor ex sequenti patet copia: „Joannes Dei et Apostolicae Sedis gratia Episcopus Castoriensis ac per Foederatum Belgium Vicarius Apostolicus omnibus et singulis [has] patentes visuris salutem. Notum facimus et attestamur quod Nos post discessum R. D. Isaci Pynaker constituerimus R. D. Adrianum van Wijck Parochum in de Ketel et Souteveen, necnon Missionarium in Vlaerdinger Ambacht, quodque ei simul omnem potestatem contulerimus, quod [quae] de jure et laudabili consuetudine Parochis et Missionariis competit, ut ea instructus ibidem Parochum et Missionarium agere ejusdemque munia rite obire possit. In quorum fidem hasce nostra manu atque sigillo munitas dedimus 4 Novbris 1681. Joës Eps. Castoriensis V. A. De mandato Rmi Dni praefati A. Pesser Secrs."" Getrokken uit een Handschrift: *Reverendissime ac Illustrissime Domine. Praetensa exhibitio*, zijnde Copie van het Vertoog door Theodorus van den Broeck, past. te Kethel, den 25 Mei 1736 bij den Nuntius ingediend over zijn jurisdictie regt op de Souteveen, tegen Cornelis van der Kun, past. te Vlaardingen. De Copie, negen bladzijden folio op hollandsch papier, geschreven, zooals mij gebleken is, door Nicolaas Colijn, past. te Kethel, berust aan het Bisdom.

priesters [naar de dorpen van Rhynland] opgehouden, daar er in verscheidene van die dorpen pastoors resideeren, door wier ijver en volstandigen arbeid dit verkregen is, dat het getal der onkatholieken gemakkelijk, dat der katholieken ternauwernood te achterhalen is. De eerw. heer Antonius van der Plaat bedient met zijn kapelaan Theodorus Tenes vijf van die dorpen, als: Alkemade, Rhijnsaterwoude, Jacobswoude, Hoogmade en Leimuiden. In dat gebied heeft de Ap. Vicaris verleden jaar ongeveer 3000 menschen op één dag gevormd, nadat 14 priesters tegelijk van morgen tot avond bezig waren geweest om de vormelingen biecht te hooren." [1]) Mij dunkt, dat dit verhaal, op den gezegenden arbeid des eersten pastoors van Oud-Ade c. a. wijzend, tevens het gevoelen, hierboven bestreden, krachtig wederlegt.

A° 1643. In de notulen van het Haarlemsch Kapittel van 15 April staat, dat de behandeling van een artikel verdaagd wordt, totdat de Ap. Vicaris zelf in de vergadering zijn zal, „wien dan ook voor te stellen zijn de zaken (*negotia*) van... Hoogmade, Kaag enz." Het is eene teleurstelling, later niets van die „zaken" te vernemen. Wat Hoogmade aangaat, misschien wordt er gedoeld op den toeleg, die plaats tot een zelfstandige statie te maken; althans is dit omstreeks het genoemde jaar gebeurd.

---

1) „Cessant modo molestae et sumptuosae excursiones sacerdotum, eo quod diversis hisce in pagis plures resideant Pastores, quorum opera et continuo labore hoc actum, ut haereticorum numerus facile, Catholicorum vero vix colligi possit. R. D. Antonius van der Plaet S. T. L. cum socio suo R. D. Theodoro Tenes S. T. B. quinque ex praedictis pagis invigilat, ut sunt Alckemade, Rynsaterwonde, Jaepsewoude, Hoochmade et Lemuyden. In hoc districtu anno superiori circa 3000 homines una die confirmavit Vicarius Apostolicus, 14 simul sacerdotibus confirmandorum confessiones a summo mane in seriam usque vesperam excipientibus." — Men vindt de genoemde *Descripsio* in Deel XII van het Arch. v. Utrecht.

A° 1643 en 1644. Het geschrevene over den eersten toestand in onze statie werd niet weinig bevestigd en aangevuld door de *Rapporten*, welke de dienaars des prinsen van Oranje, afgezonden om de godsdienstige zamenkomsten der roomschen te bespieden en uiteen te jagen, over hunne bevinding hebben ingeleverd. Sebastiaan Francken, commissaris van het haagsche Hof, vaart, na van den predikant in de Kaag over de paperij op Ouda te zijn ingelicht, den 5 Augustus 1643 naar hier en vindt aan 't (noord) einde van de Oude Ade allernaast de boerewoning van Jan Pieters de vergaderplaats in den vorm van een schuur „met dubbelde verdieping" ; en heeft „na inspectie bevonden d'selve te wesen geen koeij ofte hoijschuur, maar wel een plaetse met gelderijen, geappropricerd tot het gebruyck van den godsdienst." Bij dezelfde gelegenheid vernamen we, dat „Heer Theunis" t. w. Antonius van der Plaat in Roelofarendsveen twee huizen gebruikt om te kerken; dat nu en dan twee, drie priesters dienst doen; dat de pastoor, zich aldaar ophoudende, gehuisvest en in den kost is bij Maritgen Cornelis voor 100 rijksdaalders 's jaars; eindelijk dat ieder der priesters afzonderlijk is gehuisvest, een en ander zekerlijk naar de wijsheid van Jacob, dat, als Esau de eene menigte overviel, de andere zou behouden blijven. Sebastiaan Francken had in de Kaag ook gehoord, dat er te Oud-Ade op order van drie priesters een nieuw huis of gesticht gemaakt zou zijn, ook staande bij de huizing van Jan Pieters. Doch hij, commissaris, informeerde niet sterk op dat stuk, want, denkend in Roelofarendsveen goede vangst te doen, wilde hij zoo spoedig en stil mogelijk daarheen, eer de Veeners van zijne komst misschien verwittigd werden. Maar nu verschijnt den 24 Juni 1644 het plakkaat van prins Frederik Hendrik, gelastende de sluiting van de vergaderplaatsen der roomschen. De gedienstige

schoutss-ecretaris van Warmond, Jan Bouman, vaart daarom den 5 Juli 1644 naar Oud-Ade en spijkert de beide schuren aan de werf van Jan Pieters met deelen kruis-gewijs over elkander geslagen digt, ofschoon van het laatste, nieuwe gebouw niet bewezen was, dat er ooit godsdienstoefening in gehouden werd. Jan Pieters zelf zegt er in zijn rekest-beklag dit over: „hoedat hij suppliant, wesende een man door Godt almachtich met vele vaste goederen begaeft, die hij selff is bebouwende ende betelende. Waertoe van noode hebbende eene goede en bequame gelegentheyt, soo heeft hij voor sijn selven ende tot sijn eijgen gerieff gebouwd een goet ende bequaem hoijhuijs. Het schijnt, dat eenige qualijck gefundeert synde, gelieft hebben voor te geven, dat het selff huijs gebouwd ende getimmerd soude sijn tot eene kercke, ofte wel omme daer inne door de Roomschgezinden haer exercitien ende vergaderingen te houden; waeruijt gevolcht is dat den baljuw van Warmond hetselffe huijs heeft gedaen toespijkeren, waerdeur den suppliant tot de meeste ongelegentheijt van de werelt is geraeckt, sonderlinge in desen tyd van sijn hoybouw."

In Roelofarendsveen ging het niet op dezelfde wijze toe; de kerkplaats bij Maritgen Cornelis was een naaischool, die bij Willem Engels een schoenmakerswinkel. Daar sloeg dus Bouman andere spijkers, gelastte „dat voornoemde Heer Theunis zich wachten zou eenige vergadering van Papouwen te houden of anders het plakkaat tegen de Papisten en Papen uitgegeven, zonder eenige conniventie zou worden ten uitvoer gelegd; en hij, de Paep, dadelijk uit de heerlijkheid van Alkemade had te vertrekken, zonder ooit daarin terug te komen, onder peijne van als verstoorder van de gemeene rust te worden gestraft." Maritgen Cornelis beloofde de boodschap aan haar „geestelijken Heer" te zullen doen. Ook te

Roelofarendsveen alzoo waren de kooitjes wel te zien, maar de vogels uitgevlogen. [1])

Dat hooihuis, anders „'t nieuw gebouwde huijs op 't noort eijnd van d'Oud Ade", later door Joannes Laval enz. — zie het vroeger geschrevene — gekocht en tot beter woonverblijf voor Ant. v. d. Plaat ingerigt, is als pastorie in gebruik gebleven tot 21 December 1881 en in 1882 afgebroken.

A° 1655. Met de weinig bepaalde gegevens van Bat. Sacra over komen en gaan kon ik het niet verder brengen, dan Ant. v. d. Plaat „omstreeks 1654" aartspriester of deken van Leiden en Rhijnland te laten worden. De Ap. Vicaris Jacobus de la Torre, zelf de man die hem benoemde, deed mij later weten, dat het in 1655 geschiedde; hij schrijft in zijne *Relatio* van 1656: „Ten vorigen jare heb ik tot aartspriester van Leiden en geheel Rhynland, in de plaats van H. P. Velthoen naar Keulen vertrokken, benoemd Antonius van de Plaet S. Th. Lic., kanunnik van O. L. Vrouw ter Trappen van Mainz, met groote vrucht werkzaam in de heerlijkheid Alkemade."

A° 1664. Evenzoo stond ik voor de nauwkeurige tijdsbepaling van Plaetius' verbanning, die een half jaar duurde, in welk verloop zijner afwezigheid hij de leegstaande statie achter Klarenburg in Utrecht waarnam. Mijne som gaf als uitkomst: 1664 en 6 maanden. In de Bijdragen, Deel VII, bladz. 330–332, wordt gezegd, dat de berekening „allezins juist" is en o. a. uit een pastoorslijst dier utrechtsche statie nagewezen, dat Otto Lichtenberg in 1664 aftrad en Cornelis Stakenburg — tusschen welke beiden Ant. v. d. Plaat de statie bediende — er pastoor

1) Zie „*Bouwstoffen*" in Deel VII en VIII van de Bijdragen.

werd op 1 Januari 1665. Gaarne nog zou ik de *Dica*, tegen den banneling uitgevaardigd, lezen.

A° 1678. Het sterfberigt over den „afgeleefden en zeer verdienstigen" priester luidt in het *Necrologium Harlemense:* Ampliss. et R. D. Antonius van de Plaet S. T. L. pastor in Ade, plenus meritis et diebus † 18 Aug. 1678.

FRANCISCUS VAN DER LISSE.

De tijd, waarop Franciscus van der Lisse in Alkemade kwam, waar hij kapelaan en pastoor geweest is, behoort ons nog een oogenblik bezig te houden. Over hem schreef ik: „Eenigen tijd van zijn eerste priesterjaren is hij assistent of kapelaan bij past. v. d. Plaat geweest. Te oordeelen naar de volmaakte overeenkomst van schrijfhand en lettervormen in v. d. Pl.'s doopboekje met het door v. d. L. aangelegd en keurig beschreven register was hij dat in het najaar van 1669. Dit strookt wel niet met v. Heussen's opgaven omtrent v. d. Lisse's verblijf in Zeeland (Hist. Ep. VI, 52), doch v. H. toont t. p. duidelijk, op den regten tijd niet zeker te gaan. Daarna werd hij pastoor over het buitensteedsche van Ter Goes; doch het aanhoudend bezoek van zeeuwsche koortsen noodzaakte hem omstreeks 1671 die landstreek te verlaten. Waar hij de volgende zes, zeven jaren verbleef, is mij onbekend."

Aan deze regels schonk de zeer eerw. deken J. A. Eversteijn, pastoor te Goes, zooveel welwillende aandacht, dat zijn Ew. mij eenige inlichting daarop verstrekte uit een handschrift van pater Claus, past. der stad Goes van 1739 tot 1778, getiteld: *Pastoratus Goesanus.* Deken Eversteijn schreef dd. 23 Januari 1878: „Pater Claus heeft zijne aanteekeningen, zooals hij zelf getuigt, getrokken „uit de Doop- en Dood-registers van de beide

Roomsche gemeentens (Stad- en Land-gemeente), uit oude rekeningen en brieven, uit oude familie-boekken, alsook uit de getuigenisse der oudste luiden van beide de gemeentens, waeronder van 90 jaeren oud, die veele zaeken hebben gezien en bijgewoond en uit den mond hunner voorouders gehoord." Voor de kerkelijke geschiedenis van Goes is hij eene autoriteit. Dat hij minder op de hoogte is van hetgeen den pastoors na hun vertrek naar elders is wedervaren, laat zich misschien hierdoor verklaren èn dat hem dit als vreemd aan het Pastoratus Goesanus minder interesseerde, èn doordat hij dit alleen vernomen had uit den mond van hoogbejaarde lieden, die met de standplaatsen hunner voormalige pastoors later waren bekend geraakt, zonder nogtans den *tempus accepti muneris* te kennen. En nu het woord aan P. Claus:

„Naer de dood van den Eerw. Heer Kempen, Pastor der gemeente van het Land, die ook gelijk de Eerw. Heer Kuijsten in den nagt in stilte is begraeven, is in zijne plaetze opgevolgd de Eerw. Heer Franciscus van der Lisse, die zijn herderlyk ampt heeft begonst den 29 December 1665. Deez is de eerste Herder van het land, waervan de gedoopten en getrouwden in eenen boek aangetekend gevonden worden. Hij heeft de Pastorij van het land bediend 5 jaeren min 20 dagen te weeten tot den 9 December 1670, wanneer hij tot Alkemade is Pastor geworden, zijnde de leering van Jansenius toegedaen."

Voor het gezaghebbend getuigenis van pater Claus wordt „het najaar van 1669" terstond geschrapt. Het inschrijven van vroegere op los blad aangeteekende doopsels in v. d. Pl.'s doopboekje, waarop ik mijne meening grondde, kan even goed later gedaan zijn, waartoe namelijk de open vakken, zooals er *nog* in zijn, de gelegenheid aanboden. v. Heussen heeft alzoo gelijk, dat v. d. L. tot omstreeks 1671 pastoor van het Goessche

Land was. [1]) Maar dat hij op dienzelfden tijd, in het laatst van 1670 „pastor tot Alkemade" geworden is, dit is wederkeerig van pater Claus eene vergissing, waarvoor deken Eversteijn met zijn laatste woorden dan ook afdoende verschooning inbrengt. Nu kan Fr. v. d. Lisse geen kapelaan bij v. d. Plaat geweest zijn vóór 1665, of eer hij naar Ter Goes kwam, want in het eerste trouwboekje, ter pastorie van Rijpwetering aanwezig, wordt hij als laatste kapelaan van Ant. v. d. Plaat opgenoemd; zoodat er niet anders overschiet, dan hem, tegen den gewonen promotie-gang in, kapelaan te maken, toen hij reeds pastoor geweest was. En nadat pater Claus mij scherper heeft doen opletten, geloof ik werkelijk, dit in Bat. Sacra te lezen. H. v. Heussen schrijft: „Past. v. d. Plaat is opgevolgd door Franciscus van der Lisse, tijdelijk zijn kapelaan en vroeger pastoor in het Goessche Land." [2]) Ik vatte dit zóó op, dat v. d. L. van kapelaan alhier en vroeger past. in Zeeland nu past. in Alkemade werd; maar het kan ook beteekenen, dat v. d. L., kapelaan bij v. d. Pl. wordend, reeds te voren het Goessche Land als past. bediend had. Ik moet bekennen, dat deze tweede uitlegging onder taalkundig opzigt de voorkeur verdient, en mij zelfs aannemelijk voorkomt, daar zij van ter zijde wordt ondersteund. Past. v. d. Plaat namelijk was in het laatst zijns levens ter oorzake van verlamming werkeloos; maar hij trad niet af. Zeer wel kan alzoo v. d. Lisse kapelaan bij hem geworden zijn tot tijd en wijle (*„ad tempus"*) dat de oude man kwam te overlijden, en dus met toezegging of regt van opvolging hier gekomen zijn.

---

1) „Lissio in agro Goezano ob infirmitatem circa annum 1671 migrare compulso." (Hist. Ep. VI, 52).

2) „Ei suffectus Franciscus van der Lisse... eidem ad tempus vicarius et antea Pastor in agro Goezano." (*l. c.* II, 276).

Intusschen is daarmee het eigenlijke jaar zijner komst nog niet uitgewezen. Dat hij in 1670, zij het dan in hoedanigheid van *toekomstig* pastoor, hier is aangeland, schijnt mij vooralsnog onaannemelijk toe, daar ik een goede reden meen te hebben, om nu aan 1675, drie jaar vóór v. d. Pl.'s dood, te denken. Pater Claus en ik, we schreven beiden over van der Lisse, dat hij de gedoopten en getrouwden ordelijk in een register aanteekende. Maar het verdient nu de aandacht, dat zijn „aangelegd en keurig beschreven register" alhier begint met 8 Mei 1675 (met dezelfde hand voortgaande tot 1709), terwijl het vroeger doopboekje met 29 Maart 1675 zonder te zijn volgeschreven eindigt, en de laatste daarin ingeschrevenen v. d. L.'s schrijfhand niet vertoonen. Indien hij vroeger dan 1675 gekomen was, dan zou hij ook vroeger, dunkt mij, van deze zijne nauwkeurigheid hebben doen blijken. Uit welke tijdsbepaling dan weder volgt, dat v. d. L. „om ziekelijkheid" uit Zeeland vertrokken, een vijftal jaren, hetzij in rust of werkend, elders heeft doorgebragt.

KAPELAANS OF HULPPRIESTERS

OP BIJGEVOEGD JAAR AANWEZIG BEVONDEN.

1635. Bartholomeus van de Velde (Bat. Sacra II, 275). Zie over hem Bijdr. I, 265, V, 106 en Bat. Sacra II, 364.

1635. Nicolaas van Erckel, neomyst (Bat. Sacra II, 275). Men vindt hem daarna te Haastrecht (1646), te Koudekerk en eindelijk op het beggijnhof te Delft, waar hij in 1680 Antoine Arnauld herbergde.

1637. Theodorus Tenes (*Descripsio Status* A° 1638, zie boven).

1641. Pieter Vermeulen (Bijdr. VII, 375).

1643. Philippus van Deventer (Bijdr. VII, 348). v. Heussen laat hem reeds hier zijn in 1635, eene vergissing, daar hij in Sept. 1638 priester is gewijd. Hij is hier nog in 1655 (*Relatio* van de la Torre). In zijne geboorteplaats Oldenzaal als past. † 10 Aug. 1681 (*Necr. Harl.*) Hij was bijzondere vriend van Ph. Rovenius.

1643. Heer Dirk (Bijdr. VII, 348 vv.). Misschien dezelfde als Theodorus Tenes.

1643. Heer Vermeer (Bijdr. VII, 372).

1643. Heer Pieck (Bijdr. VII, 375). Misschien Joachim Pieck als past. te Jisp † 1667, of Henricus Pieck past. te Hoogland † 1653 (*Necr. Harl.*).

1650. Nicolaas Benschop. Na bijna 10 jaren hier te zijn geweest, werd hij te Berkel opvolger van past. Melchior. Deze past. overleed niet in 1610, zooals Bat. Sacra opgeeft, maar in 1660 (*Necr. Harl.*).

1655. Bartholomeus van Velsen (*Relatio* van de la Torre).

166.. Gerardus Cremers (Bat. Sacra II, 144).

166.. JOANNES VOSSIUS. Zie over zijn levensloop Bat. Sacra II, 162.
167.. AMANDUS VERSCHUREN (Bat. Sacra II, 437).
1675. FRANCISCUS VAN DER LISSE. Zie boven.
167.. BARTHOLOMEUS DE BACKER (Bat. Sacra II, 433). Vgl. Th. de Cock, *De Petro Coddaeo*, Lib. II. Cap. VI. N° 5.
1686. ANTONIUS DE WITT „obiit coadjutor in Outaa 10 Junii" (*Necr. Harl.*).
168.. JOANNES VAN DE PERRE „adjutor ad tempus" (Bat. Sacra II, 172).
168.. HENRICUS LANSINGH (Bat. Sacra II, 188).
1701. ADRIANUS VAN DORT (Bat. Sacra II, 234, 276, 519).
1720. JOANNES HOOFT (Bijdr. II, 350 noot).
172.. MARTINUS FRAATS (Trouwb.), de welbekende hoornsche.
1726. EGBERTUS NITERT. Hij houdt possessie van de pastorie te Roelofarendsveen, toen past. de Wit er uit verdreven werd (Bijdr. V, 416).
172.. HENRICUS KOK (Trouwb.).
172.. NICOLAAS WILKEN (Trouwb.).
1729. ALBERTUS THEODORUS VAN AALST, hier pastoor in 1750.
1736. JAN DE WAAL. Deze „Rev. Dnus" is huwelijksgetuige op 25 Januari en 1 Mei (Trouwb.).
1737. Rd. Dnus DIJKMAN. Tot en met 1740 wordt hij ettelijke malen als getuige in het trouwboek vermeld, soms met bijvoeging van „sacellanus."
1740. GIJSBERT KUIJTER. Tot en met 1744 is de „sacellanus" vaak getuige voor een trouwpaar (Trouwb.).
1755. Rev. D. VAN WETERING. In dit en het volgende jaar getuige bij huwelijken (Trouwb.). Waarschijnlijk dezelfde als Wilhelmus van Wetering, past. te Roelofarendsveen.

1758. N. N. Sedert 19 Aug. schrijft een andere hand de doopsels in, tot aan de komst van past. Meijers in Jan. 1759.

1763. Rev. Dnus Reijnders (Trouwb. op 7 Febr.).

1764. Rev. Dnus Langeveld (Trouwb. op 1 Aug.).

176.. Franciscus Henricus Lammers. Dezelfde, die hier past. was van 1780 tot 1786.

1780. N. N. Assistent of deservitor na den dood van past. v. Westerloo, tot aan de komst van past. Lammers, blijkens inschrijvingen in het doopboek.

1844. Jacobus Petrus Joannes van Zeil. Kapelaan zijnde in „Geloof, Hoop en Liefde" te Amsterdam, werd hij, als past. v. d. Valk eervol ontslagen was, naar hier gezonden in hoedanigheid van deservitor, met den last om, door een nieuwe splitsing der uitgestrekte gemeente, Rijpwetering c. a. tot een zelfstandige statie te maken. Deze splitsing, op 1 October 1846 door de komst van twee nieuwe pastoors bekrachtigd, was met zooveel eensgezindheid der wederzijdsche gemeentenaren geschied, dat *De Godsdienstvriend* daarin een voorbeeld voor anderen meent te moeten zien.

J. P. G.

DE REKENING EN VERANTWOORDING

VAN DEN LAATSTEN

MEMORIEMEESTER DER OUDE KERK TE AMSTERDAM.

In het Archief van het Beggijnhof te Amsterdam, Afdeeling OUDE KERK, artikel 13, bevindt zich een zeer merkwaardig handschrift in 12° formaat, bevattende de rekening en verantwoording van den laatsten Magister Memoriarum, Petrus Huyser.

Het opschrift luidt:

Ratio accepti et expensi Mi PETRI HUYSER *pro memoria antiqui templi Amsterd. a secundo mense Anni* 1577 *usque ad eumdem Anni* 1578.

Het handschrift is vervaardigd na het groot verraad der stad, hetwelk in Mei 1578 plaats had en geeft een volledige lijst van al de memoriën der Oude Kerk, alsmede van al de schuldenaren, die nog in het krijt stonden en om allerlei redenen verzuimd hadden de achterstallige posten aan te zuiveren. Dat onder die achterblijvers ook enkele kopstukken van de Hervorming worden aangetroffen, behoeft niet gezegd. Zelfs Adrianus Pauw prijkt op die lijst van wanbetalers.

Schaarsch, zeer schaarsch zijn de vertrouwbare berichten, ons uit de dagen van geweld en verwildering geworden. De indringers hadden er belang bij hun roofzucht en razernij als de onschuldige uiting eener heilige verontwaardiging te vergoêlijken, terwijl de Katholieken den mond niet konden openen zonder met galg en rad te

worden bedreigd. Het openbaar wandalisme sprak zich uit in den beeldenstorm. Dat was de rol, aan het gepeupel toebedeeld. Maar veel grooter verwoesting werd aangericht, als in het geheim de aanvoerders des volks de oorkonden der uitgeplunderde tempels en stichtingen verscheurden en de schatten der historie vernietigden. Het weinige dat ons nog rest, krijgt daarom een te grooter waarde. Weshalve ik het der moeite waard heb geacht, den lezer der *Bijdragen* met al de aanteekeningen van meergenoemden memoriemeester bekend te maken.

Eerst geeft hij een volledige lijst van het inkomen der kerk :

Anne Jans over die cellesusteren .	1 – 9 – 0
Aerian Pauwen huijs . . .	2 – 11 – 4
Jan Heijnrixz. brouwer Verius broer .	1 – 8 – 0
Jan die Walen twie stiene Cameren .	0 – 14 – 3
Heynderick Claesz. barken huijs .	1 – 16 – 4
Oth Simonz.	1 – 9 – 0
Daer besijden	0 – 9 – 10
Machtelt Gerrits	1 – 4 – 2
Simon Janz. bloeckemaecker . .	2 – 4 – 10
Jan Arentz. in de 2 verghulde bassen	2 – 18 – 0
Binten Gerritz.	1 – 18 – 10
Comen Louris	2 – 4 – 0
Jan Jisbrantz.	1 – 9 – 0
Op vier woninghen after dat suijder houckhuijs vande narm vant straet of inde steech	1 – 6 – 8
Julius Willekis inde iij cronen . .	2 – 18 – 0
Willem Lubbertz. in de Helm . .	1 – 19 – 0
Op die noorder hoeck vanden Niesel .	5 – 16 – 0
M^{r}. Pieter bicker inde gulden pau .	2 – 5 – 0
Philips Gardijns in S. Joris . .	2 – 5 – 0

Aerent Hudden huijs. olim inde Harp.	1 – 9 – 0
Gerrit Heijnrickz.	0 – 14 – 8
Opt selfde huijs	0 – 7 – 8
Jutte francen besijden t' pater noster .	10 – 2 – 8
Gerrit Janz Hoefvelt inde Keijser .	0 – 19 – 8
In S. Martens of die wtersche toren .	0 – 15 – 0
Opt derde van S. Anne straet suijdwert inde vergulde kan	2 – 3 – 0
Opt vijfde inde Koopman . . .	0 – 15 – 0
Claes Jacobz. inde groene molen .	3 – 15 – 0
Daer besijden Jacob Janz. Coster .	0 – 15 – 0
Daer besijden M^r^. Heijnderick Dirxz. .	2 – 15 – 0
Op die noorderhoeck van S. Jans straet	1 – 15 – 8
Op selfde huijs	2 – 4 – 0
Inde Groningher Coopman ende inde Harp	0 – 19 – 14
Jan Michielz. in ruijtenburch . .	6 – 10 – 8
Opt selfde huys	1 – 0 – 0
Hans Davidtsz. in die vergulde Cam .	1 – 9 – 0
Op t' selfde huijs	2 – 18 – 0
Daer over op die roo Hont . .	1 – 17 – 8
Over die sluijs op die pot . .	1 – 19 – 0
Over die pot. 2ª domo vande sluijs .	0 – 11 – 0
Daer besijden beij de stadts schult .	2 – 18 – 0
Vande stadt van weghen Pieter Gisp .	0 – 18 – 0
Van twe vullers huijssen vande stadt.	1 – 15 – 0
Vande stad van wegen Arent Heijnrickz.	3 – 8 – 8
Op die suijderhoeck vande wterse steyghers steech inde nes . . .	1 – 19 – 0
Daer besijden op Trijn Gerrit Holsten.	1 – 19 – 0
Daer over op M^r^. Jacop Loenen huijs.	0 – 18 – 0
Daer over 5ª domo van beijde steghen.	2 – 4 – 0
Daer besijden suijdwert Jan Dirxz. .	4 – 7 – 0
In Pieter Jacops stege ande noortzijde het eerste huijs van de Gansoort of .	0 – 18 – 0

Op die baijert van t' gasthuijs . .	4 – 7 – 0
Op S. Margrieten convent . .	0 – 6 – 4
Opt cellebroeders convent . .	2 – 2 – 14
Op Simon appelmans huijsing verbij die cellebroeders	2 – 4 – 0
Op S. Barbaren convent . . .	0 – 14 – 10
Op S. Claren convent . . .	0 – 14 – 10
In S. Olifs cappels steech 3^a cum angulari vande burchwal of ande zuijdsij .	1 – 9 – 0
Besijden het noorder hoeckhuijs vande narm. come Jan	1 – 8 – 0
Claes Evertz. huijs inde narm ande suijdsijde 5^a post angula	3 – 2 – 0
Op die zuijderhoeck vande narm op de burchwall	0 – 14 – 8
Op die noorderhouck vant Sack steechgen	1 – 17 – 8
Op de suijderhoeck vant sacksteechgen	1 – 10 – 0
Daer besijden in Egmont . . .	4 – 7 – 0
In Heijntgenhoeck steech 3^a post angu	2 – 4 – 0
Daer over op Pieter Joosten 5^a post angula	1 – 2 – 0
Opt derde huijs van Heijntgenhoecksteech zuijdwert inde wijnberch .	1 – 0 – 8
Inden Niessel in Campen Deventer. Swol	3 – 19 – 12
Daer besijden dirck Meijnertz. Pater .	0 – 19 – 8
Daer bij inde vergulde boom . .	4 – 5 – 0
Daer over Heijnrick Swiersz. huijs .	1 – 9 – 4
Op die suijderhoeck vant slopsteechgen tusken den Niessel ende het Kerckhoff	1 – 2 – 0
Daer besijden in Andries Dorias .	2 – 3 – 8
Op de noorderhoeck vant kerckhof inde roos	2 – 10 – 12
Ant kerckhof bijt Accoleijtge. hans muijl	1 – 9 – 0
Daer besijden suijdwert Jan broeckgen	1 – 5 – 6

Inde dwarsstraet op de noorderhoeck vant dollebegijnsteech . . .	0 – 13 – 5
Opt iiij huijs vant kerckhof inde tromper	4 – 10 – 10
Op de noorderhoeck vant dollebeg. steech	5 – 5 – 0
Op de suijderhoeck vant selfde steechgen	1 – 9 – 0
Machtelt Gijsberts in S. Anne straet .	0 – 18 – 12
Inde boer 3^{a} van S. Anne straet .	1 – 1 – 4
Inde vergulde boom 3^{a} vant blauwe hant steech	3 – 14 – 12
Op Swanen huijs in S. Jans straet .	4 – 7 – 0
In de Voghelensang 4^{a} cum angul. ande suijd	3 – 5 – 4
10^{a} domo cum angulari oock ande suijdsij	1 – 8 – 0
Daer besijden westwert in de vergulde mol	3 – 10 – 0
Op Backer Jannen huijs. daer rech over	2 – 16 – 0
Daer besijden oostwert . . .	0 – 18 – 12
Dirck roth metselaers huijs . .	3 – 19 – 12
Opt derde huijs vande pijlsteech .	0 – 17 – 12
Inde swarte ruijters	1 – 1 – 12
Gerrit Gerru die backer inde pijlsteech	0 – 14 – 0
Inde drie casen 6^{a} post angularem .	2 – 18 – 0
Daer besijden Gerrit die boos . .	4 – 7 – 0
Daer slim over besijen de gloyende oven	4 – 4 – 0
Op die suijderhoeck vande Halsteech op die burchwall	1 – 2 – 0
Op Heijntge van den bos 5^{a} post ang. inde hal	2 – 1 – 0
In die halsteech inde pasteij . .	3 – 16 – 0
Cornelis die snijer 4^{a} post angul. .	1 – 8 – 0
Op die noorderhoeck vant stienhouder-steech	1 – 15 – 8
In Pieter Jacops steech Jan Wouterz.	1 – 9 – 0
Daer besijden op de cement molen .	1 – 19 – 0
Daer over op drie cameren . .	0 – 14 – 8

Over die dwarsstraet nade gansoort .	1 – 15 – 8
Op die burchwal besijden dat hoeckhuijs van Pieter Jacobs steech suijdwert .	1 – 15 – 8
Opt vijfde vande voornoemde steech .	1 – 9 – 0
Over Cor. Ja. brower opt eijlant .	1 – 2 – 8
Opt selfde huijs van Cor. Claesz. .	2 – 15 – 0
Daer besijden op Dirck Hem . .	1 – 8 – 0
Op Tryn Arians 4^{a} vande nies. bruch.	3 – 18 – 0
Roemer die metselaer 4^{a} vant steechgen	0 – 10 – 0
In die minnebroerssteech Jan die snijer	2 – 18 – 0
Jan Pijlen huijs 4^{a} vande Kerx brug.	2 – 2 – 8
Op die suijderhoeck vande stoofsteech.	1 – 10 – 12
3^{a} de vico praedicto na t' suijen. Jan duijn	1 – 2 – 0
3^{a} vande varckesluijs zuijdwert. Stijn Sibrants	0 – 14 – 8
Op S. Cecilien convent . . .	1 – 13 – 0
7^{a} et 8^{a} vande stenebrug over d'hoochstraet noortwert. Reijer die schilder .	1 – 9 – 0
Opt Bethanien convent . . .	3 – 15 – 0
Opt selfde convent	3 – 15 – 0
Opt selfde convent	1 – 8 – 0
Van die Huijssitten ande oude sij som	8 – 1 – 12
1^{a} ande langhe brug ande noortzij taxst.	4 – 17 – 0
Inde Tacksteech op Jan Claesz. cruijeniers huijs suijdsij	1 – 9 – 0
Op S. Joris Hoff	0 – 14 – 8
Opt ronde beghijnhoff . . .	1 – 13 – 0
4^{a} van S. Lucien steech zuijdwert inde Calverst.	1 – 9 – 0
3^{a} vande selfde steech noortwert .	5 – 16 – 0
5^{a} vande selfde steech vreeck huijckemaecker	1 – 15 – 8
Hereman Gijsbertz.	2 – 4 – 0
Inde kaerskorff ende daer besijen .	8 – 14 – 0

Inde gort muelen 6^{a} van Jongeroelen-steech	1 – 14 – 14
8^{a} vant paradijs steechgen noortwert .	1 – 10 – 0
In Jonge roelensteech 2^{a} post angul. vant straet of ande noortsij . .	0 – 12 – 8
Op de noorderhoeck vande Jonge roelen-steech ande burchwal . . .	1 – 15 – 8
Inde steech op Steven die stadsbood .	1 – 8 – 0
9^{a} van S. Luciensteech over die houtmarckt	1 – 9 – 0
Op die houtmarck Pieter Janz. cuijper	1 – 17 – 8
Opt selfde huijs	1 – 15 – 8
Noch opt selfde	2 – 4 – 0
Pieter Cornelisz. 2^{a} van Aecht Ammeraels	0 – 18 – 12
Daer besijden noortwert 3^{a} de praedicta	0 – 18 – 12
Jan Prol inde Stilsteech . . .	1 – 15 – 8
Op die hoeck besijden die Hal Haes Simon Appelmans	1 – 0 – 0
Bartelt die Backer 4^{a} de domo praedicta	1 – 2 – 0
Ande nieuwekerxhoff 3^{a} vande dwar-straet na den Oosten . . .	2 – 18 – 0
After die Nieuwekerck besijden schout Willems huijs zuijdwert . . .	3 – 4 – 8
Op die nieuwekerk	1 – 2 – 8
Noch op die selfde	0 – 15 – 0
Goossen Jacopz. inde wijekerxstraet .	1 – 9 – 0
Daer rechover Jan bekesteys weduwe.	1 – 10 – 0
Int Gravestraetge in de graef van Hollant	6 – 6 – 0
Inde soutsteech 1^{a} post angul. vant water. noort	1 – 9 – 0
In baefgessteech 1^{a} post angul. ande noort	0 – 10 – 14
Opt water inde vergulde kerckmat .	3 – 15 – 0
In S. Claes straet in die schaepkens .	1 – 0 – 8
Op die oosterhoeck vant steechgen als-men gaet na t' romeer of t' hol .	2 – 1 – 0

Inde vergulde crakeling 5ᵃ post angul. 2 – 4 – 0
Miechiel Janz. Cuijper 6ᵃ cum ang. vande burchwal of ande noortzij . 2 – 18 – 8
Griet Jan miensz. weduwen huijs in Dirc van Hassels steech . . . 2 – 18 – 0
Op die westerhoeck vant Sspaensteechgen 2 – 18 – 0
Daer over opt 4ᵃ cum ang. van de burchwal of . . . . 2 – 4 – 0
Daer besijden opt 3ᵃ cum angul. . 2 – 4 – 0
Daer besijden 2ᵃ cum angul. Jan Aertz. 2 – 4 – 0
Cornelis Aerianz. backer op die burchwal 3 – 10 – 0
Op die suijderhoeck van die kolck ande burchwal ende daer besijden . . 0 – 3 – 12
Jan Gerritz. ruijnvelt in de molen op de kolck 2 – 16 – 0
Daer besijden Pieter Aertz. 6ᵃ domo . 2 – 4 – 0
Opt selfde huijs . . . . . 1 – 0 – 8
Daer bij in de blaewe klock . . 0 – 7 – 8
Daer over Aris molenaer 2ᵃ vande steech 0 – 11 – 0
Jaepge van Campen int eijnt vande molesteech . . . . . . 1 – 17 – 8
Dirck Pieterz. goutsmit op de suijd. vande molest. . . . . . 0 – 3 – 12
Inde ouwebrugs steech Gerrit Claesz coster 1 – 9 – 0
Willem Pietersz. van Schaghen inde lijndworm . . . . . . 6 – 10 – 8
Op die noorderhoek vande karmelxsteech 0 – 16 – 12
In S. Jacops straet Silvester blauverwer 0 – 11 – 0
Op d' suijderhoeck van S. Jacopsstraet op d' burchwal . . . . . 3 – 11 – 8
Over die narmsbrug op die suijderhoeck vande steech noortwert . . . 0 – 17 – 12
Inde narm 3ᵃ post angul. vant straet of ande noort . . . . 0 – 7 – 8
Daer besijden westwert . . . 0 – 6 – 0

Willem Cors houtcoper opt Water op die suijderhoeck van de steech die an S. Jacops capel comt . . .	0	9	0
Jan Willemz. wijngaerts 3[a] de vico praedicto	0	7	8
Jan Princen Harinckoper bij 't sparendammerbruggetgen 2[a] vant Y . .	5	6	8
Jan Tamisz. lijndraijer 2[a] over die sluijs	2	18	8
Daer over 1[a] post angula vande kolck of	1	15	8
Op Jaep ooms huijs recht over het aerde steechgen vande poort . . .	0	14	8
Int aerde steechgen van de poort ande noorsij 2[a] post angul. . . .	1	9	0
Daer besijden westwert 1[a] post ang. vande vesten of	0	14	8
Dat steechgen uut nade rosmolen toe ad sinistram	0	15	6
M[r] Reijer Lambertz. tuijn buijten S. Anto.	0	17	8
Pieter Switzers lant in Outewael .	3	15	0
Tot Oudekerck dat aerde huijs na stad	2	4	0
Opt selfde landt	1	15	8
T'amsterveen op de suijderhoeck vant kerckhof	0	14	8
Op Jan ponden lant bij die Cathuysers	0	10	0
Op Willem Timensoens lant op Schaeckeroort	0	10	8
Bij Duvendrecht 14 hont lants verhuert om 5 gulden sjaers . . .	5	0	0
In duvendrecht op Willem vreexz. timmerman	3	12	8
Van een 4[de] paert van 16 morge lants te Oudekerck genaemt bruglant .	8	7	8
Summa omnium redituum irredimibilium . .	424	8	2

Reditus redimibiles.

Officium altaris bij die noorder door onder die orghel ande oudezij . . .	1 – 0 – 0
Op die Zeedijck besijden dat suijderhoeckhuijs vande stormsteech . .	10 – 0 – 0
Stijntge Noormans 2ª et 4ª noortwert vande narms steech . . .	13 – 0 – 0
Tielman Tuenisz. inde kerxstraet 3ª vant schouten steechgen su . . .	8 – 0 – 0
Op die stadt van Amsterdam gecost aº 1558	7 – 10 – 0
Item noch op die stadt ghecoft Anno 1573	8 – 0 – 0
Noch op de selfde stadt An. 1576 gecoft	8 – 0 – 0
In S. Olifs capelssteech 3ª cum ang. vande burchwal of ande suijdsijde .	0 – 13 – 0
In de oudesijs narm ande suijdsijde vjª post ang. vande burchwal . .	1 – 0 – 0
Bij S. Jansbrug tot die schilder int Duijf	6 – 0 – 0
Inde pijlsteech 2ª post ang. vande burchwal of ande noortsij.	1 – 6 – 0
Jacop Claesz. goodtskaes inde Halsteech 4ª et 5ª post ang. vant straet of ande noortsij	5 – 0 – 0
Toeterman int stienhouders steechgen .	2 – 0 – 0
In Pieter Jacops steech inde vergulde leijdeckers hamer	4 – 0 – 0
Inde molesteech inde esel opt paert .	6 – 0 – 0
Op Pieter Jan Tonisz. huijs nu den burch	4 – 0 – 0
Op Yde Dirx inde Bethanien kerxstraet	2 – 0 – 0
Bij die Raempoort ande vesten Cors Tijssen	10 – 0 – 0
Opt Ruslant ande sudesij Bastiaen delver	12 – 0 – 0
Het eerste ande reguliers poort ande westsij	3 – 0 – 0

Opt iiij huijs van S. Joris hof noortwert	4 – 0 – 0
Opt suijderhoeckhuijs van S. Luciensteech	0 – 7 – 8
Op S. Lucien convent . . .	0 – 7 – 8
Marri Jacop Dobbis Dochter van Egbert bruninxlant	9 – 0 – 0
Wijve Claes van wegen het Wittehuijs	1 – 0 – 0
Inde Haen besijden het Spangen. op de niewen Dijck	2 – 0 – 0
Op die niewe Dijck over die carmelc-steech	6 – 0 – 0
Op het selfde	6 – 0 – 0
Buijten de Haerlemerpoort int eerste tuijnpat ande suijdsij omtrent het middel	3 – 5 – 0
Op vroom die viskers huijs alias Jan Janz.	2 – 10 – 0
Op Truij Jacops ij huijsen ende tuijn	5 – 0 – 0
Int caesbaens padt op Sibout Harxz.	6 – 0 – 0
Op floris Heijnrickz. huijs ende tuijn .	6 – 0 – 0
Buijten die regulierspoort ultima mola	7 – 5 – 0
Buijten S. Tuenispoort Gerrit Schapen erff	1 – 6 – 0
Te Oossanen op Jonghe Cornelis Sibrantz. lant	3 – 0 – 0
Op Mieus Gijssen turfman in legmeer inde ban van Amsterveen . .	1 – 0 – 0
Op Die Coninck Ma. vroenlanden .	6 – 5 – 0
Op die Staten van Hollant die penninck 16	15 – 15 – 0
Op Die selfde Staten de pen. xvj .	23 – 0 – 0
Somma omnium redituum redimibilium . .	221 – 10 – 0
Somma omnium redimib. et irredimibilium .	645 – 18 – 2

Onmiddellijk achter deze lijst van inkomsten heeft de memoriemeester Petrus Huyser het noodig geacht een kort relaas te voegen, waarin hij zich zelven en zijne beide collega's verdedigt tegen de blaam, als of zij bij de plundering der Oude Kerk hunnen plicht verzuimd hadden, omdat de kas, die onder hunne berusting was, niet bij tijds door hen in veiligheid werd gebracht. Na eerst de reden te hebben aangegeven, waarom zoovele schuldenaars hunne rekening onvoldaan lieten, geeft hij eene beschrijving van den toestand, waarin zich de memoriemeesters bevonden op het oogenblik dat het woeste gespuis der hervormers de Oude Kerk bestormde en daar alles kort en klein sloeg. Uit dat relaas blijkt dan ook overtuigend, dat het toen niet meer in de macht der memoriemeesters stond, om hunne kas te openen en den inhoud daarvan aan de handen der plunderaars te ontrukken. De Apologie van Mr. Petrus Huyser luidt woordelijk:

„Nemo mirabitur tam longum exhiberi a me debitorum catalogum, modo memor fuerit afflictissimi temporis et omni injuriae expositi.

Stridebant arma, silebant leges, ad seditionem spectabant omnia. Variae excogitabantur insidiae ad civitatem, quae sola catholica erat, in hostium potestatem transferendam. Testes sunt 16 illi grassatores, qui se in una domo abdiderant non procul a foro boario, qui omnes capti et suspensi sunt. Testis est expeditio illa, et violenta irruptio in portam harlemianam, cum et custodes occisi sunt et ex civibus nostris ceciderunt circiter triginta. Nam ad forum usque progressus erat miles. Quoties rumor pecrebuit nunc hoc nunc illo modo civitatem perdendi? quoties clara luce cum magno strepitu clausae sunt aedes trepidantibus hominibus et jamjam tumultum expectantibus? Multae sine habitatoribus domus erant;

multi inopiam querebantur; multi nudis verbis nos pascebant, multi etiam cum stomacho nos excipiebant. Haec omnia venerunt super nos donec tandem re composita et jurejurando firmata intromissi adversarii contra pacta senatum extra civitatem ejecerunt una cum parte cleri.

Templa spoliarunt, atque omnia suo usui applicarunt Anno 1578, 26 maji.

Hic jam sese locus offert purgandi magistros memoriarum hujus temporis a calumnia illa, qua quidam non suspicati sunt modo, sed et dixerunt mentientes pacto et studio furtum esse, quod literae et caetera memoriarum bona in manus raptorum venerint, ideoque rerum ecclesiasticarum eos impios esse traditores et sacrilegii consortes, in quos aliquando, si tempora mutentur, futura sit animadversio. Qui si ipsae conscientiae suae vultum bene perscrutarentur, non minus gravia ibi fortasse, quam quae nobis falso objiciunt, crimina invenirent. Ad hunc ergo modum se res habet.

Claves M[i] Alberti et meae jacebant in reconditorio vestium linearum cum haeretici templum spoliarent, solus M[r] Hermannus suas servarat: deerant ergo duae claves ad capsam aperiendam. Conducendus fuisset faber, qui claustra refigeret; sed quis hoc periculum subire voluisset; fieri non poterat quin strepitus audiretur. Erat ergo extra nostram potestatem sita res. Stabat interim immota memoriarum domuncula, donec tandem Gerardus Joannis Coesfelt venit ad M[m] Albertum Canis significans ei Consistorii (ut vocant) praefectos omnem movere lapidem, ut sibi haec bona donentur a magistratu, idem quoque petere aedituos, expedire ut et sacerdotes exhibito supplici libello ad idem obtinendum advigilent, futurum esse fortasse ut recitatis querelis nostris non omnino repulsam patiamur. Quoniam autem multarum literarum in capsa contentarum exemplaria nobis deerant saepe optavimus,

earum inventarium habere. Et jam ejus obtinendi visa est nobis dari bona oportunitas. Scriptum ergo exhibuit M[r] Hermannus magistratui, quo restitui nobis petiit memoriarum reditus; aut si hoc nimium videretur, inventarium saltem literarum nobis tradi. Venit postridie nuncius, qui ad horam constitutam nos esse jubebat in templo, ut nobis et aedituis cum duobus testibus praesentibus, inventarium conscriberetur. Quod ita factum est 10 die Julii. Re confecta cum de vi et injuria nobis illata essemus conquesti, spoponderunt plenam solutionem illius termini, in quo ad 26 usque diem Maji servieramus. Dicat jam prudens arbiter quae impietas hic admissa sit. Ex eo quod omnino erat ablatum inventarii commodum accepimus cum termini solutione in nullo gravantes conscientias nostras. Neque enim ullo modo pacti sumus ut haec nobis fierent in alicujus rei gratiam, quam illis praestitimus. Nihil illis praestitum est a nobis sed nobis illi ex sua rapina, quae tota nostra res erat, haec duo concesserunt. Anne stultum est totum raptori relinquere, cum pars recuperari possit? Si nobis solis pars cederet exclusis caeteris esset certe non injusta calumnia; sed commune fuit omnium bonum, tam aliis quam nobis prospeximus. Sed prius quam desinam, ille mihi rogandus est qui nos traditores appellavit quid ille tradere possit, qui neque rem quam tradidisse dicitur, habeat, neque prodiderit, neque in rapinam verbis aut nutu consenserit. Ex his unum probetur, et hoc nomine nos dignos esse fatebimur: quod si non possit videat ipse quomodo calumniatoris effugiat opprobrium. Haec ad nominis nostri infamiam abstergendam dicere visum est. Criminatori ignoscat Deus.

Na deze zelfverdediging geeft de memoriemeester, onder den titel: *Catalogus debitorum*, een volledige opgaaf der nog onbetaalde schuldvorderingen:

Anne Jans op die Zedijck over die cellesusteren	1 – 9 – 0
Aeriaen Pauwen ande noortsij vant siephuijs	2 - 11 – 4
Machtelt Gerritsdr. op die noorderhoeck vant Waterpoortsteechgen	1 – 4 – 2
Simon Janz. bloockemaecker . . .	2 – 4 – 10
Inde oudesijs narm Jan Claesz. snijer fij Jans ende Jarich snijer elck vj St. 2 d. .	0 – 19 – 14
Willem Lubbertz. inde Helm . . .	1 – 19 – 0
Op die noorderhoeck vanden Niessel .	5 – 16 – 0
Aerent Hudden huijs bijt enghe kerxsteechgen	1 – 9 – 0
Jutte fransen besijen het pater noster .	10 – 2 – 8
5ª domo van S. Anne straet inde coopman.	0 – 15 – 0
Over S. Jans straet Jacop Jansz. coster .	0 – 15 – 0
Hans Davidtsz. huijs inde vergulde Cam	2 – 18 – 0
Over die Damssluijs inde pot . . .	1 – 19 – 0
Egbert Meijnertz. inde Gansoort . .	1 – 19 – 0
Mʳ. Jacop Loenen barbiers huijs . .	0 – 18 – 0
T'cellebroers convent	2 – 2 – 14
Stijn Schietges in S. Oliffs steech . .	1 – 9 – 0
Jan Pietersz. alias Koomen Jan . .	1 – 8 – 0
Claes Evertz. inde narm 5ª post angul. .	3 - 2 – 0
Blaewe Willem inde vergulde vlies . .	1 – 17 – 8
In Heijntgen hoecsteech 3ª post angul. .	2 – 4 – 0
Pieter Joosten glasemaecker . . .	1 – 2 – 0
In Campen Deventer Swol inden Niessel .	3 – 19 – 12
Miester Coen snijer inde vergulde boom .	4 – 5 – 0
Heijnrick Swiertzoon daer over . .	1 – 9 – 4
Besijden het slopsteechgen vanden Niesel of	1 – 2 – 0
Op die noorderhoeck vant kerckhoff inde roos	2 – 10 – 12

Jan Broeckgis huijs ant kerckhoff . .	1 – 5 – 0
Machtelt Gijsberts in S. Anne straet .	0 – 18 – 12
In S. Jans straet op Swanen huijs . .	4 – 7 – 0
10ᵃ domo cum angulari besijden die vergul. mol	1 – 8 – 0
Dirck Roth metselaer ande over sij . .	3 – 19 – 12
Inde groene stuer Jan Gerritsz. lonsvaerder	0 – 17 – 12
Inde pijlsteech Gerrit Gerru, die backer .	0 – 14 – 0
Inde iij kaessen solvit medium summum Bestelt rijcken: alia non . . .	1 – 9 – 0
Daer besijden. Gerrit die boos. medium ,	2 – 3 – 8
Op die suijderhoeck vande Halsteech .	1 – 2 – 0
Inde Halsteech heijntgen vanden bos .	2 – 1 – 0
Over die dwarsstraet inde pasteij . .	3 – 16 – 0
Cornelis die snijer 4ᵃ post ang. vant straet	1 – 8 – 0
T'noorder hoeckhuijs vant stienhouwersteechgen	1 – 15 – 8
In Pieter Jacops steech achter t' hoeckhuijs Jan Woutersz.	1 – 9 – 0
De selfde vande cement molen . .	1 – 19 – 0
Vande iij Cameren debent patres Orphanorum	0 – 5 – 0
Jaepge Joosten over die dwars straet .	1 – 15 – 8
Besijden dat hoeckhuijs van Pieter Ja. steech	1 – 15 – 8
Jan Claesz. inde Cat 5ᵃ a vico praedicto .	1 – 9 – 0
Trijn Aerians 4ᵃ vande Niessels brug noortwert	3 – 18 – 0
Inde minnebroers steech Jan die Snijers huijs	2 – 18 – 0
Reijer die schilders huijsen bijde vj niewe huijsen	1 – 9 – 0
Inde Taksteech Jan Claesz. cruijenier .	1 – 9 – 0
Inde Calverstraet 3ᵃ van S. Luciensteech. noor.	5 – 16 – 0
Jan van Horens ij woninghen in kaerskorf.	8 – 14 – 0
Inde gort molen vj huijs van Jonge roellensteech	1 – 14 – 14

Inde steech 2ª post angul. vant straet of noortsij	0 – 12 – 8
Op die noorderhoeck van Jonge Roelen-steech op die burchwal	0 – 17 – 12
Inde steech op Steven die stadtsbodes huijs	1 – 8 – 0
Op die houtmarckt Pieter Janz. Cuijper	5 – 17 – 0
Inde stilsteech Jan Prol	1 – 15 – 8
Bartelt die backer over die Waech	1 – 2 – 0
Ant niewesijs kerckhoff Claes Volckertz. huijs	2 – 18 – 0
After die niewekercke besijden schout Willem	3 – 4 – 8
Opde noorderhoeck van die wijkercksteech ant straet Goossen Jacopz.	1 – 9 – 0
Int gravestraetgen indie graef van Hollant	6 – 6 – 0
In Baefgis steech inde vijff stapelen	0 – 10 – 14
In S. Claes straet Pieter Heijnrickz. van Campen indie schaepkens	1 – 0 – 8
Inde vergulde craeckeling	1 – 2 – 0
Michiel Janz. cuijpers huijs	2 – 18 – 8
Op die westerhoeck vant Spaens steechgen	2 – 18 – 0
Daer over 4ª cum ang. vande burchwal of	2 – 4 – 0
Daer besijden opt derde huijs cum angul. Lobbrich	2 – 4 – 0
Op die burchwal Cornelis Aeriansz. backer	3 – 10 – 0
Op die kolck inde mol Jan Gerritz. ruijnvelt	2 – 16 – 0
Daer besijden Pieter Aertz.	2 – 4 – 0
Opt selfde huijs	1 – 0 – 8
Dirck Pieterz. goutsmit opde zuijderhoeck vande kolcxsteech ant straet	0 – 3 – 12
Inde ouwe brugs steech Gerrit Claesz. Coster	1 – 9 – 0
Inde lijndworm Willem Pieterz. van Schaghen	6 – 10 – 8
Op die noorderhoeck van die Carmelx steech	0 – 16 – 12
Op die suijderhoeck van S. Jacops straet	1 – 15 – 12
Inde narm Tuenis makelaers huis 3ª post ang.	0 – 7 – 8
Daer besijden westwert een dwarshuijs	0 – 6 – 0

Willem Cors Houtcoper	0 – 9 – 0
Jan Willemz. wijngaerts	0 – 7 – 8
Jan Princen Haringkoper	5 – 6 – 8
Reijer francen over die haerlemer sluijs .	1 – 15 – 8
Int aerde steechgen van de poort Pieter Jarichz.	1 – 9 – 0
Daer besijden Cornelis Jaspersz. . .	0 – 14 – 8
Opt hoeckgen van dit steechgen die lepelmaker	0 – 15 – 6
Pieter Switsersz. lant in Outewael . .	3 – 15 – 0
T'amsterveen Willem Dirxz. haelturffman .	0 – 14 – 8
Te Diemen boverkerck marri blancke meijns	5 – 0 – 0
Willem vrerixz. timmermans zaet ende huijs in Duevendrecht	3 – 12 – 8
Urbaen of Baen te Ouderkerck . .	8 – 7 – 8
Officium altaris Jan Claesz Hoppen . .	1 – 0 – 0
Op de Zeedijck Hans Woutersz. . .	10 – 0 – 0
Stijntge noormans 3ª et 4ª vande narm noortwert	13 – 0 – 0
Tielman Tomisz. inde kerxstraet . .	8 – 0 – 0
Op die stadt van Amsterdam verschinende den 20 Junij	7 – 10 – 0
Item noch op die stadt van Amsterdam 3 februa.	8 – 0 – 0
Bij S. Jans brug int Duijfken de schilder .	6 – 0 – 0
Gerrit Gerru maeckelaer inde pijlsteech .	1 – 6 – 0
Inde Halsteech Jacop Claesz. Goodscaes .	5 – 0 – 0
Toeterman int stienhouders steechgen .	2 – 0 – 0
Ael Simons in Pieter Ja. steech inde vergulde leijdeckers Hamer . . .	4 – 0 – 0
Op die burch olim burchmans brouwerij .	4 – 0 – 0
Bij die raempoort ande vesten Cors Tijssen	10 – 0 – 0
Opt ruslant Sebastiaen de delver . .	12 – 0 – 0
Het eerste ande reguliers poort westsij .	3 – 0 – 0
Opt vierde huijs van S. Joris Hoff noortwert	4 – 0 – 0

Opt suijder hoeckhuijs van S. Luciensteech ant straet	0	7	8
Opt witte huijs bijt gravestraetgen . .	1	0	0
Op die niewen dijck in de Haen besijen Spangen	2	0	0
Elbert beijer over die Carmelxsteech .	12	0	0
Buijten die Haerlemerpoort op Claesge Claes van Sloterdijck	3	5	0
Vroom die visker alias Jan Janz. fil. Cunera	2	10	0
Buijten Jan roopoort Sybout Harxz. .	6	0	0
Op floris Heijnderixz huijs tuijn ende erff	6	0	0
Truij Jacops Claes Hillebrantsz. weduwe .	5	0	0
Buijten die reguliersppoort ultima mola .	7	5	0
Te Oostzanen op Jonge Cornelis Sijbrantz.	3	0	0
Miens Gijssen turfman op die legmeer .	1	0	0
Op die vroenlanden bij Alcmoer . .	vj	5	0
Op die Staten van Hollant 11 Octobris .	15	15	0
Op die selfde verschijnende den 15 Decemb.	23	0	0
Debitorum omnium somma	410	6	14

Quae summa si subducatur a superiori 645 – 18 – 2, quae est totalis summa omnium redituum; reliqui sunt 235 – 11 – 4, quorum expensorum ratio erit reddenda. Sed prius quam hoc fiat recensenda sunt aliorum annorum debita quae recepi et proximae accepti summae addenda.

Hierachter komen dan nog de achterstallige schulden van vroegere jaren, onder den titel: Solutiones quaedam aliis annis neglectae:

Van Philips Gardijns in S. Joris verschenen Anno 68	1	2	8
Vant huijs inde pot verschenen An. 69 .	1	19	0
Van Egbert meijnertz. huijs versch. an. 68	1	19	0
Van blaeu Willemen huijs de An. 73 .	1	17	8
Van Jan Gerritz. roothooft pro an. 74. 75	1	15	8

Van Dirck Hemmen huijs pro An. 68 et 8 sequentibus	12 – 12 – 0
Van de roos ant kerchof die helft vant Jaer 73	1 – 5 – 6
Van Jan broeckgis huijs van Jaer 68 .	1 – 5 – 6
In S. Jans straet besijden De mol An. 75	1 – 8 – 0
Jan Woutersz. stienhouwer verschenen ad Cathe. Pet An. 76	1 – 19 – 0
Van Jan die snijers huijs inde minnebroers steech 36 p. quos adhuc debebat Anno 72. Item 58 p. pro Anno 73. Item tantumdem pro An. 74. Item adhuc 10 p. op reeckening van An. 75. som . . .	8 – 2 – 0
Van Trijn Aerians huijs inde soutsteech dat nu toe compt Pieter Gerritz. inde Drie vijgecorven verschenen An. 76 . .	0 – 19 – 4
Tota Summa	36 – 4 – 8

Haec si addatur praecedenti 236 – 10 – 4 [1]) evadit summa 271 – 15 – 12.

Horum expensorum ratio
mox sequitur.

Omisi addere id quod accepi a M. Alberto praecessore meo. quod vocant superplus scilicet 2 gl. – 13 – 2, est ergo tota accepti summa . . . . . . 274 – 8 – 14 [2])

Zooals dus uit bovenstaande rekeningen blijkt, beliep het geheele bedrag der jaarlijksche renten, waarover de memoriemeesters der Oude Kerk het beheer voerden, de

1) De ceremoniemeester raakt hier een weinig in de war; hij had moeten schrijven 235 – 11 – 4. (B. H. K.).

2) Moet zijn 274 – 12 – 14. (B. H. K.).

vrij aanzienlijke som van 645 gulden, 18 stuivers en 2 penningen. Maar slechts een derde van dit bedrag, niet meer dan 235 gulden, 11 stuivers en 4 penningen, was van 1 Februari 1577 tot 1 Februari 1578 bij de memoriemeesters ingekomen. De hachelijke omstandigheden, waarin de stad Amsterdam verkeerde, die „als een lelie onder de doornen" stond en alleen nog trouw was gebleven aan haren wettigen Koning, geven tot zekere hoogte eene verklaring van de nalatigheid der schuldenaren. Maar als men dan bedenkt, dat waar de Hervorming zich vertoonde de eerlijkheid ophield en het schulden betalen een einde nam, dan kan het niemand verwonderen, dat er op den dag van het verraad zoovele schuldenaren bij de memoriemeesters der Oude Kerk in het krijt stonden.

De ingekomen gelden evenwel, het luttel bedrag van ruim 235 gulden, mocht, bij genadige vergunning der nieuwe Magistraat, aan de geestelijkheid der Oude Kerk worden uitgekeerd; en daarmee was de roof voltooid, zonder dat ooit meer aan de verplichtingen, door de schenkers der memoriegelden gesteld, werd voldaan of zelfs gedacht.

Zeer nauwkeurig doet Petrus Huyser rekening en verantwoording van dit treurig restant der oude vrome stichtingen, en maakt ons bij die gelegenheid tevens bekend met de namen van al de geestelijken, welke op den 26 Mei van het noodlottig jaar 1578 aan de dienst der Oude Kerk verbonden waren. Hij voegt er de som bij, die aan elk hunner op de verschillende termijnen zijn uitgekeerd.

Expensae primi termini:

1. Mr. Jacobus Buijck pastor . .	4 –	0 –	0
2. Mr. Conrardus provisor . .	4 –	0 –	0
3. Mr. Hermannus Mr. memoriarum .	8 –	0 –	0

4.	Mr. Petrus Huysser Mr. Memoriarum	8	0	0
5.	D. Theodoricus sacellanus . .	3	18	0
6.	Mr. Jacobus Sacellanus . . .	2	11	7
7.	D. Gerardus Bernardi . . .	3	18	0
8.	D. Nicolaus Koeckius . . .	4	0	0
9.	D. Jacobus Mathiae . . .	4	0	0
10.	Mr. Albertus Kanis . . .	3	18	0
11.	D. Albertus Verius . . .	4	0	0
12.	D. Henricus Cornelii . . .	4	0	0
13.	D. Joannes Henrici . . .	4	0	0
14.	D. Timannus Hermanni . .	3	1	12
15.	Mr. Theodoricus Cornelii . .	3	8	1
16.	D. Theodoricus Bos . . .	3	16	0
17.	Mr. Franciscus Petri . . .	3	18	7
18.	D. Cornelius Cantert . . .	4	0	0
19.	D. Cornelius Nannii . . .	3	19	6
20.	D. Cornelius Slupick . . .	4	0	0
21.	Mr. Jacobus Bontius . . .	1	17	9
22.	Mr. Paulus Cornelii . . .	4	0	0
23.	Mr. Joannes Petri . . .	3	11	7
24.	D. Joannes Jasperi . . .	3	16	14
25.	D. Jacobus Paulita . . .	4	0	0
26.	Gijsbertus Joannis custos . .	2	0	0
	Joannes Cornelii custos . .	2	0	0
	Summa primi termini	105	14	15

Expensae secundi termini.

1.	Mr. Jacobus Buijck pastor . .	1	15	0
2.	Mr. Conrardus provisor . .	1	15	0
3.	D. Theodoricus sacellanus . .	1	15	0
4.	Mr. Hermannus Eelant . .	3	10	0
5.	D. Jacobus Mathiae . . .	1	15	0
6.	D. Nicolaus Koeckius . . .	1	15	0
7.	D. Gerardus Bernardi . . .	1	13	8

8.	Mr. Albertus Canis . . .	1 – 15 – 0
9.	D. Albertus Verius . . .	1 – 15 – 0
10.	D. Henricus Cornelii . . .	1 – 15 – 0
11.	Mr. Theodoricus Cornelii . .	1 – 9 – 8
12.	Mr. Franciscus Petri . . .	1 – 12 – 4
13.	D. Joannes Henrici . . ,	1 – 15 – 0
14.	Mr. Timannus Hermanni . .	0 – 16 – 0
15.	Mr. Petrus Huijsser . . .	3 – 10 – 0
16.	D. Theodoricus Bossius . .	1 – 12 – 4
17.	Mr. Cornelius Cantert . . .	1 – 15 – 0
18.	D. Cornelius Nannii . . ,	1 – 15 – 0
19.	D. Cornelius Slupick . . .	1 – 15 – 0
20.	Mr. Jacobus Bontius . . .	0 – 13 – 12
21.	Mr. Paulus Cornelii . . .	1 – 12 – 8
22.	Mr. Joannes Petri . . .	1 – 12 – 4
23.	D. Jacobus Paulita . . .	1 – 15 – 0
24.	Gisbertus Joannis custos Joannes Cornelii custos . .	1 – 15 – 0
	Summa secundi termini	42 – 12 – 0

Expensae ultimi termini:

1.	Mr. Jacobus Buijck pastor . .	3 – 0 – 0
2.	Mr. Conrardus provisor . .	3 – 0 – 0
3.	D. Theodoricus sacellanus . .	3 – 0 – 0
4.	Mr. Hermannus Eelant . .	6 – 0 – 0
5.	D. Jacobus Mathiae . , .	3 – 0 – 0
6.	D. Nicolaus Nicolai Koeck . .	3 – 0 – 0
7.	D. Gerardus Bernardi . .	2 – 16 – 12
8.	Mr. Albertus Gerardi Canis . .	3 – 0 – 0
9.	D. Albertus Verius . . .	3 – 0 – 0
10.	D. Henricus Cornelii . . .	3 – 0 – 0
11.	Mr. Theodoricus Cornelii . .	2 – 2 – 4
12.	Mr. Franciscus Petri . . .	2 – 18 – 0
13.	D. Joannes Henrici . . .	2 – 19 – 8

14. Mr. Timannus Hermanni	. .	1 – 19 – 8
15. Mr. Petrus Petri Huijsser	. .	6 – 0 – 0
16. D. Theodoricus Bossius	. .	2 – 2 – 4
17. Mr. Cornelius Canter	. .	2 – 17 – 12
18. D. Cornelius Nannii	. .	2 – 18 – 12
19. D. Cornelius Slupick	. .	2 – 18 – 12
20. Mr. Jacobus Bontius	. .	1 – 11 – 12
21. Mr. Paulus Cornelii	. .	2 – 12 – 8
22. Mr. Joannes Petri	. .	2 – 16 – 4
23. D. Jacobus Paulita	. .	2 – 19 – 4
24. Gijsbertus Joannis custos	. .	1 – 9 – 10
25. Joannes Cornelii custos	. .	1 – 9 – 10
	Summa ultimi termini	72 – 12 – 8

Van hetgeen de memoriemeester na deze termijnsbetalingen overhield, deed hij nog de volgende uitkeeringen.

Residuum.

1. Mr. Hermanus Eelant	. .	1 – 16 – 0
2. Mr. Jacobus Buijck pastor	. .	0 – 18 – 0
3. Mr. Conrardus provisor	. .	0 – 18 – 0
4. D. Theodoricus sacellanus	. .	0 – 18 – 0
5. Mr. Albertus Canis	. .	0 – 18 – 0
6. D. Jacobus Mathiae	. .	0 – 18 – 0
7. D. Nicolaus Nicolai Koeck	. .	0 – 18 – 0
8. D. Gerardus Bernardi	. .	0 – 18 – 0
9. D. Albertus Verius	. .	0 – 18 – 0
10. D. Henricus Cornelii	. .	0 – 18 – 0
11. Mr. Theodoricus Cornelii	. .	0 – 18 – 0
12. Mr. Petrus Petri Huijsser	. .	1 – 16 – 0
13. Mr. Franciscus Petri	. .	0 – 18 – 0
14. D. Joannes Henrici	. .	0 – 18 – 0
15. Mr. Timannus Hermanni	. .	0 – 18 – 0

16. D. Theodoricus Bossius	. .	0 – 18 – 0
17. Mr. Cornelius Cantert	. .	0 – 18 – 0
18. D. Cornelius Nannii	. .	0 – 18 – 0
19. D. Cornelius Slupick	. .	0 – 18 – 0
20. Mr. Jacobus Goudanus	. .	0 – 18 – 0
21. Mr. Paulus Cornelii	. .	0 – 18 – 0
22. Mr. Joannes Petri	. .	0 – 18 – 0
23. D. Jacobus Paulita	. .	0 – 18 – 0
24. { Gijsbertus Joannes / Joannes Cornelii }	custodes .	0 – 18 – 0
	Tota Summa residui	23 – 8 – 0

Eindelijk sluit de Memoriemeester de reeks zijner uitgaven met de

Expensae particulares:

In electione ghedielt	. . .	11 – 1 – 0
Dionysiae pro cereis	. . .	22 – 2 – 10
Pastori pro capitulo	. . .	17 – 10 – 0
Senioribus pro molestiis	. . .	6 – 12 – 0
Sacellano pro quatuor missis in 4or temporibus	. . . .	0 – 10 – 0
Mo. Alberto Canis pro missis calendariis		1 – 4 – 0
11a Die Maij pro sacro funebri cum 4or. ministris	. . . . . .	0 – 5 – 0
Pro calendario	. . . . .	0 – 0 – 10
D. Jacobo Mathiae pro praecentura	.	0 – 6 – 0
Item pro calceis in festo S. Mathiae	.	0 – 6 – 0
Item pro restaurando tecto domunculae nostrae	. . . . . .	4 – 8 – 0
Item van sommighe huijren te beslaen		0 – 15 –
Item van loospanden	. . .	0 – 12 – 8
Item van eijghenpanden	. . .	0 – 12 – 8

Item gegeven die Notario op die tresorij Jan Koeck van een rentebrieff van 8 gl. gehecocht An. 1576 . .	0 – 7 – 0
Item int lichten van die penninghen uut die consignarii vant huijs in S. Joris.	0 – 1 – 4
Item noch int lichten van de penninghen uut die consignarii van Dirck Hemmen Huijs	0 – 1 – 4
Item Aerian Fransz. pro variis molestiis ghegheven	0 – 8 – 8
Tota summa Expensarum particularium . . .	67 – 3 – 4
Tota summa omnium expensarum simul	311 – 10 – 11
Major ergo est summa expensi quam accepti	37 – 1 – 13

Quam pecuniam sumsi de ea, quam pro capsa accepi, cujus ratio sequitur.

De Memoriemeester kwam dus bij slot van rekening nog 37 gulden, 1 stuiver en 13 penningen te kort; maar inmiddels waren er nog eenige gelden in zijne kas gevloeid, waarvan hij mede eene nauwkeurige verantwoording geeft, onder de rubriek:

Computus capsae.

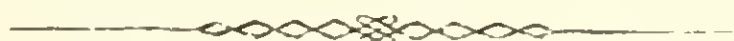
Accepi:

Ex perpetua memoria Cornelii Henrici .	9 – 0 – 0
Item pro perpetua memoria Margaretae Henrici Frans Oitges . . .	12 – 0 – 0
Item van Jutte Franssen. verschenen An. 1573	10 – 2 – 8
Item van S. Martens tooren versch. An. 1576	0 – 16 – 0
Item van Claes Evertz. inde narm versch. An. 75	3 – 2 – 0

Item van Cornelis die snijers inde Halsteech verschenen Anno 75. . .	1 –	8 –	0
Van Pieter Janz. cuijpers huijs op die houtmarckt 18 St. 8 p. quos debebat An. 75. et adhuc 4^{or} flo. tot ofcortinghe van 5 gl. 17 st. verschenen Anno 76. . .	4 –	18 –	8
Item van Elbert Boijerz. kuijpers huijs versch. den 21 Decemb. Anno 73 .	vj –	0 –	0
Item vant selfde huijs versch. den 24 Januarii Anno 1574	vj –	0 –	0
Somma . .	53 –	4 –	0
Expendi in usum memoriarum ut supra patet	37 –	1 –	13
Restant ergo	16 –	2 –	3

Met dit overschot sluit Petrus Huijser zijne rekening en verantwoording en tevens de reeks der Magistri Memoriarum van de Oude Kerk. Alle bezittingen werden den Katholieken ontnomen en vielen in de handen der Protestanten, die, zooals zij zeiden, niet gekomen waren om aardsch goed te verwerven, of zich met andermans bezittingen te verrijken, maar enkel en alleen om „geest en waarheid" te verspreiden.

Amsterdam, Beggijnhof. B. H. KLÖNNE.
November 1884.

BIJDRAGEN

VOOR DE

KERKELIJKE GESCHIEDENIS VAN OUDEWATER

UIT DE 18de EEUW,

in het Stedelijk Archief verzameld

door J. PUTMAN.

Vergadering den 26 Julij 1680.

Present alle de leden, behalven Honcop, IJsulsteijn, Laeren, Alkema en Cortenhoeff.

De president Burgemeester heeft de vergaderinge bekent gemaeckt, dat de Gedeputeerden van kerckenrade dingsdagh jongstleden hadden aen 't collegie van de Magistraet versocht, dat dewijle de papisten een groot gebouw begonden te timmeren, in 't huijs daer sij voor desen haer godtsdienst plagten te oeffenen, 't welk grote onrust onder de gemeente causeerde, dat men gedoogde dat papisten publijck kerken timmerden, dat daerin mogte werden voorsien, waerop naer deliberatie is geresolveert, dat eenige uijt de vergaderinge souden werden gecommitteert om inspectie van 't werk te nemen, en voorts Jacobus Houtman [1]) selfs mondelingh daerover te spreken, gelijck dan oock daertoe gecommitteert sijn.

Burgemeesteren beijde, Bodegraven, en Secretaris, die daer op aenstonts hare Commissien hebben verright, en ge-

---

1) Genoemde Jacobus Houtman was van de orde der Eerw. Paters Jesuieten. — Het timmeren had plaats op het Heilig leven waar nu 1885 het nieuw gebouwd Pastorie-huis staat.

rapporteert, dat 't werck en gebouw vrij groot was, en dat de vernoemde Houtman hadde geseijt, dat dewijle sijn huijs seer onbequaem was om te bewonen, hij 't selve hadde gedaen, om een ruijm gemack off twe te hebben, so voor sijn eijge gesontheijt en divertissement, alsmede tot een gerijff en commoditeijt voor sijne vrienden, en dat er geen oeffeninge van Godtsdienst in soude geschieden, gelijck hij 't selve ook in een schriftelijcke memorie, bij hem daegs te voren aen den Secretaris behandight, en in de vergaderinge voorgelesen, had opgestelt, waerop eenparich geoordeelt is, dat bijaldien Houtman, 't gene hij belooft heeft naer komt, dat bij de Vroedschap hierinne niet konde gedaen, nochte 't timmeren belet worden.

Vergadering den 12[en] Maart 1689.

Present alle de leden preter Hofstede siek of uijt de stadt.

De Heeren Burgemeesteren beijde, Speijert, Backer en Eijnthoven den 28 October 1688 gecommitteert tot het Latijnse School hebben gerapporteert, dat sij de burgeren hebbende begroet omtrent het contribueren tot het Latijnsche School, dat het Witte vaandel opgebragt hadde 41 : 10 : 0. Orangie vaandel 62 – 3 – 0, de papisten die apart begroet sijn 25 : 0 : 0, waernaer de vergaderinge is voorgestelt, off elk sich geliefde te uijten, hoeveel elk wilde contribueren, waerop naer vele discourssen over en weder eijndelijck eenparigh is geresolveert vermits de sware en bedroefde tijt, deze sake voor den tijd van drie maenden in advijs te houden om alsdan nader en verder hieromtrent te resolveeren.

De schoolmeester van Praat is binnen ontboden en hem scherpelik gereprimendeert ontrent sijn slordigh en onachtsaem school houden.

Vergadering den 27 October 1700.

Present alle de Leden preter Kersseboom.

Is geresolveerd bij de Vroetschap de Resolutien van de Magistraat op den 17 augustij, den 1 Septemb., den 7e dito, den 21e dito, den 5 Octob., ende den 19e dito, alle van den Jare 1700, voor goet vast ende van waerden te houden, tot soodanigen effecte dat met geen timmeragie sal mogen voortgegaen werden, voor ende aleer den eijgenaer van deselve Brouwerije de Witte Leeuw [1]) bij ondertekeninge certificatie van sijn handt sal hebben verclaert, dat hetselve noijt ofte oijt tot een paepe kerck sal gebruijckt werden; als wanneer hetselve sal gedaen sijnde hij geadmitteert sal werden om deselve huijsinge tot woonhuijsinge te mogen optimmeren, sodanig als hij goet vinden sal.

Vergadering den 28 October 1701.

Present Officier Burgermeester en alle de leden.

De Heeren predicanten wegens de Eerwaerde kerckenraet committeert binnen comende, hebben na veel heijlwenschinge aen de vergadering gedaen, te kennen gegeven dat tot haer leetwesen hadden gehoort, dat Wouter de Roden zich niet ontsiet, niettegenstaende interdictie aen denselven van de Magistraet gedaen, de Brouwerije de Witte Leeuw te approprieeren tot een papekerck, versogten dat haer Achtb. daerin belieffde te voorsien en te beletten dat sulcq sijn voortgangh niet mogten hebben; waerop geresolveert is, inspectie oculair te nemen, die dan gevolgelijck bij de gansche vroetschap genomen sijnde – behalven bij Everdingen en Snel, die alvorens uit de

1) De brouwerij de Witte Leeuw stond aan de markt te Oudewater, ter plaatse waar de Jansenisten onlangs hunne kerk hebben afgebroken, en eene nieuwe gebouwd.

vergaderinge waren gelopen, hebben bevonden dat contrarie de meergemelde resolutie, binnen de voors. Brouwerije weder was opgeregt, een binnenmuijr, alsmede gelegt balcken, om daerop een vloer te maken, is eenparich bij de presente leden verstaen, aen den coper off deszelffs bewinthebber te doen aenseggen, dat se de voors. muijr, en balken voor Woensdagh aenstaende sullen hebben te amoveeren, off dat ten voorn. dage weder bij de Achtb. vroetschap inspectie sal worden genomen, en bevindende dat haer voors. resolutien niet sijn opgevolgt, dat alsdan de facto het voorg. werck op ordere van gemelte vroetschap sal werden verbroeken en geamoveert. Is wijders nog geresolveert aen Vijffhuijsen [1]) en Juffrouw Rosendael te doen aanseggen, dat bij aldien niet besorgen dat de voors. Resolutien werden achtervolgt, tegen haer sal werden geprocedeert als ongehoorsame inwoonders.

Vergadering den 2 Novemb. 1701.

De Heeren Gecommitteerde van de achtbare Vroetschap ingevolge van de Resolutie van dato den 28 October laetsleden, inspectie oculaer hebbende genomen, is bevonden dat deselve was opgevolght, daerinne tot sooverre genoegen nemende, dog verclaerden als nog te persisteren bij voorgaende genomen Resolutien, blijvende aen Burgermeesteren gerecommandeert, de voors. Resolutien te doen standt grijpen.

Vergadering den 6[e] April 1702.

Present Burgermeesteren beijde, en verdere Leden, preter Kersseboom.

De Vroetschap gesien en geexamineert hebbende seeckere Requeste bij Wouter de Rode gepresenteert, beneffens een

---

1) Vijffhuijsen in deze genoemd, was Pastoor. Hij is de eerste Jansenisten pastoor van die kerk geworden. Zijn voornamen waren Joannes Chrysostomus Josephus.

model off besteck vant geene in de Brouwerije de Leeuw soude werden gemaeckt, houdende alvorens hierop te disponeren hetzelve in advijs, inmiddels blijvende alle voorgaende Resolutien int geheel.

Vergadering den 25 April 1702.

Present Burgermeesteren beijde, en Leden alle.

Op de Requeste van Wouter de Roode, aen haer Achtb. gepresenteert is gedisponeert als volgt:

De Vroetschap der stede Oudewater, gesien en geexamineert hebbende de nevenstaende Requeste, consenteeren den Suppliant, de huijsinge in dese gemelt tot sijn commoditeit en voordeel te vertimmeren, mits alvorens bij handschrift sal hebben te beloven, dat in hetselve werck noijt off oijt eenige exercitie van de Roomsche Religie sal werden gedaen, volgens Resolutie van de Magistraet, en wel speciael die van de Vroetschap in dato den 27 October 1700 waer bij sulcx expres verboden wert, bij welcke Resolutien deselve Vroetschap blijft persisteeren bij desen.

Extraordinaris Vergadering gehouden den 9e Augustij 1703, present alle, preter Arendonck en van Wingerden.

Gesien en geexamineert hebbende seekere Requeste bij verscheijden Burgers en Burgeresse aen haer Achtb. wegens Vijffhuijsen gepresenteert, dat hun mogte werden vergunt om de gewesene Brouwerije de Witte Leeuw, te gebruijcken om daer haer dienst te doen, in plaetse van de andere, vermits deselve was vervallen; ist 't selve in consideratie gehouden.

Vergadering den 1e Julij 1704.

Present alle, preter Sonnenbergh, Lexmont, van der Horst, Snel, en Wijngaerden.

Nota. De respective pastoren van de pape kercken bij occasie door den een of den andren der Commissarissen den inhoude van de Resolutie serieuselijck te recommanderen met bijvoeginge etc.

Nog is geresolveert en vastgestelt om te vinden de extraordinaris te vallen kosten van reparatie van den toorn en kerck door het laetste onweer veroorsaeckt, door de geheele stadt en de parochierende gehugten van dien, Commissarissen te doen omgaen met een kop of schael, om een ider ernstig te versoeken haer mildadige hantreijkinge en giften na haer staetsgelegenheijt te willen doen, waertoe sijn gecommitteert om in twee gesepareerde partijen de voors. collecte ten tijde als Burgermeesteren sulcx sullen goetvinden te doen, de twee regerende Burgermeesteren Nicolaes van der Hofstede en Jacob van Cotesteijn, Schepenen, Egbert Backer, en Fredrik Kersseboom kerkmeesteren met twee der predicanten daertoe sullende werden versogt, welck geresolveerde van den puije deser stede Raethuijse als in de Kerck alvorens sal werden afgelesen.

Vergadering op den 10e Julij 1709. Present Burgermeesteren beijde, en Leden des Vroetschaps alle, preter van der Maeren en Pamburgh.

Gerrit Spruijt, en andere gecommitteerdens van de Roomse kerke, aen 't Heijlige leven, voorstellende dat haer Ed. groot Mog. de kercke hadden doen sluijten, door vertrek van haer priester, en dat sij haer achtb. versoeken in cas van onredelijke opening haer gelieve te beschermen, en dat sij een persoon tot priester int cort soude voorstellen die haer Ed. groot Mog., en haer achtbaren aengenaem soude wesen; waerop geresolveert is,

en verstaen dat de kercke sal werden ontsloten sodanig die gesloten is; ingevolge van de Resolutie van haar Ed. groot Mog. in dato den . . . . en afwagten wat persoon zij sullen voorstellen die haar Ed. groot Mog., en ons aengenaam sal zijn. [1])

Overgenomen uit de Resolutien van de Vroetschappen der stede Oudewater. 1653 tot 1717.

Vergadering den 17 Augus[s] 1700.

Present Burgemeesteren beijde en Scheepenen alle.

De Heeren Burgemeesteren en Scheepenen ter ooren gecomen sijnde dat de gewezene Brouwerije genaemt de Witte Leeuw soude werde geapproprieert tot een Papekerk is geresolveert en verstaen den bode Copper te ordonneren sig te adresseeren aan Wouter de Roode als Coper van de voors. Brouwerije, off die het bewind daaromtrent soude mogen hebben, aan te seggen dat de Magistraet niet verstaat dat gemelte Brouwerije off huijsinge tot een Paapsche kerck sal worden geapproprieert, en dat dagelijcx inspectie sullen laten nemen, off sulcx geschiet, en bevindende dat iet was tegens het goetvinden van de Magistraet wert gemaeckt, aenstonds sullen doen amoveren, en tegen de ongehoorsaemheijt procederen, als sullen vinden te behooren.

Welke voors. Resolutie Jacob Breminge, binnen ontboden sijnde is voorgelesen, seijde den Coper kennisse daervan te sullen geven.

Vergadering op den 1 Septemb. 1700.

Present Burgermeesteren beijde en Scheepenen alle.

Copper is gesegt dat de heeren bemerken, dat met het gebouw aan de Witte Leeuw voortgegaen wert, waer-

---

1) Zie deze *Bijdragen*, Deel X, 2[de] Afl., bl. 319.

omtrent Jacob Bremingen sich heeft gedeclareert in de laatste vergaderinge, dat het geschiet om een Paepsche kerck daarvan te maken, soo is hem gelast aen den voorn. Breminge interdictie te doen, om met hetselve werck aenstonts stil te staen, off dat de heeren Resolutie sullen nemen, die hem off de eijgenaars van dien niet smakelijck sal vallen.

Vergadering den 21 September 1700.

Present Burgermeester Alkemade en Scheepenen alle.

Jacob Breminge wegens Wouter de Roode eijgenaer van de huijsinge genaemt de Witte Leeuw, binnenkomende versogte consent om de gaten in de voors. gewesene Brouwerije te mogen digt maecken alsmede het dack en soo hier en daer in deselve nodige raemten te setten, 't welck in consideratie genomen sijnde, ist tselve geaccordeert, mits geen ander werck als met expres consent ingevolge van voorgaende Resolutie makende, alsoo int specteren dagelijks sal werden gecontinueert.

Vergadering den 5 October 1700.

Present Burgemeester Alkemade, Munster, Sonnenbergh, van Maren, en van der Hooft, Schepenen.

Den Bode Copper heeft de Magistraet te kennen gegeven, dat int specteren van de Brouwerije de Witte Leeuw had bevonden, dat se in deselve tegens de voorgaande Resolutie, een binnen muijr die halff gemaeckt was hadde voltrocken, waerop geresolveert is den bewindhebber vant voors. werck, door den Bode te doen aenseggen, de voors. muijr binnen den tijt van drie dagen aff te breecken, off dat bij nalatigheijt van dien 't selve de magistraet sal doen doen.

Vergadering den 19 Octob. 1700.

Present Burgermeester Alkemade, Schepenen alle.

Nadat de Heeren van de Magistraet inspectie oculair hadde genomen, off ietwes contrarie haer voorgaende genomen Resolutien in de Brouwerij de Witte Leeuw was gemaeckt, en gehoort het versoeck van Jacob Bremingen om het verdere resterende ondighte te mogen stoppen, en voorts vant hout, gebroocken steen etc. van binnen te mogen ontruijmen en de vloer effenen, hebben den voorn. Bremingen gelast en bevolen, voortaen het geheele werck te laten staen, sonder daer ietwes meerder aen te doen, ter tijt en wijle toe den Coper daerover selffs versoeck sal hebben gedaen, en daerin sal wesen geconsenteert op peene van voorgaende Resolutien.

Vergadering den 23 Novemb. 1700.

Present Burgermeester Backer, Schepenen alle, preter van der Maren.

De Heer President Burgem. Backer heeft de vergadering voorgedragen het versoeck van Jacob de Roode, om het dack van de gewesene brouwerije de Witte Leeuw voort te mogen digt maken, en onder de pannen goten te hangen, en wijders deselve te ontruijmen, twelck in consideratie genomen sijnde, is verstaen te persisteren bij haer voorgaende Resolutien, tot dat bij besteck sal blijcken, wat in deselve sal werden gemaeckt.

Vergadering den 13 December 1701.

Present Burgermeesteren beijde en Scheepenen alle.

De heer Jan Vijffhuijsen binnen versogt hebbende, gaff te kennen, dat de huijsinge waerin deselve is wonende niet wel bequaem was om gebruijckt te werden, versogte consent om te mogen delogeren, en sijn inwoninge nemen

in de huijsinge van de Brouwerije genaemt de Witte Leeuw, met belofte van daerinne noijt off oijt eenige dienst te doen, off kerck te houden, dan met expres consent van de achtb. Vroetschap, waerop naer deliberatie is goetgevonden, in deszelffs versoeck te consenteren, sonder de minste infractie off alteratie van voorgaende Resolutien, en peene in cas contrarie doende, tegens den selven te procederen als een ongehoorsaem inwoonder, en sulcx hen de stadt sal werden ontseijt.

Vergaderinge gehouden den 27 Junij 1702.

Present Burgermeesteren beijde, en scheepenen alle, preter Hoffstede en Kersseboom.

Op de klagten van Merritje Dammas, huisvrouw van Christiaen van Ommen, dat haer dochter Geertruijt door de aanradinge van haer oom Gerrit van Ommen, uijt haer huijs was onthoudende en daer niet weder wilde incomen, ter sake sij inclineerde om haer klop te laten maken, tegen weerwil van haer moeder, sijnde van de Gereformeerde Religie, die daerop is aangesegt, dat in de huijsinge bij haer moeder sal hebben te gaen, en aldaer te verblijven, en tegen deselve haer gedragen als een kint betaemt te doen, en de moeder als moeder omtrent haer kint; wijders is de voorn. Geertruijt gerecommandeert haer tegen wil van haer moeder geen klop te laten maken, off dat andere mesures sal werden genomen.

Vergadering den 20e Meij 1704.

Present Burgermeesteren beijde, en Schepenen alle, preter Hofstede.

Sijn gelesen twee missive, van de heeren Staten van Hollandt, en West Vrieslant, de een inhoudende Resolutie in het Reguard van de Roomsche Priesters die haer hier te landen bevinden, en specialijk van de priesters

van Beest, en van Wijchen, die haer Jurisdictie, en den Landen van Hollant werden ontseght.

Den inhout van welkers eerste ent geresolveerde bij Burgermeesteren en Schepenen daeromtrent genomen, te weten van deselve de respective priesters door den Bode te doen voorlesen de gemelte Resolutie, met recommandatie van sig daer naer te reguleeren, 't welck den Officier bekent gemaeckt sijnde door den Bode, heeft volgens relaes van denselve daer mee genoegen genomen.

Vergadering den 10e Aug. 1709.
Extraordinaris gehouden. Present Burgermeesteren en Schepenen alle, preter van der Horst en de Spijert.

Den President Burgermeester Schrijver de Vergadering voordragende, dat den Priester de Ruijter was verleent het gebruijk van de kerck, dat wel was opgevolgt, dog dat de opening van het huis nog niet was gedaen, dat wel beijde behoorde dewijl aan den anderen annex is en eene goederen zijn, is na deliberatie goedgevonden het versoeck van den priester de Ruijter, en sijne gemeente te accorderen en den bode Copper te authoriseren, sooals gedaen wert mits dezen, omme de deuren van den huijsinge aant Heijlige leven te doen openen ten haren periculen.

Overgenomen uit de Resolutieboeken van de Heeren Officier Burgemeester en Schepenen der steede Oudewater.

Den 9 Meij 1731 heeft den Priester Alexander de Neve ter Secretarie geleverd, dog bevorens al getoont de volgende acte.

Extract uijt het Register off notitie der acte van toelatinge van de Roomse priesters in het Zuijder quartier gehouden, bij de Heeren Gecommitteerden Rade van de Staten van Holland en Westvriesland, in gevolg van haar

Ed. Groot Mog. placcaat dienaangaande op den 21 Septemb. 1730 geëmaneert.

Daarvan het 3e Artikel uijt het voors. placaad luijd als volgt.

Dat in de stemhebbende steeden, de Priesters sullen moeten, voor dat acte van toelating aan haar sal mogen verleend worden, verklaren op haar Priesterlijke woort, in plaats van eede in handen van Burgerm. en onderteekenen met hare gewone hanttekeninge in een Boek, daartoe te houden, dat sij, een hertelijke afkeer hebben, van het gevoelen dergeenen, welke leeren, dat paus of eenige andere kerkelijke overigheijd, de magt heeft, om de onderdanen te ontslaan of dispenseren, wegens Ketterije off om eenige andere oorsaak, van den eed en gehoorsaamheijd aan de Burgerlijke overheijd, en dat men geen trouw en onderdanigheijd schuldig is aan dengenen, die in kerkelijke ban en buiten de schoot van Roomse kerk sijn, en dat sij niet alleen het tegendeel van die stellingen gevoelen, maar na haar uijterste vermogen sullen inboezemen aan de leden van haar gemeenschap, en deselve zoo door haar voorbeeld, als door haar leer sullen vermanen tot gehoorsaamheijd aan de Staaten, en magistraten als aan haar wettige overheijd, en tot een vreedsaam en sedig gedrag, dat sij bovendien niet sullen contribueren met raad off daad directelijk off indirectelijk in eeniger maniere, om door enig ingeseeten deser provintie te doen destineren, beloven off geven, eenig gelt, off geldswaarde off wat het ook anders soude mogen wesen aan off ten behoeve van eenige buijtenlandse cloosters, collegien, seminarien, kerken off andere Roomse gestigte en gemeijnschappen, off van de leeden van dien, hoe ook genaamd, en eijndelijk dat sij generhande absolutie nog dispensatie van de paus off van niemand anders sullen versoeken nog aannemen tegen de bovenstaande

haare verklaring en onderteekening of tegen eenig deel of lid, derselve geen uijtgesondert.

Volgens verclaringe van Burgermeesteren der stede Oudewater, gedateert den 6 November 1730, die ter Secretarije van haar Ed. Groot Mog. is geliasseert sub N° 91, is Alexander de Neve, geboren tot Brussel, al sedert ses jaren tot Oudewater geadmitteert geweest.

Ik ondergeschreven verklare op mijn Priesterlijk woord en sonder eenige mentale reservatie mij te conformeren met het geene in het voors. 3 articul aan mij voorgelesen, van de Roomse priesters werd gerequireert, en belove mij daarna en na den geheelen inhoud van het gemelde placcaat te sullen gedragen.

Actum in den Hage, den 21e November 1730.

(Was getekent) Alexander de Neve. Lager stont: accordeert met het voors. register en was ondertekent Brisius 1730.

De acte van voorschrijving van Burgermeesteren luijd als volgt:

Wij Burgermeesteren der stede Oudewater, geinformeerd sijnde van het goed en vreedsame gedrag van de persoon van Alexander de Neve, geboortig van Brussel, die alhier 't sedert ses jaren de Rooms priesterlijke functie heeft waargenomen, hebben denselve geadmitteert gelijk wij, voor sooveel ons aangaat, hem admitteren bij desen, omme in de gemelte functie te blijven continueren, mits dese onse acte binnen den tijt van een maant presenterende en overbrengende aan de Ed. Gr. Mog. Heeren Staten van Hollant en Westvrieslant omme aldaar te ontvangen, en voldaan aan de ordres van welgemelte Haar Ed. Groot Mog.

Actum bij onsen Secretaris getekent, en met onse stede zegel bekragtigt op den 6e November 1730.

Extraordinaris Vergadering den 18 Junij 1734.

Gelezen eene Missive en Resolutie van den 12e dezer hebbende tot bijlage de volgende Resolutie luydende als volgt:

Extract uijt de Resolutien van de Heeren Staten van Holland en Westvriesland in haar Ed. Groot. Mog. Vergadering, genomen op Saturdag den 12 Junij 1734.

De Raadpensionaris heeft ter Vergadering voorgedragen dat de Raadsheer van der Meeden, provisionelijk waarnemende het ampt van Fiscaal en Procureur generaal van den Hove hem uijt naam van het Hoff is weezen spreeken wegens de bekommering over de geruchten welke generalijk door deze provincie verspreijd zijn, nopende de inbeelding en verwagting waarin de Roomsgezinde zoude weezen, van op St. Jansdag van het loopend Jaar weder te zullen komen in het bezit van de publijcque kerken, met ondergang van de Gereformeerde Religie, zeggende dat het Hoff wel geen andere informatien daarvan heeft als de gemeene geruchten en deeze en geene voorvallen waarvan de Regeeringe van de steeden meerder kennis hebben als het Hoff, maar dat echter de voors. gerugten zoo generaal zijn, en zooveel impressie maken, en dat de zaak zoo important, dat de gevolge van die gemeene gerugten wel schijnen eenige attentie te verdienen. Waarop gedelibreerd zijnde is goedgevonden en verstaan, dat van het voors. gerapporteerde van den Raadpensionaris kennis zal gegeven worden aan Burgem. en Regeerders van de resp. steeden ten einde om te doen zoodanige voorziening als zij zullen vinden noodig te wezen tot voorkoming van alle desordres, en tot handhaving van de gemeene rust, en om de Hoofdofficieren voor zooveel desnoods te ver-

maanen om te vigeleeren tegen al wat zoude ondernomen worden om deselve te stooren.

Lager stond: accordeert met de voors. Resolutie en was geteekend Willem Buijs.

Waarop gedelibreerd zijnde is goedgevonden alvorens op het subject van de voors. Resolutie te resolveeren, in te nemen het advijs van de Heeren Vroetschappen.

Eodem die

Geresolveert te gedragen aan het advijs van de Vroetschappen in dato dezes.

Ordinaris Magistraat den 2e April 1748.

Bij resumtie gedelibreerd zijnde op de wanbetalinge van de priester de Neve, en dewijl den Armen, die geld noodig heeft, daardoor komt te lijden.

Is geresolveerd hem nogmaals door den Secretaris serieusselijk te doen aanmanen tot de betalinge en zijn wedervaren ten naaste te rapporteren, die 't selve heeft aangenomen.

Ordinaris Magistraat den 7 Meij 1748.

De Secretaris heeft gerapporteerd, dat de priester de Neve, wel zoozeer niet heeft geweigerd te betalen, als wel verzocht heeft om uitstel, tot een beetere tijd; waarop gedelibreerd en overwogen sijnde, dat, bij lang uitstel, de schuld zooveel te grooter werd, is geresolveerd: dat de Secret. hem nog eens zal aanmanen, en tragten een Acte Obligatoir van hem te verkrijgen, en van zijn wedervaren wederom rapport te doen.

Ordinaris Magistraat den 2e Julij 1748.

Bij resumtie gedelibereerd zijnde op de klagten der regenten van de algemeene Armen, houdende dat de Hr. pastoor de Neve in gebreeke blijft te betalen de re-

cognitie van honderd Gulden, die hij jaarlijks op den 6e Augustus gehouden is te voldoen, en daarop nagezien sijnde de retroacten, waaruijt blijkt hoedanig de armen het regt tot die recognitie bekomen heeft, alsmede op wat weijze in den Jare 1725 bij eene andere onwilligheijd van den Heer Pastoor, indertijd bij de Magistraat is geprocedeerd geweest, ende op het eene en andere serieusselijk nader zijnde gedelibreerd:

Is geresolveerd de Heer de Neve voorn. te ordonneeren, gelijk hem geordonneert werd bij deze, aan de regenten van den Armen alhier binnen den tijd van agt dagen, nadat hem deze ter hand gekomen sal zijn, te betalen de honderd gulden recognitie, die op den 6e Augustus 1747 al verscheenen is geweest, en daarin jaarlijks precies te continueeren, of dat anders tegen hem op zoo eene efficatieuse wijze zal werden geprocedeerd als bevonden zal werden te behooren.

Ordinaris vergadering van de Magistraat den 3e Aug. 1751.

Ter deliberatie gebragt zijnde of het niet nut zoude zijn dat op het voorbeeld van andere steeden roomse armmeesteren werden gesteld of gerecommandeerd, en dat elk zijn eygen armen onderhield, zal zulks in een andere Magistraat werden voorgedragen als het Collegie compleet zal zijn.

Ordinaris Magistraat den 7e September 1751.

Bij resumtie gedelibereerd zijnde op 't genotuleerde van de laatste Vergadering met opzigt tot het aanstellen van roomse armmeesteren enz. is geresolveerd dat de Secretaris eerst zal onderzoeken, waarvoor Pastoor de Neve jaarlijks honderd Gulden betaald aan den Boekhouder der armen.

Ordinaris Magistraat den 1e Aug. 1752.

Maar ter deliberatie gebragt zijnde of men in het toekomende wel roomsgezinden meer zouden benificeren, omdat in voorgaande zulks nooijt practicabel is geweest, zoo is in dit geval overwogen dat Cornelis van Vliet reeds voor de helft bezitter was van 't voors. veer en ook te voren schipper was geweest op Leijden, en dat derhalven de voorst. approbatie nu verleend werd, zonder dat hetzelve in 't toekomende in consequentie zoude mogen getrokken worden. En is voorts met eenparigheid van de presente leden geresolveerd en vastgesteld, dat in het toekomende geene roomsgezinden meer zullen werden gebenificeerd, waarmede of hoe gering hetzelve ook zouden mogen zijn.

Ordinaris Magistraat den 5 December 1752.

Den Heer Scheepen . . heeft te kennen gegeven dat het aanstootelijk voorkomt, dat des Zondags met de bos werd omgegaan onder 't uijtgaan van de kerk, en dat wel somtijds door jongens, of zulken die dronken zijn, mitsgaders ook dat dikwijls de publijcque kerk uijtgaat met de roomse te gelijk, waardoor dan de leden dier strijdige gevoelens malkanderen op de straat tegen loopen.

Is op het eene den bode gelast de bussen wat omzigtiger uit te deelen, niemand over te slaan, te beletten dat door dronkaards of jongens werd gecollecteerd, en eerst naar 't uijtgaan van de kerk te beginnen, en op het andere zal de pastoor gesproken worden.

Ordinaris Magistraat den 9 Januarij 1753.

Bij resumtie gedelibreerd zijnde op de Notulen van de laatste vergadering nopens het uijtgaan der roomse kerk met de gereformeerden, is de Secretaris verzocht, den

heer Pastoor de Neve te spreeken, en daarvan rapport te doen.

Ordinaris Magistraat den 6e Februarij 1753.

Bij deze occasie is ter deliberatie gebragt, of alhier niet zoude kunnen werden geintroduceerd, op 't voorbeeld eeniger naburige plaatsen, dat de armen der Gereformeerden, en die der roomsgezinden, elk uijt den haaren wierden ondersteunt en onderhouden, zonder dat de eene met de andere iets te doen hadde, is vooraf geresolveert den heer Officier, den heer Burgemeester en den Secretaris, met de pastoors, eerst eens te spreeken dienaangaande en van hun wedervaren rapport zullen doen.

Ordinaris Magistraat den 6e November 1753.

Nog is ter deliberatie gebragt, of de Vergadering niet zoude konnen goedvinden Kerk- en Armmeesteren over de Roomse kerk en armen aan te stellen, om dezelve uijt hunne eigen inkomsten te doen bestaan en te bedeelen en dus den Heiligen Geest Armen te ontheffen van zwaarder lasten als die dragen konnen, en waaraf het noodzakelijk gevolg moet blijven dat telkens door Armmeesteren zoo zware subsidien worden verzogd.

Is geresolveerd hierover in de naaste Magistraatsvergadering met ernst te delibereeren.

Ordinaris Magistraat den 18 December 1753.

Dewijl de subsidien aan de Armen, van jaar tot jaar schijnen grooter en zwaarder te worden, en de Magistraat daarom te meermalen bedagt is geweest om daar tegen te voorzien, gelijk daarop van tijd tot tijd ook serieuse deliberatien waren gevallen, zoo is, bij resumptie gedelibreerd zijnde op verscheiden Notulen in voorgaande gehouden, eindelijk geresolveerd :

Dat aan Roomse ingezetenen, door der armen regenten geene bedeelingen meer zullen werden gedaan, maar dat den Heer priester de Neve zal werden aangezegd, dat de heeren van de Magistraat voornemens en geresolveerd zijn, aan te stellen armmeesteren over de Roomsche armen binnen deze stad, ten einde een ygelijk zijne eigene armen zal kunnen voeden en onderhouden.

Dan dewijl het de Heeren van de Magistraat onverschillig is, wie uit de Roomsgezinden daartoe zouden mogen worden geemploieerd, is verder geresolveert, den Heer priester de Neve te verzoeken, een nominatie van zes persoonen te formeeren, om daaruit drie tot Armmeesteren over de roomsgezinden bij de Magistraat te konnen worden geëligeerd, en gecommitteert. En zal deze werden uitgegeven zonder resumptie.

Ordinaris Magistraat gehouden den 8 Januarij 1754.

Jan Leenman, binnen staande, heeft voor den Heere Priester de Neve, te kennen gegeven, dat denzelve Priester ter hand gekomen was de resolutie van de heeren van de Magistraat, van den 18 December 1753, namenlijk om heden een nominatie over te brengen van persoonen waaruit de Magistraat twee of drie Kerk- en Armmeesteren over de roomse kerk en gemeente zouden verkiezen, omdat de Heeren van de Magistraat begrepen, dat elke gezindheid zijne eigene armen behoorde te voeden en onderhouden, en dat hij sustineerde dat voor dezen, wanneer de priester de Ruijter hier te komen stonde, die Honderd Gulden voor den Armen bedongen zijn, welke nog jaarlijks aan den Boekhouder der Armen worden betaald. Presenteerende aan de Heeren van de Magistraats intentie wel te willen voldoen, mits dat dan ook

die betalinge cesseerde, immers dat hem eenige uitstel, tot nader bedenken mogt gegeven werden, met copie authenticq van de resolutie, waarop het betalen van de voors. *f* 100.— jaarlijks, was geintroduceerd.

Welk een en ander is toegestaan, mits evenwel ten naasten de gevorderde nominatie wierd overgebragt.

Ordinaris vergadering den 2 Februarij 1754.

En is de Secretaris met een verzocht te zoeken naer 't request, dat in voortijden, door eenige roomsgezinden aen de Magistraat is gepresenteerdt, omme den Heere de Ruiter tot Pastoor over deze roomse gemeente te mogen hebben.

Ordinaris Magistraat den 5 Februarij 1754.

Jan Konings en Jan Leenman, roomse ingezeten burgers, op hun verzoek binnen staande, hebben gerapporteerd, dat den Heere Priester de Neve wel genegen is, met meer roomse burgers en ingezetenen, de roomsgezinde armen, buiten hulpe van de Magistraat, alleen te onderhouden en bijstaan, mits dat aan hem Heer de Neve daertoe gelaten wierde die Honderd Guldens, welke hij jaarlijks aan de regenten der algemeene Armen alhier uitkeerd, en gepermitteerd wierd eens ter weeke met een bus door de stad om te laten gaan.

Waarop de Heeren van de Magistraat hunne verwondering en misnoegen hebben te kennen gegeven, omdat niet verder wierd voldaan aan derzelver resolutie van den 8 Januarij 1754.

Immers dat haar Ed. Achtb. niet vernamen dat aannemelijker presentatie wierden gedaan, als te voren reeds waren gepresenteerd, 't geen de zaak niet bevorderde, waarvoor zij lieden uitquamen; dat het vrij beter zou

voorkomen, als zij lieden eens afslag verzochten, tot 30, 40, of 50 guldens van de voors. Honderd Gulden 't geen zij lieden wel te overwegen hadden, zonderling als zij lieden aanhielden tot de hulpe van een armen bus; 't geen nogtans veel bedenken baerde, en zelfs de zaak scheen ongemakkelijker te maken.

Waarop zij lieden wel te kennen gaven dat de roomse Kerk geen kas, goederen noch inkomsten hadde, waaruit eenige bedeelingen aen armen konde wierden gedaan, en dat de nood, waarin zij waren, hen lieden meer moveerde zoodanige verzoeken te doen, als daardoor de Heeren van de Magistraat te misnoegen. Verzoekende derhalve dat het dan de Heeren van de Magistraat gunstig geliefden, uit het midden hunner Ed. Achtb., twee Heeren te committeeren, om met henlieden en den Heer de Neve, een vergelijk te treffen, tot wederzijds genoegen.

Waarop bij de Vergadering genomineerd en gecommitteerd zijn de Heeren Burgermeesteren beijden, op rapport en approbatie van de Vergadering.

Ordinaris Magistraat den 5 Maart 1754.

De Heeren Burgermeesteren hebben gerapporteerdt, ingevolge hunner commissie van den 5 Februarij 1754 gesprooken te hebben met de gecommitteerdens van de Roomsche gemeente alhier, en dat dezelve hebben gepersisteerdt hunne eijgene armen wel te willen onderhouden, mits ontlast blijvende van de betalinge, van de Een Honderd gulden, welke jaarlijks door hen lieden aan de algemeene armen wierden betaaldt; en daar in te continueeren na rato van de tijdt dat de algemeene bedeeling zal duuren.

Waarop zij Heeren Burgemeesteren bij provisie zijn bedankt voor hun rapport.

Vergadering van Burgemeesteren alleen, den 27 Januarij 1755, door welker ordre gedepecheerd is de volgende acte.

Wij Burgemeesteren der steede Oudewater, geinformeerd zijnde van het goed en vreedzaam gedrag van den persoon van Matthijs Zweveziel, geboortig van Maastricht, hebben vermits den ouderdom en zwakheijdt van Alexander de Neve [1]), roomspriester binnen deze stad, denzelve Matthijs Zweveziel geadmitteerd, gelijk wij (voor zooveel ons aangaat) hem admitteren bij dezen, omme als kapellaan de priesterlijke functie bij de gemelte Alexander de Neve, te mogen waarnemen, mits dat dezelve deeze onze acte, binnen de tijd van een maand, aan haar Edele Mog. de heeren Gecommitteerde raden van haar Edele Groot Mogende de heeren Staten van Holland en Westvriesland zal hebben te presenteren, en over te brengen, omme welgemelte haar Ed. Mog. ordres hierop te ontvangen, en te voldoen.

Actum. en deze bij onzen Secretaris gedaan teekenen, en met onze Steeden zegel bekragtigd op den 27 Januarij 1755. Onder stond: ter ordonnantie van deselve, en was geteekend F. van Hoogstraten, hebbende op 't spatium stadszegel, gedrukt in eenen rooden ouwel, met een papieren ruijt overdekt.

Extra ordinaris Vroedschap den 1e Meij 1755.

. . . .

. . . .

Waarop de Leden opstonden en heenen gingen.

Dan door zijn WelEd. Gestr. gezegd werdende dat nog iets voor te dragen hadde, zijn de meeste leden welke

1) Alexander de Neve van de orde der Eerw. Paters Minderbroeders, Pastoor der Gemeente op het Heilig leven.

nog present waren, wederom gaan zitten, voor welke Zijn WelEdele gestrenge heeft opgelezen zekere Resolutie van de Edele Mog. Heeren gecommitteerde Raden van de Edel Gr. mogende Heeren Staten van Holland en West-Vriesland, van dato den . . . . . .

Zijnde een ordre voor heeren Bailliuw en Burgem. respective, om daar in te berusten, voor nu, en voor het toekomende, ingevalle alhier in der tijd wederom een priester of kapellaan geadmitteerd moest werden, en verzogt dat dezelve Resolutie, voor de posteriteit mogt werden geregistreerd. Waarop de President Burgemeester, mits de absentie van zijn confrater, als om andere redenen heeft geantwoord, zig voor als nog daar niet op te kunnen declareren, of inlaten, en wel te mogen lijden dat het verzoek in omvrage en ter deliberatie wierd gebragt, gelijk geschied is; maar dewijl de sentimenten zeer varierende waren, is tot geene conclusie geprocedeerd, blijvende hij Heer Bailliuw insteren op zijn gedaan versoek, omme in de eerste ordinaris Vergaadering daarop te delibereren en finaal te resolveren.

Ordinaris Vroetschap den 16e December 1756.

Jan Leenman [1]) verzogt hebbende binnen te staan, heeft in kwaliteit als Armmeester van den Roomsgezinden Armen, verzogt dat dezelve mogten werden geeximeerd van der kerken geregtigheden en stads accijnsen, op den voet als van ontrent de H. Geest of algemeene armen bij derzelver overlijden werd gepractiseerd, omdat hun armenbeurs geen ander inkomen heeft, als 't geene van eenige geringe aalmoesen werd ontvangen. 'T welk in deliberatie is gebleven.

---

1) Jan Leenman was de eerste boekhouder van het voormalig R. C. Armbestuur. Schrijver dezes, over 1855, de laatste.

Ordinaris Vroetschap den 8 December 1757.

Jan Leenman als armmeester van de roomsche armen heeft tekennen gegeven, hoe slegt het met hunnea armenbeurs gesteld is en verzogt daarom dat de Roomse Armen overledenen mogten worden begraven, voor zoodanige weinige onkosten, als die van den H. Geest armen, waarop gedelibreerd zijnde, is zijn verzoek wel toegestaan, doch niet anders als bij provisie, en tot wederzeggen toe. En dat hieraf extract zal werden geleverd aan de koster, tot zijn narigt.

Overgenomen uit de Resolutien van de Vroetschappen der stede Oudewater 1741—1758.

Oudewater. J. PUTMAN.

LIMMEN.

I.

„Limmen van ouds ook Lymben, Lymbon en Limnen „genaamd, is een der oudste dorpen van Kennemerland; „en is in rang het tweede onder de Hoofd-dorpen. Het „heeft een zeer oude kerk; dewelke van ouderdom ver- „vallen zijnde door Radbodus, Heer van Egmond, een „zeer godsdienstig man, volgens de gemeene overlevering „weder hertimmert is in 't jaar 740. Dezelve kerk wierd „aan St. Maartenskerk te Utrecht in eigendom gegeven: „en dit is de reden dat S. Maarten daar hoogstatelijk „plagt geviert te worden. Ook wierd er de H. Paus en „Martelaar Cornelis feestelijk gevierd: dewelke daar op „14 September plegtiglijk bezogt en aangeroepen wierd „tegen de vallende ziekte.

„De pastorij stond ter begeevinge van de Graven, en „ter bevestiginge van den Aartsdiaken van Utrecht." Alzoo v. Heussen en v. Rijn, Oudh. en Gest. van Kennemerland, pag. 136. Ed. folio.

Genoemde Radboud was zoon van Adgild II, laatsten Koning der Friezen in 737 door Karel Martel geheel overwonnen. Door zijn vader aan de zorgen van den H. Adelbertus toevertrouwd, leefde hij in stille afzondering, was vreedzaam van aard, blonk uit door deugd en geleerdheid en aan zijne godsvrucht zou Limmen in 740 de vertimmering van zijne kerk te danken gehad hebben. Soeteboom, Saan-lants Arcadia, 2de Boek, pag. 71, verhaalt nog dat de kerk, zoo de schrijvers willen, vroeger en heidensche tempel geweest is.

Zijn deze berichten genoegzaam te vertrouwen, dan hebben wij hier zeker een der oudste kerken van Haarlems bisdom, en wijst eene vertimmering, die in 740 noodzakelijk was, op eene kerk, door de eerste geloofsverkondigers in ons vaderland gesticht.

In „Tegenwoordige Staat der Nederlanden", uitgegeven te Amsterdam 1750 bij J. Tirion, 8ste Deel, lezen wij. „Aan de *overblijfselen* en *puinbrokken* van de *oude kerk* is eene tamelijke kerk met spitsen toren, die, dewijl hij gevaar liep van in te storten, door den tegenwoordigen Ambachtsheer Anno 1743 vernieuwd is."

Deze thans nog bestaande kerk, sedert de Reformatie in handen der protestanten, die, wat bouworde betreft, tot zeer hoogen ouderdom kan terug gebragt worden, was alzoo gebouwd aan de brokstukken en overblijfselen van een oudere kerk. Steenen van buitengewone grootte zijn niet lang nog geleden uit den grond opgegraven. Ook staat de kerk zeer hoog boven den omliggenden grond verheven.

Op eene lijst der bezittingen, toebehoorende aan de kerk van St. Maarten te Utrecht, getiteld „Commemoratio de rebus Sti Martini Trajectensis Ecclesie, quae jam olim ibidem a fidelibus tradite sunt", lezen wij: „In Limbon de kerk en tien mansen." [1])

Zooals uit den titel blijkt, hebben wij in deze lijst geen Schenkings-Acte maar alleen eene opgave van de goederen, welke in vroegere tijden, aan St. Maarten van Utrecht waren opgedragen. Hoe oud is nu dit register? Fr. van Mieris, Charterboek, D. I, bl. 17, stelt het op 866, en op zijn gezag, zegt Mr. L. Ph. C. van den Bergh, in zijn voortreffelijk werk: „Handboek der Middel-Neder-

---

1) In Limbon Ecclesia cum mansis X. Mansus = een stuk of hoeve lands van 12 mergelen of eene mansioen, woning of Hofstede, waartoe 12 mergelen of morgens lands behoorden.

landsche Geographie", Leiden 1852, pag. 268, is dit door allen zonder verder onderzoek geloofd.

Heda deelt het mede bij het leven van Odilbaldus, twaalfden Bisschop van Utrecht, en leidt de vermelding van dit stuk met de volgende woorden in: „Opdat de „glans en het aanzien der Utrechtsche kerk niet verduis„terd worde, hebben wij het nuttig geoordeeld uitvoerig „te vermelden het vermogen en den eigendom der goe„deren, welke aan den H. Martinus en zijne kerk, in „vroegere tijden door Koningen, Keizers en vrome „Christenen zijn opgedragen. Van welke goederen de kerk „van Utrecht, tot aan de tijden van dezen Odilbaldus, „het gebruik en het bezit blijkt gehad te hebben." (Heda, pag. 64).

Odilbaldus nu was opvolger van Hungerus, in 866 overleden, waaruit dus volgen moet dat voor 866 de kerk van Limmen reeds aan St. Maarten toebehoorde. Mr. van den Bergh, meent echter dit register op omstreeks 960 te moeten plaatsen.

„Er zijn, zoo lezen wij blz. 267, van dit register twee „handschriften bekend, het eene in het zoogenoemde liber „catenatus, een Charterboek in de 14[de] eeuw op perka„ment met vele zorg geschreven en te Utrecht in de „Archieven van het Kapittel van Oudmunster berustend, „het tweede, naar het schijnt ouder, in den Codex Ti„berius van de Cotonian library in de Koninklijke biblio„theek te London bewaard.

Naar deze twee handschriften zijn de verschillende uit„gaven vervaardigd; die van Heda, ed. Buchelii pag. 64, „naar het liber catenatus: die in het Charterboek van „Fr. van Mieris, Dl. I, bl. 17 en die van van Asch. van „Wyck, Handelsverk. van Utrecht St. 4, bl. 212, naar „het Engelsche H. S. vroeger mede te Utrecht bewaard."

Mr. v. d. B. volgt den tekst van het liber catenatus.

Om nu te bewijzen dat ons register, tot omstreeks het jaar 960, moet gebragt worden, voert Z. E. D. vier gronden aan, die echter naar onze meening niet doorslaande zijn. Wij beginnen met het vierde bewijs, waardoor ons register tot na 953 verschoven wordt.

Bladzijde 269 lezen wij: „Eindelijk bezit hier de kerk van Utrecht reeds de landerijen aan en de visscherij in de Vecht, voortspruitende uit eene schenking van den jare 953, blijkens den brief bij Heda, pag. 86."

Wanneer wij nu de woorden van ons register vergelijken met den brief bij Heda l. c., dan valt het aanstonds in het oog, dat hier niet aan een en dezelfde schenking kan gedacht worden. Ons register bij Heda, p. 66, zegt eenvoudig: maar ook eene andere visscherij op de rivier de Fecht is geheel aan St. Martinus met alle daaraangrenzende poelen. (Sed et alia piscatio in flumine Fecht tota Sti Martini est, cum omnibus stagnis ibi adjacentibus).

In de schenking echter van Koning Otto, Anno 953, wordt gesproken van de overdragt van alle goederen, welke wij op beide oevers van de rivier de Fecht bezitten, alles in zijn geheel met landerijen, bosschen, wateren, met den afloop der wateren, de visscherijen en poelen en meren welke uit gezegde rivier de Fecht hunnen oorsprong hebben. [1])

Blijkbaar hebben wij hier eene veel grootere en omvangrijker schenking dan die waarvan in ons register gesproken wordt; en wijl in dit laatste alleen sprake is van een vischregt op de Fecht, maar nog geen gewag gemaakt wordt van de grootere schenking, in 953 ter zelfde plaatse aan Utrechts kerk gedaan; zoo komen wij

---

1) Quin etiam quicquid in utraque parte fluminis habere dignoscebamur, quod dicitur Fecht, cum omni integritate transfundimus, terris, silvis, aquis, aquarumve decursibus, piscationibus et stagna et lacus, quae ex eodem flumine Fecht derivantur.

tot de conclusie: dat ons register moet opgesteld zijn voor het jaar 953.

In het derde argument voert Mr. v. d. B. ons register tot na het jaar 948. Ziehier wat wij l. c. lezen. „In de derde „plaats vinden wij de Utrechtsche kerk in het bezit van „In Almere regalis decima sensus qui vocatur cogscult" „en nu weten wij dat Koning Otto eerst ten jare 948 „aan die kerk schonk: totam piscationem quam hucusque „in Amason et in Almere ad nostrum regale jus habere „videbamur, omnemque censum qui vulgariter cogscult „vocatur." Zie den brief bij Heda, pag. 84.

Dit bewijs, aldus opgesteld, lijdt, naar onze meening aan hetzelfde euvel als het voorgaande. In ons register toch wordt gezegd, dat de kerk van Utrecht in Almere [1]) het bezit heeft van *de tienden* der Koninklijke belasting, die cogscult genoemd wordt; alsmede *de tienden* van de visscherij met de zegen: in de schenking echter van Koning Otto staat: „wij geven af in eigendom, en met altoosdurend regt van bezit, aan de kerk van Utrecht *de geheele visscherij* in Almere, alsook *de geheele belasting* die gewoonlijk cogscult genoemd wordt." Blijkbaar staan hier de tienden tegenover het geheele vischregt en de geheele opbrengst van de cogscult eerst in 948 aan de kerk van Utrecht geschonken. En aangezien ons register nog maar spreekt van tienden in visscherij en cogscult; zoo zou uit het aangevoerde bewijs veeleer moeten volgen, dat ons register voor 948 is opgemaakt. Wij komen straks nog op dit bewijs terug.

Het tweede bewijs door Mr. v. d. B. aangehaald, brengt ons register tot na de 9de eeuw. Wij lezen l. c. „Eene „tweede bijzonderheid geeft ons nieuwe opheldering. Hier „zien wij de Utrechtsche kerk in het bezit van het zesde

1) Zuiderzee. Mr. v. d. B.

„deel der visscherij, quam Gerulfus habuit, in extrema „parte Reni fluminis, welke deze Gerulf eerst verkregen „had ten jare 889, blijkens een Charter, het best uit„gegeven bij Kluit, Hist. Crit. 11, N° 2, en indien deze „Gerulf, zoo als Wagenaar gist, in den aanvang van „Koning Zwentibolds regering, dat is omstreeks 895, „overleden is, dan strookt dit met het voorgaande en „toont insgelijks dat onze lijst na de 9de eeuw moet zijn „opgemaakt." l. c.

Deze redenering rust *a*) op eene veronderstelling, die echter niet bewezen wordt, dat onze Gerulf dezelfde is als die bij Kluit, *b*) op eene gissing van Wagenaar, *c*) op de niet juiste meening, dat het tiendregt (hier het regt op een zesde deel) eerst kan beginnen bij den dood van den hoofdgebruiker. In ons register lezen wij [1]: „de visscherij, welke Gerulfus *gehad heeft* aan het uiteinde van de rivier, den Rijn, behoort voor het zesde deel aan St. Maarten: is dit zoo, dan blijft dit regt voortduren, onverschillig wie hoofd-gebruiker of bezitter zij.

Wij wagen het eene andere veronderstelling te maken. Deze Gerulf van wien in ons register gesproken wordt, kan zeer goed dezelfde wezen, die als aanvoerder der Kennemers tegen de plunderende Denen, omstreeks 859 op het slagveld gesneuveld is. In deze veel bewogen tijden, toen de Noormannen meester waren van bijna geheel ons land, en vooral in die streken, waar deze visscherij gelegen was, op barbaarsche wijze te werk gingen, getuige de marteldood van St. Jeroen te Noordwijk, was aan een opnieuw ter leen geven van dit goed wel niet te denken. Het regt van Utrechts kerk op het zesde deel bleef echter voortduren. En als nu ons register zegt: *de*

1) Piscatio quam Gerulfus habuit in extrema parte Reni fluminis, VI pars pertinet ad Sanctum Martinum. l. c.

Visscherij welke Gerulfus *gehad heeft......* behoort voor 't zesde deel aan St. Maarten, dan wordt deze vreemde wijze van specificeren verklaarbaar door aantenemen dat, tijdens het opmaken van ons register, dit goed nog niet aan een ander vergund was.

Door deze veronderstelling die tevens verklaring geeft van het vreemde „quam *habuit*", zouden wij dus komen tot voor 889, in welk jaar dit goed aan een Gerulf, misschien zoon of bloedverwant van bovenvermelden, in leen geschonken werd.

Nu blijft nog het eerste bewijs door Mr. v. d. B. aangevoerd. „Er zijn, zoo lezen wij l. c. in het stuk zelf „eenige opgaven, die min of meer tot eene bepaling van „den ouderdom leiden kunnen. Aan het einde wordt van „eenige goederen gezegd, dat zij ongeschonden gebleven „zijn: usque ad tempora bene memorie Othilbaldi Episcopi; „ofschoon Heda die woorden bene memorie weglaat, blijkt „evenwel hieruit, dat onze lijst na dien bisschop is op„gemaakt, die ten jare 900 overleed, en de volgende „woorden: cujus etiam temporibus fuit quidam presbyter, „die in alle uitgaven staan, bevestigen dit."

Wij antwoorden 1° Heda heeft dit bene memorie niet. Mr. v. d. B. zegt: „hij heeft ze weggelaten"; het bewijs hiervoor zal moeijelijk te leveren zijn, zoolang wij het manuscript niet kennen door Heda gebruikt. Minstens hebben wij evenveel regt te zeggen: Heda heeft die woorden niet, dus zal hij ze in zijne bron niet gevonden hebben. 2° Wil men echter deze woorden handhaven, dan nog baren zij niet veel moeijelijkheid, wanneer wij het handschrift, zoo als het in het liber Catenatus gevonden wordt, beschouwen als een Copie of liever als een uittreksel van het oorspronkelijk kerkregister. Wat toch is voor een katholieken klerk natuurlijker dan bij het overschrijven van den naam van een gevierden en overleden

Bisschop, onwilkeurig het zoo katholieke „Zaliger gedachtenis" te laten invloeijen?

Dat wij hier slechts een afschrift of uittreksel en niet het oorspronkelijke kerkregister hebben, wordt naar onze meening, door het stuk zelve bevestigd. 1° Als de, in het derde bewijs van Mr. v. d. B. besproken bezitting „Decima etiam in Almere de sagenis Sancti Martini est" vermeld is, dan laat de schrijver onmiddelijk volgen: „Sed modo illae aliae partes novem propriae sunt Sancti Martini." Naar onze meening is dit blijkbaar een bijvoegsel van den afschrijver. Hadden wij hier het oorspronkelijk register, er zou eenvoudig gestaan hebben, even als in de Schenkings-Acte van 948 „De geheele visscherij in Almere." In de oorspronkelijke acte leest hij: „het tiende deel der visscherij in Almere is van St. Maarten", dat schrijft hij getrouw af; maar, zoo voegt hij bij, maar „*onlangs*", of „*nog niet lang geleden*", *thans* zijn ook de negen andere gedeelten het eigendom van St. Martinus.

2° Zoo wordt ons duidelijk wanneer wij lezen: „In Rotelnashem (M. v. d. B. Hrothaluashem) *quod modo dicitur* Rinasburg mansi XIII Sti. Martini sunt." Naar onze meening weder eene glossa. In de oorspronkelijke Acte zou gestaan hebben „vel" of „quod dicitur etiam Rinasburg." In de oude Acte leest hij: In Rotelnashem, en voegt nu als glossa bij „dat thans, of op dit oogenblik Rinasburg genoemd wordt."

3° Na de vermelding van meer dan 170 bezittingen, in de kortst mogelijke bewoordingen, (meestal in vier woorden) te kort voor een oorspronkelijk register, maar genoeg voor een doel, als waarmede Heda dit register inleidt „om den glans en het aanzien der Utrechtsche kerk van de oudste tijden af aan te toonen", laat de schrijver volgen: „quae omnia *leguntur* inconvulsa mansisse usque ad tempora Odilbaldi Episcopi, etiam cujus tem-

poribus fuit quidam presbyter nomine Sibrant, qui jussu supradicti Episcopi regebat omnes Ecclesias in eadem insula Texale." Heda, pag. 66. [1])

De schrijver heeft alzoo eene of meerdere oorkonden voor zich, waaruit het ongestoord bezit van alle deze goederen, tot aan de tijden van B. Odilbaldus blijkt of *gelezen wordt*: dit deelt hij zijnen lezers mede; en dan gaat hij in denzelfden volzin voort om ook nog eene andere bijzonderheid te vermelden, „dat ook ten tijde van denzelfden bisschop en op zijn gezag een priester, Sibrant, al de kerken op Texel bestuurde." Hebben wij nu in het eerste gedeelte van dezen volzin blijkbaar eene bijvoeging van den afschrijver, dan kan dit ook even goed gelden van het tweede gedeelte van denzelfden volzin.

En zoo vervalt alle grond om het kerkregister zelve, waarvan wij, naar onze meening, hier slechts een afschrift of compendium hebben, tot na den dood van Bisschop Odilbaldus te verschuiven.

De ouderdom van ons afschrift is uit het gegevene gemakkelijk op te maken. Uit de woorden „thans behooren ook de negen andere deelen aan St. Maarten", blijkt dat de schenking van 948 reeds gedaan was; dus na 948. En aangezien na deze opmerking aanstonds gesproken wordt van de visscherij op de Fecht, in het vierde argument besproken, doch onze schrijver nog geen gewag maakt van de uitbreiding dier schenking in 953, zoo besluiten wij dat dit afschrift gemaakt is tusschen 948–953.

Niets verhindert ons alzoo om de woorden van het register en van Heda in letterlijken zin te nemen: zoodat wij hier eene vermelding hebben der goederen welke in vroegere tijden aan St. Maarten geschonken, en tot

---

1) Mr. v. d. B. leest „quae omnia inconvulsa *manserunt* usque ad tempora bone memorie Othilbaldi Episcopi, cujus etiam temporibus etc."

aan de tijden van Bisschop Odilbaldus in het bezit der Utrechtsche kerk bevonden zijn. [1]) De treurige omstandigheden maakten zulk eene Commemoratio bonorum allernoodzakelijkst. De Noormannen hadden Friesland verwoest; Utrecht wordt in 859 ingenomen, Hungerus is gevlugt, en de oude bisschopsstad wordt 't hoofdkwartier der plunderende Noormannen. Anno 866 sterft Hungerus buiten zijn Bisdom, Odilbaldus wordt als zijn opvolger verkozen. Bij zoo veel verwarring zal, na het heil der zielen, wel een van de eerste zorgen des nieuwen Bisschops geweest zijn, eene Commemoratio op te maken van de goederen, welke tot op zijnen tijd aan Utrechts kerk hadden behoord.

Hoe lang was de kerk van Limmen toen reeds aan St. Maarten? Uit ons register blijkt dit niet, wijl de jaartallen ontbreken. Alleen stippen wij aan, dat de eerst vermelde schenkingen meest allen om Utrecht gelegen, en waarschijnlijk ook wel de oudste zijn; en mag hierin een grond gezocht worden voor eene opgave naar ouderdom, dan zou uit de omstandigheid, dat na Limmen, nog meer dan zeventig schenkingen vermeld worden, volgen dat de kerk van Limmen toen reeds lang aan St. Maarten behoorde.

Met grond mogen wij dus zeggen: dat de kerk van Limmen tot de oudste van Haarlems Bisdom behoort, en dat er geen gegronde redenen bestaan om de vermelding

---

1) Zóó vervallen de twee eerste bezwaren door Mr. v. d. B. op pag. 269 gemaakt. Want Tiel komt eerst in 950 aan St. Maarten. Ons register loopt tot 866. (Heda, pag. 86). Wat Elst betreft, dit was eene schenking Anno 732 aan St. Salvator. Onze lijst bevat de goederen van St. Maarten. (Heda, pag. 30). Wat Lensden betreft, dat zeker voor 866 aan St. Maarten behoorde (Heda, pag. 41) en op onze lijst gemist wordt, misschien is 't overgeslagen, zooals Mr. v. d. B. gist, misschien was 't vóór 866 aan eene andere kerk of klooster geschonken, zooals in 1108 de kerk van Limmen is overgegaan aan St. Maria.

eener vertimmering in 740, door verschillende schrijvers geboekt en door v. Heussen gemeene overlevering genoemd, als verwerpelijk te beschouwen.

En hiermede nemen wij afscheid van ons register, door Mr. v. d. B. genoemd, het belangrijkste gedenkstuk voor de Geographie van Utrecht en Holland in de middeleeuwen, en wij voegen er bij: ook voor de kerkgeschiedenis van ons vaderland.

Onder de schenkingen van Graaf Dirk II, omstreeks 980 aan de Abdij van Egmond, lezen wij: In Lymben 7 en ½ mansen.

Naar v. H. en v. R. pag. 137 meldt heeft Baldericus, Bisschop van Utrecht 918–977, de kerk van Limmen ontslagen van alle bisschoppelijke lasten, die zij hem of zijne opvolgers mogt schuldig zijn. En bisschop Wilhelmus heeft 30 October 1057 dezen vrijdom vernieuwd.

De Acte in 't Hollandsch bij v. H. l. c. is niet zeer duidelijk, naar eene bron wordt niet verwezen en ons zoeken is vergeefs geweest.

Anno 1108 heeft Burchardus, Bisschop van Utrecht, de kerk van Limmen, welke tot nu toe behoord had aan St. Maarten overgedragen en geschonken aan het Kapittel van St. Maria.

De oorspronkelijke acte van deze overdragt is aanwezig in het Provinciaal Archief te Utrecht, het wassen zegel van Bisschop Burchardus nog ongeschonden en duidelijk leesbaar.

Ook W. A. van Spaen heeft deze acte overgenomen in zijn „Oordeelkundige inleiding tot de Historie van Gelderland", 4de deel, Codex diplomaticus N° 111. Als volgt:

In nomine sanctae et individuae trinitatis, et in honore sanctae et gloriosae virginis Dei genitricis Mariae. Notum sit omnibus Christi fidelibus tam futuri temporis quam presentis. Quod ego Burchardus Dei gratia Trajectensis Ecclesiae Episcopus, tradidi Ecclesiam Limben cum omni-

bus appenditiis ejus ad altare beatae Marie per manus comitis Gerhardi ejusdem Ecclesiae Advocati, liberam a Circatu [1]) et ab omni jure episcopali, sperans Sanctae Dei genitricis patrocinium cum Episcopo Chuonrado meo predecessore ejusdem loci fundatore me habiturum.

Tradidi autem hanc ecclesiam in fratrum perpetuam potestatem ut secundum eorum institutionem habeant inde perpetuam consolationem. Et ut hujus traditionis meae auctoritas stabilis et inconvulsa permaneat, hanc eandem banno meo confirmavi et hac carta Sigilli mei impressione signata corroboravi. Si quis autem hanc traditionem violare temptaverit, anathema sit. Et hi idonei testes affuerunt. Ruodolfus, Herimannus, Godeboldus, Odalricus, Lutthardus prepositi. Adalbertus, Trabertus, Wicmannus Herimannus decani. Lambertus magister, Altetus, Plitgerus, Adaluninus, Hahaco, Ruodolfus, Everhardus, Landekinus, Heinricus, Ratolfus, Teitboldus, Eilgerus, Merelo, Francho, Gebehardus, Folmarus Canonici. Florentius, Otto, Heinricus, Dietricus, Willelmus, Yastradus, Wilhelmus liberi. Talo, Ansfridus, Gerfridus, Ansfridus, Luttbertus, Gisilbertus servientes.

Acta est publice haec traditio anno dominicae incarnationis M.C.VIII. Indictione prima, sacrosanctae romanae ecclesiae venerabili papa Pascali presidente. Regnante quinto Henrico anno regni ejus III. Episcopatus [2]) Domini Burchardi VIII°.

Zegel van Burchardus.

---

1) De HoogEw. Hooggel. Heer J. W. L. Smit heeft de goedheid gehad om met het afschrift uit v. Spaen teveus de verklaring van dit woord te geven. Circatus ook circada, circata = census qui solvitur Episcopo aut Archidiacono ab ecclesiis pro visitatione, ita dictus a circumeundo, quod Episcopi aut Archidiaconi diocceses suas circumeundo visitent. Conf. Ducange, Glossarium Mediae et infimae Latinitatis. Tom II, pag. 359.

2) v. Spaen heeft „Epactus" gelezen, dit moet wezen Episcopatus, zegt Prof. Smit, wat ook uit de oorspronkelijke acte blijkt.

Dankbaar nemen wij van den ZeerEw. H. van Lommel eenige oude pastoors over, wier namen nog bewaard zijn gebleven als schakels onzer geschiedenis.

Anno 1202 komt voor als pastoor van Limmen Boudyn. (Oork. b. N° 190).

1226–31. Mauricius. (Ibidem N° 292, 325).

1314 (vóór). Florens, persoon. (Cart. v. Egm. fol. 26).

1334. Florens, cureyt, sticht eene vicarie alhier. Hij is alhier reeds in 1330, en hoogstwaarschijnlijk reeds in 1314. Zijn dood viel voor in 1335. (Orig. v. Kennemerl. Cart. en Necrol. v. Egm.).

Hij stierf 13 November en heeft jaarlijks 9 Schellingen besproken aan de abdij van Egmond. (Necrol. v. Egm.).

1340. Is Benno, Prochijpape. (Orig. v. Egm.).

1346. Jan, Prochypape. (Ibidem).

1358. Is alhier overleden Heer Eller, pastoor van Limmen, die in de hoofdkerk van Alkmaar aan het altaar van de H. Maagd eene vicary gesticht heeft. (v. H. en v. R. l. c.).

1358–76. Hij wordt opgevolgd door Dirck van Valckenburgh, door den Graaf benoemd bij doode van Elico (Eller); in 1376 nog als Prochypape genoemd. (Reg. E. L. fol. 16, N° 10). [1])

1405. Claes Dude, cureyt. (Egm. Overdragten). [2])

1475 en 79. Heer Jacob, Pastoor. (Orig. v. Egm.).

1494. Hr. Jan Jacobsz., pastoer, oudt 40 j. (Inf. A.).

1498. In een Proces van 5 December Anno 1498 komt voor als pastoor van Limmen Heer Jan Vlamen. (Bijdragen X Dl. pag. 310).

---

1) 1360. Is Huig Janszoon van Limmen, die als getuige in een geschil tusschen het klooster en Jan van Egmond, als getuige moest optreden, door de handlangers van Heer Jan verraderlijk vermoord. (J. a Leydis).

2) Anno 1430 werd 't Limmermeer ingedijkt.

1514. Was pastoor van L. Mr. Antonis van Teilingen. Hij had tot onderpastoor Jan Klaaszoon, oud 33 jaren, (was daar reeds in 1508), die den afwezigen pastoor jaarlijks 26 R. l. guldens moest opbrengen. (v. H. en v. R. l. c.) De gemeente had toen 450 communicanten. (Inf. B.). Voor een dorp was dit in dien tijd een aanzienlijk getal. Het schijnt echter in vroegere dagen nog aanzienlijker geweest te zijn, want in genoemde informatie van 1514 lezen wij dat het negentig haardsteden had: in 1494 vijf en negentig en bij den dood van Hertog Karel (1477) honderd haardsteden. Alzoo eene aanmerkelijke achteruitgang, vooral als wij hier haardsteden voor belastbare woningen mogen nemen.

In 1397 had Hertog Aalbrecht het riemental van 21 op 10 gebragt en als reden wordt opgegeven: wijl het zielental grootelijks verminderd was, daar vele inwoners zich als Poorters in de steden gevestigd hadden. Om kosten te sparen, werd het getal der Schepenen van 8 op 5 gebragt. (Handv. en Privil. v. Kennemerl. pag. 533).

Limmen was vroeger de stapelplaats voor alle omliggende dorpen, Heemskerk, de Egmonden, Castricum, Bakkum, en voor 25 jaren nog werd de visch- [1]) en andere koopwaren over Limmen naar Utrecht, Alkmaar, Haarlem en Amsterdam gevoerd. (Conf. Tegenw. Staat der Ned. Tirion, 8ste deel en Informatie van 1494).

In 1517 werd Limmen door de soldaten van Hertog Karel van Geldren geplundert en verbrand. (J. a Leydis. Kron. v. Egm. pag. 218).

Uit eene opgave, Anno 1632, „van Pastoryen staende zoowel ter Collatie van Coninck als tot Syne Ms. Stadthouders Collatie, vernemen wij dat

Voor 1546 hier pastoor was Heer Henrick Wouterszoon.

---

1) Herinnering hiervan blijft de vischweg te Limmen.

In 1546 Heer Dirck Claess.

In 1548 De bisschop van Haerlem resignavit. (Zal moeten zijn Nicolaas van Nieuwland, te Egmond geboren, Deken van St. Maria te Utrecht, Bisschop van Hebron, etc. later Bisschop van Haarlem. Hij was ook Proost van Haarlem geweest).

1549. Heer IJsbrant Pagim (of Pagini), hij is nog te Limmen in 1568.

Uit een verslag aan den raad van beroerte (Anno 1568) blijkt, dat alhier geen nieuwigheden waren. (Bijdragen, Dl. X, pag. 403).

Limmen en zijn pastoor bleef alzoo tijdens de Reformatie getrouw aan het oude Katholieke geloof.

De toestand van Limmen moet echter in die dagen allertreurigst geweest zijn. Soeteboom zegt: de ellende was zoo groot, vooral onder het beleg van Haarlem, dat het niet mogelijk is dit met woorden uit te drukken. Dit werd nog erger bij het beleg van Alkmaar, gelegen tusschen de twee vijandelijke legers, de Spanjaarden in Assendelft en Beverwijk, Sonoij met zijne benden in Heilo en in de Egmonden, werd het gedurig van beide zijden gebrandschat en uitgeplunderd.

Was echter het verlies aan tijdelijke goederen groot, nog smartvoller was het voor de Katholieken dat hunne zoo oude en eerbiedwaardige kerk geplunderd, gedeeltelijk verwoest, en aan de dienst des Allerhoogsten ontrukt werd.

Wij hebben voor ons liggen de Copie [1]) van eene teekening in 1789 door H. Tavenier vervaardigd. Daarop vinden wij de thans nog bestaande kerk, sedert de reformatie door de Hervormden in bezit genomen, en de Ruïne

---

1) Ons welwillend door den WelEw. Heer C. W. Bruinvis afgestaan, waarvoor wij hier openlijk onzen dank betuigen.

van het verwoeste gedeelte voor zoo verre ze in dat jaar nog aanwezig was: blijkbaar het naar het Oosten gelegen Priesterkoor. Deze ruïne is omstreeks 1806 weggeruimd, doch bij droog weder kan door verdorring van het gras, een groot gedeelte der fundering nog worden nagewezen. Zie hier wat wij bevonden hebben. De tegenwoordige kerk, buitenwerks 22 meter, 50 c. m. lang en 13 meter 22 c. m. breed, is juist georienteerd, de toren staat westzijde binnen's muurs, de twee zijvakken maken een geheel met de kerk. Trekt men nu de muur Zuid- en Noordzijde in regte lijn door dan zien wij aanvankelijk boven de aarde geen spoor van de fundering; [1]) maar op 10 m. 50 c. m. afstands zijn wij op het hart van eene met een regten hoek binnenaarts springende fundering, van circa 1 m. 50 c. m. lengte. Aan dezen insprong binnenzijde zien wij weder de fundering van een muur, doorloopende van het Westen naar het Oosten, ten laatste eindigende niet in een halven cirkel, maar naar wij vast vermeenen in drie gelijke vakken. Dit gedeelte van den insprong af tot aan het einde der fundering heeft eene lengte van 18 meters. Ook vertoonde zich hier en daar de fundering der muurbeeren.

Uit deze gegevens en uit de voor ons liggende teekening besluiten wij, dat wij hier het oude Priesterkoor gehad hebben, met eene lengte van 18 en eene breedte van 9 à 10 meters buitenmuurs. In gothischen stijl opgetrokken, prijkte het waarschijnlijk met zeven slanke vensters; door den insprong van circa 1 m. 50 c. m. in het stijl opgaande dak konden de muren genoegzaam rijzen om plaats te maken voor de hooge vensters.

Wat nu de tien meters betreft, loopende van de kerk

---

1) Thans wordt deze plaats gebruikt voor het begraven, reden waarom de funderingen verwijderd zullen zijn, of is hier soms ook een kruis geweest?

tot den insprong; wij gelooven dat de muur Noord- en Zuidzijde tot aan den insprong door geloopen heeft; (of is hier misschien het kruis geweest?) dat de Hervormden het schip verkleind hebben tot daar, waar het derde muurraam (of het kruis) begon. Want voegen wij een derde raam met het daarbij behoorende muurwerk weder in, dan wordt juist dat open vlak volgemaakt, en krijgen wij een kerkschip van 33 meters lengte, regelmatig in drie gelijke vakken verdeeld, ieder met één raam. Zoo komt er tevens eene betere verhouding tusschen lengte en breedte, 33 meters bij 13.20.

Naar onze meening is het thans nog bestaande gedeelte plus de 10 meters, het oudste; en is in plaats van de oude romaansche nis, dit priesterkoor bijgebouwd, misschien wel met bedoeling, om later geheel de kerk, in denzelfden stijl te vernieuwen. Een zeer vertrouwbaar getuige deelde mij mede, dat zich in de zijmuren, toen ze van den kalk ontdaan waren, ronde bogen vertoonden, dit deed ons denken aan kleine nissen of uitbouwingen voor de kleine altaren.

Blijkens Bijdr. IX, p. 150, had de kerk meerdere altaren, daar is spraak van een St. Maria-, van een St. Antonius- of Adrianus-altaar, en zeker zal het St. Maartens- en St. Cornelius-altaar niet ontbroken hebben. Als eigendommen van het St. Maria-altaar, vinden wij de volgende bezittingen opgegeven:

Elf morgen lands omtrent de Bergermeer,

1½ morgen achter in den Hoorn tot Akersloot,

9 hont, 8 roeden mede aldaar,

de helft van 545 roeden in Ossemerven te Limmen.

Nog 12 morgen, 94 roeden in de Egmonder meer in den ban van Heilo, genaamd: Leech Engelant,

1215 roeden, gen. het Vieringslant onder Akersloot,

907 roeden, mede onder Akersloot,

1 Gaars lant in den ban van Limmen, gemeen in Ossemerven.

Op eene lijst van goederen, te Limmen gelegen, toebehoorende aan eenige godshuizen, welke bij besluit van 31 Mei 1680 vrij en exempt zijn verklaard van de halve verponding, vinden wij: „de landen, toebehoorende aan de kerk van Limmen, doende 1680 in de halve verponding 46 gl. 12 St. 12 pen." De geheele verponding was dus meer dan 93 gl., voor welke somma in die dagen nog al wat landerijen moesten aangeslagen worden. En letten wij wel, deze landerijen bezat de kerk in Limmen; hoeveel nog elders? Dat wij hier met de oude Katholieke bezittingen te doen hebben, zal wel door niemand betwijfeld worden.

Tot de kosterij, die even als de pastorij ter begeving stond der Graven en ter bevestiging van den Aartsdiaken van Utrecht, behoorden voor de Reformatie de volgende bezittingen:

In Limmen 2 margen en een half hondt en een half-vierendeel.

Noch drie parceelkens, groot VIII, 5 hont ende een vierendeel.

Noch in Pieter Florisz. Caet een margen en een hont en een half vierendeel.

Onder deze opgave (Anno 1632) staat eene nota van den rentmeester van het Comptoir der geestelijke goederen „die van Limmen sustineren de dispositie te hebben van de voors. landen tot onderhoud van eenen Coster." [1])

Als koster fungeerde in 1524 Adriaen Sandelijn, en in 1552 Jacob Maerts.

De Pastorij bezat in 1514 zeven morgen lands. v. H. en v. R. l. c.

---

1) Het kleine kuddeke Hervormden was dus wel bij de hand.

De halve verponding van het armen-land bedroeg in 1680 36 gl. 3 st.

De Staten hadden dus wel zorg voor het nieuwe Staatskerkje gedragen.

Het getal der Protestanten, ook met inbegrip van diegenen, welke zich met geweld hadden ingedrongen, moet echter uiterst gering geweest zijn.

Dit blijkt uit het antwoord op een request van Jonkheer Cornelis, Heer van Assendelft en Heemskerk, dato 2 Aug. 1582 (Bijdr. IV, p. 276), waarin hij de Staten verzoekt een predikant aan te stellen voor Heemskerk en Castricum te zamen; het antwoord luidt: dat het beter zal zijn een predikant aan te stellen te Limmen, die dan tevens Castricum en Heilo kan bedienen. Alzoo één predikant voor drie aanzienlijke dorpen (waarbij dan nog kwam Noord- en Zuid-Bakkum) naast elkander gelegen met eene uitgestrektheid van Noord tot Zuid, van ruim drie uren in regten lijn. Dit mag wel gelden als bewijs dat 't getal der Hervormden in die dorpen uiterst gering moet geweest zijn. Van die aanstelling schijnt echter niets gekomen te zijn, want van 1584 tot 1598 bleef Limmen met Akersloot vereenigd, predikant was Simon Pauluszoon. In 1598 kreeg Limmen een eigen predikant, Samuel Huberts Busseurius, die in 1601 van zijne dienst werd ontzet. Het beroep geschiede door Kerkeraad, onder agreatie van den Ambachts-Heer. [1])

---

1) Het regt van afkeuring werd den Heer van Limmen door de klassis van Haarlem betwist: doch bij resolutie van de Staten van Holland, dato 18 September 1738, werd hem zoowel 't regt van afkeuring als van goedkeuring toegekend. De Ambachts-Heerlijkheid van Limmen was in 1730, volgens besluit der Staten van Holland, aan den Heer Jacob du Peijroe voor de somma van ƒ 13400 verkocht. Bij zijn overlijden 1756 kwam zij in bezit van M^{r}. Francois de Meij. Bij testamentaire dispositie ging zij 1797 over op Vrouwe Charlotte Gijsbertina Cornelia Schippers, weduwe M^{r}. Jan Gijsbert de Meij Franszoon. Deze schonk (1804) hare hand en

Wat de Katholieken betrof, zij hadden nu geen kerk, geen vasten priester in hun midden, alleen ter sluik of vermomd kon een priester de H. Sacramenten toedienen, op zolders of in schuren slechts enkele malen het H. Misoffer opdragen. Mr. Aalbert (Bijdr. VIII, p. 323) heeft, als rondtrekkend priester, Uitgeest en de dorpen tusschen Haarlem en Alkmaar bediend. Na hem Willem Kruik, die zijne vaste woning te Uitgeest had en Limmen, Castricum en Heemskerk bediende, na hem de volgende pastoors van Uitgeest: Christiaan Garst, Dillenus, Rood, v. d. Sande, in 1636 overleden. In 1630 van 2 Juni tot 22 December e. a. zijn te Uitgeest uit Limmen elf kinderen gedoopt. Van 1636–1641 vinden wij in het doopboek van Heemskerk afzonderlijk aangegeven, de gedoopten uit Heemskerk, Castricum, Limmen, Uitgeest en Baccum, zoodat Limmen in die jaren bediend schijnt geweest te zijn door Mr. Antonius Verheerent, huis-kapelaan van Renesse van Elderen, op 't kasteel Assumburg verblijf houdende.

Dat echter ook nog andere priesters in Limmen werkzaam geweest zijn, kunnen wij afleiden uit eene „Attestatie van den gereformeerden Kerkeraad van Limmen,

---

heerlijkheid aan den Eerw. Heer Jacob Weldijk, Predikant. Bij haar overlijden (1846) werd de heerlijkheid, het buitengoed „Damp en geest" met disseldorper vaart en het tiendregt in veiling gebragt. Buitenplaats is geheel gesloopt; Heerlijkheid, tiendregt en vaart kwamen in handen van den WelE. Heer Le Vino en werden in 1880 weder bij publieke veiling door Jonkheer A. D. J. Calkoen voor eene somma van *f* 1635 aangekocht. Deze tienden zijn op 6 Januari 1699 het eerst verkocht als stadstienden van Beverwijk. In de koopvoorwaarden stond, even als in 1846, vermeld „over deze tienden kan geen bewijs van oorsprong gevorderd worden." Zij kwamen in handen van den H. W. Geb. Heer Mr. Nanning van Foreest te Hoorn, in 1768 van Jhr. Mr. Dirk van Foreest; en in 1817 werden ze door de Familie v. Foreest aan den WelEerw. Heer Jacob Weldijk van Limmen, verkocht voor eene somma van *f* 4025, buiten de kosten. Zij zijn gelegen aan de Noordzijde van Limmen. De in 1699 bijgevoegde conditie doet onwilkeurig aan geestelijk of kerkelijk goed denken.

omtrent papistische insolentien. Anno 1624, 8 November." (Bijdr. VI, p. 171). In dit stuk affirmeren en getuigen kerkeraad, lidmaten en gereformeerden te Limmen, te zamen vergaderd, op verzoek van Abraham van den Bergh, predikant aldaar: hoe dat hun welbekend is het gedurig loopen en draven der Jesuwytische papen; (waren het Jezuiten of hebben wij aan een scheldnaam te denken) die bijkans nimmer meer uit onze (!) plaatse zijn, en voornamelijk een die zich daar alle weken dikwerf laat vinden ende vergaderinge maakt, ja ook den verleden winter avondschool heeft gehouden, ende alsoo genoechsaem dagelyckx syn verblyfplaets is hebbende: waardoor groote vileyniën tegen de ware godsdienst, ja ook tegen den predikant in onze plaats. Op 22 Oct. 1623, Zondagmorgen, hadden zij den stoel lelyck bevuylt, het welk getuigen kan Neeltje Ariaens, huisvrouw van Aryaan Cornelisz., dewelke den stoel zelve heeft schoon gemaakt, omdat des schoolmeesters vrouw te lang vertoefde eer zij kwam.

Zij klagen verder over het ontheiligen des Sabbats, dat dezelve dikwerf zeer groot is, ja ook dikwerf met uitsteken van wimpels en vlaggen [1]); ja dat hetzelve dikwerf geschiedt onder de namiddaagsche predikatie. Nu volgen 14 man, die het stuk onderteekenen. Onder deze 14 waren er zeven die hunnen naam konden schrijven, de zeven anderen niet, tot deze laatsten behooren ook de twee ouderlingen, Gerrit en Pieter Beers.

Deze verregaande paapsche stoutigheden, in die dagen van verdrukking, bewijzen dat het getal der Katholieken overwegend groot, dat der Protestanten uiterst gering moet geweest zijn: wat nog bevestigd wordt door den aanhef en het slot der Attestatie zelve. Zie l. c.

---

1) Waarschijnlijk doelen zij op het nog bestaande gebruik om bij trouwen of bij andere familie-feesten de vlaggen algemeen uit te steken.

De kwellingen kwamen echter niet altoos van de Predikanten, ook hooggeplaatste personen vernederden zich tot de dienst van opspeurders. Onder hen muntte uit de Drossaart van Alkmaar, Adam Theodorusz. Hinderduijn. Zelf trok hij rond in de omliggende dorpen, om de Katholieken, die in stilte de H. Geheimen vierden, te overvallen. Die van Bergen werden verrast en met *f* 600 boete gestraft. Ook Limmen was niet gelukkiger; ten huize van den landman Willem Klaaszoon werd de godsdienstoefening verstoord; en meenende dat tegenover de Katholieken alles geoorloofd was, bragt Hinderduijn de zaak voor eenige gedeputeerden uit den raad van Alkmaar, die natuurlijk het „schuldig" over de Katholieken van Limmen uitspraken. Mr. Clemens Boonius, Advocaat te Alkmaar, raadde de Katholieken aan, van dit vonnis in hooger beroep te komen, als zijnde het gewezen door niet bevoegde regters; wijl deze zaak behoorde tot het regtsgebied van den Baljuw van Kennemerland: en werkelijk bekwamen zij van het Hof van Holland een strafbevel, waarbij het vonnis tegen de Katholieken gesuspendeerd, en de uitvoering verhinderd werd. Die van Bergen hadden, helaas! reeds *f* 200 betaald.

De Drossaard wordt naar den Haag geroepen om zich te verantwoorden. De geestelijke overheid, bevreesd nog meerderen haat bij de Staten en Predikanten op te wekken, vooral beangst voor de benoeming van eenen buitengewonen visitator in de dorpen, besloot de zaak geheel in handen te stellen van den Baljuw, die niet minder ijverzuchtig op zijne regten dan de Staten zelve, de zaak had overgenomen. (Acta Cap. Harl. Bijdragen, Deel III).

Gaarne zouden wij iets meer van deze gebeurtenis willen weten, wie die Willem Klz. geweest is, en waar die vergadering toen gehouden werd. Wij wagen eene gissing: 10 Mei 1766 stierf te Limmen Aaltje Willems-

dochter, die aan de kerk van Limmen hare boerenplaats en landerijen vermaakt heeft: in die woning was eene zeer groote kamer (in 1879 merkelijk verkleind) met twee deuren, die echter niet onmiddelijk van de buitenzijde bereikt konden worden. In het midden van den muur, oostzijde, is een vierkant luik (thans aan de binnenzijde betimmerd), blijkbaar niet bestemd om licht aan te brengen. Uit deze kamer kon men, zoowel aan de voorzijde als aan de achterzijde van het huis ontvlugten.

Wij hebben hier Anno 1633 een Willem Klaesz. In eene Acte van 12 April 1644 komt voor een Claes Willemsz., oud 40 jaar, oud Schepen van Limmen, als nu, zoo als thans nog hier 't gebruik is, de zoon van Claas weer Willem Klaaszoon, naar grootvader, genoemd is, dan zullen wij wel niet ver van 1700 verwijderd zijn, omstreeks welken tijd onze Aaltje Willemsse of Willemsdochter geboren is. Bij haar overlijden was zij sedert Julij 1757 weduwe van Jan Paulisse de Lange. Waarschijnlijk hebben wij 't zelfde geslacht, en dan zou het ook zeer goed mogelijk zijn, dat in genoemde kamer de Katholieken in hunne godsdienstoefening verstoord zijn geworden. Bewijs of overlevering bestaat echter niet.

In 1635 vernemen wij nieuwe klagten van de Predikanten der classis van Haarlem, tegen de Pausgezinden in Kennemerland. Het geldt vooral de dorpen Akersloot, Uitgeest, Limmen en Castricum. De aanklagt houdt in de volgende punten:

Het timmeren van nieuwe preekhuizen, het zich ophouden van een of twee papen in eene plaats, het vieren van Missen en openbare bedevaarten (waarschijnlijk naar de ruïnen van O. L. Vrouw van Runxputte, aan de grens van 't dorp Limmen gelegen), het trotsen over alle onze gereformeerden; het naroepen en bespotten der predikanten. Maar vooral heeft Limmen het verkorven, bij gelegenheid

van het uitdrijven van duivelen, waartoe zij niet alleen de Roomschen van de omliggende plaatsen, maar ook velen van de gereformeerde religie hadden genoodigd om hen, zoo mogelijk, te verblinden.

Vier vragen werden den duivel gesteld. 't Antwoord des duivels op de drie eerste vragen, wordt in de aanklagt niet opgegeven, maar wèl op de vierde vraag: „Welke personen hij in Limmen verleid had?" Waarop de duivel antwoordende, twee Gereformeerde uitnoemde, die hij zeide daarmede te verleiden, dat zij de H. Schrifture lazen, de bedevaarten en de biechten verachtenden, etc. Dus maar twee man afgevallen, 't wordt toch niet tegengesproken! Het merkwaardige stuk is meegedeeld door A. v. L. (Bijdr. III, p. 434).

24 Junij 1644 vaardigde het Hof van Holland etc. namens Prins Frederik Hendrik een bevel uit, dat binnen 3 dagen na ontvangst alle paapsche kerken moesten gesloten zijn, en Baljuw en Schouten zorg te dragen hadden, dat de Katholieken zich niet weer op andere plaatsen zouden vereenigen. (Bijdr. VIII, p. 195). Dientengevolge verscheen op 15 Julij van 't zelfde jaar, Joannes Damius, gevolgd door een leenman W. van der Horn, te Limmen, en heeft ten overstaan van genoemden leenman en een regerend Schepen (waren er niet méér Schepenen voor te vinden?) hier onderschreven: met plankwerk toegemaakt de deurgangen en de opene vierkanten, waardoor men kon ingaan in de kamer of schuur, nu eenigzins toegemaakt en onder handen zijnde, zoo 't scheen, om tot eene plaatse geapproprieert te worden, daar de Roomschgezinden hunne bijeenkomsten bij tijd en wijl zouden kunnen houden; deze schuur hoorde toe aan Jan Janssen en is mede verzekerd en bezegeld. En aan Jan Janssen is scherpelijk bevolen de voorzeide plaatsen toegemaakt en gezegeld te laten.

Dit was in 't jaar 1644. Bij zoo veel plagen en sarren is 't waarlijk niet te verwonderen, dat de Katholieken zich soms een bitter woord veroorloofden tegen hen, die door aanklagten zulke hatelijkheden opwekten, te meer, daar de protestanten in Limmen altoos eene kleine meerderheid vormden.

Als curiosum deelen wij een Octroij mede van de Staten van Holland, dato 4 Maart 1648. Aanleiding was het volgende: De predikant Abraham van den Bergh (reeds vroeger vermeld Anno 1624), had wegens ouderdom ontslag van zijne bediening gekregen. De Staten hadden echter aan bestuurderen der gereformeerde kerk in last gegeven, om den Emeritus predikant ieder jaar, zoo lang hij leefde, eene somma van 200 gulden uit de inkomsten der kerk uit te keeren.

Hoe billijk dit besluit ook was, bestuurderen der gereformeerde kerk vonden het beter dezen last geheel of ten minste voor 't grootst gedeelte op de schouderen der Katholieken te schuiven.

Een verzoekschrift werd opgemaakt, waarin aan de Staten verlof gevraagd wordt, om bij openbare veilingen van vaste goederen, binnen Limmen gelegen „Een duit van iederen gulden te mogen heffen ten dienste van de kerk ofte tot onderhoud van den ouden Predikant.

Hoe gering deze eisch ook moge schijnen „Een duit of twee penningen op iederen gulden", toch kunnen wij uit een koopacte van 1674 (een oudere hebben wij niet in ons bezit) opmaken, dat na uitkeering van *f* 200 aan den Emeritus predikant, nog wel eens een batig saldo voor de kerk kon overschieten.

Volgens gen. Acte van 1674, koopt Cornelis Janz. Meynen, 3605 roeden, dus 4 bunders voor eene somma van *f* 3005. Alzoo circa *f* 750 per bunder. Dit land gelegen, blijkens Kadaster, in Sectie C, was zeker toen

ook niet van 't beste. Een bunder a *f* 751 geeft alzoo 751 duiten = *f* 4,69 $^3/_8$ Ct. per Bunder. De verkoop van ééne boerenwoning met 40 bunders land, was dus reeds voldoende om tot *f* 200 te komen. En wijl men er behendig de kerk (ten dienste van de kercke ofte tot onderhout van den Predikant) bijgesleept had, zoo kon ook, na den dood van Abraham van den Bergh, deze belasting voortduren. Zooals ook geschied is. Aangezien de Protestanten slechts eene zeer kleine minderheid uitmaakten, kwam dus deze last vooral op de schouderen der Katholieken.

Het Octroij hebben wij afgeschreven uit de handvesten en privilegiën van Kennemerland, pag. 536, en luidt als volgt:

De Ridderschap, Edelen ende steeden van Hollant ende Westvriesland, representerende de Staten van den selven lande, doen te weten: Alsoo ons vertoont is by de Kerkmeesteren van Limmen, hoe dat haer supplianten opten 14^{den} January 1648, by ons was gelast uyt hunne Kerckemiddelen tot onderhout van Abraham van den Bergh, haren ouden Predicant, die Emeritus was gesteld, jaerlycks so lange hy leeft, te betalen twee honderd gulden, 't welck by ons verstaen was te konnen komen uyt de verkoopinge van eenige van de Kerckelanden, ende penningen daervan procederende, op 't gemeene Lant souden werden uytgestelt. Soo hadden zij supplianten, omme de voorsz. Kercke niet 't eenemael te ontbloten van de vaste goederen metten Schout en Schepenen van Limmen in deliberatie genomen, oft men ten dienste van de Kercke, ofte tot onderhout van denselven ouden Predicant, met ons konsent niet souden konnen vinden, dat by de koopers van vaste goederen, die by openbare opveylinge binnen Limmen gelegen verkocht werden, van yder gulden twee penningen souden moeten werden betaelt, midts 't selve van de winkoop verminderende: ende eyndelyck

goetgevonden by den Schout, Schepenen ende geburen van Limmen, sulks van ons te versoecken. In gevolge van het welcke sy supplianten ootmoedelyck versochten, dat het ons geliefden de supplianten te authoriseeren, omme van de koopers van de vaste goederen, by openbare opveylinge verkocht werdende, te mogen ontfangen, ten behoeve als voren, twee penningen of een duyt van yder gulden; ende daer beneffens oock, dat zij *eenige van de ongelegenste partytjes lants, de kercke toebehorende*, ende minst in huur geldende, souden mogen verkoopen, omme met de penningen daervan procederende, te vervullen de achterstallige lasten, daer de voorschreven kercke mede was beswaert, en voorts in supplement van den voorschreven ouden Predicant noch souden komen te verschijnen.

Soo is 't, dat wij de saecke ende 't versoeck voorschreven overgemerckt hebbende, ende genegen wesende ter bede van de supplianten, deselve geconsenteert, geoctroijeert ende geauthoriseert hebben, consenteren, octroyeren ende authoriseren midts desen, dat zyluyden van yder gulden van de openbare verkoopinge der vaste goederen, tot Limmen gelegen, ende den ingesetenen aldaer toebehorende, sullen mogen genieten eenen Duyt, ende dat hetselve aan den winkoop der voorsz. verkochte goederen zal werden vermindert.

Authoriserende wyders de supplianten omme, ten overstaen van ijemandt van onze gecommitteerde Raden in West-Vrieslandt ende den Noorder-Quartiere, te mogen verkoopen eenighe van de ongelegenste partytjes van de Kercke-landen, midts dat de penningen daervan te procederen, sullen werden beleyt op een van des gemeene landtscomptoiren in den gemelten quartiere, ende aldaer blyven van soodanigen nature als de voorsz. landen zyn. Ende dat het inkomen [soo van den voorsz. Duyt, als den interest, ofte jaerlycksche renten van de kooppenningen

der voorsz. kerckelanden] tot genen anderen eynde, als tot verval van onderhout van den voornoemden ouden Predikant ende der kercke-lasten sullen werden gebruyckt: Ende ten eijnde de supplianten desen onsen consente ende Octroije mogen genieten, als naar behoren. Lasten ende ordonneren wy allen ende eenen ijegelycken hen hiernaer te reguleren, sonder aan de supplianten te doen ofte ghehengen gedaen te werden, eenigh hinder, letsel ofte moeijenisse ter contrarie. Gegeven in den Haage, onder onsen grooten segele hier aen gehangen, op den 10den Maert in 't jaer O. H. Duysent ses hondert acht en veertigh ende was onderteyckent

Ter ordonnantie van de Staten HERBERT VAN BEAUMONT.
J. CATS, vt.

Eindelijk kwam de Munstersche vrede (1648) en daarna eenige meerdere vrijheid, zoo ten minste de Katholieken die vrijheid met handen zilvers betaalden.

In 1650 werd Vincentius Palesteyn, Sacr. Theol. Bac. een Haarlemmer van geboorte, Pastoor van Limmen. Aan hem was tevens de zorg voor Heilo toevertrouwd. Hij blijft hier zeven jaren, wordt naar Haarlem verplaatst, viert aldaar na 43 jaren zijn gouden jubelfeest en sterft 9 April 1700. Van hem lezen wij, Bijdr. V, p. 105: Sacellanus curatus hujus civitatis est vir doctus, obscurus in dicendo; en in het Necrolog. Harl.: Sacellanus curatus Harlemi, sacerdos jubilarius obiit ibidem 9 Aprilis 1700. Fuit per 7 annos pastor in Limmen et per 43 annos sacellanus curatus Harlemensis, habuit plurimas controversias cum clero et religiosis; inter alia ratione alicujus infamis libelli ab ipso compositi contra Illm et Rev. Dom. Vicarium Apostolicum, clerum et religiosos, tandem in fine vitae reconciliatus est, et postquam extremam unctionem et viaticum suscepisset obiit. At a quatuor circiter

annis pacifice egit. Bijdr. l. c. Palesteyn werd 4 April 1657 opgevolgd door Joannes Ooms, Sac. Theol. Bac. form. Hij is pastoor van Limmen en per modum provisionis Heyloam missus. Bijdr. III, p. 442. Eenige inwoners van Heilo hadden zich tot den Deken begeven met verzoek den Eerw. Heer Ooms als eigen pastoor te mogen hebben. Hun werd geantwoord dat, zoo zij voor een huis en middelen van bestaan zorgden, dan zouden zij of den Eerw. Ooms of eenen anderen geschikten priester bekomen. 3 Julij van 't zelfde jaar wordt de Eerw. Heer Schott naar Heilo gezonden. De Heiloers zeggen het Kapittel dank voor de zending van Mr. Schott, die in 1658 door den ZeerEerw. Verckampen geinstalleerd wordt.

Mr. Ooms bleef nu pastoor van Limmen alleen, alwaar hij op den 8 Februarij 1680 is overleden.

Na hem werd pastoor te Limmen Theodorus Groenhout, J. C. L., een Haarlemmer, waarschijnlijk zoon van Mr. Willem Groenhout, advocaat aldaar; eerst sacellanus curatus te Haarlem, vervolgens pastoor van Limmen 1680–1689. Uit Limmen werd hij verplaatst naar Noordwijk, waar hij 7 Febr. 1716 is overleden. Senior van het Kapittel van Haarlem, en langen tijd Provicarius van Groningen, Friesland en in de Ommelanden, lezen wij nog van hem, Bijdr. V, p. 107, dat hij was Kanunnik van Haarlem, een opregt, vroom en ijverig man, die volgaarne zich zelven en zijne bezittingen aan het algemeen belang der Missie ten beste gaf.

Hem dankt de kerk van Limmen twee harer oudste bezittingen. 1° Een kroft bouwland op Kapel te Oesdom, thans onteigend voor het spoor naar Alkmaar. 2° Een stuk weiland, 3605 roeden groot, volgens 't Kadaster gelegen Sectie C, N° 311. [1]) Wij veronderstellen dat

1) Deze goederen stonden destijds voor de verponding en andere lasten op naam van „de Erven Groenhout."

onder dezen pastoor de kerk verplaatst is uit de Laan naar Disseldorp. Volgens getuigenis van een ouden man (geboren in 1804), die het weder van zijne moeder gehoord had, moet de eerste kerk gestaan hebben in de Laanderbuurt aan de oosterzijde, benoorden [1]) de buitenplaats de Burgh, (misschien reeds toen toebehoorende aan de Familie Roest van Alkemade) en zeer kort nabij de grens-scheiding van Heilo. Was deze plaats zeer geschikt toen Heilo en Limmen nog door één pastoor bediend werden, sedert de afscheiding in 1657 was zij het niet meer. Strikt bewijs dat pastoor Groenhout de kerk verplaatst heeft, hebben wij niet, boeken en geschriften ontbreken, wij gronden ons echter hierop: Van hem lezen wij, anno 1688, dat hij zoo vrijgevig het zijne voor het heil der Missie wegschonk. (In 1688 was hij pastoor van Limmen). En het verplaatsen van de kerk, van het uiteinde der gemeente naar een beter midden-punt, moet zeker wel een van zijn liefste zorgen geweest zijn. Maar 2° Pastoor W. Noeij teekent op hem aan: „Op 't Altaarstuk, voorstellende den H. Cornelius eene zieke vrouw genezende, wordt het portret gevonden van den Heer Th. Groenhout, in den Leviet, die den hoorn draagt." Dit altaarstuk was geen los schilderij, maar met lijst verheeld in het altaar. Zoo iets zal toch zeker niet door een opvolger gedaan zijn. Dit schilderstuk bevindt zich thans in de sacristij. Het terrein, waarheen de kerk toen verplaatst werd, is volgens Kad. in Sectie A, N° 747.

1 Mei 1689 werd Theod. Groenhout opgevolgd door Theodorus Romeyn, een Haarlemmer, kweekeling van Leuven en in de geestelijke regten wel ervaren, aldus v. H. en v. R. l. c. Hij was der Jansenistische partij toegedaan, zegt pastoor W. Noeij. Op de lijst der refractarii,

---

1) Kadastraal in Sectie A, N° 158.

Anno 1716, komt hij voor als pastoor van Limmen, was toen 60 jaren oud; in 1721 wordt hij niet opgegeven onder de dienstdoende priesters, maar ook niet onder de refractarii. Nadat hij 38 jaar te Limmen gestaan had, sloot de eenenzeventigjarige grijsaard eene overeenkomst met het Kerkbestuur alhier, waarbij Simon Gerritsz. en Gerbrant Cornelisz., namens de R. C. Gemeente, aan Th. Romeyn afstaan: 1° Eene obligatie, die R. in bezit heeft. (Hoe groot deze obligatie was, wordt niet gezegd en rekeningboeken ontbreken). 2° Eenige soorten van zilverwerk, mede onder hem (Romeyn) zijnde, op conditie, dat hij zal overgeven wat tot gebruik van kerk en altaar benoodigd is. 3° Eene uitbetaling van 1499 gl. 9 st. Daartegenover doet R. afstand van kerk en woonhuis. Hij zal nimmer trachten zelve tot Limmen te komen en dienst te doen of door een ander van zijnentwege, en verbindt zich, dat nooit in zijnen naam aan de gemeente van Limmen beletsel zal worden gedaan. [1])

Ziehier een Copie van het Contract, door Romeyn zelven geschreven, de termen zullen wel zoo zacht mogelijk gekozen zijn, en wat hij liever niet aan het nageslacht bekend wilde hebben, is getrouw verzwegen.

Zegel 12 st.

Den 28 April 1727, zoo zijn Mr. Theodorus Romeyn ter eenre ende Simon Gerritsz. ende Garbrant Cornelisz. representeerende de Roomse Gemeente van Limmen ter andere zyde, in der minne verdragen, dat de voornoemde Mr. Romeyn in vollen eygendom zal behouden een obligatie die onder hem is berustende, ten tweede nog eenige Zoorten van Silver-werk mede onder hem zynde zal kun-

1) 1694 stierf te Limmen Willem Kleef, pastoor in Rijp. Hij was te Limmen geboren en werd ook aldaar op het kerkhof begraven. In 't doopboek staat: Vir vitae optimae ut fama est.

nen en moogen in volle eygendom behonden met en op Conditie dat hy zal overgeeven 't geen dat tot gebruyk van kerk en outaar benoodigt is, ten derde zal hem ook moeten werden betaalt een Somme van Veertienhonderd en neegen en 't neegentig gulden en neegen stuijvers, spruytende uyt te goet zynde interessen die hy ook bekende met het passeeren dezes ontfangen te hebben en van alle pretensie voldaan te zyn. Waartegen Mr. Romeyn afstant doet van de kerk en woonhuys, en noijt zal tragten tot Limmen te komen en aldaar den dienst onder de Roomze gemeente te bedienen ofte door een ander van zynentweegen zal laaten waarneemen ofte bedienen, maar in geenig ding hunlieder eenige moeyte of beletzel aandoen en niet gedoogen dat zulks uyt deszelfs naam zal werden gedaan. Ende in oirkonde der waarheyt is deeze geteekent ten dage en jaare als boven

Theodorus Romeyn.
Symen Gersen.
Garbrant Korn. Visser.

(Par. Archief van Limmen.)

Het is te betreuren, dat wij niet weten, welk zilver hij aan de Katholieken afgedwongen heeft en hoe hij aan die geweldige somma van 1499 gl. 9 st. aan renten gekomen is.

Th. Romeyn vertrekt naar Haarlem, waar hij stierf 29 November 1732, na zich gelukkig eerst met de Katholieke Kerk verzoend te hebben. Pastoor W. Noeij teekent op hem aan: „qui obiit Harlemi reversus ad gremium Catholicae Ecclesiae."

De Jansenisten, in deze dagen overmoedig geworden, zochten overal, waar een priester van hunne partij stierf of vertrok, een anderen Jansenist in te dringen. Vrees, dat dit ook in Limmen zou gebeuren werd reeds te kennen

gegeven in het onderhoud van den ZeerEerw. Heer Ph. Cavellier met den Nuntius Spinelli te Brussel gehouden 10 Oct. 1726, (Bijdr. VII, p. 318) en de laatste woorden van het Contract met Th. Romeyn gesloten, schijnen dit te bevestigen. Hieruit laat zich verklaren de ontzettende haast bij de benoeming van den nieuwen Pastoor. 28 April is 't Contract geteekend, en 1 Mei, zegt W. Noeij, volgde hem op Cornelis Spont.

In de Bijdragen V, pag. 424 lezen wij, dat C. Spont verlangde pastoor van Limmen te worden; zijn neef, President van de Staten, verwees hem naar den Deken en Vicaris-Generaal van het Kapittel N. v. d. Meer, die echter volstandig bleef weigeren zich met die benoeming in te laten. Dit moet reeds gebeurd zijn voor 5 December 1726, toen Romeyn dus nog geen afstand gedaan had.

Deze handelwijze van Spont behoeft echter geen smet te werpen op zijne regtzinnigheid in die dagen, want hij verkrijgt zijne zending van den Nuntius. (pag. 437 l. c.). W. Noeij teekent aan: „als regtzinnige priester aangesteld" (tamquam orthodoxus presbyter admissus), en later vinden wij dit door zijne eigen woorden bevestigd.

Reeds op den 8sten Mei 1727 was de nieuwe pastoor te Limmen. De eerste post van het oudste rekeningboek, dat nog voorhanden is, luidt:

8 Mei betaald aan den Baljuw, toen de Heer Spont tot Limmen kwam *f* 250.—

Op dato als boven bij het halen van Heer Spont *f* 1.— 16 st. 8 penn. Deze twee honderd en vijftig gulden was Admissie-geld, werd betaald zoo dikwerf een nieuwe pastoor te Limmen kwam; behalven dit Admissie-geld hadden wij nog het recognitie te betalen, dit was toen voor ieder jaar niet minder dan driehonderd gulden, zegge *f* 300.

Alzoo dit jaar aan den Baljuw *f* 550, voeg hierbij

ieder jaar aan des Baljuws dienaar voor rockegeld *f* 6, en de reiskosten, die viermaal in het jaar gemaakt moesten worden om dat geld eerbiedig den Heer Baljuw aan te bieden, dan kunnen wij ons eenigszins een denkbeeld vormen van de ontzettende offers, welke eene gemeente van 280 [1]) communicanten, zich moest getroosten om een priester in haar midden te hebben.

Toch was de liefde niet uitgeput; hetzelfde rekeningboek 1727–28 wijst ons op eene aanzienlijke vertimmering: het rieten dak schijnt vervangen door pannen, 7000 steenen worden verwerkt, circa *f* 100 aan pannen, *f* 82 aan lood, aan hout etc. *f* 347, zoodat het totaal der uitgave in dit eerste jaar van pastoor Spont de somma van *f* 2185, 6 st. 6 p. beliep. In de ontvangsten vind ik vermeld een gift van den Heer Roest ad *f* 200 en nog verschillende kleinere giften, zoodat 't boek kon sluiten met een gering te kort van 2 gl. 7 st. 6 p. Dit werd echter ruimschoots goed gemaakt door eene gift van Mevrouw van Bree ad *f* 275.

In 1731 vinden wij een post voor zangboeken 13 gl. 5 st.
1732. Aan den orgelmaker . . . . . 31 gl. 2 st.
Item 2 Augustus voor 't halen van de orgel 2 gl. 15 st.
Item 13 Augustus. Aan Nicolaas Willemz.,
orgelmaker de resteerende. . . . . 70 gl.

Op 10 November 1736 vinden wij nog *f* 150 aan Nic. Willemz. Broeck, orgelmaker.

Volgens resolutie van 14 Aug. en 31 Dec. 1737 moest om de 33 jaren van de Katholieke kerken en hare bezittingen, zoo wel vaste goederen als obligatien eene buitengewone belasting geheven worden, onder den naam van Collateraal; bestaande in den 20sten penning met

---

1) Anno 1729. 280 Communicantes, 13 Baptizati, 14 defuncti. Bijdr. Dl. VI, p 320.

1/10 verhooging. Hiervoor vinden wij eenen post geboekt van 46 gl. 15 st.

Wij zijn nu gekomen aan het jaar 1750. Honderd jaren was het geleden dat de Katholieken weer een priester in hun midden mogten hebben. Wat ontzettende offers hebben die 280 communicanten van Limmen in dien tijd niet moeten brengen! Uit de Artyckelen contra Lodewyck van Alteren van Jaersvelt, Baljuw van Kennemerland, Anno 1656 (Bijdr. IX, p. 356 en 357) blijkt, dat het jaarlijks te betalen recognitie geld, toen de somma van Vier honderd guldens bedroeg. Dit wordt bevestigd door de verklaring van Cornelis Pieterz , molenaar van Limmen, getuigende : dat hij sedert 4 of 5 jaren verscheidene malen geld aan den Baljuw gebragt heeft, om daarvoor te genieten „de vrye exercitie van de pausche religie", en dat het bedrag van deze gelden ieder vierendeel jaars de somma van honderd guldens is geweest : dat deze gelden hem deposant van de goedwillige paapsgezinden binnen Limmen *van zelfs* (wij cursiferen) *in huis gebragt zijn, zonder dat hij iemand hunner had aangesproken.* Dat voor het aanteekenen [1]) van pastoor Palesteyn, nu 5 jaren geleden, door hem deposant en door Jan Albertz. „die doenmaals de saecke van de papisten deden", aan den Baljuw eene somma van 100 R. daalders = *f* 250 was uitbetaald. Echter onder Eede verklaarde deposant, dat hij wegens het maken van een accoord „ter saecke de vrye exercitie haere religie" niet bij den Baljuw geweest was.

De vijf eerste jaren alzoo ieder jaar 400 gulden recognitie-geld. Hoeveel het de volgende jaren geweest is kunnen wij niet met zekerheid opgeven, wijl de rekeningen ontbreken. In het oudste rekeningboek, Anno 1727, vin-

---

1) Admissie-geld voor den nieuwen pastoor Palesteyn, staat Valesteyn

den wij als eersten post geboekt: voor admissie-geld, toen pastoor Spont tot Limmen kwam *f* 250, en voor recognitie-geld ieder jaar *f* 300, in 4 termijnen van 75 te betalen, en vrij van kosten bij den Heer Baljuw te bezorgen. Alzoo in die eerste tachtig jaren meer dan 24,000 guldens enkel als recognitie geld voor den Heer Baljuw.

En hoe zwaar werden de Katholieken niet gedrukt door Octrooijen als b. v. dat van 1648; door Collateraal en andere ongelden als het kerkelijke bezittingen betrof; voeg hierbij wat zij dikwerf voor Predikanten, en hunne woonhuizen; voor kerken, die hun ontnomen waren; ja zelfs voor het verhuizen der predikanten en het transporteren van hunnen inboedel moesten opbrengen. Een blik op de laatste tien jaren zal er ons eenig denkbeeld van kunnen geven. In 1738 werd, uit de Burgerl. Gemeente-kas, aan den Predikant eene somma van 150 gulden uitbetaald; in 1738–39 wordt de woning van den Predikant verbouwd, steenen waren bij duizenden aanwezig op het naast gelegen terrein der oude Kathol. kerk, en uit de Burgerl. Gemeente-kas wordt voor de verbouwing van des Predikants woonhuis eene somma van 257 guldens en 10 st. uitgekeerd; in 1743 krijgt de Predikant uit de Burgerl. Gemeente kas weder 153 gl. 1 st 8 p; in 1747 aan Dominé 1/4 jaar tractament 150 gl.; in 1749 voor twee vrachten van Haarlem en wegbrengen van Dominé Herwerden op de bevestiging van Dominé A. de Helt uit de Burgerl. Gemeente-kas 10 gl. 10 stuivers.

Van al deze lasten kwamen vrij zeker 90 percent op de schouders der Katholieken!!

En ondanks al die offers waren zij toch vooruitgegaan. De kerk was verplaatst en vertimmerd, het altaar prijkte weer met een schoon schilderstuk ter eere van den H. Cornelius, aan vaste bezittingen had de kerk weer

7 morgen lands [1]), het orgel mag de devotie der Katholieken bij hunne godsdienstoefeningen weer verhoogen. Jammer, dat deze vreugde zoo spoedig verstoord werd, dat de zoete toonen van het orgel door een zoo schrillen wanklank overstemd werden; op den 13 October 1751 verklaarde pastoor Spont opentlijk in de kerk dat hij Jansenist was geworden. Het was juist de 20ste Zondag na Pinksteren en het Evangelie van dien dag heeft tot slotwoord: „hij (de Hoofdman) geloofde en geheel zijn huisgezin." Zeker had hij gehoopt, dat even gelijk de huisgenooten in het Evangelie, den hoofdman gevolgd zijn in zijn geloof aan Christus, zoo ook zijne gemeentenaren hem zouden volgen in zijnen afval van de ware Kerk. Hoe listig die dag ook gekozen zij, Spont zag zich bitter te leur gesteld, want ter eere van de Limmenaars moet het geboekt worden, slechts één mensch bleef in de kerk; de overlevering zegt dat het een oud vrouwtje was.

Niet te vreden, met deze verklaring in de kerk, gaf Spont ook schriftelijk aan de wereld kennis van zijnen afval. In de voorrede van dit schrijven beklaagt hij zich *a*) dat hij in zijne eenvoudigheid gezworen heeft; *b*) over zijne blinde gehoorzaamheid aan de bevelen van den Paus;

---

1) 1° Het preekhuis of vergaderplaats met . . . . . . 84 roeden.
Pastorij en tuin met . . . . 333 „
2° Schenking Pastoor Groenhout.
a) Een stuk Weiland, groot . . . . 3605 „
b) Een akker Bouwland op Kapel gr. . . . . 450 „
3° Een huisje met drie vertrekken, gelegen te Disseldorp over de Kerklaan, genaamd het Klooster waar Clopie woont (Is eigendom reeds in 1713.) met . . . . 66 „
4° Een huisje te Disseldorp (reeds in 1723) met . . 34 „
5° Een stuk bouwland Krokkenburg gr. . . . . . 584 „
6° „ „ „ de Loet gr. . . . . 445 „
5 en 6 waarschijnlijk schenkingen van Cornelis Nelle.
Totaal 5601 roeden.

c) dat hij in de geschilpunten van die dagen geheel onbedreven was.... maar nu, nu is het ware licht voor hem opgegaan. etc. etc. Op dit geschrift verscheen reeds 20 Januarij 1752 een tegenschrift: „Brief van een vriend geschreven aan den Heer C. Spont, eertijds R. Priester te Limme; ter gelegenheid van de wereldkundige bekendmakinge zijner gevoelens." – Amsterdam bij H. Beekman, Kalverstraat. Geteekend: door een Vriend in J. C.
N. N.
Discipel van de ware gehoorzaamheid.

Groot was de ontsteltenis der gemeentenaren, als verstrooide schapen moeten zij weder in naburige gemeenten geestelijke hulp zoeken; maar ook in angstige bezorgdheid, doen zij alles wat zij kunnen, om Spont, die volstrekt niet vrijwillig wilde heengaan, uit kerk en pastorij te verwijderen.

De dorre opgave van eene halve bladzijde uit het rekeningboek, doet ons die bezorgdheid beter kennen, dan wij in woorden zouden kunnen uitdrukken.

6 December wordt aan Spont zijn tractement tot 1 November 1751 uitbetaald. Onder deze post staat: „is nu afgevallen."

8 Dec.	Een man naar Amsterdam	2 gl.	19 st.	12 p.
6 Jan. 1752	twee man naar den Haag	9 „	19 „	12 „
26 „ „	twee man naar Amsterdam	1 „	4 „	
28 „ „	twee man naar Hoorn	5 „	10 „	
31 „ „	twee man naar Haarlem	2 „	4 „	
6 Febr. „	twee man naar Haarlem	2 „	5 „	
„ „ „	Aan den Baljuw	50 „	13 „	
19 Maart „	Aan deselve Rockegelt	6 „		
„ „ „	twee man naar Haarlem	2 „	10 „	
2 Julij „	twee man naar Haarlem	1 „	15 „	
20 „ „	Port voor den Baljuw		2 „	

10 Aug. 1752 twee man naar den Heer van Limmen 1 gl.
14 Sept. 〃 twee man naar Hoorn 6 〃
28 〃 〃 drie man naar Hoorn 6 〃 6 st.
13 Oct. 〃 Aan Arend de Lange wegens het formeren, grosseren en alteren van zekere requeste aan Heeren gecommitteerde raden dezes quartiers 21 〃
Eindelijk op 13 Junij 1753 zes man naar Alkmaar om het Contract te teekenen tusschen den Heer Spont en de Roomsche gemeente van Limmen 1 〃 10 〃
Aan Adriaan Bolte, Notaris, de helft voor het maken van het Contract 15 〃 2 〃
Aan Hendrik van Halmaal als Schout, Secret[s] en Geregtsbode der heerlijkheid Limmen 5 〃 14 〃
Het Contract hebben wij niet gevonden.

13 Junij 1753 wordt hem uitgekeerd volgens Contract *f* 350.
1 Nov. 〃 〃 〃 〃 〃 〃 〃 100.
1 Mei 1754 〃 〃 〃 〃 〃 〃 100.
1 Nov. 〃 〃 〃 〃 〃 〃 〃 100.
1 Mei 1755 〃 〃 〃 〃 〃 〃 100.
1 Nov. 〃 〃 〃 〃 〃 〃 〃 100.
1 Mei 1756 〃 〃 〃 〃 〃 〃 100.
1 Nov. 〃 〃 〃 〃 〃 〃 〃 100.
25 Sept. 1757 〃 〃 〃 〃 〃 〃 100.

Pastoor W. Noeij teekent aan op Spont: „die na zijn afval nog bijna twee jaar te Limmen is verbleven, maar wijl hij slechts één communicant had, heeft hij, na *ook* eerst eene overeenkomst gesloten te hebben, de herderlijke bediening afgestaan. Hij stierf te Amsterdam in de statie der Jansenisten."

25 Jan. 1767 sterft een Spont te Amsterdam in de oude teertuinen. Blijkens eene Acte, in ons Archief be-

rustende, waren er echter twee priesters die den naam van Spont voerden, Cornelis en Martinus Spont. Deze was van 1735–39 pastoor van Warmenhuizen.

Verschillende giften, waaronder een van *f* 200, moeten de kosten weer dekken.

13 Junij is het Contract geteekend, 14 Junij trekken drie man naar den Baljuw, zij betalen en passant het Rockegeld *f* 6, en op den 25 Junij aan den Heer Baljuw het verschil ten einde gebragt en voor de komst van den Heer Capelle *f* 567, 16 stuivers.

Wat merkwaardige overeenstemming! Krachtens de beginselen der zuivere religie worden ons onze kerken, en de bezittingen van Kerk en Armen, die te Limmen zeer groot moeten geweest zijn, ontnomen: Libertijnsche Schouten, Baljuws en Drossaarts, die absolute vrijheid van geweten voor zich eischen, persen ons om wille van het geweten uit door boete, admissie- en recognitie-gelden; en Jansenisten, willen eene gemeente, die hen verafschuwt niet verlaten, voor dat zware démissie-gelden hun zijn uitgekeerd.

15 Julij 1753 heeft pastoor Aymericus van de Capelle zijne eerste H. Dienst en preek gedaan [1]), en mij dunkt, het moet wel een woord van lof geweest zijn over het offervaardig geloof en de trouw der Limmenaars aan de ware Kerk. Hij staat, zeker wegens den benarden toestand der finantien, *f* 100 van zijn tractament af. Kort echter, maar 9 maanden bleef hij in Limmen; 5 Mei 1754 doet hij zijne laatste dienst, vertrekt naar Vogelezang; 6 Julij 1772 gaat hij naar Amsterdam. Is Aartspriester van Holland en Zeeland. Van hem vinden wij

---

1) In het Archief voor het Aartsb. van Utrecht staat Capelle met een K. en wordt gezegd: dat hij van 1751—54 pastoor van L. was. Pastoor Noeij zegt echter uitdrukkelijk dat hij maar negen maanden te L. bleef. Waarschijnlijk is hij in 1751 aanstonds nadat S. was afgevallen benoemd, terwijl hij eerst in 1753 bezit van de kerk heeft kunnen nemen.

nog: „hij was een man in levenswandel allerlofwaardigst, een godgeleerde van uitstekende kennis, een onvermoeide herder voor zijne schapen.” In het doopboek teekent hij aan: „quoad baptizatos a C. Spont vide notatos in missali veteri ibique notata.” Die oude missaal is niet te vinden.

Op 9 Mei 1754 doet Joannes Baptist Schuyt zijne eerste H. Dienst te Limmen. Was het uit consideratie, omdat hem eerst 9 maanden geleden *f* 567, 16 st. was uitgekeerd, dat de Baljuw zich tevreden stelde met *f* 150 voor admissie-geld? of is het verminderd? Het rekeningboek teekent alleen op: aan den Baljuw, toen pastoor Schuijt tot Limmen kwam *f* 150. Pastoor van de Capelle was edelmoedig genoeg om deze *f* 150 aan het Kerkbestuur te schenken, alsmede de onkosten ad *f* 5.

In 1757, toen het Contract met Spont ophield, werd het tractament van den Pastoor weer op den ouden voet gebragt. Pastoor Schuijt doet zijne laatste dienst te Limmen op 28 Augustus 1763; werd naar Haarlem gezonden als Pastoor in den Hoek.

Den 4 September heeft pastoor Wichardus Noeij [1]) zijn eerste dienst gedaan. In het rekeningboek vind ik geen Admissie-geld meer aangeteekend. Het recognitie-geld van *f* 300, gedaald tot *f* 150, wordt na 1754 verminderd op *f* 100; dit duurt nog tot 1784; ook Rockegeld ad *f* 6 voor des Baljuws dienaar wordt nog betaald. Na 1784 vind ik deze twee posten niet meer geboekt.

Ruim drie-en-dertig jaren is W. Noeij pastoor van Limmen gebleven, en zijn bestuur is eene ware zegening voor de gemeente geweest. Veel bezittingen zijn door hem aangekocht, veel is door hem aan de kerk geschonken. De vrij aanzienlijke Bibliotheek is zeker voor ’t grootste gedeelte zijne schenking.

---

1) W. Noeij was van 1756–63 pastoor van Tuitjenhorn.

In het doopboek, berustende op het Gemeentehuis te Heilo, vind ik op 1766 aangeteekend: „festo Ascensionis Domini 8 Maji circa horam 2 matutinam obiit Aaltje Willems vidua Joannis Paulisse, quae nostrum oratorium bonorum suorum heredem fecit et fundavit duo aniversaria etc."

In 1769 werd aan de kerk een somma van 1922 gl. 2 st. verbouwd; en toen in 1771 weder het Collateraal moest betaald worden, stortte de kerk in handen van den Fiscus de somma van 477 gl. 1 st. en 8 pen.

Wij eerbiedigen de vereering van pastoor Noeij voor een Echtpaar, aan hetwelk Limmen zeker veel te danken heeft; in het doodboek staat aangeteekend: 30 Maart 1771 stierf te Amsterdam de Edelgebore Vrouwe Maria Catharina Roest, gehuwd (4 Oct. 1733) met den Edelgeb. Heer Petrus van Borselen. Zeer vroom was zij en van een voorbeeldigen levenswandel. Haar Bruidskleed heeft zij onder andere giften afgestaan ter versiering van het altaar, het is 't groen dat wij voor best gebruiken. Dit zij tot aandenken aan de weldoenster.

10 Febr. 1775 stierf te Amsterdam de HoogEdelgeboren Heer Petrus van Borselen, weduwenaar van bovengenoemde Vrouwe Roest, die des zomers zijn verblijf hield op den Burgh in Limmen. Dit schoone verblijf is in 1778 door de erfgenamen verkocht en door den kooper gesloopt. Meermalen vinden wij zijnen naam in 't boek der ontvangsten.

Op den 2den Mei 1777 staan de WelEdelgeboren Heeren Denis Adriaan Roest van Alkemade, wonende te Amsterdam en Hieronymus Balthazar Roest van Alkemade, wonende te Brussel, aan de R. K. Armen van Limmen eene woning af met drie kamers, genaamd „de kamers", ter administratie van pastoor W. Noeij en zijne wettige opvolgers, met jaarlijksche rekenschap aan de Kerkmeesteren. Beide Heeren komen voor als erfgenamen van Vrouwe Maria Catharina Roest, Anno 1733, 14 Oct. bij huwelijks-

voorwaarde buiten gemeenschap van goederen getrouwd met den HoogWelgeboren Heer Pieter van Borselen.

In 1753 is Heer Pieter van Borselen administrateur van de kamers en teekent eene quitantie als lasthebbende van Vrouwe Joanna Maria Lommetsum.

Na den dood van den Heer van Borselen, 10 Febr. 1775, gaat de Administratie reeds op 1 Nov. 1776 aan pastoor W. Noeij over.

De kamers zijn gelegen bij de Laan, Kadaster Sectie A. N° 386, groot 3 aren, 80 c. a. met inbegrip van erf. De conditien voor de opname, zijn door de Heeren Roest omschreven. (Par. Archief). Het is een gebouwtje geheel in den geest der oude hofjes. Op een steen staat Samson (?) een leeuw verscheurende met het onderschrift

Sehr svbijt
Is t menschen tyd.
Anno 1620.

Als bijzondere instelling van liefdadigheid bij het gemeentebestuur bekend, vrij van grondbelasting.

Nog een paar regels schrijven wij af uit een hoogst beleefden brief van Denis Ad. Roest van Alkemade aan pastoor Noeij, 19 Aug. 1777. Wat aanbelangt de grafstede in de Limmer (Protestantsche) kerk, daar de Jonge Heer Roest zaliger in begraven ligt, ik zoude die gaarne schikken voor de Roomsch Cath. Pastorij aldaar, om tot eene vaste begraafplaats der Pastoors te kunnen dienen, doch moet hierover eerst met den Heer Vicomte Roest spreken, ondertusschen komt Mejufvrouw Uwe moeder te overlijden, dan kunt U haar daarin laten begraven.

P. S. De grafstede is gedekt met een blaauwen sark met het wapen der Familie. (Heden nog aanwezig).

10 Julij 1777 was Geertrui van Zijl, moeder van pastoor Noeij reeds overleden. De Heer Roest was ruim 3 maanden afwezig geweest, van daar dat 't antwoord te laat kwam.

Het getal der communicanten was niet vooruitgegaan. 1773 262 ex Limmen, ex Egmond 20. 1783 ex Limmen 227, ex Egmond 68. 1784 ex Limmen 221, ex Egmond 96. Hierbij teekent P. N. aan: „Autumnali tempore Egmondani proprium acceperunt pastorem." In 1786 ex Limmen 219, et Noord-Baccum 17 communicantes. [1])

1795 uit Limmen en Noord-Baccum 245 in 1800, 253.

24 Augustus 1792 krijgt pastoor Noeij een kapelaan, zijn naam wordt niet genoemd, maar in 1797 vind ik een quitantie wegens den Boedel geteekend door W. Gerdner.

10 Maart 1796, volgens 't doodboek, stierf Winanda Noeij, de zuster van den Pastoor, die van 1763 af de Sacristij getrouw bediend had; zooals P. N. aanteekent: niet lang mogt hij zijne zuster overleven, want 17 December van hetzelfde jaar ging hij de vruchten oogsten van al het goede, dat hij in zijne eenvoudigheid te Limmen verrigt had.

6 Januarij 1797 deed de WelEerw. Heer Lambertus Ignatius Geeres zijne eerste H. Dienst.

---

1) Op den 23 Januarij 1785 staan op het Burgerlijk register als getrouwd aangegeven: Klaas Dirkzoon Kelderman, jongman, geboren te Out-Carspel, wonende te Limmen en Jannetje Cornelisse Mors, te Limmen. Hierbij staat echter de volgende nota: „dit jaar is op dien tijd niet getrouwd, omdat „men onderrigt werd dat de Bruidegom roomsch was geworden, maar nog „niet lang genoeg was geweest."

Op den 15, 22 en 29 Januarij 1786 gaan opnieuw de geboden en op 29 Januarij e. a. zijn deze bovenstaande personen door ons ondergeteekenden Schout en Schepenen in den huwelijken staat bevestigd, ten oircond geteekend bij mij

Pieter van Mannecus. W. Laarman.
Willem Engels.

Op 29 Jan. 1786 zijn zij ook kerkelijk getrouwd. Pastoor W. Noeij maakt echter van deze omstandigheid geen vermelding, alleen voegt hij er bij dat de Bruid weduwe was.

Geschiedde dit krachtens een bestaande wet? of zijn wij weer 200 jaren achteruit gegaan?

II.

Wij zijn nu gekomen tot het jaar 1798; een jaar allergewigtigst voor de Katholieken, wijl hetgeen feitelijk reeds begonnen was, nu ook kracht van regt zou verkrijgen. Met de oude Staatsregeling viel ook de Staatskerk in een. Op 13 Februarij 1795 werd de regering te Limmen veranderd en de vrijheidsboom geplant; alle leden der nieuw gekozen Municipaliteit zijn Katholiek; Willem Laarman treedt af als schout, maar in zijne plaats wordt Jacob Laarman, reeds secretaris en thesaurier der gemeente en kerkmeester bij de Gereformeerden, als schout aangesteld. Door de Constitutie van 2 Mei 1798 [1]) en meer specieel bij Art. 19 en 20 (Burg. en Staatk. grondregels) werd de oude Staatskerk vervallen verklaard, de gelijkheid van regten voor de belijders der verschillende Kerkgenootschappen geproclameerd, en door Art. VI (Addition. Artikelen) aan de Katholieken het vooruitzigt geopend om weder geheel of gedeeltelijk in het bezit hunner oude kerk, pastorij, fondsen en bezittingen te komen.

Artikel VI luidt: „Alle kerkgebouwen en pastorijhuizen der voormaals heerschende kerk, voor zooverre zij, door aanbouw uit de afzonderlijke kas der gemeente, geene bijzondere en wettige eigendommen zijn, worden overgelaten aan de beschikking van ieder plaatselijk bewind, om

---

1) Conf. Bijdragen, Deel XII, 2de aflev. en volg. 't Hoogst belangrijk opstel van Mons. J. F. Vregt.

deswege tusschen alle kerkgenootschappen eenig vergelijk te treffen, en wel binnen de eerst komende zes maanden na de aanneming der Staatsregeling.

De grondslag van dit vergelijk is in iedere plaats, het grootste aantal van leden der onderscheidene kerkgenootschappen, hetgeene alzoo de relative meerderheid zal uitmaken. Hetzelve zal de voorkeus hebben omtrent de naasting eener plaatselijke kerk en pastorij, onder bepaling echter, na gedane begrooting van de waarde dier gebouwen, van eene matige uitkeering, hetzij in eens of bij termijnen aan de andere kerk-gemeenten, na evenredigheid van derzelver leden, welke allen, door deze bepaling worden gehouden, voor altijd afstand gedaan te hebben van de gemeene aanspraak."

En bij publicatie van 12 Julij 1798, en het Decreet van het Vertegenwoordigend Ligchaam van 12 en 14 Febr. 1799 werd beslist: „dat de goederen en fondsen tot onderhoud van Kerken en Pastoryen bestemd, als een accessorium van de kerkgebouwen te beschouwen waren, en dus dier lot moesten deelen."

Met het oog op deze wetgeving, zal het altoos een raadsel blijven, hoe de Katholieken, die te Limmen eene zoo verpletterende meerderheid hadden, in wier handen, blijkens officieele stukken, vooral het grondbezit en het vermogen was, toch hunne zoo oude en eerbiedwaardige kerk niet terug gekregen hebben.

Uit eene officieele opgave van 1801 vernemen wij dat te Limmen 430 zielen waren; het getal der Katholieken wordt echter niet afzonderlijk opgegeven. Op eene aanvraag van het Departementaal Bestuur van Holland, 16 Oct. 1805, om afzonderlijke opgave, wordt door het gemeentebestuur besloten: van de Kerkmeesters der geref. gemeente opgave te vragen van haar zielental; voor de Katholieken zou het zich houden (waarom?) aan de

laatste officieele telling, welke in het geheel 435 zielen bedroeg.

Het resultaat was: dat zich te Limmen 67 Protestanten bevonden; van dezen waren 30 ledematen. [1]) Aan de Katholieken werd nu het restant van 435 toegedeeld: blijft, na aftrek van 67, 368 zielen. Joden of andere gezindheden waren te Limmen niet. De Katholieken vertegenwoordigden dus 85, de Protestanten 15 pro-cent der bevolking.

Uit een antwoord van de Kerkmeesters der Hervormde gemeente aan de Municipaliteit van Limmen, dato 30 Nov. 1800, vernemen wij het volgende:

„dat de Municipaliteit bij eerste aanstelling geheel uit Roomsch Katholieke medeburgers bestond;

„dat het tractament van den predikant vroeger voortvloeide uit geoctrooijeerde kerkelijke belastingen, welke echter op den 6den October 1797 werden afgeschaft;

„dat deze afschaffing het Hervormde Kerkgenootschap in eene groote verlegenheid dompelde, totdat het Wetgevend Ligchaam des Bataafschen Volks hun het gewoon jaarlijks predikanten-tractament ad *f* 600 verleende;

„dat de schoolmeester, die tegelijk koster en voorzanger der Hervormden is, geheel uit de dorpskas bezoldigd wordt, zonder dat het Hervormd Kerkgenootschap iets voor de waarneming van deze twee posten aan den schoolmeester uitbetaalt: daar de Municipaliteit, schoon bij deszelfs aanstelling geheel uit onze Roomsche medeburgers bestaande, hem opgelegd heeft, bij ons Kerkgenootschap het ambt van koster en voorzanger waartenemen, zijnde dus de betaling voor die moeite mede onder zijn tractament als schoolmeester begrepen;

---

1) Een rijk met kinderen gezegend huisgezin, naar ik meen 10 in getal, kwam den Hervormden ten goede.

„eindelijk dat bij de algemeene plundering in October 1799 het dorps-protocol en een kistje met papieren aan ons (de Hervormden) toebehoorende, waaronder eenige transport-brieven, zijn verloren geraakt.”

In het laatst vermelde feit, moeten wij zeker de verklaring vinden, waarom het Resolutieboek der Municipaliteit van Limmen eerst met 10 October 1799 aanvangt. Tot ons leedwezen kunnen wij daarom niets officieels, over hetgeen tot op dien datum met de Municipaliteit verhandeld was, mededeelen. Ook ons Archief zwijgt. Alleen vinden wij een klein postje van 13 gl. 3 st. in ons rekeningboek, waaruit echter overtuigend blijkt dat de Katholieken, aanstonds na de afkondiging der Constitutie in 1798, voor hunne regten zijn opgekomen.

Ziehier de specifieke opgave der rekening.

1798. Het Roomsch Genootschap debet aan Pieter Enke voor het onderstaande:

23 Augustus. Compricie gehouden met de Commissie van het Gereformeerde genootschap vóór de Municipaliteit.	ƒ 0 – 7 – 0
26 dito. Rondgegaen om de Acte (van?)	
27 dito. qualificatie te laten tekenen . .	„ 2 – 10 – 0
Voor het tweemael copyeren van hun bewyse	„ 1 – 10 – 0
Voor het tweemael schrijven van het Contract	„ 1 – 5 – 0
30 dito. Weder Compricie gehouden met voorbenoemde	„ 0 – 7 – 0
10 September hun bewyse na den Haag gesonden of deselve bestaenbaer waren of niet	
19 dito. het berigt met bewyse terug ontvangen aan port	„ 0 – 12 – 0
Voor het maeken en tweemael copyeren van het request	„ 3 – 15 – 0

Voor het nationael zegel	„	0	– 15	– 0
Aen transport	„	0	– 6	– 0
Aen papier, inkt en pen	„	0	– 6	– 0
Jacob Laerman voor de acte van qualificatie.	„	1	– 10	– 0
Somma	*f*	13	– 3	– 0

Voldaan den 24 November 1800.

Pieter Enke.

Als wij nu bedenken dat op 1 Mei 1798 de nieuwe Constitutie werd afgekondigd; dat op 12 Julij e. a. de Publicatie betreffende de uitvoering van het 6de Art. der Addition. Artikelen verscheen; dat reeds op 23 Augustus, vóór de Municipaliteit van Limmen, eene comparitie met de Commissie uit het Hervormd Kerkgenootschap gehouden werd, en op 27 Augustus een contract-plan was opgesteld, dan zien we hieruit, dat de Katholieken toen werkelijk met spoed gehandeld hebben.

Op 30 Augustus werd eene nieuwe comparitie gehouden; of daar de oppositie begon of voortgezet werd, is niet met zekerheid uit te maken, omdat de volgende post van 10 September misschien ook op de bewijzen der Katholieken kan slaan. De tegenstand der Hervormden is echter feit, en dit verbaast ons te meer, wijl de Hervormden te Limmen eene zoo nietige minderheid uitmaakten en het thans nog maar alleen een oud, vervallen (voor hun gebruik veel te groot) kerkgebouw en dito pastorij betrof. Heviger echter zal de strijd geworden zijn, toen op 30 November 1798 de Eerste Kamer besliste: „dat de fondsen en kerkelijke goederen, welke, bij de „bezitneming van de kerkgebouwen en pastorijhuizen door „de Hervormden, daarbij waren behoorende en die ver„volgens speciaal tot onderhoud dier kerken en pastorij„huizen hebbende gediend, en alzoo gezegd kunnen worden „origineel tot het fabriek der kerk of pastorij te behooren,

„met en benevens de kerkgebouwen en pastorijhuizen „zullen overgaan aan het naastend Kerkgenootschap, ins- „gelijks alle predikstoelen, orgels, stoelen, banken, en „wat des meer zij uit de voorschreven fondsen en goede- „ren aangeschaft." Als mede door het Decreet van 12 en 14 Febr. 1799.

Over dit alles moeten wij echter zwijgen, wijl ons de gegevens ontbreken.

Het tenietgaan van 't dorps-protocol was voor de Katholieken een ramp, voor de Hervormden mogt het een geluk genoemd worden. In dit boek toch werden opgeteekend Octrooijen, Wetten, Contracten, het bezwaren der vaste goederen, Acten van koop, verkoop en transport etc.; uit dit boek hadden de Katholieken met zekerheid kunnen bewijzen wat den Hervormden door koop of schenking, na de reformatie, was aangekomen, en wat hun primitief uit de oude kerkelijke en geestelijke goederen was toegewezen. Nu echter moeten zij op den immer terugkeerenden eisch: „bewijst", „wij zijn bezitters" het antwoord schuldig blijven; terwijl die algemeene plundering, als een Deus ex machina, den Hervormden te hulp schiet, zoo dikwerf zij in de engte gedreven worden.

Deze algemeene plundering moet volgens de Hervormden plaats gehad hebben tusschen 2 en 8 October 1799, later zeggen zij op 6 October, en wel bij gelegenheid van de landing der Engelschen en Russen in Noord-Holland, met bedoeling om Willem V in zijne regten te herstellen en Frankrijk te bestoken.

Van Katholieke zijde is mij aangaande deze algemeene plundering niets gebleken. [1])

Op eene door mij aan een zeer achtingswaardigen

---

1) Wij begrijpen dat Limmen in die dagen veel geleden heeft, en dat die Russen en Engelschen niet afkeerig waren van onze N.-H. kaas.

Protestant gedane vraag, of er nog iets over de oude geschiedenis van Limmen, op het Archief der Hervormden zou te vinden zijn, werd mij geantwoord: „dat in den Franschen tijd veel papieren van het Archief geroofd en voor geweerproppen gebruikt waren." Tot een eerbiedwaardigen ouderling dezelfde vraag rigtende, werd mij gezegd: Dat het Archief in 1799 door de Franschen verbrand was; op mijne aanmerking dat de Franschen toen aan onze zijde streden, was de man blijkbaar verlegen. Ook den grijzen Predikant K., die circa 55 jaren te Limmen gestaan heeft [1]), heb ik mijne vraag voorgesteld, en Z.Eerw. gaf mij zoo iets van een Auto-da-fé te aanschouwen, „de vijanden hadden de papieren en Archieven op een stapel bijeengebragt en verbrand."

Die vijanden moeten hier geweest zijn de Russen en Engelschen; onverklaarbaar mag het echter genoemd worden, dat die schismatieke Russen en Protestansche Engelschen zoo heuschelijk het Archief der Katholieken geeerbiedigd hebben, terwijl zij zoo barbaarsch te werk gingen met de bewijzen van eigendom hunner Broeders.

Uit een manuscript van den Heer J. W., medicus te Uitgeest, (1861 overleden), die nog al eenige kleine bijzonderheden over dezen inval opgeteekend heeft, b. v. hoe veel huizen in Schoorl geplunderd werden, vernemen wij, „dat de Engelschen hun hoofdkwartier te Limmen hadden; dat op den 6den October te Castricum hevig werd gestreden; 't Fransch-Bataafsche leger bleef meester, dienzelfden dag werd eene capitulatie gesloten, welke te Limmen op het aanbeeld van den smid Frederik Sinnige, onder het overreiken van een kistje, geen doove noten, aan de Franschen werd geteekend." Maar van eene algemeene of gedeeltelijke plundering te Limmen geen enkel woord.

---

1) Sedert 1883 emeritus.

Wenden wij ons nu tot de officieele bron. Reeds op den 10den October 1799, twee dagen dus na die algemeene plundering, zijn alle leden der Municipaliteit ter vergadering verschenen, doch uit de notulen van den anders nog al breedsprakigen Laarman [1]) blijkt niet dat men zoo pas aan eene zoo verschrikkelijke gebeurtenis ontsnapt is; „geen letter over die plundering"; met geen enkel woord wordt van het verbranden of verloren gaan van 't dorps-protocol, wat toch zeker eene zaak van 't hoogst gewigt en voor de Municipaliteit en voor 't nageslacht was, melding gemaakt; niets gezegd over 't aanleggen van een nieuw resolutie-boek. Het eenig verhandelde in die vergadering komt, volgens notulen, hierop neer: dat eenige Limmenaars en Castricummers zich, volgens geruchten, goederen, tot de legers behoorende, hadden toegeeigend. Den Secretaris wordt last gegeven te publiceren dat deze goederen binnen een bepaalden tijd moesten worden ingeleverd. Iets anders vinden wij over deze vergadering niet vermeld.

Uit de notulen der vergadering van 13 en van 17 October 1799 ook geen licht: alleen vernemen wij uit een antwoord aan 't Dep. Bestuur op eene aanschrijving van 2 Nov. 1799 „dat de burgers van Limmen zich, tijdens den inval der Russen en Engelschen, *rustig* gedragen en zich niet met den vijand bemoeid hebben; en dat de vrijheidsboom ongeschonden is blijven staan." Dit laatste teekent nog al. Eerst op den dertigsten November 1800 wordt van deze verschrikkelijke en voor de gemeente

---

1) Van 10 Oct. 1799 tot April 1809 heeft hij 756 folio bladen met notulen gevuld, meestal kleine letters. Ook zijn niet alle boeken verloren gegaan, maar juist die twee welke gewoonlijk 't voorregt hebben bij Secretaris te logeren... maar hoe komen ze dan op 6 Oct. in gezelschap van 't kistje der Hervormden?

zoo gewigtige gebeurtenis, *door het Kerkbestuur der Hervormden* aan de Municipaliteit kennis gegeven.

De beslissing over deze zaak laten wij nu aan den lezer.

De Hervormden beweerden dat zij en kerk en pastorij te Limmen zelve gebouwd hadden, dit werd natuurlijk, en te regt, door de Katholieken ontkend; dien ten gevolge zal het zijn dat: „op 18 September 1800 ter ver„gadering van de Municipaliteit te Limmen, verschenen „Pieter van Lelyveld P. Z. en R. A. van Lelyveld, als „Personeele Commissie uit het Departementaal Bestuur „van Texel, ten einde oculaire inspectie te nemen van „het hervormd kerkgebouw binnen deze gemeente: als„mede van de origineele documenten ten bewyze van het „gesustineerd regt der Hervormden op hetzelve.

„Waarna de Burger D^s^. van der Schoof als gecommit„teerde van het hervormde genootschap alhier, ter ver„gadering verzocht zijnde, de voornoemde origineele docu„menten, aan de genoemde Commissie heeft geproduceerd, „en door dezelve Commissie oculaire inspectie van het „voornoemd hervormd kerkgebouw is genomen.

In kennisse van mij
Jb. Laarman, Secret."

Wat is onze Secretaris nu toch kort. Was de Commissie over hare inspectie voldaan? welke bewijzen van eigendom konden geproduceerd worden? waren deze bewijzen misschien aan de algemeene plundering ontsnapt of uit het vuur weer opgestaan? of hebben wij hier eene officieele bekentenis, dat op 6 Oct. 1799 het Archief der Hervormden niet is verloren gegaan? Blijkbaar is L. hier in lijnregte tegenspraak met hetgeen hij op 30 Nov. 1800 en later door het Kerkbestuur der Hervormden zal laten verklaren? Waar is de waarheid? Alles, blijft in kennisse van Jacob Laarman.

Toch zijn we iets wijzer geworden, door de Hervormden was de Predikant van Limmen, Dominus van der Schoof gecommitteerd om hunne zaak te bepleiten; en onder de uitgaven van ons rekeningboek staat op 24 Nov. 1800 „aan Pieter Enke, gequalificeerd door het Roomsche genootschap in zake wegens de gereformeerde Kerk, Pastorie-huys en Erven bij quot. 13 gl. 3 st."

Wie was Pieter Enke? Een klein timmermansbaasje, een van de vier, die elkander de reparatie aan 75 huizen of huisjes moesten betwisten; die op eene quotisatie-lijst voor eene buitengewone belasting, voor de somma van één gulden staat aangeteekend, terwijl op diezelfde lijst verscheidene Katholieken voorkomen die van 50 tot 90 guldens moesten opbrengen; was die man wel onafhankelijk genoeg? [1])

Tegenover hem staat de Predikant die pro aris et focis strijdt, achter dezen de Ambachtsvrouwe van Limmen, Charlotte Gijsbertina Cornelia Schippers, en vergeten wij vooral den Secretaris Jacob Laarman niet. Hij is te Limmen Schout, Secretaris, thesaurier, ontvanger, een dorps fac-totum; hij schrijft eene goede vlugge hand, verstaat de kunst om door verwijzing naar Art. zooveel, Decreet van dato zooveel, Besluit van Dep. Bestuur van 't jaar zooveel, en vooral door 't invoegen van vreemde woorden zich voor de eenvoudige landlieden onverstaanbaar te maken; in 1788 komt hij reeds voor als Kerkmeester der Hervormde gemeente; wat van die zijde bij de Municipaliteit wordt ingediend is zeker door hem geinspireerd, vindt in hem een berekend referent, een slimmen advo-

---

1) Volgens getuigenis van menschen die hem gekend hebben, moet hij iets uitheemsch gehad hebben. In 1795 komt hij voor als gecommitteerde uit de Burgerij; of dit hem voor kerkelijke zaken aanbevelingswaardig maakt, durven wij niet bevestigen. Van zijne hand hebben wij niets anders dan eenige timmermans-rekeningen en boven vermelde quitantie.

caat, een behendigen Notulenschrijver; zoo noodig weet hij te rekken, en eischt zijn belang het, dan weet hij van afmaken; [1]) eindelijk alles, wat de Katholieken voor hunne belangen doen, gaat eerst door zijne handen naar de wettige overheid.

Tegenover zeer eenvoudige landlieden, kan men het, met behulp van zulk een Secretaris, zeker ver brengen.

Geen wonder dan ook dat de Katholieken geen regt vindende bij de Municipaliteit, in hooger beroep zijn gekomen.

Wij moeten onzen Penningmeester dank zeggen omdat hij een zoo klein postje van 2 gl. 15 stuivers zoo juist gespecifieerd heeft: Anno 1801, datum staat er niet bij, het moet tusschen 8 Febr. en 1 Mei geweest zijn.

„Verschot voor een nationaal zegel met request	0 gl.	16 st.
„Briefport		4 „
„Voor het wegzenden van het request. . .		6 „
„Voor 't adres aan de 2de Kamer met nationaal zegel		15 „
„Voor de lijst van de hoeveelheid der zielen.		11 „
„Briefport van Haarlem		3 „
te zamen	2 gl.	15 st.

1) Ziehier een staaltje; wij schrijven letterlijk af, maar cursiveren.

Vergadering van 4 Oct. 1808. Aanwezig allen.

„Gelezen een aanschrijving van den Heer Land-drost van 12 Sept. l. l. No 18 relatief de betaling van den Predikant etc. en door den Secretaris gecommuniceerd zijnde *dat hij de vrijheid had gebruikt, ten einde geen tijd te verliezen, die aanschrijving te beantwoorden*, zoodanig als het door hem thans geproduceerde concept Missive is inhoudende.

Is het verrigte van den Secretaris geapprobeerd."

In hoe verre dit concept overeenstemde met het afgezonden antwoord, blijft weer het geheim van J. Laarman: en wij begrijpen hoe die eenvoudige landlieden, geen woord begrijpende van wat hun was voorgelezen, eerbiedig gezwegen hebben, en „qui tacet Consentire videtur."

Uit deze opgave zien wij dat de Katholieken gebruik makende van hun regt (Public. 12 Julij 1798, 6°) een request en adres aan de 2de Kamer hebben opgezonden. Opvallend is dat zij hunne belangen nu regtstreeks gaan bepleiten; volgens N° 6 moest dit door handen van de Municipaliteit geschieden. Waarschijnlijk vreezen zij den geduchten Laarman weer te ontmoeten. In de notulen der Municipaliteit vinden wij ook niets over deze zaak geboekt.

Wij veronderstellen dat een groot aantal gelijke gevallen reeds waren ingediend; op eene spoedige beslissing viel niet te rekenen, zeker niet zonder het wederwoord der Hervormden gehoord te hebben; zoo kwam de 1ste October 1801, op welken dag de nieuwe Constitutie aangenomen en bepaald werd „dat ieder Kerkgenootschap in het bezit bleef der goederen, welke het bij den aanvang van 1801 bezat." Zoo vervloog de hoop der Katholieken!

In 1808 zijn zij nog eens op deze zaak teruggekomen, wij bezitten een afschrift van het toen door de Katholieken en door de Hervormden ingeleverde verweerschrift. De gronden zullen wel dezelfde geweest zijn als vóór 1801; later komen wij hierop terug en zullen eerst iets mededeelen over Armen- en Kerkfondsen.

Waren in 1795 alle leden der Municipaliteit Katholiek, de, in dit opzigt, dikwerf al te bescheiden Katholieken hadden spoedig plaats gemaakt voor twee Hervormden. Hoe dankbaar Jb. Laarman hun dit vergeldt, zal 't vervolg leeren.

Of betreffende de armenfondsen, reeds voor 1800 tusschen de Katholieken en Hervormden gestreden is, kunnen wij niet vermelden. Die ongelukkige plundering!!

Het eerst ontmoeten wij iets in de vergadering van 24 September 1800. Aanwezig Jacob Laarman, Secretaris, protestant, Pieter Vennik, protestant, Dirk Wagenmaker, protestant. (Waar zijn de Katholieke leden? Zijn zij ook ter vergadering uitgenoodigd?) Secretaris deelt mede: „Is ontvangen van het Departementaal Bestuur van Texel, dato 12 Sept. 1800, eene Resolutie inhoudende 1° requisitie tot opgave van den staat van het Armwezen binnen deze gemeente, voor zooverre het van dorpswege en niet kerkelijk wordt geadministreerd; en mits-dien van het getal der bedeelden, en het montant der bedeelingen, zoo in geld, voedsel en kleeding als anderzins: alles volgens de laatst gesloten rekening; mitsgaders van den staat der fondsen en bezittingen uitmakende den eigendom van het voorn. armwezen: alsmede van den opbrengst der gelden, welke uit andere bronnen herkomstig, tot onderhoud hunner gezamelijke armen dienen.

2° Last om aan alle Kerkgenootschappen, (let wel!) binnen deze gemeente, op eene legale wijze aftevragen, of dezelve zich in staat en genegen bevinden om hunne behoeftige leden zelve te onderhouden; met injunctie en onder specieel verband van aan het algemeen Armbestuur te bewijzen, dat derzelver fondsen tot dat onderhoud toereikende zijn, dan wel of dezelve bij gebrek aan genoegzame middelen, niet in staat zijn, of om andere oorzaken niet verkiezen, hunne behoeftige leden te onderhouden, en mitsdien zich verpligt zien om derzelver armen als kinderen van den Staat over te geven, en zulks met afstand van alle fondsen door giften, erfmakingen, inzamelingen, aankoop, of onder welken anderen titel ook verkregen, met auctorisatie op deze vergadering om de respective Kerkgenootschappen speciaal te injungeeren op deze aanvragen binnen den tijd van twee maanden, te rekenen van den dag dat de deswegens aan dezelve te

doene aanschrijving ter hunner kennisse zal zijn gekomen peremptoir te berichten.

3° Injunctie tot zoo lange dat op den voorslag door het bewind, nadat de in dezen gerequireerde opgaven zullen zijn ingekomen, in gevolge het 34 Art. der publicatie van 15 Julij l.l. aan het vertegenwoordigend ligchaam te doen, bij hetzelve zal zijn gedisponeerd, voort te gaan met de de Administratie en directie van het Dorps-armenwezen: met verdere injunctie om de respective Kerkgenootschappen binnen deze Jurisdictie te gelasten, om insgelijks met de administratie en directie van hun armwezen op denzelfden voet, als tot hiertoe gebruikelijk is te continueren."

„Daarop wordt door de Municipaliteit (sic?) van Limmen gedelibereerd en aan Secretaris last gegeven 1° om van het Dorps-armbestuur zoodanige inlichtingen en opgaven te vragen als, ter beantwoording aan de, door het Dep. Bestuur gedane vragen, noodig waren. 2° Aan het Kerkbestuur der Hervormden (waarom ook niet der Katholieken?) binnen deze gemeente bij extract resolutie te gelasten, zooals dezelve bij deze gelast worden, zich, voor zoo veel hun aangaat, dien conform te gedragen, en mitsdien binnen twee maanden, na ontvang van deze extract resolutie, aan deze vergadering peremptoir te berichten of dezelve zich in staat, of bereidwillig bevinden om hunne behoeftige leden zelve te onderhouden met injunctie en verder als in den Text."

Wij vragen: waarom deelde deze quasi vergadering der Municipaliteit die aanschrijving ook niet aan de Katholieken, zooals uitdrukkelijk bevolen was, mede? Moesten ze soms voorloopig nog onbekend blijven met deze aanschrijving, om straks voor een voldongen feit te staan? alles doet het denken.

Door deze aanschrijving toch werd den Katholieken

gelegenheid gegeven voor de belangen hunner armen op te komen: en zoo ze eens, wat hun vrij stond, hunne armen aan het algemeen of burgerlijk armbestuur, of als kinderen van den Staat hadden afgestaan, zou dan het Departementaal Bestuur, aangezien er te Limmen alleen Katholieken en Hervormden waren, en de oude Katholieke fondsen nu voor goed, implicite althans, als Diaconiefonds der Hervormden werden erkend, zich niet zeer gelukkig geacht hebben, wanneer de Katholieken aangeboden hadden ook hun eigen armen te onderhouden, onder voorwaarde dat de fondsen der algemeene of H. Geest-armen, insgelijks van Katholieken oorsprong, ook aan hen als Parochiaal of Kerkelijk fonds werden toegewezen? Wij gelooven het zeker. [1])

---

1) Onze gronden zijn *a*) de meerdere geest van billijkheid, welke de hooge regering, 't zij vrij of gedwongen, bezielde; vooral de beslissing der Eerste Kamer (30 November 1798), waarbij het *mederegt* der Katholieken op de *oude Kerkelijke* fondsen erkend werd. Had men dit ook niet voor de oude armenfondsen kunnen vragen? *b*) De bijzondere toestand van Limmen. De Hervormden, 15 pro-cent der bevolking, (voor een groot deel officieele personen en gevolg) hadden in den regel geen armen maar wel rijke bezittingen, waarmede zij in tijd van nood, niet alleen hunne armen ruimschoots bedeelen, maar ook, door het in gebruik geven van landerijen, voor armoede bewaren konden. De Katholieken, 85 pro-cent d. b., hadden wel armen maar geen fondsen of bezittingen; deze waren met de kerk aan de Hervormden overgegaan; waarschijnlijk gesplitst in een kerkelijk en een burgerlijk Armenfonds. Hier moest dus de christelijke liefdadigheid te hulp komen: schoot deze te kort dan wendden zich de Katholieken tot het Burgerlijk of, zoo als 't ook genoemd wordt, tot het Heiligen Geest Armenfonds, waaruit zij dan zonder tegenspraak bedeeld werden. Want Hervormden hadden het niet noodig, andere gezindheden waren te L. niet. In dezen feitelijken toestand, kunnen wij de verklaring vinden, waarom de Katholieken geen behoefte gevoelden om een eigen armenfonds aan te leggen, waaraan zij hunne schenkingen konden vermaken.

Zou de Regering voor dit alles doof gebleven zijn? wij gelooven het niet. Wel komt het ons waarschijnlijk voor, dat Jacob Laarman, om genoemde redenen, de *Katholieke raadsleden* op 24 September *te huis gelaten*, en aan het *R. K. Kerkbestuur geen aanschrijving* gezonden heeft.

Op de lastgeving van Secretaris gaf 't Burg. Armbestuur het volgende antwoord: 1° Het getal der bedeelden was 23. 2° Het montant der bedeelingen beliep 788 gl. 3 stuivers. 3° De fondsen waren: *a*) Een huis. *b*) 22 morgen, 113 roeden land. *c*) Eene obligatie groot *f* 600, ten laste het gem. comptoir te Alkmaar. *d*) Rantsoenpenningen van huizen en landerijen, welke binnen deze Jurisdictie verkocht werden één duit per gulden van de kooppenningen.

Van wege het hervormd Kerkgenootschap was in de vergadering der Municipaliteit, dato 12 Nov. (Present alle leden) het volgende antwoord ingekomen: „Is gelezen een berigt van de Kerkeraad der Hervormde gemeente alhier, dienende ter voldoening aan dezer vergadering (?) resolutie van den 24 Sept. l. l. ten aanzien van het al of niet onderhouden van hun eigen armen etc. voor welk eerste zij hun rondelijk verklaren." Aangenomen voor notificatie.

Uit dit laatste zou men moeten opmaken dat de leden der Municipaliteit voldaan waren; Jacob Laarman zal nog meer voldaan geweest zijn; wij zijn echter niet voldaan; neen, tot in 't diepst van ons hart grieft het ons, dat eene Katholieke meerderheid, 85 p. c. der bevolking vertegenwoordigende, zich zoo laf gedragen, en deze gunstige gelegenheid om tot eene eenigzins billijke schikking te komen, verzuimd heeft. Doch, laat ons denken dat Jacob L. de notulen gemaakt heeft.

Of de Hervormden aan de Injunctie en het specieel verband „om aan het Algemeen Armbestuur te bewijzen, dat hunne fondsen tot onderhoud hunner armen toereikende waren, voldaan hebben", blijkt uit de notulen niet. Dit zou toch ook te erg geweest zijn, wijl die Administratie vooral door Katholieken gevoerd werd.

Maar de *rondelijke verklaring* der Hervormden stelt ons op dit punt gerust. [1])

Het antwoord der Hervormden was reeds voor 12 November 1800 bij de Municipaliteit ingediend; de opgave van het Algemeen Armbestuur was voor Jb. Laarman ieder oogenblik te verkrijgen. Toch schijnt hij geaarseld en met de opzending gewacht te hebben. Vijf-en-tachtig pro-cent der bevolking zoo maar weg te moffelen, 't was ook geen kleinigheid!

In de vergadering echter van 2 Augustus 1801 werd eene extract resolutie voorgelezen van 15 Julij l.l. houdende last om als nog te voldoen aan de Resolutie van 12 Sept. 1800. [2]) Daarop wordt over deze zaak gedelibereerd, (alsof er nog nooit over gedelibereerd was) en op last van de Municipaliteit, zendt Jacob Laarman den 4den Aug. 1801, het zevende jaar der Bataafsche vrijheid, een schrijven aan het Departementaal Bestuur van Texel, inhoudende: 1° Het antwoord van het Algemeen Armbestuur als boven. 2° Het antwoord der Hervormden als volgt: „Dat de Kerkeraad der gereformeerde gemeente „dezer plaats gedeclareerd heeft zich in staat en genegen „te bevinden hunne eigen verarmde leden te onder„houden."

Bij het toenemen der armoede in Limmen kan het zijn

---

1) Op het Kadaster zijn op naam der Diaconie-armen beschreven 16 Heet. 46 A. 51 C.; de fondsen zijn ons onbekend. Nog wordt uit een familie-fonds der Heeren van Limmen ieder jaar uitgekeerd eene somma van 300 gl. Allereerst, zooals het thans luidt, aan de Hervormden, maar zoo deze het niet noodig hebben, aan de Katholieken. Vroeger, ook toen de Eerw. Heer Predikant Weldijk, Heer van Limmen was, werden de Katholieken ruim uit dit fonds bedeeld: na den verkoop van de Heerlijkheid en buitenplaats werden deze ƒ 300 ieder jaar door de familie uitgekeerd aan den Predikant van Limmen, doch van bedeeling aan Katholieken wordt niets meer gehoord. Ook de algemeene Armen ontvangen uit dit fonds ieder jaar ƒ 25.

2) We zien L. weet ook te rekken.

nut hebben dat administrateuren van het algemeen Armenfonds van deze, tusschen de Hervormden en het Departementaal Bestuur van Texel gesloten overeenkomst, in kennis gesteld worden. De geduldige lezer schenke nog een oogenblik zijne aandacht aan het volgend schrijven van Jac. Laarman, dato den 21sten van Zomermaand 1809.

Het Gemeentebestuur van Limmen (?)

Aan den Heer Drost van het 2de Kwartier van het Departement Amstelland.

Mijn Heer de Drost.

Ter beantwoording van de aanschrijving van den Heer Landdrost van het Dep. van Amstelland van 12den dezer N° 4, hebben wij de eer te melden, „dat alhier de onderscheiden gezindheden, zonder eenig onderscheid deelen en genot hebben in alle inrigtingen van welken aard, waartoe de plaatselijke of andere algemeene kassen contribueren, alleen met deze uitzondering, dat uit de algemeene armenkas, tot welks ondersteuning subsidie uit de dorpkas werd gegeven, ook nog onderhouden werden Leeden van de Roomsche gemeente boven de 16 jaren oud, zonder dat uit dezelve armenkas Leeden van de Gereformeerde gemeente onderhouden of bedeeld werden: alsoo van die gemeente thans geen verarmde leden zijn, hetwelk wel min of meer eene ongelijkheid oplevert, dan hetgeen, daar de Roomsche gemeente geen bizondere armenkas, en de Gereformeerde gemeente thans geene armen hebben, na onze gedachte Provisioneel, en soo lange des wegens door de Gereformeerden geene vertogen werden gedaan, op dien voet soude kunnen blijven voortgaan.

Hiermede ons vleijende aan opgemelde aanschrijving te

hebben voldaan, hebben wij de eer met verschuldigde hoogachting te zijn

Mijn Heer de Drost,

UWED. geb: onderdanige en gehoorzame Dienaren

Het Gemeente Bestuur van Limmen.

Limmen, 21 Zomermaand 1809.

Ter ordonnantie van hetzelve

Jb. Laarman, Secr.

't Is bar, Mijn Heer Laarman! ! Zoo leven dan de Katholieke armen reeds geheel van de genade der Hervormden: Jacob Laarman zegt het, en wel op last van een gemeentebestuur, wiens leden, op twee na, Katholiek zijn. Als L. hier opregt is dan beklagen wij hoofd en hart dier Katholieke raadsleden. Maar weet Jac. L. dan niets meer van die vergadering van 24 Sept. 1800? Van het door de Hervormden aangegaan contract om hunne eigen armen te onderhouden? Niets van den oorsprong der algemeene of H. Geest armen-fondsen, zooals Laarman zelfs ze noemt? Weet hij niet dat de Katholieken, geen eigen armbestuur hebbende, hunne giften en schenkingen aan de algemeene of H. Geest armen vermaakten? [1]) dat de gelden, uit de Armenbus der Katholieken (in 1773 was het 108 gl. 9 st. 14 pen.) meermalen aan de algemeene armen werden overgemaakt? Dat de Rantsoenpenningen voor 85°/₀ van de Katholieken kwamen? En dat, zoo in 1808 ook al een subsidie van 300 gulden aan het gemeentebestuur was aangevraagd, toch minstens 85°/₀ van deze gelden op de schouders der Katholieken kwamen? Ja, dat alles weet hij; want rekening en verantwoording der algemeene Armen werden aan hem gedaan, (vroeger ook aan den Predikant) in tegenwoordigheid van Regenten.

---

1) Zoo heeft Pastoor Noeij nog in 1796 gedaan.

Aanleiding tot bovenvermeld schrijven, meende Laarman te vinden in eene aanschrijving van den Landdrost, dato 12 Zomerm. 1809, N° 4: „Met last om te zorgen „dat alle gezindheden, zonder onderscheid, deelen en ge„not hebben in alle inrigtingen, van welken aard, waar„toe plaatselijke of andere algemeene kassen contribueren."

Wij zien het, een antwoord wordt niet gevraagd; hoe geschikt had L. hier zijn stokpaardje kunnen gebruiken: „Aangenomen voor notificatie." Maar neen, dat was zijn doel niet. In de vergadering van 21 Zomermaand 1809 wordt hier over gedelibereerd en is Secretaris geauctoriseerd en last gegeven (?) om namens de vergadering in substantie te antwoorden „dat alhier etc." alles letterlijk [1]) zooals hij op denzelfden datum aan den Drost schrijft. Moeten wij den Secretaris hier weêr op eene onwaarheid betrappen? Of verstaat hij zijn eigen woorden niet? Genoeg echter; dit schrijven miste zijn doel niet. In de vergadering van den 4^{den} van Slagtmaand 1809 deelt Laarman mede „dat ontvangen is een schrijven van den Drost, waarbij het gemeente Bestuur van Limmen verzocht wordt, eene Commissie uit hun midden, en uit de gecommitteerden uit de gemeente, geassisseerd met den Secretaris te willen laten compareren op Woensdagmiddag, den 1sten van Slagtmaand, in het lokaal te Hoorn, ten einde eene mondelijke conferentie te houden over het invoeren van *eene nieuwe plaatselijke belasting:* en dat bij een later schrijven van den 31sten van Wijnmaand, om de daarbij gemelde redenen (welke? wordt niet gezegd) de comparitie tot den 8sten van Slagtmaand verschoven was."

Wordt gedelibereerd en President en Secretaris namens het gemeente bestuur, en W. A. [2]) namens de Gecomit-

---

1) Slechts twee woorden zijn anders doch de zin blijft hetzelfde.

2) Onze Secretaris is wel diligent, dat hij reeds voor die benoeming vooruit gezorgd heeft.

teerden uit de Gemeente, benoemd, om op 8 November bij de comparitie te Hoorn te assisteren. Wat daar verhandeld is, vernemen wij uit de notulen der vergadering, gehouden op den 2den van Wintermaand 1809. Present alle leden uitgezonderd T. D.

„Voorts is door President en Secretaris gerapporteerd „dat zij zich met W. A. den 8sten van Slagtmaand naar „het locaal van den Landdrost hadden begeven en aldaar „met den Drost in Besoigne waren geweest ten aanzien „van het verzoek en plan tot het heffen van additionele „stuivers in 1810": (Meer krijgen onze raadslieden over deze nieuwe belasting, een gemeente belang, reden waarom de Deputatie naar Hoorn vertrok, niet te weten); maar en passant was er nog iets anders besproken; (o! die slimme Laarman!) „dat deselve Heer Drost, bij die „gelegenheid, had te kennen gegeven, dat hij uit de „laatste hem ter approbatie toegezonden rekening van „Limmen had ontdekt, (hoe knap!) dat de subsidie van „*f* 300, welke in den jare 1808 uit de gemeente- of „dorpskas was gegeven, had verstrekt tot ondersteuning „van die armenkas [1]), en dat uit deselve onderhouden „werden de behoeftigen van de Roomsche gemeente, lede- „maten en geen ledematen sijnde; en van de gerefor- „meerde gemeente de behoeftigen welke geen ledematen „zijn, [2]) dat sulks was strijdende met het Koninglijk

---

1) Blijkbaar is hier het algemeen armbestuur bedoeld; maar kon de Drost zoo spreken?

2) Waar blijft reeds nu het in 1800 gesloten contract? Hebben de Hervormden, of Laarman, reeds nu een middeltje weten te vinden om hunne weezen en arme kinderen, *als nog geen hervormde ledematen zijnde*, op het algemeen Armbestuur over te brengen? Moest daarom misschien reeds in 1805 zoo op den voorgrond gesteld worden „dat van de 67 Hervormden maar 30 ledematen waren?" Eene zoodanige uitlegging zal immer eene chicane blijven: want in hun antwoord aan de Municipaliteit, spreken zij van hun eigen armen, en aan het Depart. Bestuur van hun eigen verarmde

„Decreet van den 2den van Oogstmaand 1808: dat de „Roomsche gemeente behoorde twee armenvoogden te stel- „len, welke de alimentatie van de verarmde leden hunner „gemeente dirigeerden; dat zoo de Roomsche gemeente „geen fonds, ter goedmaking der kosten welke de alimen- „tatie van hunne verarmde leden komt te veroorzaken, „had, deselve eenigsints een fonds moesten maken, onder „andere door het invoeren van een bizonder sakje in de „kerk, bij het uitoefenen van de openbare godsdienst, „dat indien het dan bleek (sarcastisch!) dat dit fonds niet „toereikende was om de behoefte te bestrijden, die Room- „sche armvoogden zich aan deze vergadering konden adres- „seren en van deselve subsidie of ondersteuning uit de „dorpskas verzoeken; dat dese op soodanig versoek goed- „gunstig kon resolveren, mits deselve armvoogden 's jaar- „lijks aan dese vergadering rekening doen, zoo lange zij „ondersteuning noodig zullen hebben; dat ingevolge van „een en ander, op de begrooting van 1810 moest worden „gesteld hoeveel de gemeene Armen [1]) en hoeveel de „armen der roomsche leden in 1810 ieder afzonderlijk „sullen benoodigd hebben. Redenen waarom Heer Drost

---

leden: over ledematen alleen is geen spraak, en in het schrijven aan het Departementaal Bestuur wordt volgens Laarman uitdrukkelijk gezegd „hun eigen armen", dus zonder eenig onderscheid. Zeker bedoelde het Departem. Bestuur van Texel in zijne aanschrijving van 12 Sept. 1800 deze fijne distinctie tusschen leden en ledematen niet, daar is alleen spraak van hunne behoeftige leden.

Maakte soms Art. 5, Decreet van 2 Augustus 1808, onzen Laarman zoo sterk?

1) Maar die zijn er immers niet, dat weet L. toch ook wel. En als de Katholieken uit dit fonds niet mogen trekken, waar moeten dan toch die gelden heen? 't Blijft weer in kennisse van Jacob L.

Bij de invoering der Wet voor 't Armbestuur Anno 1854 is spraak geweest over de verdeeling der fondsen van 't Algemeen Armbestuur. De Hervormden eischten echter de helft voor zich „Charitas benigna est, non quaerit quae sua sunt" (I Cor. 13) kwam ons aanstonds voor den geest.

„begrooting had teruggegeven, om daarin vermelde ver-„andering te maken.

„Waarop gedelibereerd sijnde is goedgevonden Kerk-„meesters der Roomsche gemeente tegen den 5^{den} deser „voor dese vergadering te ontbieden om hun, het door „den Heer Drost gecommuniceerde mede te deelen opdat „door hunne gemeente bizondere armvoogden en een fonds „voor hunne verarmde leden werden gestelt."

Gelukkig, we zijn er! aanmerking maken wij niet, het zal niet noodig zijn, en wij gruwen van zulk ellendig comediespel.

Ter vergadering van 5 December (present allen) verschenen W. A., J. Cornelisz. de G., C. v. d. P. en D. S., Kerkmeesteren; en Alb. K. en W. M., als leden der Roomsche Gemeente alhier.

Door Schout werd hun meegedeeld wat de Drost op den 8sten van Slagtmaand zoo al gezegd had, waarop door Kerkmeesters en leden van de Roomsche gemeente is aangenomen: 1° Armvoogden te zullen stellen, welke de administratie of alimentatie (!) van hunne verarmde leden boven de 16 jaren zullen dirigeren. 2° Een tweede sakje in hunne kerk te sullen aanleggen om daarmede, bij het houden der openbare godsdienst-oefening, voor gemelde arme leden ofte wel tot een Fonds (!) om die arme leden te houden, te collecteren.

„En daar die Collecten, vrij zeker, niet toereikende zullen zijn om de behoefte van meergemelde arme leden te bestrijden, te zullen opmaken hoe groot het te kort over 1810 zal beloopen; ten einde het op den staat der dorps-begrooting voor 1810 zou kunnen gebragt worden."

Dat Kerkmeesters en leden der Roomsche gemeente hier hun magt te buiten gingen, behoeft geen bewijs. We zien dit meermalen, in dezelfde mate als zij te gedwee zijn tegen over, zooals hier gezegd wordt, de groote

Heeren, zijn zij soms te aanmatigend tegenover het wettig Kerkelijk gezag.

Of Pastoor Geeres dit tweede zakje heeft ingevoerd? wij vertrouwen van neen. Pastoor en twee Kerkmeesters bleven als vroeger belast met uitdeeling der in de kerk ingezamelde gelden; en toen bij schrijven van Z.D.Hoogwaardigheid F. J. van Vree, den 27sten Februarij 1855 het Parochiaal Armbestuur werd opgerigt, kon dit *als eenigste bezitting* uit handen van Pieter Kuys de somma van een en dertig centen aanvaarden. Gelukkig is dit na 30 jaren reeds geheel anders. Ware het maar vroeger gebeurd!

(Wordt vervolgd.) L. SCHOLTE, Pastoor.

ANTWOORD OP GEDANE VRAGEN.

Niet Valkoog maar Callantsoog. — Op het geëerd Vragen van een „Bestendig Lezer" der *Bijdragen*: of er reden voor bestond, dat ik in de vorige aflevering blz. 139 van het *Valkoog*, daar in den tekst voorkomende, in een noot zeide: moet zijn *Callantsoog*, diene ten antwoord: Dat met het te *Oogh* niet de eerste maar wel de tweede plaats bedoeld is, blijkt uit het bijgevoegde *in de Keet* te Oogh. Dat *Keet* hier niet te verstaan is van het g e b o u w waarin de H. Mis gelezen werd, blijkt uit de woorden van het vonnis 1) waarbij Pater de Gruyter verbannen werd; daar wordt gezegd, dat de Pater Mis had gedaan onder de jurisdictie van het Oogh in de Groote Keete t e n h u y s e van eenen Arien ..... de *Groote Keeten* is de naam van een buurtje in Callantsoog, dicht bij het dorp Callantsoog; een buurtje van dien naam komt niet voor onder Valkoog..... Ook het door Pater Nieuwenhuizen meegedeelde in Deel III. blz 198, dat Pater de Gruyter gevangen werd genomen nadat hij een en andermaal dienst had gedaan in n a b u r i g e p l a a t s e n van Helder, doet veeleer aan Callantsoog dan aan Valkoog denken.

Eene tweede Vraag: „Welk verband is er tusschen zijn (Pater Gruyters) zending naar Helder en Callantsoog?" kan mede beantwoord worden uit bovengenoemd vonnis. Toen de Pater in Helder gekomen was, ging hij van daar naar Huisduinen (een dorp aan zee, dicht bij den Helder) op het verzoek van eenige ingezetenen dier plaats; hij verzocht den Officier daar te mogen werken, en toen hem dit geweigerd werd trok hij naar de Groote Keeten onder Callantsoog, ook aan zee gelegen, op ruim twee uren gaans, langs het strand van Huisduinen.

CHR. PHILIPPONA.

1) Criminele Sententiën van den Hove van Holland etc. Rijksarchief.

LIMMEN.

(Vervolg van bladz. 319).

Wij deelen nu mede het belangrijk schrijven der Hervormden van 30 November 1800. Aanleiding was de uitvoering van Art. IV der Add. Artikelen. „Alle geestelijke goederen en fondsen, waaruit te voren de tractementen of Pensioenen van Leeraren of Hoogleeraren der voormaals heerschende Kerk betaald werden, worden Nationaal verklaard, om daaruit eerstelijk de nog blijvende tractementen en pensioenen te voldoen etc.” (Conf. Bijdr. Dl. XII, pag. 221). Dien volgends verzond het Departem. Bestuur van Texel, 30 Oct. 1800, eene aanschrijving aan de Municipaliteit van Limmen, „In gevolge resolutie van den Agent van financien, dato 28 October 1800 : In aanmerking genomen zijnde dat bij den IV^den der Add. Artikelen alle geestelijke goederen en fondsen, waaruit te voren de tractementen en pensioenen der Leeraren en Hoogleeraren der voormaals heerschende Kerk betaald werden, ten daarbij bepaalde einde nationaal zijn verklaard.

Geconsidereerd voorts, dat inmiddels en hangende de finale beschikkingen welke het verteg. ligchaam ten dezen aanzien zal vermeenen te moeten daarstellen, eenige voorbereidende maatregelen zullen behooren te worden genomen — althans dat, bij het aannaderend einde der 3 jaren, gedurende welke de revenuën en inkomsten van

voors. goederen en fondsen tot voldoening van gedachte tractementen en pensioenen zijn aangewezen, alle dezelve goederen en fondsen, onverminderd den aanspraak van eenig ligchaam of gemeente, onder de beheering der Natie zullen moeten worden gebragt. Geconsidereerd eindelijk, dat tot bereiking dezer oogmerken eene naauwkeurige kennis der voorschreven goederen en inkomsten absolutelijk wordt vereischt, en dat alzoo het gerequireerde bij des Agents aanschrijving op den 21sten April dezes jaars aan de respective financieele commissien gedaan, daartoe onvoldoende is" enz.

In de aanschrijving zelve wordt nevens hoogleeraren en leeraren ook gesproken van hunne weduwe, en voorts van verdere beambten der voormaals heerschende Kerk, als schoolmeesters, kosters, voorzangers, krankbezoekers, organisten, enz.

Wij geven nu het woord aan onzen Secretaris.

Vergadering gehouden op den 12den November 1800.

„Is gelezen een extract Resolutie van het Departemen-„taal Bestuur van Texel genomen den 30sten October l.l. „houdende last om binnen den tijd van zes weken, na „dato van hun besluit, aan hen opgave in te zenden van „alle zoodanige geestelijke goederen en fondsen, bij het „vierde der Additioneele Artikelen, behoorende tot de „Staatsregeling, bedoeld, als in deze gemeente aanwezig „zijn, en waaruit nog tegenwoordig hetzij voor het geheel „of ten deele eenige tractementen, pensioenen, kinder-„gelden, emolumenten of eenige andere toelage aan de „leeraren, hoogleeraren en derzelver weduwen enz. der „voormaals heerschende Kerk, worden uitgekeerd en „voldaan."

„Waarop gedelibereerd zijnde, is goedgevonden, Kerk-

„meesteren der voormaals heerschende Kerk alhier bij „extract dezer, onder toezending van de extract resolutie „van het Departementaal Bestuur, te gelasten zooals zij „gelast worden bij dezen, om binnen drie weken na dato „dezes aan dit Bestuur, onder terugzending van de extract „resolutie van het Departementaal Bestuur, in te zenden „een opgave van alle zoodanige geestelijke goederen en „fondsen, bij het vierde der Additioneele Artikelen, be„hoorende tot de Staatsregeling, bedoeld, als onder hun „directie mochten zijn, en waaruit nog tegenwoordig hetzij „voor het geheel of ten deele eenige tractementen, pen„sioenen, kindergelden, emolumenten of eenige andere „toelagen aan de leeraren en hoogleeraren en derzelver „weduwen, zoo mede aan eenige verdere beambten der „voormaals heerschende Kerk, als kosters, voorzangers, „krankbezoekers, organisten en anderen worden uitge„keerd en voldaan, wordende onder de genoemde fondsen „wel expresselijk verstaan zoodanige recognitien of uit„keeringen, waarmede eenige goederen of administratien, „ten behoeve der voormaals heerschende Kerk en tot onder„houd van derzelver leeraren en beambten zijn belast.

„Zullende voorts in deze opgaven wel uitdrukkelijk „moeten zijn vermeld:

„*a*) de aard en natuur der onderscheiden goederen en „fondsen;

„*b*) de reële of apparente inkomsten en de revenuën „van ieder derzelve, en wel, in het laatste geval, de „tien laatste jaren dooreen geslagen;

„Wijders verzeld van alle zoodanige ophelderingen en „toelichtende aanmerkingen als ten dezen gepast en nood„zakelijk zullen kunnen zijn, daar deze vergadering, „indien onverhoopt de voornoemde Kerkmeesteren in ge„breke mochten blijven om promptelijk en binnen den „bepaalden tijd aan den inhoud dezes te voldoen, zich

„zal genoodzaakt zien zoodanige middelen van contrainte „in het werk te stellen als waartoe zij vermeenen zullen „zich gerechtigd te bevinden.

„En zal extract dezes worden gezonden aan de voor-„noemde Kerkmeesteren ter informatie en naricht."

Hierop zonden Kerkmeesteren der Gereformeerde gemeente het volgende antwoord:

De Kerkmeesteren der Hervormde Christelijke gemeente van Limmen aan de Municipaliteit van gemeld dorp.

Heil en achting!

Medeburgers!

Door ulieden, bij extract uit ulieder resolutie van den 12de dezer gelast zijnde, om binnen drie weeken te berichten, off wij onder onze beheering ook hebben eenige geestelijke goederen en fondsen, waaruit nog tegenwoordig hetzij voor 't geheel off ten deelen eenige tractementen, pensioenen, kindergelden, emolumenten off eenige andere toelage aan de leeraren, hoogleeraren en derzelver weduwen, zo mede aan eenige verdere beampten der voormaals heerschende Kerk, als schoolmeester, kosters, voorzanger, krankbezoekers, organisten en andere werden uitgekeerd en voldaan: gelijk zich de Agent der finantien uitdrukt, volgens het extract uit het register der resolutien van het Departementaal Bestuur van Texel bij ulieder missive van aanschrijvinge aan ons overgelegd; hebben wij de eer daarop te antwoorden dat het hervormd Kerkgenootschap van deze plaats niet valt in de termen der resolutie van den Agent der finantien, daar bij ons al soo min pensioenen en weduwen- off kindergelden, als de tractementen van hoogleeraaren, krankbesoekers en

organisten in aanmerking komen kunnen, terwijl noch onze leeraar, noch de schoolmeester, koster, voorzanger (zoo veel wij weeten) hetzij geheel, hetzij gedeeltelijk uit zulk een fonds gesalarieerd word, waarvan de revenuen uit de zogenaamde geestelijke goederen herkomstig zijn.

Voorheen vloeide het tractement van onze leeraar voort uit geoctroijeerde kerkelijke belastingen, en gijl. weet in welk eene verlegentheid derzelver afschaffing op den 6[den] October 1797 ons dompelde totdat het wetgevend lichaam des B: volks ons het gewoon jaarlijks predicants-tractement a ƒ 600 verleende, zoodat onze leeraar thans geheel uit lands kasse betaald wordt. Wat den schoolmeester aangaat, die tegelijk onze koster en voorsanger is, deze werd geheel uit de dorpskas besoldigt, sonder dat wij van onze kant iets voor de waarneming van de 2 laastle gemelde posten aan denzelve betaalen, daar de municipaliteit, schoon bij desselfs aanstelling geheel uit onze Roomsche medeburgers bestaande, hem opgelegd heeft bij ons Kerkgenootschap het ampt van koster en voorsanger waar te nemen, zijnde dus de betaling voor die moeijte mede onder zijn tractement als schoolmeester begrepen.

Het is waar, de hervormde Kerk dezer plaats heeft noch eenige eigendom, doch daar het dorps-prothocol benevens een kisje met papieren aan ons toebehoorende, waaronder eenige transportbrieven, bij de algemeene plundering in October des vorigen jaars verlooren geraakt zijn, daar zijn wij door dit ongeval buiten staat gesteld om aan te tonen, wanneer onze kerk in de possessie daarvan gekomen is; die goederen zijn echter van te weinig aanbelang om te sustineeren dat dezelve een geestelijk goed zijn zouden, want behalve de 7 morgen, 421 roeden lands die jaarlijks in de hooijveiling verpagt worden, brengen eenige kleine stukjes land te zamen, en

dat in deze duuren tijd, aan jaarlijkse revenuën slegts op eene somme van *f* 82,–, welke penningen, met de opkomsten van het bovengemelde hooijland, voor dit jaar *f* 101 – 11 st. bedragende op verre na niet toereikend zijn soude tot onderhoud van de kerk en pastoriehuizinge, waaraan wij in het voorgaande jaar meer dan *f* 425,–.– hebben moeten besteeden, om van andere uitgave, b. v. verponding etc. etc. te zwijgen. Doch onze beurs wordt noch gestijfd door de intressen eener obligatie ten landscomptoire, maar vermits de penningen hiervoor eerst op den 27 Mei 1649 geschooten zijn door de toenmalige kerkmeesteren, op wier naam deze obligatie staat, daar bewijst dit genoeg, dat dezelve van een te laate oirsprong is, om onder de geestelijke goederen gerangschikt te worden.

Wij vertrouwen dat deze opgaave door ulieden voor voldoende zal werden gehouden, daar wij op een overtuygende wijze meene getoond te hebben dat wij geen fonds hebben, waaruit voor tegenwoordig onze leeraar, schoolmeester, koster en voorsanger geheel off ten deelen betaald word, en dat de revenuen van die weinige goederen die wij nog bezitten, en die ons als kerkelijke goederen van latere oirsprong bij de acte van Staatsregeling, Addition. Artik. 5, versekerd worden, tot onderhoud van ons kerkgebouw en van de pastoriehuizinge dienen.

En hiermede aan den ons opgelegden last voldaan hebbende, noemen wij ons met schuldige agting

Ulieder heilwenschende medeburgers de kerkmeesters van de christelijke gemeente van Limmen.

Limmen, (was get.) Willem de Bie.
den 30 Nov. 1800. Gerrit Stekebosch.

Dit antwoord der Hervormden is, naar onze meening, een meesterstukje van dialectiek. Spreekt de fiscus van goederen en fondsen waaruit *vroeger* leeraren etc. werden onderhouden, zij spreken gedurig van goederen waaruit *tegenwoordig* worden onderhouden; „want de Predikant had *f* 600 en deze gelden kwamen uit 's lands kas"; de tweede considerans van den fiscus doet ons echter nog aan iets anders denken.

Als vroeger het tractement van den Predikant uit geoctrooijeerde *kerkelijke* belastingen voortvloeide, welke op den 6^{den} October 1797 werden afgeschaft, dan moeten deze toch zeker van een zeer vreemd gehalte geweest zijn. (b. v. dat van 4 Maart 1648. Zie blz. 276 van dit deel). Overigens schijnt ons dit in strijd te zijn met de geschiedenis; de predikanten toch werden beschouwd als menschen die voor het zielen-heil zorgden, reden waarom hun, uit de oude katholieke Schenkingen, Beneficien, Vicarien, door vrome katholieken voor eigen ziele-heil en dat van anderen gesticht, voldoende inkomsten werden verzekerd. Zou dat nu in Limmen, waar zoo veel geestelijke goederen gelegen waren, zoo geheel anders zijn geweest?

Snijdend, maar niet onverdiend is de zweepslag den katholieken Municipaliteitsleden toegediend, betreffende den schoolmeester, koster; of deze hieraan de verhooging van zijn tractement met *f* 32 te danken heeft gehad, kunnen wij niet bevestigen. In 1623 schijnt schoolmeester, koster te zijn: reeds vóór 1632 hadden de Hervomden zich tot den Rentmeester der geestelijke goederen gewend, om de inkomsten der oude katholieke kosterij goederen voor hunnen koster te eischen, of ze verhoord zijn is ons onbekend. Bij benoeming van schoolmeester had vroeger de Predikant 't hoogste woord, maar hij restitueert toch ook aan de Burg. gemeente de helft der Advertentiekosten. Hoe nu uit dit feit, dat de Burg. gemeente tegen-

woordig den schoolmeester-koster betaalt, moet volgen dat er hier geen geestelijke goederen waren waaruit vroeger de koster betaald werd, vatten wij niet

Over de plundering hebben we reeds gesproken. Naïef is de bewering: „die goederen zijn van te weinig belang, om te sustineeren dat deselve een geestelijk goed zijn zouden."

De 7 morgen 421 roeden deden ons aanstonds denken aan de opgave van 1514, „de Pastorij bezat 7 morgen lands" v. H. en v. R.

Voor de obligatie 27 Mei 1649 kunnen wij een beteren oorsprong aanwijzen, doch hierover later.

Of de Municipaliteit nog aanmerkingen gemaakt heeft en of het Departementaal Bestuur voldaan is geweest, hiervan is ons niets gebleken.

Wij keeren nu terug tot de geschiedenis der naasting van Kerk, Pastorij etc. Door het Decreet van Lodewijk Napoleon dato 2 Augustus 1808 werd den Katholieken van Limmen weer moed gegeven. Art. 9 luidt als volgt: „Ten aanzien van kerken en gebouwen tot de openbare eeredienst geschikt en de daartoe behoorende fondsen zal dadelijk worden overgegaan tot het maken van schikkingen, 't meest met de gesteldheid der verschillende gezindheden in elke plaats overeenstemmende. De Koning zal Commissien benoemen, om te trachten deze zaak onder zijne approbatie te schikken, en die op het getal leden, de gesteldheid en behoeften van elke gezindheid zullen letten, volgens haar te geven instructie. Dit werk moet in 1809 afloopen. Daarna komt het onderhoud der kerkelijke gebouwen ten laste der gezindheid welke het gebruik ervan zal hebben. De verpligting van bestaande

tienden tot onderhoud van Kerken, Pastory-huizen enz. blijft onveranderd "

Van deze gunstige gelegenheid meenden de katholieken, zoo spoedig mogelijk, gebruik te moeten maken. Op 15 November 1808 deelt Jac. Laarman aan het Gemeente Bestuur (alle leden zijn present) mede „ontvangen een aanschrijving van den Landdrost gedateerd 22 October l.l. N. 17 [1]) houdende requisitie tot opgave, of alhier geschillen over het bezit der kerken exteren of billijke bezwaren en klagten deswege ingebragt waren, zoo ja, dan tevens daarbij te voegen zoo vele en nauwkeurige informatien, als in dezen in staat zijn om de meeste inlichting te verschaffen.

Waarop gedelibereerd en gelezen zijnde een Request van Cornelis Diependaal, Frederik Sinnige en Wr. Admiraal als gecommitteerde Kerkmeesteren der Roomsch Catholieke gemeente alhier, houdende klagten, dat hunne kerkgemeente nog is missende het Effect van het Decreet, waarbij bepaald is, dat alle voormalige publieke Kerkgebouwen Pastorijhuizen en derzelver fondsen, voor zoo verre dezelve niet zijn het privative eigendom van eene bijzondere gemeente, onder de respective Kerkgemeenten na proportie van het getal van zielen moeten verdeeld worden en verzoek om (zoo als requestanten zeggen) naar aanleiding van zijner Majesteit decreet van den 2 Augustus l.l. schikkingen te beramen en te effectueren, als geschikt zullen zijn, om der Requestanten Kerkgemeente het volkomen effect van op gemelde decreet te doen genieten, etc. Is de Concept missive door den secretaris geproduceerd en geapprobeerd, nadat het koninklijk decreet van 2 Aug. l. l. en inzonderheid het negende Artikel derzelve met het voorschreven request vergeleken

1) Secretaris schijnt nu weer geen haast gehad te hebben.

was, en deze vergadering oordeelde, dat dezelve onbevoegd is, aan het verzoek der requestanten te voldoen, en uit dien hoofde geraden oordeelde appoinctement op 't zelve request te stellen.

„Het Gemeente Bestuur van Limmen gezien en geexamineerd hebbende de nevenstaande requeste en gelet op het verzoek daarbij gedaan, acht zich niet bevoegd eenige schikkingen ten aanzien van kerken en gebouwen tot de openbare Eeredienst geschikt, en de daar aan behoorende fondsen te maken: Zullende tot dat einde door Zijne Majesteit blijkens Art. 9 van hoogstdeszelfs Decreet van 2 Augustus l. l. Commissien worden benoemd."

Wordende Secretaris verzocht en geauctoriseerd eene Missive Conform aan het Concept aan den Heer Drost te schrijven en daarbij een Copie van het gemelde request te voegen en het bovengemelde appoinctement op het meergemelde request te stellen.

Het request der Katholieken luidt als volgt: [1])

Aan het Gemeente-bestuur tot Limmen.

Geeven reverentelijk te kennen gecommitteerde Kerkmeesteren der Roomsch-Catholijke gemeente te Limmen:

Dat zij requestanten, tot nu toe voor hunne Kerkgemeente missende het Effect van het Decreet waarbij bepaalt is, dat alle voormalige publieke Kerkgebouwen, Pastorie huijzen en derzelver Fondsen, voor zooverre dezelve niet zijn het privative eijgendom van eene bijzondere gemeente, onder de respective Kerkgemeente naar proportie van het getal der zielen moeten worden verdeeld, zich genootzaakt zien UEd. agtb. te moeten adiëren.

---

1) Op de Copie van dit request, blijkbaar door Jac. Laarman geschreven, staat geen datum; heeft hij weer willen rekken? Uit het schrijven van den Landdrost zou men het moeten opmaken.

Het is daarom dat Requestanten gemeent hebben zich eerbiediglijk tot UEd. agtb. te keeren door dezen, en versoeken naar aanlijding van Zijn majesteits decreet van den 2 augustus 1808 dat het UEd. agtb. mogen behagen, zoodanige schikkingen te beramen en te effectueeren als geschikt zullen zijn om der Requestanten Kerkgemeente het volkomen effect van opgemelde decreet te doen genieten, en dezelve in de rechtmatige possessie van hun aandeel in de voornoemde publieke Kerken, Pastoriehuijzen, Fondsen, etc., etc., te stellen

het welk doende

(was get.) Corn. Diependaal.
Fredrik Sinnige.
Wr. Admiraal.

15 November 1808 zond Secretaris het request op, met het volgend schrijven:

Het Gemeente Bestuur van Limmen.
Aan
Den Heer Drost van het tweede quartier van het Departement Amstelland.

Mijnheer de Drost!

Ter voldoening aan de aanschrijving van den Heer Land-Drost van dit Departement, dato 25 Oct. l. l. (of 22 Oct.?) No 17, hebben wij de eer te berigten, dat alhier ten aanzien van kerken en gebouwen en daaraan behoorende fondsen geen geschillen exteerden of billijke bezwaren en klagten deswegens in gebragt waren, dan dat op heden een request van drie Leden der Roomsch-Katholieke Gemeente alhier, ter onzer vergadering is ingekomen, tenderende, zoo als UEd. Geb. uit nevenstaande Copie request zal ontwaren, om schikkingen te obtineren en te effectueren, welke geschikt zouden zijn

om, zoo als zij zeggen, der requestanten Kerkgemeente het volkomen effect van Z. M. Decreet van 2 Augustus l.l. te doen genieten.

Dan wij van gevoele zijnde, dat al waren hier kerken en gebouwen tot de openbare eeredienst met de daaraan gehoorende fondsen, waaromtrend schikkingen vereischt wierden, wij niet bevoegd waren die schikkingen te maken, maar dat zulks ingevolge Art. 9 van Z. M. Decreet zoude behooren te geschieden door een Commissie door Zijn Majesteit te benoemen; hebben dit ons gevoelen tot appoinctement op hetzelve request aan de Requestanten gegeven.

Verder meenen wij, naar aanleiding van opgemelde aanschrijving UE. D. Geb. nog te moeten informeren dat de Roomsch-Katholieke gemeente en de Gereformeerde gemeente alhier, ieder een Kerk en Pastorie-huis hebben, welke door ieder dier gemeente, zonder bezwaar voor de andere, onderhouden werden. [1])

Ons vleijende hiermede aan meergemelde aanschrijving te hebben voldaan hebben de eer met etc.

Het Gemeente Bestuur van Limmen.

Limmen, 15 November 1808.

Ter ordonantie van hetzelve
Jb. Laarman, Secret.

Op den 9den van Bloeimaand 1809 zond de Landdrost van het Departement van Amstelland eene aanschrijving (N° 9), houdende kennisgeving van de benoeming van de Heeren Assessoren, D. van Horbag, S. G. Verstolk en van de adjunctie en qualificatie van de Heeren Mr. R. H. Arentzenius, lid van het hervormd en J. C. B. Bernard,

---

1) Het laatste is blijkbaar een goedgunstig advies van Jac. Laarman. Kan hij niet meer rekken, hij wil wel zoo goed zijn den weg effen te maken. En waarom toch nu weêr een twistappel neergeworpen, die in 1801 zoo behendig was weggemoffeld?

lid van het Roomsch Katholiek Kerkgenootschap, als te zamen, ingevolge Artikel 2 en 3 van het Koninklijk Decreet van den 5den van Sprokkelmaand l. l., de Commissie tot onderzoek en vereffening over kerken en kerkelijke fondsen, uitmakende, met last om de voorschreven Commissie als zoodanig te erkennen en aan derzelver aanschrijving te voldoen, en de door haar gerequireerde opgaven en inlichtingen te suppediteeren en dat de brieven moeten worden geadresseerd aan de Commissie tot onderzoek der Kerkelijke geschillen in het Departement Amstelland te Haarlem.

Hierbij was gevoegd eene Missive van de Commissie tot onderzoek en vereffening der geschillen over Kerken en Kerkelijke fondsen, gedateerd op den 9den dezer, N° 1, houdende aanschrijving om zoodanige kerkbesturen of commissien uit Kerkgenootschappen, welke zich met een generaal verzoek om effect van het Decreet van den 2den van Oogstmaand l.l. N° 26 te genieten, hebben geadresseerd, aftevragen en schriftelijke verklaring van dezelve te requireeren; *of dezelve vermeenen eenigen grond te hebben om hun gedaan verzoek te vervolgen, en met regt eenig bepaald gebouw of fonds te kunnen reclameren*, en zoo ja, om van zoodanigen, welke regt tot reclame sustineren, een specifieke opgave te requireren, op welke goederen of fondsen, en naar welke gronden van regt en billijkheid dezelven vermeenen aanspraak te hebben, met overlegging van de bewijzen en stukken, waarop zij zich vermeenen te moeten baseren, dan wel of dezelven, door zich te onthouden van meer bijzondere omschrijving en staving hunner bezwaren, de veronderstelling der Commissie dat aldaar geene voorziening vorderende geschillen bestaan, willen bevestigen; en dat dezelve verklaring ook in het laatste geval aan de Commissie zal behooren te worden ingezonden: met verdere aanschrijving aan het

gemeentebestuur, om bovenvermelde verklaring en stukken, met bijvoeging van deszelfs consideratien, zoodra mogelijk en uiterlijk voor of op den eersten van Zomermaand aanstaande aan de voorschreven Commissie in te zenden ten einde dezelve daardoor in staat te stellen, om aan het verlangen van Zijne Majesteit, vervat in het voorgemelde Decreet van den 2den van Oogstmaand 1808, N° 36, te voldoen.

Deze Missive werd door het Gemeente Bestuur, aan de drie onderteekenaars van het Request, als gecommitteerde Kerkmeesters der R. K. Gemeente meegedeeld; met injunctie om 't antwoord zoo spoedig mogelijk aan het gemeente bestuur of wel ter Secretarie alhier, voor of uiterlijk op den 26sten dezer in te zenden; ten einde voor den 1sten van Zomermaand aan gemelde Commissie te kunnen worden opgezonden.

Dit besluit, genomen in de vergadering van den 17den van Bloeimaand, werd den volgenden dag aan requestanten ter hand gesteld, en ter vergadering van den 27sten derzelfde maand, leverden de Katholieken het volgende antwoord in:

Aan het Gemeente Bestuur van Limmen.

Kerkmeesteren der R. K. Gemeente en Kerk, als requesterende Leden der voorn. gemeente, op den 18den Mei ontvangen hebbende van het Gemeente Bestuur van Limmen een Extract uit de deliberatie van den 17den van Bloeimaand 1809, inhoudende substantelijk vragen en requisitien in geschrifte, en wel eene specifieke opgave van het in het request gemeld generaal verzoek, en of zij vermeenen eenigen grond te hebben etc. etc.

Als antwoord op dezelve is dienende, dat voorn. Kerkmeesteren in dien korten tijd van 8 dagen, buiten de mogelijkheid zijn, om de gronden van hun gedaan verzoek, met zulke overhaasting aan UE. Achtb. vergadering

naar behooren voor te dragen. Echter zullen zij Kerkmeesteren hunne vermeende sustenuën van regt aan UE. Achtb. zoo kort mogelijk te kennen geven.

Limmens Kerk, Pastorie en de Landerijen daarbij behoorende, was immers zekerlijk voor de reformatie een eigendom, hetwelk aan de geheele gemeente van Limmen toebehoorde, en gevolgelijk had een iedere ingezeten van de grootste tot de kleinste evenveel regt of aanspraak op de voorn. Kerk, Pastorie en Landerijen. Dat nu na den tijd der reformatie de Hervormden voorn. kerk hebben hersteld, kan (ons bedunkens) voor geen bewijs dienen, dat de kerk nu een eigendom van de gereformeerde gemeente kan zijn; doch zoo zij zulks vermeenen, verzoeken Kerkmeesteren van de R. K. Gemeente, van voornoemde gereformeerden te mogen weten, hoe en op wat wijze zij dezelve hebben verkregen.

Wat nu de bewijzen aangaat, die van onzen kant worden gerequireerd, verklaren wij openhartig, van alles te zijn ontbloot en verstoken zoo wel als van kerk, pastorie en land, — wij vinden in een boek gen. oudheden van Kennemerland, bladz. 544, dat in 't jaar 1514 de Pastorie van Limmen in dien tijd was bezittend 7 morgen land, en wat er in dien nog meer was bijbehoorende of bijgekomen is, is en blijft ons onbekend. [1])

Blijvende dus Kerkmeesteren van de R. K. Gemeente, om voorn. redenen, bij hun gedaan verzoek volharden, om van de nu gereformeerde Kerk, Pastorie en land, voor zoo ver, zij de privative eigendom van de gereformeerden niet en zijn, dat dezelve onder de respective Kerkgemeenten, na proportie van het getal der zielen, volgens Zijn Majesteits Decreet van den 2den Augustus 1808, mogen worden verdeeld.

---

1) Van 1514—1572.

Ziedaar, EE. Achtb. onze sustenue van regt, alsmede onze gevoelens en verzoek aan UE. Achtb. op een korte, doch zoo wij vermeenen duidelijke wijze voorgedragen; verzoekende dat het UE. Achtb. behagen moge dezelve aan de Commissie tot onderzoek der Kerkelijke geschillen te doen toekomen, te meer daar wij van onze kant, ons niet bevoegd achten om voor ons en onze gemeente, kinderen en nakomelingen eene verklaring, die van ons in het laatste geval werd gerequireerd, te kunnen geven. Hiermede eindigende verzoeken nogmaals, dat UE. Achtb. een gunstig denkbeeld ten onzen opzigte gelieven te hebben. Latende voorts aan de wijsheid van UE. Achtb. vergadering en aan de E.E. Commissie tot onderzoek der Kerkelijke geschillen, aanbevolen om zoodanig te handelen, als zij in hunne wijsheid meenen te behooren.

Limmen, 26 Mei 1809. CORNELIS DIEPENDAAL.
W^{r}. ADMIRAAL.
FREDERIK SINNIGE.

Dit antwoord werd zonder bijvoeging van consideratiën, althans wij vinden ze niet, den 29sten van Bloeimaand 1809 aan de Commissie van onderzoek opgezonden. Op dienzelfden datum zond ook de Landdrost van het Departement van Amstelland eene aanschrijving, N° 9, aan het Gemeente bestuur van Limmen, met last om ten spoedigste opgave te doen: „1° Van alle kerken in deze gemeente, welke in het bezit der Hervormden zijn: en van zoodanige derzelve, welke na den jare 1795 aan de Roomsch Katholieken zijn overgegaan: met specifieke opgave van de goederen en fondsen, toebehoorende aan die kerken, en wijders met bijvoeging, of en in hoeverre dezelve goederen en fondsen toereikende zijn, om daaruit de nodige kosten tot het gewoon onderhoud derzelve kerken goed te maken.

2° Van de verdere inkomsten welke even genoemde kerken van elders genieten, bijzonderlijk uit diverse reëele lasten provenieerende, uit Erven, Landerijen etc.: alsmede van de bepalingen, welke ten aanzien van de verpligting tot het onderhoud dier kerken plaats hebben, en waardoor de geestelijke Tiendheffers, of andere corporatien en personen tot dat onderhoud of wel tot subsidieering, ingeval van noodzakelijkheid gehouden zijn.

3° Van de kerken der Hervormden en aan de Roomschgezinden overgegane kerken, welke uit 's Lands, Stads of Dorp of andere publieke kassen geheel of gedeeltelijk onderhouden werden; met bijvoeging eener ruwe begrooting der somme, welke tot dat einde uit gedagte kassen, jaarlijks pleegt geimpendeerd te worden."

Bij deliberatie werd goedgevonden de twee eerste punten ter kennisse van de Kerkmeesteren der Hervormden te brengen met last om voor den 15^{den} van Zomermaand zoodanige opgave als volgens Art. 1 en 2 gevorderd werden, ter Secretarie alhier in te leveren.

Voorts werd den Secretaris *gelast* en *geauthoriseerd*, (door wie?) om nadat voors. opgave van de Hervormde Kerkmeesteren zal zijn ingekomen, van die opgave bij missive [1]) kennis te geven aan den Heer Drost van 't kwartier; dat de Hervormden en de Roomschgezinden, alhier ieder een Kerk hebben, en dat de Roomsche Kerk na den jare 1795 niet van de Hervormden is overgegaan: en dat hier Hervormde noch Roomsche kerken uit 's Lands, Dorps of andere publieke kassen geheel of gedeeltelijk onderhouden worden.

Op den 19^{den} van Zomermaand 1809 zendt J. Laarman,

---

1) Dit alles geschiedt in de vergadering van den 8sten van Zomermaand 1809. Mogen de Katholieke leden er weer niets van weten? Waren er Katholieken tegenwoordig? Secretaris schrijft alleen „*Praesent*" zonder één naam te noemen.

namens het Gemeentebestuur van Limmen, 't volgende antwoord aan den Heer Drost van het tweede Kwartier van het Departement van Amstelland.

Ter voldoening aan de aanschrijving van 29 Bloeimaand l.l. hebben wij de eer te berigten: ad 1um dat de Hervormden alhier een kerk hebben, dat na 1795 alhier geen kerk aan de Roomschen is overgegaan, en dat volgens opgave der Kerkmeesteren van de Herv. Gemeente alhier op onze aanschrijving gedaan, de goederen van hunne kerk bestaan in een Pastorie, twee obligatien, en eenige stukjes land en dat uit de Revenuen daarvan en van hetgeen bij iedere godsdienstoefening in hunne kerk werd gecollecteerd, bij behoorlijke administratie, de kerk en pastorie kan onderhouden worden.

Ad 2um dat de kerk der Hervormden alhier, volgens opgave van voornoemde Kerkmeesteren, van elders geen inkomsten uit reëele lasten, erven of van geestelijke tiendheffers of andere corporatien provenieerende, geniet.

Ad 3um dat alhier geen kerk of kerken uit 's Lands, Dorps of andere publieke kassen geheel of gedeeltelijk onderhouden worden.

Namens het Gemeente-Bestuur van Limmen.
Jb. Laarman.

Wij zijn niet veel wijzer geworden door dit antwoord; ook de Commissie van vereffening etc. schijnt er aldus over gedacht te hebben, want op den 20sten van Slagtmaand 1809 zond zij eene aanschrijving (No 14) aan het gemeente bestuur, dienende ter geleide van het Koninklijk Decreet van den 5den van Sprokkelmaand l.l. No 1, ten einde hetzelve Decreet te brengen ter kennisse van Kerkmeesteren der R. Gemeente alhier, welke zich bij request hadden geadresseerd om effect te hebben van 't Koninklijk Decreet van den 2den van Oogstmaand 1808,

en van genoemd Kerkbestuur af te vragen zoodanige ophelderingen en gronden van vermeend regt, als tot staving van hun gesustineerd regt kunnen dienstig zijn; en om van Kerkmeesteren der gereformeerde gemeente alhier, af te eischen opgave van derzelver fondsen en bezittingen, met vermelding, zoo verre mogelijk, van derzelver herkomen en tijd en grond van eigendom.

In de vergadering van den 2den van Wintermaand 1809 (Afwezig alleen Thijs Dekker) werd beslist, Decreet en inhoud van Missive aan de betrokken Kerkbesturen te zenden; met verpligting op de gestelde vragen, voor Zaterdag den 9den van Wintermaand, ter Secretarie alhier antwoord in te dienen. Hierop leverden de Katholieken het volgend Antwoord in:

Aan het Gemeente-Bestuur van Limmen

De ondergetekende kerkmeesteren van de Roomsch-Catholijke kerkgemeente ontvange hebbende Extract uit de Deliberatien van het Gemeente-Bestuur van Limmen, de dato 2 van wintermaand 1809, Inhoudende als dat zij een Aanschrijving van de Commissie tot onderzoek en vereffening der geschillen over kerken en kerkelijke Fondsen in het Departement Amstelland, gedateerd den 20 van slagtmaand Laatstleden N° 17 hadden ontvangen, dienende ter geleide van het koninglijk Decreet van den 5den van sprokkelmaand l. l. N° 1 ten eijnde het zelve Decreet te Brengen ter kennisse der Roomsche gemeente alhier, welke zich bij Requeste hebben geaddresseerd om Effect te hebben van het koninglijk Decreet van den 2 van oogstmaand 1808, en van dezelve als nog af te vragen, en te requireeren zoodanige opheldering en gronden van vermeent regt als tot staving van hun gesustineerd regt kunnen dienstig zijn.

Waarop door het gemeente-Bestuur van Limmen ge-

delibereert zijnde, is goedgevonden omme aan kerkmeesteren der Roomsche gemeente een Extract, benevens het bovengemelde koninglijk Decreet van den 5 van sprokkelmaand l. l. N° 1 toe te zenden, waarin van de kerkmeesteren van de Roomsche gemeente alhier word afgevraagd en gerequireerd zodanige ophelderinge en gronden van vermeent regt, als tot staving van hun gesustineerd regt dienstig zijn, en dat dezelve ophelderinge en opgaven benevens het gemelde koninglijk Decreet van den 5 van sprokkelmaand N° 1 voor Zaturdag den 9den dezer ter secretarie van Limmen moet werden ingediend.

In antwoord op dezelve is dienende, als dat kerkmeesteren van de Roomsche gemeente van Limmen, alsnog openhartig verklaren, geen andere opheldering, nog bewijzen in deze meerder te kunnen geven, dan zij in hun Andwoord op dezelve requisitie Aan het Gemeente-bestuur van Limmen den 26 Mei 1809 hebben toegezonden, bestaande hooftsakelijk hierin, dat zij kerkmeesteren der Roomsche gemeënte van Limmen hunne vermeende sustinuën van regt gronden op het geene zij dan te kennen hebben gegeven, Namentlijk dat Limmens Kerk, Pastorie, Landerijen en hetgeen daar nog meer bij behoorden, dat zulks voor de reformatie zeekerlijk een Eigendom was van de geheele gemeente van Limmen en gevolglijk, dat ieder ingezeten van de grootste tot de kleijnste even veel regt en aanspraak op de voorn. Kerk, Pastorie, Landerijen en hetgeen er nog meer bij behoorde konde maken. Dat ofschoon na den tijd der reformatie de gereformeerde de voorn. Kerk hebben herstelt, en aldaar hunne godsdienst hebben uitgeoeffent, kan ons bedunkens, voor geen bewijs dienen dat de kerk als nu een Privative Eijgendom van de gereformeerde is, of kan aangemerkt worden. Edog zoo zij zulks vermeenen, versoeke dan van haar te mogen weeten, hoe, en op wat wijze zij dezelve hebben gekreegen.

Nu aangaande de Pastorie huis, die volgens zeggen, door de gereformeerde Nieuw is opgebouwt, die zullen zij denkelijk voor een privative Eijgendom aanmerken: maar er heeft voor de reformatie zeekerlijk een Pastorie geweest. Wij vinden in een Boek, genaamd oudheden van Kennemerland bladz. 544, dat in het jaar 1514 de Pastorie van Limmen was bezittende 7 morgen Land, dus was er als thoen zekerlijk Een Pastorie; mogelijk zal dezelve in verval geraakt zijnde, deze die nog heden is, op de grond en Puijnhopen van de oude Pastorie zijn gebouwd; dog hoewel dit zeer duijster is, versoeke echter kerkmeesteren van de Roomsche gemeente, dat de gereformeerde bewijs van Privative Eijgendom van voorn. Pastorie en Erve gelieve te Laten blijken.

Ziedaar ons vermeend sustenue van regt, zoo veel mogelijk met grond aan UEd. Achtb. te kennen gegeven, wij kunnen aan UE. geen nadere bewijzen dienaangaande bijbrengen. Trouwens hoe soude wij bewijzen kunnen toonen, dewijl zoo UE. Achtb. mede wel bewust is, onze voorouders de Roomsch Catholijke zeedert meer als Twee Eeuwen geleden daarvan zijn verstoken, en wiens nazaten onder een heerschende Godsdienst nog maar weijnige Jaren geleden, voor de uitoeffening van hunne godsdienst hun geld moesten geven, en nog boven dien aan het onderhoud en reperaat van de gereformeerde Kerk moesten contribueeren. Dan dit zij zoo.

Hiermede Eijndigende, versoeken wij Nogmaals dat voorn. Kerk, Pastorie en Landerijen etc. voor zoo verre zij de Privative Eijgendom van de gereformeerde niet en zijn, dat dezelve onder de respective kerkgemeente na Proportie van het getal der zielen volgens Zijn majesteits Decreet van den 2 Augustus 1808 mogen werden verdeeld. Latende voorts aan de wijsheid van UEd. Achtb vergadering en aan de E.E. commissie tot ondersoek der

kerkelijke geschillen aanbevolen om zoodanig te handelen als zij in hunne wijsheid vermenen te behooren.

Limmen den 9 Decemb. 1809.

(Was getekent.) CORNELIS DIEPENDAAL als Requestrant.
Wr. ADMIRAAL
FREDRIK SINNIGE.
JAN CORNELIS DE GROOT.
CORNELIS VAN DER PEET.
DIRK SCHOTVANGER.

Het antwoord der Hervormden luidt als volgt:

Aan het Gemeente-Bestuur van Limmen.

Ontvangen hebbenden ene Missive, waarin van ons (als in het bezit van een kerkgebouw en goederen zijnde, waarop anderen recht van reclame sustineren te hebben) *„opgave gevorderd wordt van onze bezittingen en Fondsen, nevens vermelding van derzelver herkomen en tijd en gronden van eigendom zooveel zulks mogelijk is,"* zo hebben wij de Eer het andwoord hierop ontworpen Ulieden aan te bieden.

I. Wat het Eerste punct betreft, *ene opgave van onze bezittingen en fondsen*, hierop dient tot andwoord, dat de Hervormde gemeente alhier in het bezit is van een *kerkgebouw* en *pastoriehuis*, het eerste geschikt ter onzer openbare godsdienstoeffening, het laatste tot Een wooning van onzen praedicant.

Wat onze *Fondsen* betreft, dezelve bestaan

1. uit Een obligatie ten lasten van Holland en West-Vriesland.

2. uit een dito ten lasten van de Erven van den Heer Mr F. de Meij.

3. uit een dito ten lasten van de Diaconie der Herv. gemeente van Egmond.

4. uit Eenige stukken Land.

5. Eindelijk uit de weekelijksche Collecte welke van de vroegste tijden af tot nu toe bij het houden van de openbaare godsdienst, ten behoeve der kerk gedaan wordt.

II. Wat nu het Tweede punct van Ulieder aanschrijving betreft „*de vermelding van het herkomen en tijd en gronden van eigendom onzer bezittingen en fondsen*" de beandwoording daarvan wenschten wij gaarne vollediger in te kunnen richten, vooral met opzicht tot het Eerste, *herkomen* en *tijd*: daar wij met opzicht tot het laatste *gronden van Eigendom*, zo wij vermoeden meer voldoenend zullen kunnen andwoorden. Schaarsheid van berichten en authentike stukken, welker gemis niet zoozeer aan nalatigheid, als wel aan de plundering veroorzaakt door het gevecht tusschen de Fransche Bataafsche en Engels-Russische legers in dezen oord op den 6 october 1799 is toe te schrijven, bij welke gelegentheid, gelijk wij met eeden kunnen bevestigen, velen onzer kerkpapieren zijn verloren geraakt, stelt ons buiten staat van alles den *herkomst* en *tijd* te betogen, daar echter Uw lieder aanschrijving dit van ons vordert, *zo verre zulks mogelijk zij*: zo zullen wij, hetgeen wij desaangaande hebben kunnen naspeuren, Ulieden voorleggen.

1. Wat ons *kerkgebouw* betreft, hetzelve is zeer waarschijnlijk reeds van den tijd van desselfs *herkomst* een eigendom der hervormde gemeente alhier; niet alleen toch kondigt de bouworde een later tijdstip dan de reformatie aan, maar ook de voor circa drie jaren opgeruimde Ruine van de oude kerk, die door de Spanjaarden in den jaare 1573 geheel verwoest is, strekt tot Een Bewijs, *dat de tegenwoordige Kerk bij desselfs eersten aanleg reeds door de gereformeerden gesticht zij*, daar deze tegenwoordige kerk de helft kleiner dan de oude kerk was, en dus onmogelijk alle ingezetenen (van ouds reeds, en nog voor het grootste gedeelte belijders van den Roomschen gods-

dienst) bevatten kan, en dus voor de uitoeffening van derzelver godsdienst geenzins geschikt was.

2. Wat de *Pastorie-huizinge* betreft, voor gemelde plundering bewaarde men onder andere bewijsstukken zorgvuldig eene inschriptie uit de oude glazen van dit gebouw genomen, waaruit bleek „*dat dit huis in het jaar* 1627 *gesticht zij ten gebruike van den predikant der Hervormde gemeente;*" gemelde inschriptie was, blijkens eene aantekening in het fragment des ouden kerkenboeks in 1796 nog aanwezig, doch is denkelijk ook met de algemeene verstoring des oorlogs vernietigd of verstrooid, thans ten minsten niet meer voorhanden.

3. Belangende nu den Herkomst en tijd onzer fondsen, *gemelde obligatie ten lasten van Holland en West-Vriesland* staat op naam *van kerkmeesteren der Hervormde gemeente* van Limmen, welke de contante daartoe gefourneerd hebben in den jaare 1649.

De andere ten Lasten van den Heer Mr F. de Meij, overgenomen door desselfs Erven, voortgevloeid uit de verkoop van Een stuk Lands in den Jaare 1792.

De derde ten *Lasten van de Diaconie* der hervormde gemeente van Egmond aan Zee is voortgesproten uit aan gem^e Diaconie opgeschotene penningen in den Jaare 1805.

Wat de Landerijen der gemeente betreft, van zulke die reeds van vroegeren tijd zijn, kunnen wij om gemelde redenen *herkomst* nog *tijd* betogen; van de volgende is ons dit bekend.

Een stuk Lands groot 1 m^r. 604 R. genaamd de *Rietbusch* is aangekocht in den Jaare 1791 van den Heer J. Dutour.

Een stuk wei-land genaamd Immeweid groot 3 morg. 370 R. is aangekocht in den Jaare 1807 van de wed. en kinderen van J. van Bove.

Tot de aankoop van bovengemelde stuk heeft de gemeente opgenomen de somme van *f* 1000 : – : –.

Ziet daar Mijne Heeren zooveel ons mogelijk was en naar waarheid dit gedeelte Uwer aanschrijving en vragen omtrent den *herkomst* en *tijd* onzer bezittingen en fondsen, U beantwoord, — nu staat ons nog te betogen *het recht van eigendom* hetwelk wij op bovengemelde bezittingen en fondsen sustineeren te hebben.

Buiten de boven bijgebrachte redenen moet onzes oordeels het recht van Praecriptie hier alles afdoen, ware men toch verpligt van alle oude vastigheden het recht van Eigendom te bewijzen, hoe veele particuliere ingezetenen en corporatien zouden dan niet van de geruste bezitting hunner goederen op de onbillijkste wijze beroofd worden? Ons komt voor, dat hij die enig recht of praetentie op enig goed van ons meent te hebben, eerst dit zijn gepraetendeerd recht op goede gronden moet bewijzen en daar dit zo verre ons bekend is, niet geschiet is, en onzes bedunkens ook niet geschieden kan, zo laten wij gerust onze zaak der billijkheid over van diegeenen aan welken door Zijn Majesteit den Koning de beoordeling derzelven is toebetrouwd.

Hiermede aan de intentie van Ul. rekenende voldaan te hebben, hebben wij de Eer ons met alle respect te noemen

Mijne Heeren!

UE. Dienaren,

Kerkmeesteren der Hervormde gemeente van Limmen.

(was getekent) Gerrit Stekelbos.
Dirk Wagemaker.

Limmen,
8ste van Wintermaand
1809.

Dit schrijven te weerleggen, zou nog al wat ruimte vorderen; men veroorlove ons echter een paar kantteekeningen. 1°. Ofschoon in het eerste punt de fondsen en bezittingen in 5 numero's worden opgegeven, zijn wij

toch na het lezen niet veel wijzer geworden. Behalven de in n° 2 en 3 opgegeven obligatien, stond ten laste van het Koninkrijk Holland op naam der Hervormde Gemeente te Limmen op het Grootboek ingeschreven tegen $2^3/_4$ % eene somma van 10,000 guldens.

Een Nation. Schuldbrief 3% à ƒ 1000.

Een dito dito 3% à ƒ 1000.

Sub n° 4 wordt gesproken van „eenige stukken land"; hoe groot ze zijn wordt niet gezegd. Toch zou men, volgens den regel, dat de dingen 't best gekend worden bij hunnen oorsprong en aan het einde, wel eenige zekerheid kunnen krijgen. In 1680 bedroeg de *halve verponding* der bezittingen, toebehoorende aan de Gereformeerde kerk, de somma van 46 gl. 12 st. 12 d. Voor die tijden zeker een aanzienlijk bedrag, en thans zijn op het Kadaster op naam van de Hervormde kerk en gemeente ingeschreven ruim 30 Hectaren. [1])

Op het II punt. Herkomst der bezittingen en fondsen met tijd en gronden van eigendom. „Gaarne wenschten zij vollediger te kunnen zijn"; (*wij gelooven dit gaarne, want dat was juist de quaestie*) „maar schaarsheid van berichten" (*zal moeten zijn volkomen gemis van bewijzen, wat betreft de oude Kerkelijke goederen en fondsen*) „en authentieke stukken, welker gemis niet zoo zeer" (*dus wel eenigzins?*) „aan nalatigheid als wel aan de plundering etc. op 6 October 1799 is toe te schrijven", (*de snaren over de plundering zijn al heel wat minder gespannen dan in* 1800) „bij welke gelegenheid, gelijk zij met eeden kunnen bevestigen, velen onzer kerkpapieren zijn verloren geraakt, (*of zij ook met eeden kunnen bevestigen dat ook*

---

1) Zou het verschil van grondbezit in 1680 met dat van 1880 wel zoo groot zijn? Maar dan kunnen wij, bij benadering, ook wel iets wijzer worden betreffende de hoegrootheid der „eenige stukken land" in 1809.

de bewijzen van eigendom der oude Kerkelijke fondsen en bezittingen bij die gelegenheid zijn verloren geraakt, wordt niet gezegd) stelt ons etc.

Na deze niets bewijzende algemeenheden gaan zij over tot bijzonderheden en wel 1° Het Kerkgebouw is zeer waarschijnlijk etc. ; als gronden worden aangevoerd : *a*) Bouworde van na de reformatie ; *b*) de oude kerk is geheel vernield door de Spanjaarden ; *c*) de tegenwoordige kerk is de helft kleiner dan de oude, en kon onmogelijk de ingezetenen die van ouds reeds, en voor 't grootste gedeelte nog Katholiek zijn (*wij zeggen dank voor deze bekentenis*) bevatten ; ergo zou men zeggen is ze *zeker* een eigendom der Hervormden : neen zeggen zij : „zeer waarschijnlijk". Hieruit zou men mogen besluiten dat zij, de door hen aangevoerde gronden niet al te veel vertrouwden.

Gaan wij ook eens den lagen rondgewelfden toreningang binnen ; dan zien we vier enorm dikke torenmuren, uit groote, zware kerkzuilen opgetrokken, ruw *in de kerk geplaatst ;* alles doet u denken aan den Romaanschen bouwstijl, maar in zijn meest primitiven, wij zouden haast zeggen in zijn ruwsten vorm. Gerust zouden wij destijds den Hervormden hebben durven antwoorden : dat de Katholieken dien torendrempel langeren tijd voor 1600 betreden hebben dan de Hervormden na 1600.

Hetzelfde getuigen de muren aan noord- en zuidzijde ; geheel in den geest van den toren, met eene dikte van meer dan 80 centimeters, wijzen ook zij, ondanks eene kleine wijziging in den vorm der ramen, op oud romaanschen oorsprong. Voor een laag gebouw van 22 meter 50 c.m. lengte buitenwerks, werden toch waarlijk in het begin der zeventiende eeuw geen muren van ruim 80 c.m. dikte opgetrokken. De metselaar, die circa 18 jaren geleden toren en muren met portlandsche-cement bestreken heeft en juist te Castricum aan de oude kerk werkzaam

was, verklaarde mij dat de muren te Limmen van dezelfde structuur waren als die te Castricum: groote blokken tufsteen met zware groote roode baksteenen. Eene inscriptie aan de noordermuur te Castricum heeft 't jaartal 1219.

Blijft nu nog de muur oostzijde, en gulweg moeten wij bekennen: deze is van hervormden oorsprong. Verbeeld u, tusschen twee zware muren is een zeker half zoo dun muurtje opgetrokken, niet verheeld met het oude werk, maar slechts hier en daar een weinig ingekast; van de kalklaag ontdaan kon licht en zon er vrij door heen spelen; en gaven die steenen getuigenis, dat zij, daar niet te huis behoorden. „Lapides clamabunt."

De steenen alzoo getuigen dat de Hervormden de kerk niet gebouwd, maar slechts een klein gedeelte van de oude kerk behouden hebben. De toren en een gedeelte van den noorder- en zuidermuur bleef bestaan; Priesterkoor en een gedeelte van het schip verviel, en nu werd, uit de duizende steenen die aanwezig waren, aan de oostzijde een muurtje tusschen gevoegd; inwendig een lijst aangebragt in 17 eeuwschen renaissance-stijl; maar alles natuurlijk op koste van de Burgelijke gemeentekas.

Als in het magtige Amsterdam, waar de Hervormden zich van al onze kerken hadden meester gemaakt, nog acht nieuwe kerken bijgebouwd werden, dan geschiedde dit alles op koste van de stad: want het gold de Staatskerk. En nu zou het nietige kuddeke van Hervormden te Limmen, dat destijds zijn afgeleefden Predikant niet eens kon onderhouden, op eigen koste, eene kerk gebouwd hebben minstens acht maal te groot voor hun zielental [1]) veel te zwaar daarenboven voor de uitgestrekt-

---

1) Ook thans, nu het zielental der Hervormden viermaal grooter is dan in 1800, wordt nog maar een gedeelte van de kerk gebruikt.

heid van het gebouw; en dat nog wel terwijl zij de gelden uit de Burgelijke gemeentekas konden verkrijgen!

Van zelfs vervalt nu ook de 2de grond, dat de spanjaarden de oude kerk geheel verwoest hebben. Of de spanjaarden het Priesterkoor, dat hatelijkste gedeelte eener katholieke kerk in het oog der toenmalige beeldstormmers, verwoest hebben is ons, ondanks menigvuldige nasporingen, niet gebleken. Wel vernemen wij dat Rosenberghe Drost van Vianen in de omstreken van Alkmaar beeldstormde; dat de benden van Brederode, zich zoo wel te Castricum, als in de Abdij van Egmond, aan plundering en ontheiliging hebben schuldig gemaakt; terwijl Limmen juist tusschen deze twee plaatsen gelegen was; dat in 1573 de beeldstormers de kapel van onze Lieve Vrouwe op kapel te Oesdom hebben verwoest en toen maar tien of twaalf minuten van Limmens Parochie-kerk verwijderd waren; maar over spanjaarden die onze kerk verwoest hebben vonden we niets.

Waarschijnlijk hebben wij hier met eene oude hebbelijkheid te doen: om alles wat leelijk was op rekening der spanjaarden te brengen. Op den 3d n grond antwoorden wij alleen: De thans bestaande kerk, 22 meters lang, is te klein voor 't aanzienlijk getal katholieken, dit geven wij toe: maar zij was niet te klein toen zij zich in hare volle lengte van een en vijftig meters buitenwerks vertoonde. Zoo vervallen dus alle gronden op welke de Hervormden hun vermeend regt bouwden.

2° de *Pastorie.* Bij gebrek aan bewijzen moet hier de plundering weer dienst doen, als ook eene inscriptie die niet meer *bestaat,* maar gelukkig! bij de plundering was een fragment van 't oude kerkboek nog aan de vernietiging ontsnapt en daaruit bleek dat die inscriptie in 1796 nog aanwezig was etc Als men zoo moet bewijzen, moet eene zaak wel hopeloos wezen!!

De katholieken hadden voor de Reformatie eene aanzienlijke kerk met rijke bezittingen; een Pastoor dus ook eene Pastorij; in 1514 bezat zij aan vaste goederen 7 morgen land (de 421 roeden meer; waarover in het schrijven der Hervormden van 30 Nov 1800, zullen er waarschijnlijk van 1514–1572 bijgekomen zijn.) De Pastorijen moesten het lot der kerken deelen en gingen met de kerk aan de Hervormden over. En als nu in eene niet meer bestaande Inscriptie gezegd werd „*dat dit huis in het jaar* 1627 *gesticht* [1]) *zij ten gebruike van den Predikant der Hervormde gemeente*, dan volgt hier toch zeker niet uit: dat het de oude katholieke Pastorij niet was; maar de natuurlijke opvatting alle omstandigheden in aanmerking genomen is: of wel dat *eerst* in 1627 de oude Pastorij door den Predikant in gebruik genomen is; of wel dat zij door verbouwing of vernieuwing, altijd op koste van de Burgelijke gemeente, gelijk dit ook nog in 1738 geschiedt, ten gebruike van den Predikant is ingericht. Wil men stichten nu absoluut nemen voor nieuw opbouwen op den ouden grond, ook dan nog blijft ons regt op den grond voortbestaan en op 85 procent der waarde wijl volgens de toen bestaande wetten de onkosten uit de Burgerl. gemeente kas betaald werden.

Zien wij nu N° 3. Over de eerste obligatie wordt ook gesproken in het schrijven van 30 Nov. 1800 daar wordt ook datum opgegeven 27 Mei 1649. Op naam der kerkmeesteren der Herv. Gemeente ergo zeker eene eigen bezitting der Hervomden, niet vallende onder de termen van verdeeling Toch meenen wij dit te mogen betwisten. Ziehier onze gronden: In 1648 vragen kerkmeesters der geref. gemeente magtiging om eenige van de *ongelegenste*

---

1) „Gesticht ten gebruike" is hier bijna even nevelachtig als in N° 1 „Herkomst".

partijtjes kerke-landen te mogen verkoopen; hierop krijgen zij verlof om ten overstaan van iemand uit de gecommitteerde Raden in West-Vriesland en het Noorderquartier, gezegde landen te verkoopen; doch onder beding *a*) dat de gelden daarvan procederende moesten belegd worden op het gemeene landscomptoir in gemeld quartier *b*) aldaar moesten blijven *c*) dezelfde bestemming zouden behouden als de landerijen hadden. En als dan de Herv. kerkmeesters op 27 Mei 1649 [1]) geld storten ten kantore van Holland en West-Vriesland, denken wij aanstonds aan de opbrengst van genoemde landen, welke volgens bepaling *a* aldaar moesten geplaats worden: en als die gelden in 1809 nog vermeld worden, is dit om bepaling *b* dat ze daar moesten blijven: voegen wij hierbij de op de derde plaats gestelde voorwaarde, dan blijkt hieruit dat deze obligatie werkelijk was behoorende tot de oude *kerkelijke* goederen, en dus het lot der kerk had moeten deelen.

Wat de tweede obligatie betreft, voortspruitende uit den verkoop van een stuk land in 1792 aan den Heer v. Limmen; hierop zeggen wij: als dit land ook kerkeland was dan bleef ook deze obligatie dezelfde natuur behouden, en viel ze werkelijk onder de te verdeelen goederen.

De derde obligatie zal zeker wel niet veel te beduiden gehad hebben.

Voor de aanzienlijke oude bezittingen aan vaste goederen, welke echter zorgvuldig onder de maat verborgen blijven, in tegenstelling van de 5 morgen die van lateren oorsprong en daarom zoo juist gespecificeerd zijn, wordt de plundering weer in dienst genomen. Deze redenering

---

1) Op 1 Jan. 1649 zal de huurtijd vervallen zijn, neem nu 4 maanden voor verkoop en betaling.

en bloc was dan ook zeer voorzigtig en gemakkelijk; dat geeft geen vat.

Eindelijk komt de *verjaring*. Deze moet, volgens hun zeggen, alles afdoen. Dit gelooven wij ook want de overige aangevoerde redenen waren niet steek-houdend

Deze quaestie hangt echter af van eene andere vraag, of de Hervormden werkelijk eigenaars, of slechts vruchtgebruikers waren. De handelwijze der Staten in 1648, betreffende den verkoop der kerkgoederen te Limmen, doet ons denken, dat de Staten zich, als Bezitters en de Hervormden als vruchtgebruikers, beschouwden. Had Arminius overwonnen, of had het staatsbelang eene andere godsdienstgezindheid gevorderd, wij houden ons overtuigd dat in dit geval kerk, goederen etc. van de gereformeerden op de Arminianen en van dezen weêr op de nieuwe godsdienstgezindheid zouden zijn overgegaan.

Zoo zien wij dat van het antwoord der Hervormden niet veel overblijft.

Op den 11den van Wintermaand zond Jacob Laarman beide antwoorden aan de Commissie tot onderzoek en vereffening etc. op. Beslissing schijnt niet gekomen te zijn. De spanning tusschen Koning Lodewijk en zijnen Keizerlijken broeder was destijds reeds zeer hoog geklommen en op 9 Julij 1810 werd Holland met het Fransche Keizerrijk vereenigd. — Zoo vervloog andermaal de hoop der Katholieken.

(Wordt vervolgd.) L. Scholte, Pastoor.

HET DOMINICANER-KLOOSTER

TE

's GRAVENHAGE. [1])

Met het optreden van den generaal, den eerbiedwaardigen Raymundus van Capua, ontstond een nieuw leven in de orde van den H. Dominicus. De onder zoo menig opzicht ongelukige veertiende eeuw had ook nadeelig op de Orde gewerkt, zoodat de kloostertucht en de ijver voor de studiën waren verzwakt. Nauwelijks was Raymundus op het algemeen Kapittel in 1380 te Bologne tot generaal gekozen, of hij reisde de kloosters zijner Orde af, om alom den waren apostolischen geest der voorvaderen te doen herleven. Het zaad door hem gestrooid viel in vele landen, bijzonder echter in Italië, in een goeden grond en bracht voor de Kerk van Christus heilrijke vruchten voort. In vele landen wist hij mannen op te wekken, die met zijn geest bezield, het werk der herstelling voortzetten. Door die mannen mocht Raymundus ook op den Nederlandschen bodem vruchten inoogsten. Naast Conradus van Pruissen noemen wij hier den Utrechtschen Dominicaan Mr. Dirk van Delft. Raymundus nam hem bij zijn bezoek aan Noordelijk Europa tot zijn reisgezel en raadsman. In die hoedanigheid ontmoeten wij Dirk van Delft in 1397 te Keulen, toen de Teutonische

1) Behalve de aangehaalde boekwerken hebben als bronnen gediend: Regesta Magistrorum generalium Ord. Fr. Praed. — Acta Capitulorum Congregationis Hollandiae Ord. Fr. Praed. Collegit et nonnulla adnotuit ad illa fr. Jacobus de Jonkheere, conv. Brugensis ao 1676. — Aanteekeningen van p. Gilbertus de la Haye over de kloosters in Noord-Nederland, die allen in handschrift in het archief der Orde te Rome worden bewaard.

provinciaal Ulricus Theobaldi werd afgezet en in diens plaats de Maastrichtsche pater Pieter Florens werd benoemd.

Reeds had Conradus veel goeds in Midden-Duitschland tot stand gebracht, toen hij ook omstreeks 1399 het bestuur van het Utrechtsche Convent op zich nam. De bloei van dit convent nam spoedig in die mate toe, dat er weldra drie nieuwe stichtingen uit ontsproten: in 1400 te Westroyen bij Tiel, in 1403 te 's Gravenhage en een jaar later te Rotterdam.

In December 1399 werd Dirk van Delft [1]) als hofprediker door graaf Albrecht van Beyeren naar den Haag geroepen. Ofschoon wij wel niet met geschiedkundige bewijzen kunnen staven, dat Dirk van Delft de grondlegger van het Haagsche klooster is geweest, is het toch zeer waarschijnlijk, dat hij een groot aandeel in de stichting heeft gehad. Bij zijne aanstelling als hofprediker en familiaris verklaarde reeds de graaf, dat hij vele goede diensten van hem had ontvangen, zoodat hij in groot aanzien stond. Daarenboven werd de kloostergrond door den graaf en zijne gade Margaretha, dochter van Adolf van Kleef, geschonken.

Goudhoeven zegt ons, dat de kloosterbouw in 1397 een aanvang nam; De Riemer [2]) beweert, dat het jaartal bij gebrek aan de noodige bescheiden niet valt te bepalen. Wij weten echter dat de kloostergrond in 1403 werd geschonken [3]) en er in het volgende jaar reeds een gebouw voor de Dominicanen was opgetrokken door de milddadigheid van Margaretha. Ook werd in 1403 op het generaal Kapittel der Orde te Erford de nieuwe stichting door den generaal Thomas de Firmo erkend en dankbaar aangenomen.

---

1) Bleyswyck, Beschr. v. Delft, bladz. 754.

2) Beschr. v. 's Gravenhage, Ie deel, bladz. 365.

3) Des. Bat. Dom. bladz. 162.

Willem van der Does, wien als abt [1]) van het Sint-Maria-klooster te Middelburg het recht toekwam tot begiftiging van vele kerkelijke betrekkingen, keurde den 3den April 1403 de stichting goed, onthief het klooster van alle pastoorsrechten en schonk den kloosterlingen de vergunning om van alle gunsten en voorrechten hunner Orde gebruik te maken. Na den dood van Albrecht schonk Margaretha [2]), den 4 Maart 1404, de hofstede van den Heer van Arkel, achter het klooster gelegen, en twee maanden later voegde zij daarbij het huis door Dirk van Hoydenpijl bewoond. Voor die schenkingen moesten de kloosterlingen H. Missen opdragen en een eeuwigdurend jaargetijde houden.

Omtrent de eerste kloostergebouwen is ons niets bekend; door een fellen brand omtrent 1420 werden zij in de asch gelegd. Door den invloed, dien de Prior Jan Neck zoowel bij den adel als bij de burgers genoot, herrezen de gebouwen weer spoedig uit de puinen. Zij stonden ten noorden der kerk. Verder was er een ruime boomgaard, waarachter een stuk land lag. De bewering van sommige schrijvers, dat het Voorhout voor de kerk door de paters werd aangelegd, wordt door De Riemer tegengesproken. Als bewijs haalt hij een stuk aan van 1536, waarin voorkomt dat Karel V de aanlegger daarvan is geweest en het met boomen heeft beplant. Wij weten echter uit een bul van Paus Clemens VII van het jaar 1525 [3]), dat het Voorhout reeds veel vroeger bestond.

---

1) v. H. en v. R. Beschrijving van Zeeland, Deel V, bl. 6.

2) Des. Bat. Dom. blz. 163.

3) Clemens Episcopus servus servorum Dei. Dilectis filiis Priori et Fratribus domus Ordinis Praedicatorum in Haga Comitis, Trajectensis Dioecesis, salutem et apostolicam benedictionem. Cum a nobis petitur quod justum et honestum, tam vigor aequitatis, quam ordo exigit rationis, ut id per sollicitudinem officii nostri ad debitum perducatur effectum. Sane pro parte vestra nobis nuper exhibita petitio continebat, quod vos filii Prior

De Paus zegt daarin, dat reeds meer dan veertig jaren de Dominicanen gewoon waren hunne processie langs het Voorhout en den Vijverberg te houden. Misschien zouden wij dus de verschillende gevoelens der schrijvers kunnen overeenbrengen, dat het Voorhout oorspronkelijk door de paters is aangelegd; doch later in 1536 door Karel opnieuw met boomen beplant en verfraaid.

In het klooster werden 's lands privilegiën, octrooien, charters en brieven bewaard, die in den loop der tijden door de graven aan de Staten van Holland waren geschonken. Ook vond men er de rekeningen en omslagen der rijks-ontvangers en de daarbij behoorende documenten. Daar het vertrek langzamerhand te klein werd en daarenboven 's lands bijzondere vergaderingen daarin werden gehouden, besloten de Staten [1]) in 1556 nog eene andere kamer er bij te trekken. Men vond echter in het klooster geen geschikt vertrek, waarom zij in Juni 1556 een erf van het klooster voor 275 gulden en nog „ses gulden voor eene recreatie der conventualen" kochten.

Ofschoon de Kloosterkerk niet ongedeerd de troebele tijden der zestiende eeuw heeft overleefd, toont zij ons nog genoegzaam wat zij vroeger is geweest. Gelijk meerdere Dominicaner-kerken hier te lande bestaat zij uit een

---

et Fratres domus in Haga Comitis Ordinis Praedicatorum, Trajectensis Dioecesis, ac vestri praedecessores, qui fuerunt pro tempore dictae domus Priores et Fratres, per annos quadraginta et ultra consuevistis annis singulis die dominica in octavis Paschae per loca *Voerhout* et *Viverborch* Villae Hagensis, ejusdem Dioecesis ad honorem *S. Vincentii* unam processionem facere, ac in possessione seu quasi juris processionem hujusmodi singulis annis faciendi fuistis, ac estis de praesenti, et ob hoc illam a nobis Apostolico petistis munimine roborari. Nos itaque vestris in hac parte supplicationibus inclinati etc. etc.

Datum Romae apud Sanctum Petrum anno Incarnationis Dominicae 1525 nonis Julii Pontificatus nostri anno secundo.

1) De Riemer, Deel I, bladz. 392.

ruim schip met een zijbeuk, waaraan kapellen waren verbonden, die de eerbied van vorstelijke en adellijke personen voor hunne overledene naastbestaanden had doen bouwen. De kerk werd omstreeks 1540, volgens de aanteekeningen van Gilbertus de la Haye, aanmerkelijk aan het zuidelijk gedeelte vergroot.

Behalve de broederschap van den H. Rozenkrans bloeide ook nog in de kerk de broederschap van den H. Vincentius Ferrerius [1]), den grooten apostel van Spanje. In 1478 maakte het generaal Kapittel de leden deelachtig aan de verdiensten en goede werken der Orde. Ook verkregen zij, door bemiddeling van pater Albrecht Peters, vicaris-generaal der Hollandsche Congregatie, de gunst van Paus Sixtus IV, dat zij eens in hun leven en in gevaar van sterven zich een biechtvader konden kiezen, die hen van alle zonden, ook aan den H. Stoel voorbehouden, kon ontslaan. Beloken-Paschen was een bijzondere feestdag voor de Broederschap: op dien dag trokken hare leden, zoowel mannen als vrouwen, plechtstatig in processie door het Voorhout en langs den Vijverberg. Het recht tot het houden dier processie schijnt den Paters te zijn betwist geweest; waarom zij van Paus Clemens VII in 1525 een bul erlangden, die hen in hun recht handhaafde.

De ruime giften aan het klooster bewijzen ons, dat het reeds van zijn bestaan af bij de vorsten en grooten des lands in aanzien stond. Zoo schonk Willem VI [2]) op het voorbeeld van Margaretha in Juni 1406 jaarlijks eene rente van 60 ponden. Die gelden werden getrokken uit landen onder den Haag en Schiedam gelegen. Anna Stalinne, Vrouwe van Kortkenne, gaf in Juli 1409 „een goede kelk, een misboek, een ornament en andere coste-

1) Des. Bat. Dom. blz. 166.
2) De Riemer, Deel I, blz. 367.

lijke cleynoot", op voorwaarde echter, dat daarvoor voor haar, haren man, voor Alyd van Borselen, Vrouwe van Cruiningen en andere vrienden een jaargetijde zou worden gehouden. Lodewijk, natuurlijke zoon van graaf Willem VI, vermaakte in 1420 „den Sonnendach mid-vasten als men in de kercke zing het Laetare, gheeeten die dach der Rosen" als almoes zeker hoofdgeld, voortspruitende uit de opbrengsten van het veer te Vlissingen. Die gift werd in 1429 door Jacoba van Beieren bekrachtigd, die niet minder dan hare voorzaten den kloosterlingen goedgunstig was genegen. Ook trok het klooster een jaarlijksche rente van 25 gouden Rynsche gulden uit het land van Voorne door hertog Jan van Beieren op voorwaarde van eenige H. Missen vermaakt. Nog had het convent een zeker recht op de heerlijkheid van Purmerend, waaruit het jaarlijks 50 Wilhelmus-schilden trok. Een voor die dagen groote gunst werd den paters in 1458 geschonken door hertog Philips. Zij mochten ten voordeele van het klooster alle erfenissen aannemen even alsof zij wereldsche personen waren. Die vergunning werd in 1504 door Philips den Schoone en in 1538 door Karel V bekrachtigd. De aartshertog Maximiliaan en Vrouwe Maria gunden bij handvest van 1481 aan het klooster „alsoe zij gheen vleys eeten moegten, ende ditmael door tempeest verlegen zijn om visch, dat zy des Graven vivere, gelegen in de Dorpe van Berckel, voirtaen gebruycken zullen... Item het gebruyck van de vivere aen het Hof van Hollant in den Hage tot wederseggen."

Zagen wij reeds in welke achting het klooster stond bij de vorsten en adellijken des lands, niet minder toonden deze het vertrouwen hetwelk zij stelden in de gebeden der kloosterlingen, door hun laatste rustplaats in hun midden te kiezen. De volgende namen vinden wij in de Des. Bat. Dom. en bij De Riemer aangeteekend.

Margaretha, de stichteres van het klooster, werd in 1422 in een prachtigbewerkte tombe aan de noordzijde van het hoogaltaar begraven en naast haar in 1425 Jan van Beieren, eerst gekozen bisschop van Luik en subdiaken, later, door dispensatie van Paus Martinus V, gehuwd met Elisabeth, nicht van Keizer Sigismund.

De groote weldoener van het convent, Lodewijk, natuurlijke zoon van hertog Willem van Beieren, ridder en heer van Vlissingen, omtrent 1420 overleden en zijne vrouw Eleonora van Floien, vonden beiden hun rustplaats in de kloosterkerk. Ook daalde Jolente, vrouw van Arent van Egmond, heer van IJsselstein, in 1437 daar ten grave.

Het adellijke en beroemde geslacht der Wassenaars had in deze kerk aan de zuidzijde een kapel met familiegraf gebouwd. In April 1517 werd daarin een altaar door den dominicaner bisschop Jacobus de Ridder gewijd, ter eere van het bitter lijden des Heeren, de weeën van Maria en van Joannes den Evangelist. Iederen Zaterdag werd daaraan eene H. Mis opgedragen. Onder anderen werden in het graf bijgezet: Hendrik van Wassenaar, burggraaf van Leiden in 1447 en in 1477 [1]) diens zoon Jan van Wassenaar; en Jan van Wassenaar, stadhouder in Friesland, bij het beleg van Slooten in December 1523 gewond en te Leeuwarden overleden.

Anna van Hennyn, dochter van Jan Hennyn, heer van Bossuyt, eerst gehuwd met Jacob van Borselen, heer van Brigdam en daarna met Willem van Egmond, heer van IJsselstein, werd in de kapel door haar in 1435 gesticht, den 8en April 1453 begraven. Eveneens werd Willem van Buren, heer van Asperen, in 1461 onthoofd om een doodslag begaan aan Rutger van Boetzelaar, heer van Langerak, in de kloosterkerk ter aarde besteld.

---

1) Volgens de Des. Bat. Dom. bladz. 169 stierf hij in 1496.

Omstreeks Juli 1462 bouwden de vier gebroeders Flores Oom, heer van Wijngaarden, Tilmanus Oom, Mr. Henricus Oom, doctor in het burgerlijk recht en Joannes Oom eene kapel aan de zuidzijde der kerk op het graf van hun vader Godschalk Oom van Wijngaarden. Zij en hunne nakomelingen moesten de kapel onderhouden. De gebroeders daalden later in die kapel ten grave. Onder dezelfde voorwaarde verkreeg ook Flores Oom, ridder en ambachtsheer van IJsselmonde en raadsheer in de hove van Holland in 1509 vergunning eene kapel op te trekken.

Mr. Jan van Essche, raadsheer en rentmeester van Holland, bouwde in 1484 eene kapel tot begraafplaats voor zich en zijne nakomelingen.

In 1450 stichtte Jacob Cats, heer van Cats, Catshoek, oude en nieuwe Cats en Catarak, heer van Simonskerk en Brouwershave en zijne gade Margaretha Oom van Wijngaarden eene kapel met familiegraf. Zulk eene kapel werd ook in 1480 door Cornelis Croesink, ridder en heer van Benthuizen, ambachtsheer van Zoetermeer, opgetrokken. Hij stierf in 1520. In 1513 bouwde het Convent eene kapel voor de familie Wassenaar, maar deze werd afgestaan aan Willem Goud, ontvanger der gemeene landsmiddelen van Zuid-Holland en heemraad van Delft.

De adellijke en eerbiedwaardige abdis van Loosduinen, Frederika ging in October 1574 naast het hoogaltaar ter ruste.

Zooals wij reeds zagen ging de stichting van het Haagsche klooster van de Utrechtsche Paters uit, die dan ook voor het meerendeel de eerste bewoners waren. Onder dezen vinden wij in 1409 Willem Brunaert, de leesmeester van het Convent; en eenigen tijd later Willem Clopper. In 1422 was Willem Brunaert prior van Utrecht en in 1427 als inquisiteur werkzaam om Zweder, den gekozen bisschop van Utrecht, op zijn zetel te brengen. Coenraet

van Aken was waarschijnlijk de eerste prior; althans bekleedde hij die waardigheid in 1409.

Onder de mannen, die het Haagsche Convent, in de eerste jaren zijns bestaans, het meest hebben opgeluisterrd, behoort zeker een Haarlemsche Dominicaan Jan Neck, gewoonlijk bijgenaamd de groote prior. In 1420 stond hij aan het hoofd der Communiteit, die hij ongeveer 10 jaar bestuurde. Een zuster van het klooster te Westroyen [1]), die hem persoonlijk had gekend, roemt hem als een man, die de grootste achting genoot bij de grooten des lands en wiens raad men in steden en dorpen inwon. Hij was zeer verstandig, van een gemeenzame en goede inborst en bevorderde steeds den vrede. Het volk werd zeer bewogen door zijne preken en waar hij optrad was zulk een opeengepakte menigte, dat men elkander verdrong. Bovendien zagen wij reeds, dat hij het klooster na den brand in 1420 geheel herstelde. Hij was de biechtvader van Jacoba van Beieren en van 1430 tot 1443 [2]) trad hij op als raadslid der Staten van de Hove van Holland. De Riemer zegt, dat in die akten meermalen spraak is van den grooten prior. Tot opvolger in het prioraat had hij Willem Clopper, die in 1435 aan Anna Bossuyt, Vrouwe van IJsselstein, de plaats afstond der voormalige sacristie om er eene kapel op te bouwen. Die afstand van grond werd mede onderteekend door Helmoldus Breynswyck, leesmeester en den supprior Willem Willemsen, Nog in October van genoemd jaar was Peter van Scheveningen, Prior, Willem Koevoet, leesmeester en Laurens van Delft, supprior. Joost van Gravesande stond in 1448 aan het hoofd der Communiteit met Hermanus Bakhuys als supprior: de prior werd in 1461 pastoor te Rugge. [3])

1) Des. Bat. Dom. blz. 143.

2) De Riemer, blz. 373.

3) Bijdr. van Haarlem, Deel IV, blz. 159.

Het klooster behoorde van zijne stichting af tot de Saksische provincie en ging in 1515 tot de Neder-Duitsche over. Toen de Hervorming met de oprichting der Hollandsche Congregatie in 1459 werd ingevoerd, sloot zich de Haagsche Communiteit terstond daarbij aan.

Een der grootste ijveraars voor de herleving der observantie was de Hagenaar Albrecht Pieters, die in 1465 aan het hoofd van zijn Convent stond. De ijver door hem voor zoovele andere Conventen betoond, zal ook niet minder voor zijne eigene communiteit hebben gewerkt. Ofschoon aanvankelijk in 1469 zijne pogingen om het klooster te Leeuwarden te hervormen, niet met den gewenschten uitslag bekroond werden, mocht hij toch later bij een tweede bezoek in 1476 zijn doel treffen. In 1474 droeg de Generaal hem op de conventen in het hertogdom Cassubie in Pommeren aan de Baltische zee te hervormen en in het volgende jaar werd die volmacht uitgestrekt voor Livonië, Finland en Rusland. Op het Kapittel te Rijssel van genoemd jaar ontmoeten wij reeds pater Albrecht als prior van Passewalck in Boven-Saxen en als onder-vicaris in die gewesten. Op last van het Kapittel moest hij in zijn Convent en te Gripwald in Pommeren, ook door hem hervormd, de studiën regelen. Met zekerheid weten wij ook dat het klooster te Reval in Livonië en het „Conventus Aboicensis" [1]) in Finland, door hem werden bezocht en hervormd. Wijl echter meerdere kloosters in die landen spoedig tot de Hollandsche Congregatie toetraden mogen wij aannemen, dat dit niet zonder zijn invloed geschiedde; zooals Ripen in Jutland, Sleeswijk, Aldenburg bij Holstein, Riga en Oppelen aan de Oder in Opper-Silezië. Hoevele jaren Albrecht daar werkzaam

---

1) Den naam dier plaats heb ik niet gevonden in „Le grand dictionaire geographique et critique de M. Bruzen la Martinière."

was, is nog niet gebleken; volgens de regesta der generaals was hij er nog in 1477. Bij zijn hervormingswerk schijnt hij geen geringen steun gevonden te hebben in den godvruchtigen Koning van Denemarken, Christiaan I, die in alles de belangen der Congregatie bevorderde. Bij zijn dood in 1481 schreef het Kapittel voor dat de Paters een H. Mis, de clerici een vigilie van 9 lessen en de broeders vijftienmaal het Onze Vader zouden opdragen.

Afgezien van de vele ontberingen en opofferingen, die Albrecht op zijne reizen zich moest getroosten, kunnen wij ons gemakkelijk voorstellen, met welke moeielijkheden hij te kampen zal gehad hebben om in de kloosters dier verschillende landen een beteren levensregel in te voeren. Het Kapittel stelde dan ook zijne bewezen diensten op hoogen prijs en gaf daarvan een blijk, toen het te Rotterdam in 1478 vergaderd, in de akten schreef: „Venerabili Patri Alberto Petri qui fideliter et multum laborat pro eadem Congregatione conservanda et dilatanda locum post priores et magistros in theologia damus."

Terecht mocht men van een man, die zooveel liefde voor de strenge naleving der constitutiën, zooveel beleid in de hervorming veler Conventen had betoond, verwachten, dat, zoo hij eenmaal tot bestuurder der Congregatie werd gesteld, hij haar tot een hoogen bloei zou brengen. Aldus oordeelden de paters, toen zij Albrecht, den 28 Augustus 1481, op het Kapittel van 's Hage, tot hun vicaris-generaal kozen. Hunne verwachtingen werden echter niet bevredigd, doordien hij in het tweede jaar van zijn bestuur, tengevolge eener verkeerde zienswijze, het bestaan der gansche Congregatie in gevaar bracht.

Reeds van het bestaan der Congregatie af bestond er een zekere wrijving tusschen de kloosters, die tot de Congregatie toetraden en tusschen dezen, die het gezag van den Saksischen provinciaal bleven erkennen. De pro-

vinciaal zag zeer ongaarne, dat de kloosters zijner provincie tot de Congregatie overgingen. Dat hij meermalen er in slaagde om ook zijn gezag in de hervormde kloosters te handhaven, blijkt o. a. uit een verbond door de prioren Henricus Theodorici van Haarlem, Adrianus Nicolai van den Haag en Simon van Hoorn van Rotterdam in 1474 gesloten, om zich aan de jurisdictie van den Saksischen provinciaal te onttrekken; zij stonden toen reeds 10 jaren onder het gezag van den vicaris-generaal. Ook onttrok zich bijwijle een klooster aan het gezag van den vicaris-generaal om wederom onder het bestuur van den Saksischen provinciaal te staan. Dit was het geval met de kloosters te Utrecht en te Nijmegen, die echter later, het laatste op pauselijk bevel, tot de Congregatie wederkeerden. Meermalen waren het ook de wereldsche vorsten, die door verkeerde raadgevers omgeven, een verderfelijken invloed op de kloosters uitoefenden. Ofschoon de kloosters, die een strengen levensregel wilden aannemen in het algemeen bij de Hollandscho Congregatie zich aansloten, waren er ook eenigen, die het gezag van den Provinciaal bleven erkennen. Toch bleek het weldra, dat, tot bewaring van den goeden geest, het veiliger was onder het gezag van den vicaris-generaal te staan.

In 1482 wist de provinciaal van Saxen, Nicolaus Beijer, van den vicaris-generaal Albrecht de toestemming te verkrijgen, dat ook de hervormde kloosters het gezag van den provinciaal zouden erkennen, die er even als de vicaris-generaal zijne visitatie's zou kunnen houden, de prioren op zekere voorwaarden afzetten en in de Kapittels tegenwoordig zijn. De generaal Salvus Casetta van Panormo, juist in dien tijd als delegaat van Sixtus IV in Duitschland werkzaam, bekrachtigde het voorstel. Dit besluit was genomen, zonder dat de onder-vicarissen of de prioren der hervormde kloosters in zulk een belang-

rijke zaak waren gehoord. Die tijding werd met een algemeene droefheid vernomen en vele paters gaven in hunne brieven aan den achtenswaardigen Joannes Utenhove, die 18 jaar aan het hoofd der Congregatie had gestaan, hunne gegronde vrees te kennen, dat die verandering zeer ten nadeele van den goeden geest zou werken en dat aldus de hervorming, het werk van zoovele zorgvolle jaren, zou verloren gaan.

Omstreeks Maart 1483 kwamen de prioren der Hollandsche en Belgische kloosters te Gent bijeen, om onder voorzitterschap van pater Utenhove, die zaak te bespreken. Het besluit der vergadering was, dat de generaal geheel verkeerd was ingelicht, en den prior van Haarlem werd opgedragen om met Petrus Rogati, procurator der Congregatie te Rome, den generaal de verkeerde gevolgen dier vereeniging voor oogen te stellen en tevens om het ontslag van Pater Albrecht als vicaris-generaal te verzoeken.

Uit de regesta van den generaal weten wij, dat hij den 28 Mei 1483 een brief aan den provinciaal richtte, waarin hij ten strengste beval, zich niet in het bestuur der hervormde kloosters te mengen, alvorens die vereeniging op het Kapittel der Congregatie was aangenomen. Dit bevel bleef echter zonder eenig gevolg. Omstreeks Augustus keerde de prior ziek van zijne reis terug, zonder te Gent verslag te geven van zijne handelingen. Ook ontving pater Utenhove een brief van Rogati, waarin weinig over die zaak werd gesproken. Nog in diezelfde maand kwamen de Prioren opnieuw te Gent bijeen en besloten toen, door middel van hun procurator onmiddelijk op den H. Stoel zich te beroepen.

Inmiddels stierf den 14 September de Generaal Salvus Casetta. Sixtus IV benoemde tot vicaris-generaal der Orde pater Bartholomeus de Comatiis, lid der Lombardische

Congregatie, waaruit de Hollandsche was ontsproten. Onmiddelijk deed hij alles om de Hollandsche Congregatie in stand te houden. Den 27 October 1483 vaardigde de Paus eene Bul uit [1]), waarin hij niet alleen de brieven van den generaal Cassetta vernietigde, maar schonk daarenboven aan de Hollandsche Congregatie alle privilegies, die reeds aan de Spaansche waren ten deel gevallen. Met dankbare vreugde werd die bul ontvangen. Volgens het gevoelen van pater Jonckheere, hielden de paters weer spoedig eene vergadering. Ter bekendmaking van de bul aan den vicaris-generaal en aan den provinciaal van Saxen en omdat het driejarig bestuur van pater Albrecht ten einde spoedde, zouden zij ook dag en plaats voor de nieuwe keuze hebben bepaald. Waar en wanneer die keuze geschiedde staat niet aangeteekend. Slechts weten wij uit

---

1) Bullarium Ord. Praed. IIIe deel, blz. 623. Het belangrijkst gedeelte luidt: Sollicitudo pastoralis officii meritis licet insufficientibus Nobis ex alto commissi etc. Sane pro parte dilectorum filiorum vicariorum substitutorum et priorum Nationum Flandriae Hollandiae et Gueldriae Congregationis Hollandiae fratrum Praedicatorum de observantia nuncupatorum Nobis nuper exhibita petitio continebat, quod, licet tam ex privilegiis tam Apostolicis quam per Magistros generalis dicti Ordinis quae hactenus fuerint eidem Congregationi concessa omnes domus dictae Congregationis a jurisdictione provincialium exemptae et soli magistro generali dicti Ordinis sub vicario generali ejusdem qui per priores et certos fratres ejusdem Congregationis eligitur subjecti existerent, tamen quondam Salvus Cassetta, Magister generalis dicti Ordinis ad instantiam dilecti filii Alberti Petri moderni vicarii ejusdem Congregationis inconsultis nec eis ad hoc, ut in aliis actibus fieri solet, capitulariter convocatis eumdem generalem sinistre informantis omnes domus reformatas provinciae Saxoniae dictae Congregationis provinciali Saxoniae dicti Ordinis subjecit, et dictas domus reformatas certis aliis domibus dicto provinciali subjectis univit ac ut ipse provincialis per se vel alium seu alios una cum vicario, simul vel divisim domus hujusmodi visitare, Priores certis conditionibus absolvere et in certis capitulis dictae Congregationis interesse et quaedam alia facere possit, per suas litteras concessit, prout in illis plenius dicitur contineri. Et deinde vicarii substituti et priores praefati considerantes quod ex hoc Congregatio monstruosa existeret duo capita non subordinata habens, ita quod id quod vicarius reformatus in eis aedi-

de Kronijk van het Rijsselsche Convent: „a° 1484 fr. Albertus Petri in convocatione hoc anno facta absolvit suum officium, ac ejus loco electus est fr. Michaël Francisci."

Nog in hetzelfde jaar of in het begin van het volgende stierf pater Albrecht. Misschien heeft het verdriet over zijne dwaling zijn dood niet weinig verhaast. Duidelijk blijkt echter, dat de Congregatie dien misstap meer aan eene minder schuldige dwaling dan aan kwaad opzet toeschreef. Op het Kapittel te Zutphen, den 29 April 1485, werd bij de „suffragia" voor de overledenen bepaald: „item quia R^{dus} pie memorie fr. Albertus Petri multos labores et fatigas pro nostra Congregatione suscepit et habuit, hinc injungimus cuilibet sacerdoti in recompensam illorum laborum pro ejus anima unam missam, clericis vero vigiliam 9 lectionum, laïcis unum psalterium Marianum."

De regesta der generaals, ofschoon voor de oningewijden dikwijls door kortheid onduidelijk, alsook de akten

---

ficare conaretur, Provincialis id idem destruere posset, quod quia ex hujusmodi litteris etiam clare patet et nihil aliud quam divisio ac vitae regularis destructio sequeretur quam primo dictae litterae ad eorum pervenerunt notitiam, a subjectione ac aliis praemissis, sentientes ea inde debite se gravari ad Sedem Apostolicam appellarunt. Et deinde pro parte eorumdem vicariorum substitutorum et priorum de incommodis quae ex unione hujusmodi, si fieret, sequerentur, dictus Salvus Cassetta, generalis plenius informatus et requisitus ut ipsas suas litteras cassaret, litteras suas et in eis contenta hujusmodi arbitrio fratrum, qui vocem in electione vicarii generalis dictae Congregationis habent, acceptandas et annullandas remisit. Et postmodum sicut Domino placuit ex hac luce decessit. Nobis fuit humiliter supplicatum ut subjectionem et unionem ac litteras praedictas revocare, cassare et annullare, necnon ipsis ac universis fratribus ejusdem Congregationis ut omnibus et singulis privilegiis exemptionibus et facultatibus tam Apostolica auctoritate quam per Magistros generales praedictos Congregationi vicariis et fratribus ejusdem ante subjectionem et unionem praedictas nec non Congregationi vicario et fratribus dicti ordinis de observantia nuncupatis Provinciae Hispaniae seu Castillae concessis uti potiri et gaudere valeant concedere aliasque eis in premissis opportune providere de benignitate Apostolica dignaremur. Nos igitur etc.

der Kapittels hebben ons de namen van meerdere mannen bewaard, die het Haagsche Convent tot eere strekten. Zeer onvolledig is hunne geschiedenis, maar uit de enkele aangeteekende feiten mogen wij de gevolgtrekking maken, dat zij geheel volgens den goeden geest der Orde leefden en werkten.

Zoo werd Antonius de Castro als lector principalis door den generaal in 1488 naar Utrecht gezonden om de studiën aldaar op eene betere hoogte te brengen. Later verkreeg hij den graad van Magister Theologiae en kwam hij in naam van den generaal in de Conventen te Utrecht en Zierikzee eenige moeilijkheden beslissen. Als onder-vicaris bestuurde hij in 1490 de Hollandsche en Geldersche kloosters. Op hooger gezag werd den leesmeester Joannes de Scharpenis [1]) en Adrianus van 's Gravenhage in Augustus 1501 opgedragen een betere kloostertucht te Zierikzee in te voeren; laatstgenoemde was in 1474 supprior te Haarlem. In 1497 was de Haagsche pater Joannes van Amsterdam, prior te Nijmegen, wien in 1501, in vereeniging met nog twee andere paters de beslechting van eenige moeilijkheden werd opgedragen. Godefridus de Busco, waarschijnlijk in 1492 de opvolger van Simon van Hoorn, stond in 1496 aan het hoofd der Communiteit, toen de vicaris-generaal hem op verzoek van het Kapittel tot zijn socius nam; in 1485 en de volgende jaren was hij in Denemarken, Pommeren en Livonie onder-vicaris der hervormde kloosters. In 1503 bestuurde Jan van

---

1) Zeer verschillende spellingen vinden wij van zijn naam. In de Des. Bat. Dom. vonden wij de Scharpenis en Scerpenis; de regesta der generaals schrijven de Serpenis; de akten der Hollandsche Congregatie de Scarpenis; de Bijdr. van de Gesch. v. Haarlem, (VIe deel, blz. 68) de Scherpenes. In 1492 was de Scharpenis terminaris van Dortrecht, was ook biechtvader van de nonnen te Leiden en stierf volgens haar necrologium den 20 Juni 1501. De opdracht van den generaal tot hervorming van het klooster te Zierikzee kwam dus te laat.

Bencvliet het Convent; negen jaren later werd de priorsplaats ingenomen door Andries Hugoosz. van Delft. Waarschijnlijk is hij dezelfde pater Andreas „conventus hagensis", die, volgens de regesta in 1490 naar het studium generale te Keulen werd gezonden. Hem werd de geestelijke leiding onzer nonnen te Leiden opgedragen en omstreeks 1520 het prioraat te Leuven. Op het Kapittel aldaar, den 14 September 1523, tot provinciaal gekozen, reisde hij met pater magister Petrus van Nijmegen, die op de terugreis stierf, naar Rome, om aan het algemeen Kapittel der Orde deel te nemen. Tijdens zijn verblijf in de eeuwige Stad benoemde de Paus hem tot Magister S. Theologiae. Reeds in 1517 geloofsonderzoeker, verkreeg hij ook als provinciaal de macht om overal waar kloosters der Orde waren, deze aan te stellen.

Dat reeds onder zijn bestuur de ketterij vele aanhangers telde, bewijst, dat op pauselijk gezag „ob plura incommoda et praesertim ob pestem Lutheranam" dispensatie werd verleend om het Kapittel volgens de voorschriften der Orde te houden; acht paters uit verschillende gewesten zouden voldoende zijn. Ook kon hij, zoolang de Lutheraansche ketterij zou duren, paters naar Duitschland zenden. Slechts ruim twee jaren stond pater Andries aan het hoofd der Provincie: den 6n Maart 1526 werd hij te Antwerpen tot een beter leven opgeroepen.

In 1528 en in '33 bekleedde Peter Claesz. van Sceveninghen de priorale waardigheid. In genoemd jaar veroordeelde hij als geloofsonderzoeker over den „Crisdom" van Utrecht Jan Winter [1]), den onderpastoor van Hoorn. Na Theodoricus van Delft in 1548 trad Adrianus Laurensz. van Oosterwijk in 1550 als prior op. Hij had in Januari 1533 het kleed der Orde te 's Hertogenbosch aangenomen

1) v. d. Monde, Jaarg. 1843, blz. 133.

en toog eerst naar Keulen, daarna na Leuven, waar hij, zooals P. Brouwer in zijn kronijk zegt, tegelijkertijd vele vorderingen maakte in de deugd en in de wetenschap. In 1542 naar zijn Convent teruggekeerd, werd hij er supprior en een jaar later novicenmeester. Terwijl hij te Leuven zijn disputaties hield voor het licentiaat, werd hij als prior naar den Haag opgeroepen. In 1555 nam hem de Alma Mater onder hare doctoren op. Om de vele hoedanigheden, die hem als overste versierden, koos het Kapittel te 's Gravenhage hem den 7 September 1554 tot provinciaal en kreeg hij tot opvolger in het prioraat pater Theodoricus Joannis. Niettegenstaande de vele werkzaamheden, die zijn ambt in die moeilijke tijden van hem vorderde, behartigde hij steeds met een heiligen ijver het zielenheil, bestreed in zijne preken alom de opkomende dwalingen, waardoor hij tal van verdwaalden voor Christus' Kerk won. Uitgeput door vermoeienissen ontving hij de kroon der overwinning den 21 Januari 1559.

Volgens pater de Jonghe [1]) bestuurde ook Antonius Rigerman het Haagsche Convent. Als een vurige dienaar van Maria bevorderde hij steeds de godsvrucht tot den H. Rozenkrans en oogstte daardoor rijke vruchten. Hij vertaalde in het Vlaamsch „Paradisus animae beati Alberti Magni" en schreef eenige theologische tractaten, die echter in handschrift zijn gebleven. In Juni 1585 ging hij tot een beter leven over.

Bij de herleving der observantie werd door de Congregatie ook een bijzondere zorg aan de studiën gewijd. In het Kapittel te Haarlem in 1465 worden de leesmeesters aangemaand om nuttig en grondig onderwijs te geven en de prioren moesten steeds den ijver der professoren en studenten aanwakkeren. In 1471 zegt het: omdat onze

1) Belg. Dom., blz. 76.

Orde voornamelijk is gevestigd op de studie der theologie, daarom willen wij, dat de studenten gelijkelijk tot de studiën, volgens de gewoonte der Saksische provincie worden opgeleid, en zoo dit noodig is, kunnen de prioren hen van de onderhouding van sommige regels ontslaan, opdat de studie in niets worde belemmerd. Mochten er studenten zijn, die met minder vrucht de lessen kunnen volgen, dan moet men hen handschriften laten overschrijven, opdat zij zich niet aan ledigang overgeven. Zelfs moesten de paters in die Conventen, waar de theologie werd onderwezen, zoo zij niet belet waren, de lessen en cirkels bijwonen.

De gewone studie-cursus duurde 5 jaren. Het eerste werd aan de logica, het tweede aan de physica en metaphysica gewijd en de drie laatste jaren aan de theologie. Toonde een student een meer bijzonderen aanleg, dan werd hij na eene tweejarige studie der theologie naar eene universiteit, of volgens de termen der Orde, naar een studium generale of ook wel formale, gezonden, waar hij nog drie of vier jaren de theologie moest bestudeeren; het liber sententiarum [1]) was toen nog het gewone handboek. Na de voleinding der studiën moest de student op het Kapittel een examen afleggen, waarna hem het professoraat in de wijsbegeerte werd opgedragen. Na verloop van eenige jaren kon hij, met vergunning van het Kapittel, zich voor het bacalaureaat en het magisterium aanbieden, welke graden door het onderwijs aan eene Universiteit of studium generale werden verkregen. Ofschoon de studia generalia der Congregatie te Maagdenburg, Rostock, Douai en Parijs waren, werd het meeren-

---

1) Den 29en April 1596 werd aan de Leuvensche Universiteit het liber sententiarum van Petrus Lombardus verwisseld voor de Summa Theologica van den H. Thomas Aquino.

deel der Hollandsche studenten naar Keulen en Leuven gezonden.

Ook vóór de toenadering der Hollandsche Congregatie werd er onderwijs in het Haagsche Convent gegeven: de namen der leesmeesters, boven vermeld, bewijzen dit. Tijdens het klooster tot de Congregatie behoorde, werd door twee leesmeesters de theologie onderwezen: blijkens de akten der Kapittels was er ook later een cursus voor de logica.

Ofschoon de akten der Kapittels [1]) op het punt van aanstelling der professoren en verplaatsingen van paters en studenten onvolledig tot ons zijn gekomen, vinden wij nog eenige namen van leesmeesters van het Convent vermeld: zooals pater Adrianus in 1465; Petrus de Platea in 1474; Joannes Cornelius in 1478; en Petrus van Gelderland in 1481. Antonius de Castro, van wien wij boven reeds gewaagden, was leesmeester in 1467 en Joannes de Scharpenis hield zijne voorlezingen in 1474, negen jaren vroeger vonden wij hem onder de eerste bewoners van het Zwolsche Convent en in 1479 werd hij door den generaal, onder goedkeuring van den vicaris-generaal, naar het studium generale te Rostock gezonden, waar hij het volgende jaar het liber sententiarum zou verklaren voor de graad van het Magisterium. In genoemd jaar lezen wij in de regesta ongeveer nog hetzelfde over pater Griet: „p. Nicolaus Griet conventus Hagensis est assignatus ad legendas sententias extra ordinem pro forma et gradu magisterii." Hij moest dus aan eene Universiteit zijne voorlezingen houden.

De studenten Andreas, Joannes van Leiden en Michaël

---

1) Over het algemeen schreven de prioren of hunne socii die verplaatsingen slechts over, die op hun Convent betrekking hadden. De akten in ons handschrift zijn meestal afkomstig van het klooster te Rijssel.

van Mierlo togen naar het studium generale te Keulen; Cornelis van Leijden en Gerardus van Calcar studeerden in Italië, waarschijnlijk te Bologne; de laatste keerde na een achtjarig verblijf naar Holland terug. In 1503 trokken de studenten Jacobus van Delft en Jacobus Blomendael voor den tijd van vijf jaren naar Parijs. Blomendael vinden wij in het jubeljaar 1525 te Rome weder, waar hij met den Nijmeegschen pater Theodoricus Dymer, beiden leesmeesters, op pauselijk verzoek, in de St. Pieter de biecht der pelgrims hoorde. Omdat echter alom de Lutheranen woelden en men terecht voor zware oorlogen beducht was, kwamen in dat jaar slechts weinige pelgrims de eeuwige Stad bezoeken, waarom de beide paters reeds omstreeks de helft van Juli naar het vaderland afreisden.

Het Haagsche Kapittel van 1474 wees pater Egidius van Echelen als prediker van het Convent aan en in 1482 werd de prior van Zwolle van zijn ambt ontslagen om in de kloosterkerk als prediker op te treden. Gelijk dit nog in andere landen veelal plaats heeft, was er voor ieder Convent een prediker aangewezen, die gewoonlijk een jaar lang op Zon- en feestdagen de preken moest houden. De preken der paters bepaalden zich niet alleen tot hunne kerk, maar overal waar zij termijnen hadden, moesten zij op bepaalde tijden preken en biechthooren. Zoo had het klooster zijne termijnen te Brielle, Delft en tot 1444 te Rotterdam. Volgens een brief [1]) van Margaretha van Oostenrijk, gouvernante der Nederlanden, moesten de paters in de beide parochie-kerken van Delft biechthooren en preken gedurende eene week in den Advent, en op een dag tijdens het Kerstfeest; eene week in den Vastentijd en vijf dagen met Paschen; eene week des zomers en vijf dagen met het Pinksterfeest. Verder konden zij

1) De Riemer, bladz. 375.

op andere tijden komen, wanneer dit onderling met de pastoors werd goedgevonden.

Het jaar 1566, terecht om den vreeselijken beeldenstorm als een tijdperk van het grootste wandalisme in de vaderlandsche geschiedenis gebrandmerkt, bracht ook voor de kerken en kloosters van 's Hage onherstelbare verliezen mede. Het opgezweepte volk vorderde zelfs werklieden van de overheid der stad om alle beelden en kerksieraden uit de godgewijde plaatsen te verwijderen en te vernietigen. Volgens een verhaal van Jacob Laurens Reaal was de overheid zóó door vrees overmand, dat zij twaalf werklieden aanstelde, die elk zeven stuivers daags tot loon ontvingen. Terwijl dit barbaarsche werk werd voortgezet, werden de deuren door de schutterij bewaakt en dwong men zelfs hen, die reeds sieraden hadden verborgen, deze ter vernieling over te geven. In de kloosterkerk [1]) en op het kerkhof werden de beelden en schilderstukken vernield. Daarna werden vele boeken in de bibliotheek verscheurd, een schilderstuk in de refter vernield, de voorraad in den kelder geroofd, en wilde men een gevangen kloosterling uit zijn kerker verlossen. Naar aanleiding dier zware beproevingen, beschreef pater Jacobus Paschasius Nieuwlant de vervolging, die de christenen in Afrika moesten ondergaan om de Katholieken, volgens het voorbeeld dier christenen op te wekken, hun geloof in die droevige tijden even standvastig te belijden. De titel van het werk is: „Historie ofte waerachtige beschrijving van de onghenadige ende grauwsame vervolghinge der goede Kerstenen aenghedaen van de vreede wandalen in 't Lantschap van Afrika a° 1568."

Toen in 1572 de stad in de macht van Oranje [2]) viel

---

1) Geschiedk. overzigt van de kloosters en abdijen. Römer, blz. 610.
2) Des. Bat. Dom. blz. 172.

moesten de paters om de woede der geuzen de stad verlaten; alleen pater Petrus Loen, wien dit wegens zwakte en hooge jaren onmogelijk was, werd in het gasthuis van het H. Sacrament verpleegd. Spoedig keerden de paters na de bemachtiging der stad door de Spanjaarden in 1574, naar hun klooster terug; doch toen werden zij op een zware proef gesteld door een vreeselijke pestziekte, die alom hare offers eischte. Nog in hetzelfde jaar stierven de prior en supprior; de overige paters lagen aan het ziekbed gekluisterd; slechts drie leekebroeders bleven ongedeerd.

Petrus de Busco, vicaris-provinciaal over de Hollandsche kloosters, den ongelukkigen toestand des kloosters ziende, zond den uit Rotterdam verjaagden Petrus Cruyswyck Outziers [1]) als prior naar den Haag. Om het gering aantal paters verhuurde hij een gedeelte van het klooster, tot-

---

1) Het bisschoppelijk archief te Haarlem bewaart nog een faculteit door Michaël de Bajis aan p. Cruyswyck gegeven: daaruit blijkt, dat hij later weer prior van Rotterdam werd en steeds de zorg voor het zielenheil bleef behartigen. Wijl er ook nog meerdere namen in dit document voorkomen, schrijven wij dit hier af:

Nos Michael de Bajis presbyter, artium et S. Theologiae professor, decanus ecclesiae collegialis S. Petri Lovaniensis, Mechliniensis diocesis, haereticae pravitatis inquisitor a Sancta Sede Apostolica deputatus et per Regium Majestatem confirmatus... de scientia vita et moribus Dominorum M. Theodori Berge quondam pastoris in Haestrecht prope Goudam,

M. Mathei Gurer pastoris Dordracensis,

Walteri M. Prioris in Steijn.

R. P. petri Osiers prioris praedicatorum Roterodamensis,

p. Henrici Cornelii terminarii hagensis,

M. Rombaldi, Rectoris monasterii S. Michaelis in Haerlem, informati damus et concedimus eisdem potestatem et authoritatem absolvendi poenitentes subditos sacramentaliter sibi confitentes ab haeresi et lectione librorum haereticorum prohibitorum et a peccatis per eos commissis necnon ab excommunicatione occasione heresis, lectionisque librorum haereticorum incursa in foro conscientiae dumtaxat. In quorum testimonium presentibus litteris nomen nostrum subscripsimus ac sigillo nostro muniri fecimus. Actum Lovanii in pontificio collegio nostrae solitae residentiae die 21 mensis Junii 1588.

dat, zooals hij hoopte, wederom betere tijden zouden aanbreken. Niettegenstaande de zware beproevingen en het klein aantal kloosterlingen, volhardden toch allen in de strikte naleving van den regel en baden, zoo goed zij dat konden, gemeenschappelijk de kerkelijke getijden; dikwijls echter moesten zij de hulp van wereldpriesters inroepen voor de begrafenissen en uitvaarten der Spanjaarden. Zoozeer nam de opeenhooping der lijken door de pestziekte toe, dat men in de maand October geen gewijde begraafplaatsen meer had en men gedurende eene week de fundamenten der kerk moest ondermijnen om nieuwe te maken.

Na zooveel lijden te hebben doorstaan hoopte de kloosterlingen in vrede zich aan het zielenheil te mogen wijden; doch nog zwaardere beproevingen wachtten hen. De achtenswaardige Petrus Bacherius, die reeds in 1568 prior van het Haagsche klooster was geweest, zou als opvolger van Petrus Cruyswyck de reeks der prioren sluiten. Om den lof, waarmede hem niet alleen de Kronijk van zijn klooster te Gent [1]), maar ook Aubertus Miraeus en Valerius Andreas hem prijzen als een groot geleerde, een uitmuntend dichter en als een ijverig prediker, die tal van bekeeringen uitwerkte, mogen wij zeker zijn, dat hij die talenten tijdens zijn prioraat niet ongebruikt zal hebben gelaten, om het volk tegen de dwalingen te versterken.

In 1578 moest hij dit verdienstelijk werk staken; want toen de Staten den Haag wederom hadden bemachtigd, werd hij met zijn kloosterbroeders en de andere kerkelijke personen in ballingschap gezonden.

Onder de laatste bewoners van het Haagsche klooster vinden wij nog bij van Heussen en van Rijn (Deel VI, blz. 577) de paters Hendrik Hendriks van Moerhout, Jan van Meeuwen en Lenyn Loys, die in 1602 nog in den

---

1) Belg. Dom. blz. 78.

Haag woonden. De Jonghe [1]) noemt ons pater Sierens. [2]) Hij zegt van hem, dat hij een vurig verdediger van het geloof was en om de bestrijding der ketterij veel, zelfs een zware gevangenschap heeft ondergaan. Op zeventigjarigen leeftijd ging hij in 1593 tot een beter leven over.

Bij tijds had de koster broeder Livinus de Scepper de zilveren altaar-benoodigdheden en de priestergewaden voor roovende handen weten te bewaren, door deze op veilige plaatsen te verbergen. In het 6de deel, bl. 184 van het „Archief voor de geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht" schreef ik den inventaris van het zilverwerk en van de ornamenten af, die ons aan de mildheid van eenige adellijke familiën herinneren. Tot deze behooren de familie Wassenaar, van Egmondt, van Borselen, Cats, Wijngaarden en Croeswyck. Die kostbaarheden werden nog in het begin der vorige eeuw te Gent bewaard en zijn zeker bij de suppressie der kloosters, tijdens de Fransche revolutie, verloren gegaan.

---

1) Bat. Des. Dom. blz. 174.

2) Volgens aangehaalde bronnen van den schrijver der Rotterodamensia (Bijdr. v. Haarlem, Deel X, blz. 96), was pater Pieter Zieren niet lid van het Haagsche, doch van het Rotterdamsche klooster. Den 31 Januari 1583 werd hij uit Rotterdam verbannen, omdat hij op kerkelijke wijze een huwelijk had voltrokken. In 1593 woonde hij reeds ongeveer 12 jaren in den Haag. Er bestaan, gelijk de schrijver aanmerkt, zeker wel eenige vermoedens, dat hij dezelfde persoon is als Pieter Cruyswyck Outziers; want ofschoon Cruyswyck in 1574 uit Rotterdam werd verjaagd, omdat hij een huwelijk had voltrokken, kon hij zeer goed wederom in 1583 om diezelfde reden in ballingschap zijn gezonden. Het blijkt tevens uit de faculteit door Michael de Bayis hem gegeven, dat hij zich aan de zielzorg bleef wijden en steeds prior van Rotterdam bleef. Men kan dus zeer goed aannemen, dat hij, ofschoon in 1593 reeds 12 jaren in den Haag woonachtig, bij gunstige gelegenheden naar Rotterdam toog om er den Katholieken de genademiddelen der Kerk toe te dienen en om er tevens de belangen van zijn klooster te behartigen. Daarenboven kan men hetzelfde op Cruyswyck toepassen, wat de Jonghe van Zieren zegt. Zou men ook eenige overeenkomst kunnen vinden tusschen den naam van Outziers en Zieren?

Tien jaren bleef de kloosterkerk, van hare sieraden beroofd, zonder eenig doel staan, toen zij, blijkens een besluit der burgemeesters, den 18 Maart 1588 tot een paardenstal werd ingericht. Later gebruikte men de kerk als arsenaal en het ruime koor, dat nog van de kerk is gescheiden, als een geschuthuis. In Juli 1617 kregen haar de Contra-Remonstranten en toen Prins Maurits zich daarheen begaf om de godsdienstoefeningen bij te wonen, ontving zij den naam van Prinsen-kerk. Heden kent men haar algemeen als de kloosterkerk. In 1583 werd bijna geheel het klooster voor afbraak verkocht; slechts een klein gedeelte bleef staan, dat in 1685 door eenige vrouwen werd bewoond, die om de geloofsvervolging uit Frankrijk waren geweken.

Rome. Fr. A. J. J. HOOGLAND, *Ord. Praed.*

PASTOORS VAN SCHAGEN.

De volgende bladzijden geven wat ik heb kunnen vinden van de Pastoors van Schagen en andere Geestelijken daar in bediening geweest. Daarbij voegen we uit de geschiedenis der parochie verschillende bijzonderheden, die min of meer tot de besproken personen in verband staan.

In oude tijden had Schagen twee pastoors, die echter maar éene kerk tot hun dienst hadden. Wij vonden ten minste in 1474 dat de een zijn proven had an die zuydzyde staende int choer (epistelkant); de andere zal dus de Noordzijde hebben gehad.

De eerste pastoor, dien wij kennen, is

A° 1357. Dirck Boudewijnsz., pastoer.

Na zijn dood wordt de helft der parochie overgedragen op

Arnout Buys.

1426. Gerart van Gent.

Als die pastoor overleden is komt de helft der parochie aan

Werbold Gerardtsz. [1])

Die heer had wil van zijn pastoraat, althans zoo hij dezelfde is als

1451. Warmbolt Gherytsz., cureyt,

dien wij met zijn collega

Jan Hughez.

aantreffen in onderstaand stuk, vonnis van den Proost van West-Vriesland in een twist over honoraria. [2])

1) Deze vier pastoors kennen we uit de Bijdr. Dl. IV, pag. 160.

2) Arch. van Schagen. Perk. N° 3.

Dit is dat segghen, utspraeck ende verclaringe dat wy Philips van Wassenaer, proesst van Westvrieslant, meester Jan die Wael en Symon Willemsz. eendrachtlic utgesproken, gescheiden ende verclaert hebben van scheel ende twist, dat die cureyten van Scaghen, als heer Jan Hughez. ende heer Warmbolt Gherytsz., an die een zijde, die poirteren ende inwoenres van Seagen onderlinge hadden, rorende van der paeplike proven, dat si an ons drien voirsz. op zeker penen ghebleven syn als: hondert nobel, die een helft te verbueren tyeghens mijn heer van Scaghen ende die ander helfte tyegens proesst van Westfr. also die als enich van den ptien voirs. dair jegens doen. In de eersten soe sullen die poirteren ende inwoenres van Scagen gheven den cureiten voirs. van een jarige dode voir jair sanc proven ende was twee beyersche gulden, die een helfte te betalen binnen ses weken ende die ander helfte binnen een half jair dair na volgende ende hier voir soe sullen die eureyten voirs. die maenstont te grave gaen alle dagen ende voirt an dat jair lang ut drie dage in den weke. It. soe sullen die vrouwen, die te kerken gaen van een kinde, gheven den cureiten voirgen. voir die pint prove een wilhelmus tuun. It. soe sullen die brudegom ende die bruut, als si getrouwet werden, gheven den eureiten voirs. een oude braspenninc te samen, ten si dat si hem meer gheven willen. It. soe sullen die altaristen in der kerke van Scagen misse mogen doen nae wille des ghildebroeders behoudelic de rechten der cure. It. soe sullen die cureyten voirs. of hair vicecureyten misse, metten ende vesper singen of lesen na ouder ghewoenten als sy plagen te doen ende dair si op gheprovent syn. It. voirt soe sullen die poirteren ende inwoners van Scagen voirgen. van scaelkoern, melck, misse penninc ende van alle ander offerhande, dair hier voirs. niet van gesproken en is, betalen ende voldoen, oec nae ouder gewoente als si plagen te doen, behoudelic mijnheer van Scagen sein recht. In kennisse der wairheit soe hebben wij Philips van Wassenaer, proesst van Westf. voirs., mijn zegel van officien voir mi en voir meester Jan de Wael, minen deken, beneden anghehanghen en oec mede ic Symon Willemsz. voirn. heb minen zegel hier beneden anghehangen. Int jair ons heren dusent vierhonderd ende een ende vijftich des daghes na sinte Jacobsdach.

1461. ANDRIES WOLPHART [1]), priester en cureyt der halver kerken van Scaghen... Zóó in een koopbrief, dien hij in 1468 voor Schepenen bezegelt. [2])

1468. AELBERT, cureyt.

Hem vinden wij genoemd in een contract tusschen Schepenen met Kerkmeesters en den Heer Van Schagen om de kerk met steen te beleggen. [3])

Wij Rymer Sappensz., Olbrant Olfertsz, Jan Vuuensz., Pieter Pietersz., Jeldrick Walichsz., Pieter Aelbertsz. ende Jan Luytkensz., scepenen, ende Pilgruelle Garbrantsz. ende Jacob Saskersz., nu ter tijt kerckmeestren in Scagen, doen kondt allen luyden, dat wij bij raide ende goetduncken der vroetscap ende ryckdom onser stede van Scagen overcomen ende overdragen zijn mit den edelen ende wijzen mijnen lieven ende geminden heer van Scagen, om te vloeren ende te doen beleggen die heilige kercke van Scagen, tusschen desen tijt ende die hoichtijt van Pynxten nu naistcomende, mit harden berchsteen elcxs drie off vier voet luttel min off meer ter meerder oirbair int viercant groot wesende, tot welke steen ende vloeringe myn lieve heer voirscr. off syne erven utreycken ende betalen zullen, up zulke termijnen ende dagen als wy scepenen ende kercmeesters voirsz. off yemant anders van de voirs. kercke wegen gemachticht, maken ende copen zullen, zulke achtende vyftich pondt hollnts als die eerbre ende voirsienige Phillips van de Werve, mijns liefs heren voirs. zwager, der zelver heyliger kercke uut sonderlinge gunste ende gracie gegonnen ende gegeve heeft te hulpe, om te copen een tafell alhier up te hogt autaer na uutwyzinge eenre quytancie, die die selve Phillips mijne heer voirsz. dair up gegeven heeft, in affcortinge van zijnen eersten verschenen jairlixe rente ende tusschen mijne heer voirschreven en den buyren van Scagen tot haire beyder behoeff, onder heer Aelbert, priester ende onsen cureyt, geleyt is. Nochtans wanneer wy scepenen ende kercmeestren voirs., off yemant anders van de voirscr. kercke wegen gemachticht, om den voirscr. steen te co-

---

1) Arch. van Schagen. 2) Pastoreel Archief.
3) Arch. van Schagen. Perk. N° 50.

pen, rijsen zullen soe sall mijn heer voirn. gehouden wesen tot diez ryse ende tot der geenre vermane die dair ome rysen zall te verleggen sess Rijnsche gulden in gereden gelde, in affcortinge van de eerster betalinge van de voirz. achtende vijfftich ℔. Item ende off mijn heer voirs. off sijn erven hier inne gebreclijk vielen in die voirs. gelden uut te rijcken, eerst in die zess Rijnssche gulden an gereden gelde ende voirt dat ander op zulke dagen ende termijnen als die steen voirss. gecoft sall worden dit sullen die scepenen van Scagen, die in den tijt wesen zullen, mijnen heer voirs. off sijnen erven corten ende afslaen van de eerster pachte van den visscherijen, die die van Scagen hem jairlix schuldich sijn. Behouden des alsoe dese voirs. lviij ℔ gegonnen ende gegeven sijn tot een tafell, gelijck voirs. is, dat soe wanneer na datum sbriefs te rekenen die heylige kercke voirs. affgestorven sal wesen tweeendedertich Rijnssche gulden off daer boven sjairs van jairlixen lijffrenten dat dan wij scepenen ende kercmeesteren voirs. off andere scepenen ende kercmeesteren in Scage in den tijt wesende binnen een jair dair na gehouden zullen wesen te copen ende te setten enen ryclycken ende enen eerlycken tafell upt hoge outaer in de kercke voirs., die men mit eren ter goede mannen prijse aldair sal mogen setten up die verbuernisse van achtende vijftich ℔, sulke ende gelyck als dair toe gegeven zyn ende ontfangen zullen wesen, om die weder te gaen ende te comen tot beliefte van mijne heer off Phillips voirn. off haer erven ende die voirs. gelden sall den myn heer voirs. off sijn erven bezitter vande heerlicheyt van Scagen tot behoeff van degene, die tot den voirs. gelden gerecht sall wesen weder mogen innen ende winnen upten scepenen van Scagen, gelyck ende mit alle recht als syn rente ende pachte van de visscherije voirs. ter naester betalinge nadat die voirs. rente zullen affgestorven wesen en dat voirschr. jair dair an geleden is. Itm. hoewel wij scepenen ende kercmeesteren voirn. ons in desen tegenwoordigen brieve tegen mijne lieven heer voirn. verbonden hebben die geheel kercke te vloeren binnen zulken tijt en mit sulken steen, gelyck voirs. is nochtans, want die tijt zoo cort is ende van alsoe veel steens onversien syn, soe hebben wy dair toe geloofft te porren en na onsen besten vermogen dese voirs. voirwairde te vervolgen ten minte mit tweeendesestich ℔ hollants boven die lviij ℔ up alle

voirwairde ende condicie hier boven verclaert, alle ding sonder arch off list. Ende want dese voirschreven voirwairde ende condicien zamentlyck ende eendrachtlyck by goetduncken, wille ende consente van mijnen lieven here voirn. ende bij den schout, scepenen ende kercmeestrn voirs., priesteren ende meer andere goede mannen dair over geroepen aldus, om alles bestes wille ter heyliger kercken oirbair ende Goides ere geordineert syn, soe hebben wy scepenen ende kercmeestrn voirn. eendrachtlyck ende duechtlyck gebeden mynen lieven heer van Scagen voirs. desen brieve ende voirwairde voir hem ende zijnen erven mit ons te willen zegelen mit sijnen zegelen en voirt gebeden den eerbaren Aerst Breyt onzen schout dit over ons te willen segelen want wij selve geen segelen en hebben. Ende ick Willem, basstairt te Hollant, ridder ende heer tot Scagen, want alle deze voirs. punten by my tegen den scepenen ende kercmeestrn voirn. aldus geordineert ende overdragen syn, soe hebbe ick mijnen zegel beneden an dezen brieve gehangen. Ende ick Aerst Breyt, schout voirn. ter bede van Rymer, Olbrant, Jan, Pieter, Jeldrick, Pieter ende Jan, scepenen, ende Pigruelle ende Jacob, kercmeestrn in Scagen voirn., hebbe mynen zegel mede an dezen brieve gehangen den anderen dach in Februario int jair ons heren duysent vierhondert achtensestich.

Op den rug:

hier up betaelt mit die vj Rijns gulden die hier na geschreven staen die helfte van lviij ℔ dair deze brieff af spreect.

hier up heeft mijnheer bij heer Aelb*er*t betaelt vj Rijns gulden na inhout van dezen brieve.

Onder dezen pastoor Aelbert of zijn opvolger viel de beslissing door het Hof van Holland den 29 Nov. 1473 genomen in een twist over het benoemen van Kerkmeesters. [1])

Heer Willem, Heer van Schagen, optredend als eischer verklaart: Op Goeden Vrijdag van 1473 stelde hij twee van de aanzienlijkste en rijkste burgers aan tot Kerk-

1) Arch. v. Sch. Perk. N° 43.

meesters, bevelende op zekere peynen, dat zij den behoorlicken eede daertoe dienende doen soudn ende voirt den voirsz. dienst exerceren; hij zeide daartoe het recht te hebben omdat hem de Heerlijkheid van Schagen toebehoorde en insgelijks ook de collatie van de parochiekerk aldaar, oic die ghifte van der costerie ende settinge van den kerckmeesteren, want die diensten ende officien annex ende accessoir waren derselver collatie ende heerlicheyt ten ware, dat zij expres previlegen ter contrarie hadden, twelck neen.

De schepenen vernemende wat er gebeurd was hadden dien Kercmeesters bevolen, dat zij den zelven dienst niet aannemen noch excerceren en souden. Ende in grooter versmadenissen van den Heer van Scagen ende om beroerte onder den volcke te maeken deden de Kerkmeesters wat Schepenen verlangden, waerom die heer gesonden hadden om den prochipape en aen him begeert, dat hij die slotelen van der kerck liggende op den outaer hem haelen ende brengen soude, twelck siende die scepenen, hadden die slotelen bij wege van stelen selver naer hun genomen ende dat noch meer ende aerger was zij hadden die dienaers van den Heer die hij om de slotelen gesonden hadden, dreigelicke worden gegeven om hair dienst wille. Daarop had de Heer openbaerlic doen kondigen ende gebieden in der kerck, dat die voirsz. Kercmeesters bij him gestelt die borden aenvaerden souden ende daer mede ome gaen, in der maniere gecostumeert, ende dat opte peyne van vyftich engelse noblen, elcx van hunl. te verbeuren, die een helft tegen den Graaf van Hollant, de andere tegen den Heer. Verclarende voirt, dat indien yement ter contrarie van dien dede ende him ondervondt dat te willen beletten, die verbueren soude twintich gouden leeuwen, te gaen inder maniere boven verclaert. Ook toen nog hadden de Kerkm. hem niet gehoorzaamd; zelfs had een der schepenen tvoirsz. bevel ende gebot

aenhorendt tselve in persoone mit luyde stemme in der kerck terstont interrumpeert ende des heeren clerc geboden, dat hij zijn heeren bevel niet outlesen en soude. Nu had de Heer de Scepenen ende Kerkm. te rechte betogen hunl. eysschende die voirsz. peynen, gelyc men dat van over nachtgelt of pantgelt aldaer gewoenlic is van doen. De schepenen hadden hem echter recht geweigerd en toen had hij mondelings zijn schout bevolen de personen, die in gebreke waren gebleven de beloopen boete te voldoen, gevangen te nemen, maar de schout durfde dat niet aan uut vreezen van zijnen lyve, want zij waren besloten den eerste die de hand zou uitsteken om hen gevangen te nemen dood te slaan (de Heer, hij ende alle zijn huysgesin souden doode luyden wezen) en ten bewijse, dat zij het meenden waren zij gewapent ende gestoct te hoop geloopen en waren er eenigen van de schepenen met veel volk op het kerkhof gaan zitten, om den Heer af te wachten. De Heer dan ziende, dat hij niets vorderde beklaagde zich bij het Hof en eischte, dat hem en zijn nakomelingen het recht zou worden toegekend Kerkmeesters te benoemen. Aangaande de beleediging hem aangedaan concludeerde zijn procureur, dat schepenen en kerkmeesters die misdaet beteren souden eerlic ende proffytelic; eerlic: zij zouden met tien of twaalf van de aanzienlijkste en rijkste burgers komen voor het Hof, blootshoofds en ongegord, om den Heer vergiffenis te vragen; proffytelic: ieder van de schepenen en kerkmeesters zou moeten geven vijf ponden grō vlaems tot repacie van sinte Anthonis capelle int hoge hove en ieder evenveel ten voordeele van den Heer en daarenboven de heele burgerij te zamen twee hondert ponden grō vlaems uit de eigen goederen of anders zoovee! als het Hof zou bepalen.

Tegen de voorstelling van den Heer en zijn eisch komen schepenen en kerkmeesters als verweerders op zeggende

o. m. dat van alle oude tijden binnen Schagen de kerkmeesters werden aangesteld door schepenen mitten prochipape ende dat men niet bewinden en souden, dat die heer van Scagen enige deuchdelyke tytel of possessie hadde, om tot Scagen kerckmeesters te mogen stellen...... oic mede soe en soude men niet bewinden, dat in eenige andere plaetsen van Hollant ende Vrieslant die waerlicke heeren hun onderwonden enige kercmeesters te stellen maer ter contrarie, dat die zelve kercmeesters overal gestelt werden by den gerechte van de pleck. Wel had een jaar of wat geleden de Heer van Schagen het ook al eens gewaagd, daartoe aangezet door sommigen, een kerkmeester te benoemen, maar de schepenen hadden dien weer afgezet en een ander in zijn stede geinstitueerd, zonder dat die heer daer enich seggen in hadden. — De kerksleutels hadden zij ja geweigerd maar de Heer had ook geen recht die te eischen op de wijze als hij deed. — Het feit der beleediging van 's Heeren dienaars en van den volksoploop ontkennen zij eenvoudig.

Na re- en dupliek beslist het Hof ten gunste van verweerders, werden dus schepenen gestijfd in de possessie jaarlijks naar ouder gewoonte kerkmeesters aan te stellen.

1474. JAN GHEEFF, pastoer.

Burgemeesters en Regeerders van Schagen geven hem verlof een of twee raden, wielen met toebehooren te maken aan zekeren Overtoom, op condities in den volgenden giftbrief vermeld. [1])

Wij Gherijt Rijcguertsz., Zijbrant Allertsz., Jan Vijffyensz., Olfert Saeffsz., Harke Saskersz., Willem Jansz. ende Boudyn Huykesz., schepenen, raiden ende burgermeesters der stede van Scaghen mitten gemeente, bekennen ende belijen voir ons ende

---

1) Arch. v. Sch. Perk. N° 41.

onsen nacomelingen, dat wi geconsenteert gegunt ende gegeven hebben, consenteeren gunnen ende geven mit onzen tegenwoirdigen brieve Jan Gheeff, priester ende pastoer onser kercke den oudsten proven toebehorende, een off twie raden off wielen mit hoer toebehoren te ordineeren ende te maken an onsen overtoem die Tolke ghenoemt, in die Zijdwint leggende, om allen menschen een gerijff ende vorderscip te bewijzen ende daer lutliken over te trecken op ordinancien dat te geschien. So hebben wij als boven scepenen ende raiden eendrachtelike gesloten, dat een scuyt sonder roer ledich, des si will, zel gheven een doyt tot allen tijden wanneer dat zij begeert hulp van die raden off van dat werck ende die mit last of geladen is een oert van eenen stuver. Item een scuyt mit een roer beneden yenendetwintich voeten ledich een oert van eenen stuver ende geladen off mit laste enen halven stuver. Item een scuyt off een praem boven yenendetwintich voeten ledich enen halven stuver ende geladen off mit laste enen stuver. Item sleden mit laste een oert van enen stuver ende altijt die wille des menschen dair in te geschien. Te weten die will die mach, die niet en will die mach halen ende trecken als hij gewoenliken is te doen, maer deze wielen ende raiden mit hoer toebehoren zijn handen niet an te slaen op een verbuernisse van den hoochsten boete off syn rechterhand. Ende voert zo hebben wij scepenen ende raiden als boven Jan Gheeff, priester ende pastoer voirs., geconsenteert, gegeven ende toegelaten dit te geschien als boven sinen leven lanc die proffijten dair off te ontfangen sonder enich weder segghen ende een vrient off persoen, die hij noemen sel, wanneer hem dat believen sall, oec zijnen leven lancg sonder enich weder seggen behoudelick dat die persoen van heer Jan voirs. genomen na heer Jans doot voirs. sell dair off uutreyken alle jaren, op sinte Bavendach, in der prochiekerke van Scaghen, allen armen menschen, die woenachtich zyn in Scaghen ende daghelics om broot gaen, van twie jaer out tot elff jaren, elke een nu paer kousen off also veel lakens een paer off te maken ende een paer halfften als dat strecken mach. Item cropelen, blinden, lazeren, bysinnighen off ander ghebreclike menschen, die dageliks omme gaen hoer broot te bidden als boven elff jaer out die zelve gracy te geschien als boven behoudelike, dat zij woenachtich sijn in Scaghen. Ende waert

zaicke, dat bij dezen persoen, van heer Jan voirs. geset, sinen leven lang gebreck gesciede als op sinte Bavendach voirs. den armen niet te voersien als voer gezeit is, also souden die Kercmeesters van Scaghen mogen comen van der kerke wegen ende antasten datgeen dat dair gemaect is op die Tolke voirs. ende sellen dan verbonden wesen allen den armen als voirs. is uut te reycken al sulcke kousen ende halfften als voirs. staet. Ende off dat gebeurde, dat die Kerckmeesters van Scaghen in deser zaicken ende poynten voirs. oec verzumende waren in den armen al sulcke caritaten ende gaven te doen als voirs. is, so soude die oudste pastoer, die die oudste porcy van den kerke van Scagen besaet, als heer Jan Geeff voirschrevene proven an die zuydzyde staende int choer, mogen anvaerden, sonder enigen weder segghen ende bewysen den armen daer of als voirs. is op sine consciency dair in te quyten ende waert zaicke dat de pastoor na heer Jan voirscreven comende die bij versumenisse des Kercmeesteren voirs. dit werck antaste voirs. oec versumende waer den armen niet te voersien mit sulke aelmisse als voirs. is dan souden comen moghen sonder verbeurnisse die heilige geestmeesters ende steken hair handen dair in den armen daer off te deelen ende geven als voirs. is. Item also sel altijt die eerste an den overtoem voirs. coomt mit sine scuyt die voirganc hebben over te trecken, het zij mitten handen, sonder dit reescip voirs. te besigen off te gebruken, op een boet van vyff scellincgen. Waert oick zaicke dat wy scepenen, raiden ende burgemeesteren mitten gemeenten als voirs. is ons in toecomende tijden also berieden die overtoem voirs. op andere steden te leggen, so mach dit voirscr. werck mit raden, wielen ende syn toebehoeren dair na volgen ende zyn stede nemen geliker wijs als dat op die Tolke gestaen hevet sonder yemants wederseggen tot ewigen tiden ende die ghene die renten ende proffyten van desen voirscr. ontvangt, die zel verbonden wezen alle dingen voirs. in raecken, braecken ende ander toevallende scade te houden buyten yemants hinder, maer die overtoem sullen wij scepenen als voirscr. doen maken ende die wateren ende tochten altyt diep houden, binnen ende buyten, opdat die scuyten off ende an mogen ende die overtoom also te maken alst oirbair is ende an beyden zyden den dycke buyten yemants coste te weten twie off drie trappen an den noortsyde,

opdat die scuyten te bette mogen van selffs opgaen ende an die zuydzyde oee twie off drie trappen na den besten oirboir ende den wech an den zelven zyde breder maken, alle dinghen sonder arch off list. Voirt so geloven wy heer Jan voirn. off zijn nacomelingen te stijven, te starken van allen heren te bescermen ende opspraeck. In kennisse der wairheit ende also wij scepenen, raiden ende burgemeesteren mitten gemeente nu ter tijt van des gemeente wegen geen zeghel en gebruken noch en hebben, so hebben wy eendrachtelike te zamen ende elck bijzonder gebeden den eerbaren Reijner Duecht, onsen scout, Aerts Gerijtsz. Creet ende Rijcquert Gerytsz., onsen poorteren, desen brieve over ons te willen bezegelen, Twelck wij Reyner Duecht, Aerts Gerytsz. ende Rijcquert Gerijtsz. voornt. ter lieffte ende bede van den scepenen voirnt. mitten gemeente also gedaen hebben mit onsen zegelen hier beneden an gehangen den vyfden dach in December int jaer ons heren duysent vierhondert vierendetzeventich.

Collega van heer Gheeff was Pieter Janszoen, cureyt, gelijk blijkt uit een beslissing, weer in zake twist over honoraria Uitspraak is gelijk aan de boven meegedeelde, behalve in hetgeen hier volgt: [1])

Dit is dat segghen, uutspraeck ende verclaringhe, dat wy Pilgrim El Garbrantsz., Jan Wijbrantsz., Loeff Claisz. ende Wijbrant Mathijsz. eendrachtelicke uutghesproken, ghesceiden ende verclaert hebben van scheel ende twist, dattie cureyten van Scaghen als heer Jan Gheeff ende heer Pieter Janszoen an die een zijde ende die poirteren ende inwoeners van Scaghen an dander zijde onderlinge hadden, roerende van paeplicke provende, dat zij an ons vieren voirs. alinge ende all ghebleven zijn. Ten eersten, so sullen die poerters ende inwoeners van Scaghen gheven den cureyten voirs. van enen jarighen dode voir jaer sanck ende proven twie beyersche gulden den enen helffte te betalen binnen sess weken ende den anderen helffte binnen een halff jair daer na volghende ende *die te winnen met dekens recht.* Ende ..... Item so en sullen

1) Arch. van Schagen.

die cureyten ghien testament hebben noch toesegghen van clercken ende scoliers, die buten sterven, maechden ende knechten, die buten dienen off die ambochten leren. Item eenlopende ghesellen, die uutlopen, om een huer te zewerts ende die te landt storven dair en sullen die cureyten niet off hebben mer bleven zij te water sonder besceyd van haer ambocht so soud men haer ghelijc doen off zij binnen Scaghen ghestorven waren. Item...... In kennisse der waerheit, so hebben wij hier van doen maken twie cedulen uut malcander ghesneden door die eerste vier letteren van der a b c d eens houdende van woirde tot woirden al ghelijck.

1478. Garbrant, pastoer, genoemd als getuige in den pachtbrief [1]), waarbij schepenen van Schagen van den klerk Comen Aernt Grijp Jansz. de kosterij en scholasterij van Schagen pachten en wel om vijff rinsche guldens jairlixe, ses jair lanck.

N.B. Die kosterij en scholasterij wordt een jaar of wat later – 1490 – door Wouter van Egmont ende Juffrou Joost, heere ende vrouwe van Schagen, geschonken aan die goede buiren van Schagen omme altijt bij den schepenen ende bueren van Schagen te setten coster ende schoolmeester ende te ontsetten onder voorwaarde, dat zij den persoon toen in betrekking, zijn leven lang zullen uitkeeren drie R. H. Gls, en dat de koster-schoolmeester verplicht zal zijn te zingen, de organist te spelen, zonder bezwaar der schatkist van Schagens Heeren, onder de H. Mis, die zij alle Donderdagen in hun kapel doen zingen ter eere van het Allerh. Sacrament. [2])

1489. Ysbrant, pastoer, zóó in een fundatiebrief. [3]) De Inf. A geeft [4]) in 1494 Isbrant Ymesz. [5]) en Inf. B

1) Arch. v. Schagen, meegedeeld in Bijdr. VII, blz. 329.

2) Arch. v. Schagen, Bijdr. VII, blz. 327.

3) Arch. v. Schagen. 4) Blz. 36.

5) Bijdr. IV, bl. 160 schrijft Pater van Lommel Hr. IJsbrant IJnisz. — Even zij ook gewezen op verschil van spelling in de uitgave van de Inf.

in 1514 Ysbrant Ynozoon, die dan 64 j. oud is. Is dat een en dezelfde persoon, dan waren er ook toen twee pastoors in Schagen, want wij ontmoeten

1508. Wolfert Claesz., pastoer, die als notaris imp. een burgerlijke akte opmaakt. [1]

In Inf. B. [2] zegt de pastoor met de zijnen, datter binnen denselven dorpe (Schagen) zijn 220 haertsteden, zoe arme ende rijck geestelicke ende waerlicke, daerof datter 9 haertsteden geestelicke persoonen toebehoerende zijn ende by hem bewoent, daerof de 2 heylige gasthuysen; . . . . . datter zijn 997 communicanten ende over 10 jaeren wasser wel 11 of 1200; ende es heurluyder ban groot 1310 mergen, daarvan de pastorie, baginen, cappelrien, de kercke, heylige geesthuys, de gilden, de getijden binnen Schaghen 91 mergen, 1 gersen ende 3 snees ende noch geestelicke wonende in diverschen plecken 15 mergen.

1519. Gerbrant Cornelus [3], parochiaan, curator, die met Joost van Borselen, Heer van Schagen, van de Kerkel. Overheid verlof krijgt een kapel te bouwen etc. voor het mirakuleus beeld van O. L. V. te Keins. [4] Misschien is hij dezelfde als

1529. Gerbrant, pastoer. [5]

(1542. Heer Reynout Janssz., vicaris der Vicarie van Vrouwe Josina in de bastaard-kapel. – 1554. Symon Ger-

---

zelve. In den tekst staat altijd *Schagen*, in den index (bl. 321) geeft Prof. Fruin *Scaeghen*. Dat laatste zal het moeten zijn, althans wat betreft het wegblijven van de h in de eerste lettergreep. In tal van stukken uit dien tijd vonden we altijd Sc......

1) Arch. v. Schagen. Perk. N° 31.

2) Blz. 143.

3) Garbrand Cornelisz. wordt hij genoemd in Schoorler Kronijk v. Dirk Burger, door ons nageslagen in het Gem. Arch. van Zijpe.

4) Zie het door ons meegedeelde in Bijdr. X, blz. 414 vv.

5) Arch. v. Schagen, fundatiebrief.

brantsz., vicaris van St. Joris-altaar. Hij kreeg die vicarie nadat zij een tijd lang had leeg gestaan, waarvoor of waarna ('t is in ons stuk niet duidelijk) zij bediend is geweest door heer Jan Cuyp. [1]) Symon vinden we later terug in een officieel stuk zonder het gebruikelijke Heer en dan betiteld als Not. Publ. eertijds Vicarius van St. Joris-altaar. Is hij ook afgevallen? Maar hij zal toch de Symon Garbrantsz. zijn dien we straks, 1597, aantreffen als *gealimenteerd*.)

1554. JAN, pastoer.

Ghewesen by vonnisse van schepenen [2]) als dat heer Jan, pastoer van Schagen ende heer Cornelis sullen moghen innen ende winnen hoerluyde huyere ghelicker wijs als die kerckmeesters, heylighe gheestmeesters ende ghetymeesters van Schaghen doen.

Wellicht is genoemde Heer Jan dezelfde als dien wij aantreffen in

1558. JAN PIETERSZ. VAN HEUSDEN, pastoer. [3])

(1563. Joannes Cornelis Clock, vicaris van SS. Petrus en Paulus. 1563. Petrus Richardi, altarista.) [4])

1570. SYBRANT JANSSZ.

Van dien rampzaligen apostaat eerst de volgende bijzonderheden bekend uit twee brieven aan geen minder man dan Alva. [5])

---

1) Arch. v. Schagen, fundatiebrieven.

2) Archief der Arrondissements-Rechtbank te Alkmaar. Gastrol 26 Nov. 1654. — Met onzen dank aan Hr. Bruinvis, die ons de met zooveel zorg door Mr. Sannes gemaakte cataloog verstrekte, brengen wij teveus dank voor de wijze waarop ons gebruik-maken van dat archief werd vergemakkelijkt. — Wij veroorloven ons ook hier de aandacht op die aanzienlijke collectie te vestigen, van belang vooral voor de steden (met hare aanhoorigheden) Alkmaar, Hoorn, Enkhuizen, Edam, Medemblik, Purmerend en Monnikkendam, de gewesten Kennemerland, West-Friesland, Waterland en de Eilanden.

3) Gastr. 13 Sept.

4) Arch. v. Schagen, fundatiebrieven.

5) Meegedeeld in het Kerkhistoriesch Archief II, bl. 267–275.

Deurl. Hoochgeb. Furst. Wy hebben hier althans gevangen twee priesters, d'eene genaempt Heer Sybrant Jansz. ende d'ander Heer Wouter Symonsz.; ende is die voirs. Heer Sybrant eertijts pastoir geweest tot Schagen, die ons alhier gelevert is by den Commissarissen van den troublen in 't Noorderquartier in Hollant.[1]) Ende by ons die voirs. Heer Sybrant gehoirt sijnde heeft geconfesseert: dat hy omtrent den tijt van xx jaeren geleden priester geworden is geweest, ende eerst sijn residentie gehouden heeft gehadt tot Schagen, ende is dairnae vertrocken op 't eylandt van Wieringen in de parochie van 't Oosterlant, ende aldair seeckeren merckelicken tijt bedient hebbende die capellanie, is naederhant geworden pastoir van Schagen, ende die selve pastorie bedient hebbende den tijt van omtrent seven jairen is, in de Meymaent a. LXVIJ, van dair vertrocken nair Oistlant[2]) uyt oirsake, dat hy sijn meysken getroudt hadde tot een echte huysvrouwe, nair uytwijsen die Calvijnsche traditie, ende dat bij toedoen ende in 't bywesen van eenen Harmannus, tanderen tijden geweest hebbende pastoir ontrent Amsterdam. Ende heeft die voirs. Heer Sybrant hem dairnae oick (van sijn voirs. pastorie by desen hove verlaten sijnde) met bouneeringe op de Zijpe met sijn voirs. huysvrouwe geneert gehadt, ende oick, nae de voirs. verlatinge ende destitutie van syn voirs. pastorie, gepredict in 't openbair voir den

---

1) In een opstel: Noord-Holland in het Geuzenjaar door J. van Vloten, (Stud. en Bijdr. Moll en de Hoop-Scheffer, I, 147) wordt vermeld: Als tweeden getuige (die in 't voorjaar van 1568 door de Haagsche commissarissen in 't gehoor genomen werd) vinden wij Heer Jan de Gruere, deken van Westfriesland...... hij heeft terstond (na zijn in functie treden) naar geestelijke en wereldlijke Geuzen geinformeerd en als zoodanig bevonden...... de 2 pastoren van Schagen...... die allen heur priesterschap verloochend hebben ende hen begeven tot den trouwelijken staat ende continueerende de predic. van Calvinus ende andere gereprobreerde leeringen.

2) Duitschland.

volcke in waerlicke [1]) habyten; dat hy mede, soe voir als nae die verlatinge van sijn voirs. pastorie, kinderen gedoopt heeft, naide maniere van Calvinus, als uwer Excie. tselve breeder verstaen moegen uyt het dubbelt van des voirs. Hr. Sybrants confessie.

(Volgt de confessie van den anderen apostaat en dan) Ende alsoe die voirs. Hr. Sybrant ende Hr. Wouter beyde. priesters sijn, soe souden wy wel begeren te weten, hoe ende in wat manieren uwer Excie. belieft dat men den voirs. twee persoenen sal procederen..... Van gelijcken off men den voirs. Hr. Sybrant sijn geestelicke rechter eerst overleveren sal, omme tegen hem geprocedeert te worden als nair rechten, tsij tot degradatie ofte anders, omme in cas van degradatie, voirts jegens hem by den waerlicken rechter geprocedeert te worden tot sententie als nair behoiren.....

Gescreven in den Haege den IX February anno 1568 stilo curiae Holl.

Uwer Excie. goedtwillige drn. President ende Raiden des Coninx over Hollant, Zeelant, ende Vrieslant.

Aen den Hartoch van Alva, marquis tot Coria, enz.

Het tweede schrijven van ruim een jaar later (28 April 1569) loopt over de bezwaren der Bisschoppen om de degradatie door Alva bij missive van 21 Febr. 1569 geordonneerd, te verrichten. De brief is in de copie niet onderteekend, maar blijkbaar werd hij door dezelfden aan denzelfde als de eerste geschreven.

De Heeren schrijven dan, dat zij den Bisschop van Haarlem verzocht hebben de degradatie ten spoedigste te willen doen; deze antwoordt niet maar verwillicht den Bisschop

---

1) Wereldlijke.

van Roermond. Dat was echter niet genoeg, want volgens Indult van Paus Clemens VI aan Karel V moesten er ook twee abten bij zijn. Daar zij nu vermoedden, dat de Bisschop van Haarlem die abten niet had, schreven zij hem, dat hij den Aartsbisschop van Utrecht zou requireeren. Te gelijk schreven zij zelf ook dien Aartsbisschop opdat hier bij den voirs. Bisschop van Roermond twee abten gescict werden; scrijvende noch daerenboven aen den voirs. Eertzbisschop, alsoe hier noch gevangen lach die pastoir van de Lier ende dat mede onze medebroeder in rade Mr. Jan van Lezaen tot Dordrecht gevangen hadde een priester apostaet, jegens denwelcken mede by degradatie geprocedeert most worden... wesende die selffde priester onder zijne Hooch W. jurisdictie, ende uyt oirsake van dien dairover selffs soude moeten staen, ofte yemant van Z. Hoochw. wegen gecommitteert, synre Hoochw. dairom soude yemant uyt sijnen naem willen committeren; ende hadde die voirs. Eertzbisschop diesaengaende in den eersten doen scrijven by sijn vicarium aen den voirs. onzen medebroeder Mr. Jan van Lezaen, dat sijn Hoochw. geen abten onder sijn bedrijve wist te becomen alsoe die Abt van St. Pauwels sieck was ende die Abt van Oestbroeck mit eenige nootzaeckelicke saken geimpedieert: waernae hadde die voirs. Eertzbisschop ter cause voirs. mede aan ons gescreven by seeckere sijne missive van date den xxx Martij l.l. hem by deselve referende tot die voirs. missive aen den voirs. onsen medebroeder Mr. Jan van Lezaen gescreven, scrijvende nyetmin dat hy alle moegelicke vlijt soude doen omme die voirs. Abten te verwittigen, ende dat van gelijcken die Bisschop van Haarlem die selffde mede soude moegen bewilligen, belangende die twee priesteren synre jurisdictie subiect; ende dieselffde verwillicht hebbende soude alsdan sijne Hoochw. geen swaericheyt maken, omme den

voirs. Bisschop van Ruremonde uyt sijnen naem te committeren.

Later schrijft de Aartsbisschop nog, dat hij den Abt van Oestbrouck verwillicht hadde, omme die degradatie tot allen tijden te doen; ende alsoe die Abt van Baerne met den Bisschop van den Bosch doen ter tijt was tot Regensburch, soe begeerde die Eertzb. ten eynde wy wilden scrijven aen den Bisschop van Haarlem dat dieselffde den voirs. Abt tot die degradatie mede soude willen verwilligen, alsoe zijnde Hoochw. geen meer abten wist te becomen; twelck wy terstont oick sulcx gedaen hebben. Ende alsoe die Bisschop van Ruremonde van meeninge was, alle daegen te reysen nae Ruremonde omme aldair sijn residentie van 't bisdom te nemen; soe screven wy oick aen den Bisschop van Haarlem, dat sijnder Eerw. den voirs. Bisschop van Ruremonde soude requireren, dat hy voir sijn district tot die voirs. degradatie soude willen verstaen, ofte soe verre hy daertoe nyet en soude moegen verstaen, deurdien hij soude moeten vertrecken S. Eerw. in sulcken gevallen dairtoe soude willen bewilligen den Bisschop van den Bussche.

De Bisschop van Haarlem antwoordt, dat hy deur sijn vicarium ons voirgaende scrijven gecommuniceert hadden den Bisschop van Ruremonde ende den Bisschop van den Bosch ende oick den Abt van Baerne die selffde tot 't gundt voors. es (overmits sijn indispositie) requirerende, die hen allen excuseerden.

De Heeren dringen nogmaals aan bij den Bisschop van Haarlem, dat hy ons voersz. laeste scrijven nyet en wilde laten tachtervolgen en daar zy geen antwoord kregen, schreven zij aan den Aartsbisschop van Utrecht, dat gemerct deese sake nyet en diende lange getrayneert, ende dat sijnder Hoochw. superintendent is ende andere Bisschoppen, prelaten ende suffraganen onder hem heeft,

syne Hoochw. hierinne behoirlicke wilde verzyen, dat die degradatie by d'een of d'ander gedaen mochte worden.

Daarop schrijft de Aartsbisschop terug, dat sijnder Hoochw. naer dispositie van rechten nyet gehouden is eens anders Bisschops-apostaten priesteren te degraderen, maer dat ter contrarien die Bisschoppen onder sijn Hoochw. behoirende, dieselffde sijne Hoochw. behoiren by te staen; ende dat dairomme die Bisschop van Haarlem andere in zijn plaetse wil bewilligen, omme tot die voirs. degradatie te verstaen ende voir soe vele alst sijnder Hoochw. persoon aengaet scrijft, dat die zelffde zijnder Hoochw. met veel crancheden belaeden is, ende dat het voorts twyffelachtich is of zijnder Hoochw. behoirt te verstaen tot degradatie van personen, die van zijne Hoochw. niet verwonnen en syn, dat voirts S. Hoochw. nyet versyen en is van die Bisschoppen, die onder sijn Hoochw. als metropolitaen behoiren te wesen, alsoe die Bisschop van Haarlem valetudinarius is, die Bisschop van Middelburch ultramarinus en die Bisschoppen van Deventer ende Leeuwerden en zijn noch in possessionem niet gestelt.

De Heeren ontkennen, dat de Bisschop van Middelburg ultramarinus is en schrijven den Aartsbisschop terug dat hy die voirs. prelaet van Middelburg wel moegen gerequireert hebben, ofte ten minste den Bisschop van Leeuwarden ofte den Bisschop van Deventer, hoewel dat zy noch nyet en zijn in possessione, hebben nochtans qualitatem episcop., ende dairomme naer rechten sulcx gequalificeert zijn, omme die degradatie te doen.

Volgt een antwoord van den Aartsbisschop, dat hy aen den Bisschop van Groningen scrijven sal ende denselffven zoeverre hy can tot die degradatie verwilligen, maar zeggen de Heeren, alsoe tselffve noch een wijl zoude moegen aenloopen ende het dairenboven onseecker is off die voirs. Bisschop van Groningen die voirs. last sal willen

aenvaerden ende het nyet en dient die voirs. gevangene veel langer te houden, die nyet en laten haer quaet fenijn te spreyen, daer zy connen ende moegen, dat mede die Con. Mat. van het lange houden van dez. gevangens groote excessive costen heeft. Soe versoucken wy uwe Exc. dat dieselffve believe uyt Z. Exc. eygen authoriteyt hierinne te willen verzyen, dat d'een oft d'andere gecommitteert mach worden dat die degradatie van de voirs. priesters apostaten gedaen wordt. [1])

Eerst een jaar later kreeg de zaak in bovenstaande besproken haar beslag, toen Sybrant met zijn drie ongelukkige lotgenooten werd gedegradeerd en wel door den Bisschop van den Bosch [2]), Mgr. Laurentius Metsius, die na pas 23 April 1570 in Brussel geconsacreerd te zijn [3]) reeds eene maand daarop naar Den Haag moest trekken,

---

1) Van het voorwoordje waarmee het schrijven aan Alva hier gebruikt in het Kerkh. Arch. wordt ingeleid, zal men niet kunnen zeggen, dat het uitmunt door nauwkeurigheid. „Onder de papieren van den Bloedraad bevinden zich beide volgende brieven, die ons de langdurige gevangenschap van dat viertal (Sybrant c. s.) eenigzins verklaren en ons tevens *doen zien waarom de bisschop van den Bosch hunne ontwijding bewerkstelligen moest, noch die van Haarlem, noch die van Roermond hadden zich om verschillende redenen daartoe willen laten vinden.*" Het zich-niet-willen-laten-vinden moest dan evenzeer gezegd worden van den Bisschop van den Bosch, die zich ook excuseerde en vooral van den Aartsbisschop, die nog het meest door de Heeren werd aangesproken èn omdat hij zelf ook een priester-apostaat had, die gedegradeerd moest worden èn als aartsbisschop van wien gevorderd werd, dat hij zijn invloed op de suffragaan-bisschoppen zou doen gelden, maar die eveneens bezwaar maakte. Ook aangenomen de onwilligheid der Bisschoppen van Haarlem en Roermond, volgt nog niet dat de Bisschop van den Bosch het moest doen. Waarom niet de Aartsbisschop? of een der Bisschoppen van Middelburg, Deventer, Leeuwarden, Groningen, die toch ook allen in de zaak genoemd worden?

2) Niet Sonnius, zooals in Bijdr. IX, bl. 55 wordt opgegeven met verwijzing naar v. Heussen, waar echter geen naam genoemd wordt. Bat. Sac. II, bl. 249. Oudh. v. Delfl. bl. 310.

3) Foppens Hist. Episc. Sylv. p. 91.

om er volgens bijzondere opdracht van den Aartsbisschop van Utrecht de treurige plechtigheid te verrichten.

Het feit der degradatie vonden wij van onzen kant vermeld:

1° Tab. Chronol. [1]): 1570, 27 Maji. Reverendissimus Smetius Sylved. ex commissione Frederici Archiep. Ultraj. Hagae degradat quatuor sacerdotes in haeresi obstinatos, qui a magistratu laico exusti sunt (Havens). Inter quos (forte) Sibrandus Schets [2]) P. Schagensis relapsus ante octiduum tum pro catholica fide concionatus J. C.

2° Foppens [3]): Anno 1570. Laurentius Metsius ex speciali commissione D. Frederici Schenckii Archiepiscopi Ultrajectensis in Hollandiam evocatus in Haga-Comitis, die 27 Martii [4]) sacerdotes quatuor de haeresi et perfidia convictos, neque ullam pro reppiscentia salutarem admonitionem recipere volentes degradavit ac brachio saeculari tradidit, supplicio afficiendos; praesentibus Conciliariis Curiae et Magistratu Urbis.

3° la Torre [5]): A° 1570, die 30 Maii [post degradationem ab episcopo Buscoducensi, assistentibus illi Egmondano et Mariaewerdae abbatibus, publice factam] strangulati ac combusti hic (Hagae) fuere sacerdotes quatuor haeretici, nempe ..... atque Sibrandus Joannis, Schagae pastor.

Van Heusden [6]) en van Rijn [7]) citeeren la Torre.

---

1) Bijdr. I, bl. 10.

2) Hoe de Schr. aan dien naam kwam kunnen we met geen mogelijkheid gissen, evenmin als wij kunnen verklaren wat het relapsus etc. moet beteekenen. — Smetius moet Metsius zijn.

3) Bl. 92.

4) Moet zijn Maji.

5) Arch. v. Utr. XI, 102.

6) Bat. Sac. II, 433.

7) O. en G. Amstell. II, 432.

Bor [1]) met wien de andere door ons nageslagen schrijvers [2]) in hoofdzaak overeenkomen, geeft van de plechtigheid zelve de volgende beschrijving:

Deze (Sybrant en de drie anderen) werden 10 Mey 1570 onderzocht van haren gelove en want zij standvastelijk bleven bij hare meninge, zoo zijn zij den 12 voor Apostaten en Ketters veroordeeld bij de inquisiteuren en geestelijke rechters en alzoo zij Geestelijk waren zoo en mochten zij niet gedood worden voor dat ze ontwijt waren 't welk geschiede den 27 Mey en is aldus toegegaen ten voorz. dagen werden zijl. uit hare gevankenisse in een kamer gebracht, alwaar men hen aangetogen heeft alle het misgewaet en zijn alzoo gebracht in eene andere kamer [3]) in tegenwoordigheid van den bisschop van 's Hertogenbosch, staende tusschen twee abten: den Bisschop heeft ten eersten een weinig hayrs van haer hoofden gesneden en haar kruinen en vingeren geschrapt met een zilveren messe, doch sonder wee doen, daarna heeft hij haar de miskleederen uitgetogen en tot een yegelijk gezeid in Latijnse tale: Exuo tibi vestem justitiae quam volens abjecisti; dat is: ik trecke u uit dat kleed des gerechtichheids welk gij willens hebt verworpen [4]).... en

---

1) V, 225, [312].

2) Hooft V, 199, 220; d'Ontstelde Leeuw, 164; Hist. der Ref. II, 371; Hist. der Mart. 450; Histoire des Mart. 690; De Historie der Vromer Mart. fol. 373 vv. 3[e] Dr.

3) Zonder gewenscht gevolg bleef ons zoeken om in Den Haag de plaats te vinden waar Sybrant gevangen zat, waar hij gedegradeerd werd. 't Laatste geschiedde volgens Bor c. s. in *een kamer*, volgens la Torre *publice*. Aan den rampzaligen Apostaat met zijn drie lotgenooten dachten wij bij het hok in De Gevangenpoort, het publiek (den *toeristen* zeker ter wille ook in vreemde talen) met een kaartje aangeduid als verblijf van „vier protestantsche geestelijken."

4) Hoe komen ze aan die woorden of welk Pontificale zal de Bisschop gebruikt hebben? Dat van Benedictus XIV heeft: Veste sacerdotali charitatem signante te merito expoliamus, quia ipsam et omnem innocentiam exuisti. Die zelfde woorden vinden we ook in een Pontif. van 1511, waar

nadat de Bisschop zijn werk volbracht hadde heeft hij hem gekeerd tot de raadsheeren die daar jegenwoordig waren en heeft ze de zelven overgeleverd, biddende dat sy se wilden genadelijk handelen, daarna werden zij wederom in de gevankenisse gebracht......

Drie dagen later moesten zij op 't Hof verschijnen, om hun vonnis te hooren, dat luidde als volgt: [1])

Gesien in den Raede ons genadichs Heeren des Conincx wesende neffens de Excellentie van den Hartoge van Alve.... de confessie van Sybrant Jansz.... gedaen voor zeeckere Commissarissen daertoe by den Hove van Hollandt gecommitteert, daer by hy gevangen, buyten pyne van banden ende van ysere bekendt heeft, dat hy omtrent twintich jaeren Priester geweest hebbende eyntelicken nae eenige zijne andere voorgaende diensten geleden omtrent zeven ofte acht jaeren geweest es Pastoor van Schaegen, [2]) alwaer hy in de lest voorleeden troubelenten tijt,

---

de geheele Degradationis forma, clxxiiij—clxxvij, behoudens enkele afwijking in redactie, gelijk is aan die van thans. De beschrijving van Bor c.s. gelijkt er maar zoowat op, genoeg evenwel om te doen aannemen, dat de Degradatie in optima forma heeft plaats gehad. — Een ex. van het Pont. 1511, eigendom der parochie van Schagen is in bruikleen afgestaan aan het Bisschoppelijk Museum van Haarlem, catal. n⁰ 482, Gids n⁰ 217.

1) Crimineele Sent. van 't Hof van Holland fol. 466. Rijks Arch. ook meegedeeld in Marius' Sent. bl. 384.

2) In de Stud. en Bijdr. v. M. en de H. S. III, 192 wordt onder den titel: „Uit de crimineele sententien 's Hofs van Holland (1538—1572) medegedeeld door J. G. de Hoop Scheffer", gezegd: fo. 466, Sybrand Janssen priester sedert 1550, *pastoor te Schagen sedert* 1562........ Die laatste datum is zeker te los door den Hoogleeraar neergeschreven. Daargelaten het bepaalde *hier* tegenover het *zeven ofte acht jaeren* in 't origineel...... Sybrant verklaart in 70, dat hij 7—8 jaren pastoor van Schagen geweest is; dan kan hij daar in 62—63 gekomen zijn maar dan moet hij ook onder de 7—8 jaren van zijn pastoraat meetellen den tijd, dat hij volgens zijn eigen woord in dezelfde confessie publiek was afgevallen, waarna hij nog doopte, preekte en ten minste eenigen tijd in de Zijpe verbleef. Dat aldus gerekend werd was toch te onzeker om zoo beslist te schrijven: pastoor van Schagen sedert 1562. Het blijkt ook uit zijn confessie opgenomen

gepredict hebbende met zyn Choercleet, nae 't Sermoen, 't selve Choorcleet op den Outaer nedergeleyt heeft, mit intentie 't selffde habyt mitsgaders die Oude Religie te verlaeten ende nyet weder aen te nemen, dat hy oick daernae, boven interdictie hem gedaen, in 't openbaer gepredict ende kinderen gedoopt heeft, nae de nyeuwe Religie van Calvinus: dat hy zyn Meysken getrout heeft nae vuytwyzen die Calvynsche traditie, ten bywezen ende overgaen van eenen Harmannus, die alsdoen tot Schaegen nae de nyeuwe Religie Predikende was, nae een van desselfs Harmannus sermoenen: hem daer nae oock begevende tot Lantneeringe op de Zype, zonder dat hy van zyne voorsz. quade opinie ende voornemen des vermaent zynde heeft willen affgaen ofte daer van repenteeren: sulcx dat hy eyntelyck van zijne Priesterlicke ende Geestelicke staet behoorlick gedegradeert es: ende alsoe zijne voorsz. handelingen zijn van seer quaeder consequentie daer hy veel simpele Luyden misleyt ende tot dwalinge gebrocht zijn gheweest, van onzen Heyligen Christen Catholycxen Geloeve 't welck mits dien nyet ongestraft en behoert te blijven, maer zwaerlick gestraft ten exemple van allen anderen; Soe ist dat zyne voorsz Excellentie in den naeme als boven by advys van de voorsz. Raede den voorsz. Sybrant Jansz. jegenwoirdich gevangen gecondempneert heeft ende condempneert hem mits dezen, geëxecuteert te werden metten vuere, sulcx datter die doot nae volcht, nae des Keyserlycke Hoochlofflycke Memorie ende Coninclycke Majesteyts Placcaeten ende verclaert alle zyne goeden geconfisqueert tot prouffyte van zijne voorsz. Majesteyt.

---

in het eerste schrijven aan Alva (zie boven) dat Sybrant anders gerekend heeft. Hij verklaart daar, dat hij de pastorie van Schagen omtrent zeven jaren bediend hebbende van daar vertrokken is in de Meimaand van 67; hij was dus reeds in 60 pastoor van Schagen misschien in 59.

Aldus gepronuchieert in den Hage des naestleden May 1570 ter presentie etc.

Nog denzelfden dag 30 Mei 1570 werd het vonnis voltrokken op den Vijverberg in Den Haag. "Zeer vrijmoedelijken, zegt Bor, zijn zijl. ter dood gegaan het volk vermanende en haar zelven in de handen Gods bevelende en zijn d'een voor d'ander na eerst geworgd aan een pael en daar na voorts verbrand tot een groot ongenoegen van veel volk die 't aanzagen en van haar vrijmoedige volstandigheid verwonderden.... [1]) alzoo zijn deze vier pastoren nadat ze bijna drie jaren gevangen waren geweest omgebragt.

JAER - DICHT.

VIer pastoren VoLstandICh In den hage oMgebraCht,
tot spot Van 't bLoetgIerICh gesLaCht."

Het vonnis tegen Sybrant hield ook in, gelijk wij zagen, verbeurdverklaring zijner goederen. "Het dictum dier sententie" werd overgeleverd op de rekening van den ontvanger Nicolaes van der Wiele [2]) maar, zegt die Heer, alzoe dezen ontfanger niet gewaer ghewerden is dat de voors. Zijbrant Jansz. eenighe goeden onder deszelfs bedrive ofte destricte van de confiscatien sorterende hadde alzoe hij zijne residentie buten deszelfs ontfangers quartiere te houden plach sulcx dat daer omme nyet affgecoemen en es ende soe verre daer noch yet hem ontdecken

---

1) Door Schoockius bl. 488 wordt 1570 praecaeteris illustris geroemd quatuor constantissimorum martyrum morte..... qui quatuor viri postquam degradati essent, admiranda constantia ignis supplicium pertulerunt.

2) Extract uit de Reeckeninghe Nicolaes van der Wiele van den ontfanck van de goeden der ghebannen gheexecuteerde gheciteerde ofte gheapprehendeerde personen ter cause des voorleeden troublen toegheslaghen ende van de Co Ma[t] whegen in arrest ghestelt binnen den steden van Delft, Rotterdamme, den Haghe, Schiedamme, Vlaerdinghen ende Gravezande mitsgaders de dorpen daer onder ende omtrent gheleghen..... Fol. 1463 Zijbrant Jansz...... Rijks-Archief.

zal, in de navolgende reeckeninghe daer off verantwoort zal werden daeromme alhier .... *Nijet.*

Ruim 17 jaren na den dood van Sibrand verschijnt een dochter van hem, Catharina Sybrantsd. inwonende poorteresse van Hoorn, voor de Staten van Holl. etc. [1]) met een request om onderstand. Zij geeft te kennen dat haar vader omtrent 1563 of 1564 tot zijn onderhoudt collatie heeft gekregen van seeckere Beneficie gesticht in den Parochie-Kercke van Schagen genaemt H. Laurens Capelle [2]) ende dat onder al zulke conditien ende belofte als dat hy de collateurs van dien daer vooren zoude uytkeeren ende betalen de som van drie honderd guldens eens, welcke penningen hij naederhandt betaeld ende haers luyden meest al heeft aen doen tellen door eenen Cornelis Dircksz Schone van de Camp, in deselve betalinge alle alzulcke penningen als hy de Suppliante syne Dochter in voldoeninge van haer Moeders erffenisse die weynich

---

1) Resolutien der St. v. H. en W. Fr. 2 Sept. 1587.

2) In de Annotationes Vicariorum, Bijdr. IX, 142: In Ecclesia de Schaeghen: Vicaria Divi Laurentii collatores magistri Conturbernii S. Spiritus, seu aeditui cum seniore scabino ibidem. (Habet bonos redditus.) — Gastr. tot Schagen 10 Sept. 1565. Noopende de proove twissen heer Sybra*n*t Janss. pastoor ter eende ende Sybra*n*t Janss. de oude ter ander sijde beroerende de coop vande cappelrije hebben scheepenen naer tblijck ende ghethuygenis daer voor huer gecoomen en gebleeken es geweezen heer Sybra*n*nt Vs. int beeter ende syn ptye voirn. int quade recht: actum bij alle die scheepenen sonder Cors Janss Brouwers ende Eele Jan Eeliss. waer op Sijbra*n*t Janss. de oude syn thien daghen genoomen heeft van te appelleeren. In dat zelfde Gastr. nog een andere twist tusschen dezelfden noopende een seels lants; ook dan wordt h. Sybrant door de schepenen, behalve de twee bovengenoemde in 't gelijk gesteld. — 1 Octobrys. twissen Sybra*n*t Janss. pastoor ter eende en Sybra*n*t Janss. de oude ter ande syde noopende een obligatie overgegeven by Sybra*n*t Janss. de oude, die hy weeder begeerde gecasseert te hebben schepenen ptije aen weedersyde int lange ghehoort hebbende wijzen bij vonnis, gemerckt dat die obligatie in judicio niet getoont ende oock niet verscheneu en es, dat Sybra*n*t Janss. voors. voir dees instantie ontseyt sel weezen van syne eysch. *Arch. Arrond. Rechtb. Alkmaar.*

tijdts te vooren was overleden [1]) bewezen hadden . . . . . ende dien volgende de voorn. Sybrandt Jansz. twee ofte drie jaren in het bezit van de voorsz. Vicarye is gebleven ter tyt toe door Godes Gratie de zuyvere Leere ende predikatie des H. Evangeliums in den jare 1566 alhier te lande aen dag komende, hy daer door mede van Godt verlicht is ende het Pausdom versaeckende mitsgaders alle winst ende profijte die hij daer uyt was genietende vrywillich verlaten ende hem in zijnen dienste naer Godes Woordt ende Ordonnantis heeft gereformeert om welke oorzaecken hij oock uyt macht van de wreede ende bloedige Placaten by den Hertoge van Alva vervolcht alhier gevanckelyck gebracht ende ten laetsten naer langhduyrige Gevangenisse in den jare 1570 om des Waerheydts getuygenisse verbrandt ende alle zyne Goederen aangetast ende geconfisqueerd zyn geweest ten profijten van den Koningh waerdoor zy suppliante in de uytterste elende gekomen zynde, als soo deerlijk berooft van haer Vader, Moeder ende alle nootelijcke onderhoudt, sulcks dat by eenige Vrome ende Godtsalige Luyden sy uyt mededogenisse is opgenomen die haer tot haren volkomen ouderdom gebracht ende ten laetsten haer oock uytgehuwet hebben; dan alzoo door de groote benauwtheydt des jegenwoordige tijdts sy suppliante met haren Man ende drie kleyne kinderkens is levende in groote armoede niet tegenstaende wat groote naerstigheydt ende moeyte sy aenwendende zijn om haer eerlyck te generen ende tot dispositie van den Staten was staende het eene derden deel van de voorsz. Vicarye omme hetselve onder den Armen Godshuyzen Kercken ofte andere te distribueren nae behooren.

---

1) Dus was de moeder van Trijntje nog eene andere dan het meysken waarmee de apostaat publiek trouwde en zeker na 67 (zie boven) nog eenigen tijd leefde.

De Staten gehoord het advies van den Heer van Schagen en anderen die kennisse hebben van de groote armoede van de Suppliante in respecte ende omme redenen als vooren gunnen uyt gratie dat tot behoef ende onderhoudt aen de suppl. sal betaelt werden het derde part van de inkomsten van de voorsz. Vicarye soo wel van het gunt dier aengaende alreede sal zyn verschenen en daer af de penningen als noch ten behoeve van den Armen niet en sullen uytgereyckt wezen als 't gunt dat van het voornoemd derde part voortaen sal procederen alles boven de dertigh ponden van veertigh grooten die jaarlycks toegeleydt zyn Bartholomeus Mathysz. door dien de zelve in dienste van den Lande zynde eenen arm verloren heeft ende dat sijn leven langh; welverstaende dat naer het overlijden van den voorn. Bartholomeus de voorz. dertigh ponden mede sullen komen ten behoeve vande voorn. Suppl. haer leven lang......

De apostaat was reeds een halve eeuw van het tooneel, toen de Schager Dominé Meusevoet zich geroepen voelde den afval van den trouwelooze te verheerlijken, in de prachtige rijmregels, die nog te lezen staan boven een der zijingangen van den tempel, waar Sybrant eenmaal aan het altaar stond:

Victoria cedit Victis.

Hier Sybrand Pastor was, hy 't Pausdom eerst beminde,
Soo lang als hy ruig [?] leefde, het Pausdom hem bezinde,
Maar als hem Christus riep, en hy hoorde Christi reeden,
Men ving hem in de Zype, men brand in d' Haag zyn leden.
Als 't Pausdom deze moord, aan dees Martelaar bedreef,
Men vyftien hondert jaar, en tien maal zeven schreef.
Hij riep U Kerke Christ, u volk dog komt te bate,
Twee jaar daarna, dees plaats, d' Afgoderi moest late,
Christoffel raakt' in 't vier, bels Priesters kroop in d' hoek
Voor afgod Christum zelfs, voor beelden, Godes boek,

Voor Priester, Monnik, Paap, zag men hier Gods dienaren,
Men hoortze Godes Woord, voor alle man verklaren.

Nog swaart, nog strik, nog felle vlam,
De waarheid oit, zyn kragt benam.

In Mortem Sybrandi
Hic quondam Pastoris exusti Hagaecom.

Papa quid exustum tu gaudes martyra Christi?
Sanguinis illius semina sancta vide;
Scilicet occides, patiturque Ecclesia caedes,
Ipsa tamen vincit, tu triculente peris.

1624. D. Meusevoet, [1])
Composuit.

Door den Deken van West-Fr. hoorden wij in 't voorjaar van 1568 getuigen [2]) dat de twee pastoors van Schagen waren afgevallen. Wie was dan de ongelukkige collega van Sybrand? Wij vinden in 1578

H. Simon Claesz.,

en in 1582

H. Claes Pancraes,

beiden betiteld als: eertijds pastoor van Schagen.

Van den eerste het volgende, over zijn desolaten boel:

Buurtrecht 18 Nov. 1578. [3]) Maerten h. Lutgisz. verzocht geteykent te hebben, dat schepenen alsnoch seer wel indachtich was, dat seecker tijt geleden voir vonnis verclaerdt werde van scepenen datter sequestors bij 't gerecht gestelt soude werden in den verlaten boel van h. Simon Claesz. eertijds alhier (Schagen) pas-

1) Vincentius Reyneri Meusevoet, predikant ber. te Schagen in 1598 en daar gest. 1624. (Nieuw Alphabet p. 137.)

2) Bladz. 392.

3) Arch. Arr. Rechtb. Alkmaar.

toor, omme alle de goederen leggende ofte wezende binnen Scagen den voors. desolaten boel toecomende gereedt te worden tot den meeste oirbair en minste scade voor alle de crediteurs mits dat die gheene die den sequestors versoucken soude borch stellen voir alle scaden ende interesten die daerop souden mogen comen.

Tweemaal in het Buurtrecht en eens in 't Gastr. [1]) vinden wij den tweede genoemd: Kwesties over innen van landhuur:

Br. 17 Jan. 82. Compareerde in inditio voor Schepenen eenen Claes Jansz. als h. Claes Pancraes eertijds pastoor tot Schagen en bekende, dat hij in tijde toen hij pastoor was jaerlicx ontfangen heeft van Jacob Willemsz. Homer zekere huur van 3 sn. in quattelcage in jacob willems weyde en dat soo hooch als zij jegens malcanderen hebben accordcren kunnen.

Br. 22 Jan. 82. Schepenen confirmeren het getuigenis van.... tusschen h. Claes Pancraes ter eenre ende Jacob Simonsz. of in zijn plaets Rens Woutersz., burgemr. van wege de gemeente ten andere zijde, als namelicken alsoe voor den swoerens gebleken is alle andere huysluyden, die diergelijcke heur sculdich waren, in handen van h. Claes betaelt te hebben soe wijzen sij h. Claes denselve penningen toe, waerop Rens Woutersz. zijnde inder qualite voorz. zijn thien dagen genomen heeft.

Gr. 5 Febr. 82. Lutgen Eelkisz. procur. van H. Claes Pancraes verzocht geteekend te hebben, dat Rens Wouters., als burgem. van wegen de gemeente, maekel geweest heeft voor de huur van 't land, dat Jacob Simonsz. gebruyet heeft daer op h. Claes voorz. 't sworens wedt utgehouden heeft en dat de sworens hem oock toegetuycht hebben. Item dat schepen oock voor vonnis verclaarden, dat dezelve macxel ofte banry van dien in den banninge begrepen zal zijn die al in den gadingen van gelycke zaicke geschiet is.

---

1) Arch. Arrond. Rechtb. Alkmaar.

Behalve de reeds besproken geestelijken, als pastoor betiteld, kennen wij na 1575 nog drie anderen, allen priesters genoemd, waarschijnlijk titularissen van verschillende vicariën:

RIDWERT HARIX,

JAN MAERTES,

SIMON GARBRANTSS.

Wij vonden hun namen in een rekest van Burgemeesters van Schagen tegen de administratie van Mostaart,[1]) waarin ook gesproken wordt over de alimentatie dien priesters toegevoegd. Een en drie vinden we ook later, 1597, in een rekening van memorie en cappelry goederen [2]) maar Jan Maertes wordt daar niet genoemd, wel

PIETER RYCKWARTSZ.,

compt voor zijn jaerlycxe alimentatie tot zijn leven, gedurende en niet langer L g.; de andere twee krijgen maar 30 g.

Die alimentatie was H. Ridwert Harixz. bij accoord toegekend door schepenen:

1 Jan. 1582, 12. Item wert bij eendrachtige resolutie van cracht en waerde gekent ende gehouden 't accoort, dat bij de scepenen met h. Ridwert Harixz. gemaect is als namelicke: dat hij mede voor alimentatie jaerlicx hebben sal als dandere priesters te weeten: dartich gulden sjaers wel verstaende, dat hij als nu van deze Caristijde voer een vol jaer ontfangen zal, des soe sal hy weder ten believen vande burgerm. en scepen. op zijn eegen naem sonder in 't minst van de gemeente van Scagen te openbaren met de bequaemste middelen soliciteeren omme zijne alimentatie te gecrijgen van die van Barsinghorn en alsdan te

1) Arch. van Schagen.

2) Arch. van Schagen.

weeten soe dalimentatie op die van Barsinghorn verworven wert soe sullen die van Scagen vrij wezen ende dit alles op den gemeente costen.

Feb. 1582. Besloten dat men Ridtwert Harcx toegelegde alimentatie jaerlicx betalen sal uit cappelrye ofte vicarie goederen ende voer deze reyze zal men zijn alimentatie en de penningen die Pancraes met een sweems wedt gewonnen heeft (zie boven) soucken van eenich oudt vordel van de Kerck ofte h. geest. [1])

(Slot volgt.) CHR. PHILIPPONA.

1) Arch. van Schagen. Notulen van de Vroetschap.

MEDEDEELINGEN.

OUDEWATER.

GEESTELIJKEN, KLOOSTERS EN GEESTELIJKE GOEDEREN.

Anno 1580.

Reekeninck gedaen bij Willem Dircxs en Pieter Gerrits Paemburch, van dat sij te samen een jaer lanck burgermeesteren der stede van Oudewater geweest hebbe, beginnende op sinte Sijmon en Juda xv^c^lxxix tot sinte Sijmon en Juda anno xv^c^ tachtig bij K. Gul. tot xl groot vlaems 't stuck, den stuiver tot twee groot, en den groot tot vier deuits gerekent.

Item betaalt tot Jan Corn. Caen, als ten tijde Corn. Janss. de Lange, Harmen Wouterss., en Corn^s^ Dircxs. Cleijn daer waeren omme den staet van de *getijdengoederen* te maecken, en daaromme heer HEIJNRICK GEERLOFFS, heer GIJSBERT, en CLAES ARIENSS. (alias PAEP) daerop gehoort werde . . . . xj st. vj dts.

Reeckening als boven, beginnende Simon en Juda ano xv^c^ tachtig tot Sijmon en Juda ano xv^c^ een en tachtig.

Item tot Jan Corn. Caen betaelt tgunt daer is verteert ten tijde doen heer HEIJNRICK GEERLOFFS, heer GIJSBERT HACK en heer CLAES gevraecht waeren getuijgenis te geven vande *gilde* en *memorie goederen.*

j gul. iiij st. v dts.

Item noch tot Jan Corn. Caen tweemael geweest, als die staet van *getijde goederen* perfect gemaect en buite *Kerckegoederen* gescheyt worden iij K. gul. xiij st. v dts.

Item betaelt d'erffgenaemen van heer CLAES WILLEMSS. DE ROO van geaccordeerde lijfrenten bij sijn leven vervallen en verscheenen . . . . iij K. gul.

Reeckening alsvoren Anno 1585.

Item betaeld heer JACOB WIJNEN, *commendeur van Sint Janshuijs binnen Oudewater* een dubbelt jaer rente van elff st. en achtalve d[t]. des jaers, verschijn van vijff en tachtig, weesende tweede dubbelt jaer

j gul. iij st. vij dts.

Item betaelt heer GHIJSBERT JANSS. HACK een jaer lijffrenten verschijnende sinte Steevensdach anno vijff en tachtich . . . . xv K. gul.

Item betaelt heer HEIJNRICK GEERLOFFS een jaer lijffrenten van drie en twintich gulden en thien stuvers des jaers, en verschijnt Petri en Pauli vijff en tachtich

xxiij x st.

Item noch betaelt CATRINA ANTHONIS GERRITSD[r]., professide zuster int *Ouwe Convent* geweest, en bij haer leven verscheenen een jaer lijffrenten vj K. gul. v st.

Item betaelt heer HEIJNRICK GEERLOFFS als reste van zijn verlopen en verdaengde lijffrente waermede 't accoort doot en te nijet es . . . . xj gul. xv st.

Item betaelt heer GHIJSBERT JANSS. HACK, als reste van zijn ouwe verdaengde verlopen lijffrente, waermede 't accoort doot en te nijet es . . . . vij gul. x st.

Reeckeninge Anno 1594.

Item ontfangen van Bernt Janss. van Galen in overleveringe van sijnen ontfanck van de penningen die hem overschietende waren vande goederen gecomen van *Bagijnen* . . . . iiij[c]j gul. vj st. xij penn.

Idem gegeven der *gemeen heeren van Sinte Catherijnen te Utrecht* over het achtste dubbelt jaer verscheenen Martini A° 93 . . . . vj st.

Reeckeninghe Anno 1622.

Op den xxix Decembris Anno 1622 ontfanghen van den Burgemeester Dirck Ghysbers van Praet acht hondert ende twyntich gulden twaelff stuijvers ende vijftien penn., dewelcke hy op 't slot van zijne Reeckeninghe van des *Conventsgoederen*, gedaen den voors. xxix Decembris, meer bevonden was ontfanghen te hebben als utgegeeven; comt mitsdien alhier deselve viij^c xxviij l. xij st. xv pen.

—

Burgemeesteren en Regeerders deser stede, transport ten behoeve van de Ed. Gijsbert Iselsteijn.

Wij Burgemeesteren en Schepenen der stede Oudewater bekennen en verclaeren hiermede voor ons en onse naecomelingen in den dienste, in eenen stadigen en eeuwigen erfcoop midtsgaders vollen eijgendom vercoft en getransporteert te hebben, soo als wij vercopen, cederen, en transporteeren bij desen, ingevolge van de resolutie ende autorisatie van de gansche Vroetschap deser steede van date den 22 Maert jongstleden, aen en ten behoeve van den Ed. Gijsbert Samuel Ysulsteijn, out schepen en mede raet en vroetschap deser steede, midtsgaders Gerrit van Ingen, borger alhier, een gedeelte van het *St. Ursulen Conventshuijsinge*, streckende als volcht, te weten, den opstal of huijsinge soo als D^s. Verlijcken, in sijn leven Predicant alhier, 't selve bewoont heeft, ten westen gelijckx de doorgaende achtermuijr van deselve woninge; ten suijden mede sooverre deselve achtermuijr is schietende tot aant straetie 't welck tussen deselve huijsinge en opstal, ende het achter eijnde van de huijsinge van

Tonis Klaessen Bont is lopende, en voorts het erve ten suijden tot aen de erven van de Wed^{e} van Sal. M^{r}. Cornelis Stekelenborgh en Jacob Leenders Bock; ten oosten tot achter aen de erven van Geertije Alders Lelie, Daniel Rijkgraft, de Wed^{e} van den Ed. Gerrit Rietvelt, en 't weeshuijs deser stede voor een gedeelte, streckende voorts met een gangh tot aen de capelle straet deser stede, met een vrijen uitganck aen deselve straten tusschen het *Convents kerckie* en de voorn. Geertie Alders Lelije; ten noorden hetselve convents kerckie, midts dat het noorteijnde van de muijr van de voors. huijsinge, daer de middeltrap tot dese huijsinge gehoort hebbende in is staende, aen der stede gereserveert wort, welck noorteijnde van dese huijsinge en muijr, de streckinge aen de noortsijde is blijvende, met dit expres bedingh dat de doorgaende achtermuijr aen de westsijde niet lager mach afgebroken worden als de gebouwen van achteren tegen deselve muijr aengebouwt sijn komende, ende dat de gaeten, vensters, en toegangen tot d'selve gebouwen toegaende ten costen van den voors. IJselsteijn en Ingen moeten toegemetseld worden; dat oock die glaese van het schoole, op dit erf siende, noch door plantagie verdonckert ofte oock betimmert moge worden. Bekenne wij Burgemeesteren en Schepenen van de totale cooppenninge van desen ter somme van drij hondert en vijftich guldens, den lesten penninge met den eersten al en ten vollen ter neucht te wesen voldaen en betaelt uijthanden van den voors. IJsulsteijn, en van Ingen, belovende hetselve te vrijen ende te waeren, voor alle commer ende naemaeninge, jaer ende dach als erfcoops recht is, synde niet specialijk belast, niet anders noch verder subject als andere buijren boven en beneden.

Ten oirconde hebben wij desen tot meerder bekrachtiginge door onsen Secretaris gedaen tekenen, en het af-

schrift met onser steede zegel doen bekrachtigen op den iiij Meij 1675.

Ter ordonnantie van Burg^{m}. en Schepenen voorn^{t}.
(get) KERSSEBOOM, 1675.

Anno 1681, als voren.

St. Ursulen Convent heeft uijttet bovengenoemde Kapitael genoten 1200:0:0 mede tegen vijf par c^{t}. des jaers; doch dewijle ingevolge van de Resolutie des Vroedtschaps, in dato den 27 Octob. 1677, de boecken van stadt en convent sijn gecombineert, brenght de rendant de Intressen hier in den ontfangh, en hier naer in uijtgift alleen voor Memorie.

—

Op huijden den xxvij Decembris anno xv^{c} ses ende tachtig sijn mitten anderen int vriendelick geaccordeert ende vereenicht Cornelis Dircxs. Cleijn, Willem Dircxs. ende Sebastiaen Adriaens, kerckmeester van de Parochiekercke binnen Oudewater, van kercke wege mit heer CLAES ADRIAAN RIJCKEN, als gecommitteert tot den ontfanck van *mortificeerde goederen* binnen der kercke van *Oudewater* samen ter eenre, ende Adriaen Pieterss. uijt Heeckendorp ter andere sijde, beroerende een seeckere rente van drie gulde elff st. als d'memorie-heeren binnen Oudewater . . . . enz. enz.

Gasthuijs der Stede Oudewater.

Transport van eenige kleine renties aen de Parochiekerke alhier.

Schout en Schepenen gecommitteert ende geauthoriseert tot het doen van het transport der naergen. goederen der Gasthuijse alhier in eijgendom competerende; ende verclaerde sij heeren comparanten in de gemelte qualiteijt bij desen te cederen, transporteeren ende in vollen eijgen-

dom over te geven aen ende ten behoeve van de *regenten van de Parochiekercke* binnen deser stede : eerstelijk de naerbeschrevene jaerlijckse renten, uijtgangen, en erfpagten, namentlijk op het huijs van . . . . . .
. . . .

op 't Convents bouwhuys
staende negentien ct. agt penn.

Idem een kapitaal van drie hondert guldens den Gasthuijse aengecomen, enz. enz.

In bewijs van waarheijt dese bij ons Schout en Schepenen voorn^t ten prothocolle geteeckent op den 27 Maert 1717.

—

Procuratie.

Op huijden den elfden Februarij seventien hondert vier en twintig compareerde voor mij Adriaan Maas, openbaer notaris bij de respective Hoven provinciaal van Hollant en Utrecht geadmitteert binnen Oudewater residerende en voor de getuijgen ondergenoemt de heer GIJSBARTUS OUWEROGGE, pastoor in de roomse Gemeente wonende tot *Montfoort*, edog staande op sijn vertrek naar *Amsterdam*, mijn Not. bekent, en verclaerde onherroepelijk te constitueeren en magtig te maken Mons. Corn. van Zijp, wonende tot Montfoort voors., specialijk omme in den name en van wege den heer constituant, te regeren en administreeren alsulcke vaste en andere goederen off effecten, die hij heer constituant in de provincie van Hollant als Utregt off elders heeft leggen of uijtstaande, waarvan den geconstitueerde bescheijden alreede onder sig becomen heeft off nog ter handen staat te becomen. enz.

Hiervan acte, dewelke is dese, Aldus gedaan en gepasseert, binnen Oudewater op dato als boven enz.

—

De Heijlige-geestmeesters deser stede ten behouven van de armen met 't verloop van twee gulde twee stuivers des jaers, in hooftsomme vijftich schilde, die ten laste van cooper blijve te vorens gecompeteert hebbende *Sinte Anthonis Broederschap.* In de eerste naevolgenden rentebrieff gementioneert te weten van Martini 1605 tot Martini 1607 tot de vercoopdach toe; comt te samen iiij gul. ij st.

De Kerkmeesters deser stede als pretendeerende het recht te hebben van *St. Anna-gilde* enz.

De voors. Kerkmeesters als pretendeerende te hebben 't recht van 't *Sacraments-gilde* enz. als boven gementioneert daervan insgelijck tsedert de voors. overval [1]) geen verloop is betaelt.

—

Copije. Aquite verleden bij Burgem. wegens *St. Ursulen Convent.*

Wij Burgem. Schepenen en Raden deser stede Oudewater, doen condt allen en eenen igelijck bij desen dat huijden voor ons gecomen en gecompareert is den E. heere Gijsbart van Praet, Burgemeester en tegenwoordich Boechouder van incomende middelen tot den *convente deser stede* specterende en verclaerde hij heer comparant dat aan sijn handen door den Ed. Heere Pieter Uitdenbogardt als rentm^r vant *St. Chatarine convent 't Utrecht* en mede geauthoriseert tot ten ontvangh van 't innecomen specterende aen de *Commandurie van Oudewater,* is opgeleijt en afgelost seeckere renthe van thien gul. jaerl. verschijnende den iiij October en dat met de somma van twee hond^t Car. gul.

---

1) In 1575.

tot xl groote stuck hooftsoms en noch drie gul. seven stuijvers aen verloope renten van dien tsedert den iiij October xvj^{c} acht en vijftich tot St. Petri xvj^{c} negen en vijftich, dewelcke wederom ten profijte van voors. convente gekeert en geemploieert sijn en dienvolgende bij heere comp^{t} in de voors. qualite voor hem en sijne nacommel. boeckhouders van des voors. convents middelen, der voors. commandeurije mitsgaders 't hijpoteecq van voors. renten met de hooftsomme van dien al en ten vollen daer af is quiterende, met belofte bij soo verder de origineele brief ofte brieven, indien daer eenige souden mogen worden gevonden, (die althans niet voorhanden sijn) d'selve alsdan gecasseert en aen handen van voors. heere rent^{m}. ofte sijne successeuren sullen werden overgel. omme van alle namaninge te sullen wesen bevrijdt bij desen, onder verbandt van des convents middelen, deselve ten dien fijne onderwerpende, 't bedwangh van alle heeren rechter en rechteren, sonder bedroch den t' oirconde 't segel te saecke deser stede hier onder op doen drucken en bij onse Secret^{s} gedaen teijckenen, op den 3 April 1659. Onderstond: ter ordonnantie van h^{ren} voorn^{t} en was get. D. Tromper. Op spatium was gedruckt 't zegel der voors. stede met een wit papier overdeckt.

Een gelijkluidend stuk „Aquite verleden bij Gasthuysen" vermeldt, dat op 3 April 1659 Cornelis Jansz. van Gelder als boekhouder „van middelen en innecomen tot den *Gasthuyse* deser stede" compareerde, rakende eene dergelijke rente van vier gulden vier stuivers.

Uit de stedelijke *Archieven van Oudewater.*

J. PUTMAN.

NOG IETS OVER MUNDANUS WISSCHER.

Aan de welwillendheid van Pater van Lommel danken wij het, dat we uit een merkwaardig manuscript, waarvan ZEerw. de gelukkige bezitter is nog iets naders mogen meedeelen betreffende den bekeerling, wiens naam hier boven:

„Repertorium ofte Register van alle de acten der Particuliere Noord-Hollandsche Synoden beginnende 1572–1682.

Bladz. 234. Johannes Wisscherus alius Mundus van Embden, lidmaat tot Amsterdam, daarna wederom met attestatie na Embdenland vertrokken, de kerkenraad aldaar met valsche brieven en nabootsinge van Swalmii en Geldorpii handen bedrogen ende andere valsche stukken omtrent beijde kercken bedreven hebbende was naderhandt geapostateert en eenighen tijdt binnen Leuven gestudeert hebbende soude sigh nu als priester binnen Schagen onthouden seer lasterlijk sprekende van de gereformeerde Religie etc. Derhalve politice en ecclesiastice tegen hem te procedeeren. De Hr. commissarissen aangenomen hebbende den officier van Schagen daarover te sullen spreken sullen zijn Ed. alle de stukken hier ter hand zijnde medegegeven worden, sullende de Kerkelijke censura bij de kerke van Embden of Amsterdam tegen hem worden geoeffent.

Van Schagen al vertrokken zijnde na Amsterdam was de officier aldaar verzocht hem in versekeringe te nemen; dogh hadde dezelven niet gevonden. De classen zijn ver-

maant neerstelijk daartegen te vigileeren ende worden gewaarschuwt voor dat schadelijk wicht.

Syn. Harl. 1657, Art. 75. Amst. 1658, Art. 75. Horn. 1659, Art. 61. Enckh. 1660, Art. 56. Edam, 1661, Art. 52."

Bij onderzoek in het Rijks-Archief bleek mij, dat daar vrij volledig aanwezig zijn de Acten der Synoden van Zuid-Holland maar niet zoo die van Noord-Holland en nu is daar juist lacune tusschen 1645–50 en 1670–1680. Die Acten komen ook niet voor op den Inventaris van het Provinciaal Archief van Noord-Holland, niet op dien van het Gemeente-Archief van Amsterdam, niet op dien van het Archief der Gemeente Alkmaar, ook niet op de Catalogus der Nieuwe Bibliotheek behoorende tot het stedelijk Museum te Alkmaar.

CHR. PHILIPPONA.

MAATREGELEN VAN VERVOLGING

TEGEN JESUITEN, MISSIONARISSEN IN N.-NEDERLAND, 1719—22.

De hierachter volgende rapporten, door beambten van Noord en Zuid Holland in de jaren 1721–1722 te 's Hage ingediend, waren uitgelokt door herhaalde aanschrijvingen van 's Lands-staten en andere hooge collegien. Onder die verordeningen der Overheid speelde den hoofdrol de resolutie door de staten van Holland, Zeeland en West-Vriesland genomen op 5 Mei 1720; door deze toch werd een formeel banvonnis geslingerd tegen alle Roomsch Katholieke priesters hier te lande aanwezig.

Nadat de resolutie op 5 Junij van hetzelfde jaar 1720 was gewijzigd, werden hierdoor alleen de Jezuïeten getroffen en niet slechts die werkzaam waren in Holland, maar ook, die zich bevonden in de provinciën van Friesland, Gelderland en Groningen, Utrecht en de Generaliteitslanden, alwaar de resolutie ook van kracht werd verklaard. Twintig van de vijftig Jesuiten moesten voor korteren of langeren tijd hunne standplaatsen ontruimen; de statiën van Doesburg, van Uithuizen in Groningerland en een der vier te 's Bosch [de Verwerstraat] werden voor goed verloren.

Doch waaraan hadden in die dagen de missionarissen der Societeit van Jesus zich op nederlandschen bodem vergrepen? in geen opzicht aan iets, zelfs is hun niets ten laste gelegd. Zij moesten slechts boeten voor hetgeen door sommige Roomsch Katholieke Duitsche vorsten tegen den zin hunner Protestantsche onderdanen hier en daar was verordend.

De maat liep over, toen de Roomsch Katholieke keurvorst van den Palts Karel Philips van Neuburg op 14 April 1719 een herdruk van den Heidelbergschen catechismus deed ophalen en vernietigen; maar die catechismus was dan ook niet slechts herdrukt met het antwoord op de tachtigste vraag, waarin het misoffer als afschuwelijke afgoderij gescholden werd, maar tevens aan den Paltsgraaf buiten zijn weten opgedragen en met zijn familie-wapen versierd.

De keurvorst had daarenboven in Sept. 1719 het medegebruik der H. Geest-kerk te Heidelberg aan de Protestanten ontzegd; doch dezen hadden eigenmagtig het koor dier kerk door een muur van het schip doen afsluiten en naar het koor de Katholieken verwezen; den Protestanten was inmiddels vergund op 's lands kosten elders in de stad Heidelberg eene kerk te bouwen.

Bij de aangestipte Heidelbergsche voorvallen, waren den niet-Katholieken in den Palts en in de nabuurschap, 't zij door, 't zij buiten aanleiding nog andere onaangenaamheden aangedaan, hetgeen den wrevel niet weinig vermeerderde. In de classikale raden gingen al spoedig bittere klaagkreten op en werd op herstel der grieven bij den keurvorst aangedrongen.

Toen gehoor en herstel van grieven niet aanstonds werden verleend, wendden zich de Paltsche Protestanten het allereerst tot den koning van Pruissen en vervolgens tot den koning van Engeland, de landgraven van Hessen en de Nederlandsche Republiek; door tusschenkomst der ambassadeurs of residenten der genoemde Mogendheden werden aanvankelijk gematigde brieven aan den keurvorst overhandigd tot herstel der grieven; allengs volgden dreigbrieven van verhaal, retorsie of represalien.

De repressailes bleven in Duitschland niet lang uit; in onze Republiek was men van Augustus 1719 af druk

in de weer bij den keurvorst; tot dat eindelijk op 25 Mei 1720 het banvonnis werd geveld en straks uitgevoerd; de baron Petrus Spina van Grotenhagen, resident onzer Hoogmogenden te Frankfurt, bevorderde met voorliefde de retorsie.

Hij en de andere extraordinaire gezanten bij den keurvorst deden het onophoudelijk voorkomen — geen bewijzen echter leverende — alsof de Jezuïeten [een paar] te Heidelberg de voornaamste aanblazers waren der vervolging van de Duitsche Protestanten; de wederwraak op de Noord-Nederlandsche Jezuïeten moest daardoor als gewettigd beschouwd worden! Nog vreemder dan zulk besluit schijnt mij de voortzetting toe der verbanningsbesluiten tot in Februarij 1722; daar toch op 16 Maart 1720 de H. Geest-kerk te Heidelberg voor de Protestanten weder geopend was en op 15 Julij van hetzelfde jaar 1720 de Heidelbergsche catechismus, natuurlijk zonder opdracht aan, en wapenen van den keurvorst, op nieuw werd geduld.

Het toegeven van den Paltschen keurvorst Karel Philips is toe te schrijven aan den aandrang van den keizer en den rijksdag van Regensburg. Dat eindelijk de Jezuïeten weder bij oogluiking hunne vroegere standplaatsen of statien mochten innemen, dankten zij aan den invloed te 's Hage van den spaanschen ambassadeur L. Verrusio Beretti Landi, den keizerlijken gezant Leopold van Windetsgrätz en niet minder aan Henrietta Christina van Wolffenbuttel, hertogin van Brunswijk, enz., die tot de Katholieke Kerk gebracht, van 1712 te Roermond hare verblijfplaats had verkoren; zij was eene groote weldoenster van het jezuieten-college te Roermond; als moei van keizer Karel VI wist zij in de jaren 1719—22 haren neef ter verdediging der Hollandsche Jesuiten, te 's Hage te doen optreden.

A. v. Lommel, *S. J.*

RAPPORTEN [1]) *van baljuwen en andere staatsbeambten.* 1721—22.

Edele Groot Mogende Heeren!

In de voorledene jaere heb ik ingevolge UEd. Gr. Mog^{e} Res. ende aanschryving in dato 25 Mey en 5 Juny 1720 aan alle de Roomsche priesters sig in Amstelland onthoudende doen aanseggen dat, by aldien sy waeren van de Ordre der Jesuiten, sy sig aenstonts ende voor den eerste July 1720 uyt het gebied van den Staet hebben te retireeren, waarop sy allen hebben gesegt geen Jesuiten te syn. Vervolgens op den 20 deser ontfangende UEd. Gr. Mog^{de} naeder aanschryving van den 28 der voorledene maand November, hebbe ik gemelde priesters weder by my doen comen en haer voorgehouden hebbende UEd. Gr. Mog^{de} gemelde aanschryving, haar afgevraegt ende my geinformeert van wat Ordre sy waeren; sy hebben alle daerop mondeling ende schriftelyk gedeclareert ende verklaert: dat sy geen geordende maar wereldlyke priesters waeren aan de Jesuiten nogte aan derselver leere geenzins toegedaan, uijtgenomen eene, met name Guillelmus Abbekerk, die seyde dat wel conde betuygen, dat hy niet en was van de Ordre der Jesuiten, dog niet conde declareren dat hy derselver leere niet en was toegedaan.

Ik heb verders de eer UEd. Gr. Mog^{de} te berigten, dat eenige van dese priesters bereyts lange jaeren, bevorens ik de bediening van het bailliuwsampt van Amstelland becomen heb, in Amstelland sig hebben onthouden ende dat diegeene, die gedurende ik het gemelde bailliuwsampt hebbe geexerceerdt, in Amstelland syn gecomen, deselve alvorens aldaar eenige dienst hebben gedaen, my hebben vertoont een declaratoir ofte getuygenis van de soo by

1) Overgeschreven in ons Rijks-archief te 's Hage.

haer gewaande Capittel-heeren van Haarlem, waarby deselve verclaerden, dat de gemelde priesters waeren van goed ende ordentelyk leven ende gedrag ende dat sy haer met de roerende verdeeldheden ende dispuyten van haar Religie niet en waeren bemoeyende.

Dit is UEd. Groot Mog[de] Heeren 't geen my gedurende de exercitie van het bailliuwsampt is voorgecomen ende ik UEd. Groot Mog[de] hieromtrent weet te berigten.

Ik ben naar UEd. Groot Mog[de] bevolen te hebben in de bescherming van den almagtige God altyd met veel respect.

Edele Groot Mogende Heeren.

UEd. Groot Mog. seer ootmoedige en onderdanige dienaar,

(Geteekend) J. v. DUSSEN.

Amsterdam, 31 Decemb. 1721.

Edele Groot Mogende Heeren,

Ter obedientie van het gerequireerde by UwEd. Groot Mog. geeerde missive van den 28 November des voorleden jaars, nopende de executie van de placaeten en ordres tot uytsettinge van de Jesuiten, soo dient met alle respect voer bericht, dat my als hoofdofficier van de stad Amsterdam nimmermeer eenige personen van die Ordre syn voorgekomen ofte myns wetens sich in dese stad hebben opgehouden. Waarmede aan het begeerde van UwEd. Groot Mog. verhope te hebben voldaen en blyve met de uyterste veneratie.

Edele Grootmogende Heeren.

UEd. Gr. Mog. onderdanige dienaar,

(Geteekend) WIGBOLT SLICHER.

Amsterdam, 5 January 1722.

Edele Groot Mogende Heeren.

Myn Heeren.

Ter obedientie van UwEd. Gro. Mo. aanschryving van dato den 28 Novemb. 1721 diene, dat in de stad Asperen maar een of twee huisgesinnen sijn, die professie doen van de Roomse godsdienst en hier geen paapse kerk of huis, waarin die godsdienst gepleegd wordt, is, waardoor aan alle sogenaamde Roomse geestelyken so wel als aan de Jesuiten de gelegenheid benomen wordt, om binnen de stad Asperen hun verblyf te nemen, derhalve dat wij ingevolge van UwEd. Gr. Mo. orders alle precautien tot weering van de Jesuiten en te verbieden, dat niemand als vreemd persoon, sonder sulks bekend te maken mag logeeren, hebben gebruikt, sodat tot nog toe geen Jesuiten in de stad zijn geweest of is ontdekt geworden. Verhopende hiermede aan UwEdel Gr. Mog. aanschryving geobedieert te hebben, biddende God almagtig voor derselver behoud en Gods machtige regeering, verblyve

Edel Gr. Mog. Heeren.

UEd. Gr. Mo. onderdanige dienaar,

(Get.) Mart. Beelseman.

Asperen, 16 January 1722.

Edele Groot Mogende Heerende Staten van Holland en Westvriesland.

Myn Heeren!

Ter obedientie van UEd. Gr. Mog. geitereerde order tot uytsetting van de Jesuiten en bevel van berigt, wat dienswegens my voorgekomen soude mogen syn, so hebbe ik weerom naar alle schultpligtige en vlytige ondersoekinge niet kunnen in ervaringe komen, dat een Jesuit in de jurisdictie van Beyerland sigh ophoudt, hetwelke ik

ook vastelyk vertrouwe, omdat geen paapsche kerk in de geheelen jurisdictie gehouden werd en ook maar een paapsche familie in de ganse jurisdictie van Beyerland woonagtig is.

Vermeynt hiermede aan UEd. Gr. Mog. bevelen te hebben voldaan.

Edele Gr. Mog. Heeren.

UEd. Gr. Mog. aldergehoorsaamste
dienaar en onderdaan,
C. H. VAN SYPESTEYN,
tot Sypesteyn.

Oud-Beyerland, 27 December 1721.

Edele Groot Mogende Heeren.

Om op UEd. Groot Mog. schriftelyk bevel ende last van den 28 Novemb. laatstleden met alle eerbiedighyd te antwoorden, dient tot onderdanigh bericht, dat al voor de vyfde Juny des jaars 1720 geen Jesuiten onder myn baillinagie van Brederode.... sig hebben onthouden ende dat er onder myn district geen een Jesuit is woonende of sigh onthoudende. Waarmede hoopt voldaan te hebben aan de gemelde bevelen van UEd. Gr. Mog. ende blyve met alle eerbiedigheyd en respect.

Edele Groot Mogende Heeren.

UEd. Gr. Mog. onderdanige en gehoorsaamste dienaar,
(Get.) P. D. RAET.

Haarlem, den 12 January 1722.

Edele Groot Mogende Heeren.

Tot rescriptie en ter obedientie van Uwen Gr. Mog[de] missive van dato den 28 November seventien honderd een en twintig, inhoudende nader bevel tot het executeren

van de placcaten en ordres tot uytsetting van de Jesuiten, hebbe d'eere UwEd. Gr. Mog^{de} te berigten, dat ik na het ontfangen van UwEd. Gr. Mog^{de} Resolutie op het sujet van de Jesuiten in UEd. Gr. Mog^{de} vergadering genomen den 25^{en} Meij seventien hondert twintig, mij van tyd tot tyd exactelyk geinformeert hebbe, off eenig Jesuit off Jesuiten sig alhier mogten onthouden; dog hebbe by ondersoek bevonden, geen andere Ordre sig binnen deese stad te onthouden als Jansenisten, bekent onder de naam van wereldlyke priesters; off Franciscanen. Waarmede voldaan hebbende aan UwEd. Gr. Mog^{de} beveelen sal altijd blijve.

Edele Grootmogende Heeren.

UwEd. Gr. Mog. gehoorsame en onderdanige dienaar,

(Geteekend) Gasp. van Kinschot, 1722.

Delft, den 26 january 1722.

Edele Groot Mogende Heeren.

Ter obedientie van UEdele Gr. Mog. aanschryving van den 28 Nov. laatstleden, hebben wy apartelyk geinformeerd ofte, sedert UwEdel Gr. Mog. aanschryving van den 5 Juny 1720 eenige Jesuiten presentelyk ook waren onthoudende in de bailliuagie van Delftland, dog hebbe sulcx niet kunnen ontwaer worden. Sal voor het toekomende vigileeren en bij aldien in myn quartier mogte komen tydens deselve, ingevolge UEd. Gr. Mog^{de} order doen procederen. In hoope dat ik UEd. Gr. Mog^{de} order sal hebben voldaan, sal met de diepe respect blyve.

Edele Groot Mog. Heeren.

UwEdel Gr. Mog. onderdanige dienaar,

(Get.) W. Hooft.

Delft, 22 Novemb. 1721.

Edele Groot Mogende Heeren!

Ter obedientie van UEdele Groot Mogende ordres, vervath in derselver missive van dato den 28en November 1721 aan my, als jegenswoordige de eer hebbende van te syn hooftofficier deser stad geadresseert, waerby het UEdele Groot Mogende gelieft my te gelasten exactelyk te executeren UEdele Groot Mogende renovatie-placaet van den 20e Mey 1720 tot uytsetting van de Jesuiten geemaneert, volgens aenschryvens deswegens op den 5en Juny van denselven jare gedaen; mitsgaders UEdele Groot Mogende te berigten wat dese aangaende by my gedaen en off en wat deswegens my voorgecomen soude mogen syn, sal ick de eere hebben UEdele Groot Mogende met onderdanigheyt te berigten, dat ick na naukeurig ondersoek hebbe ondervonden, dat in dese stadt ende jurisdictie van dien sig niet onthouden eenige Jesuit of Jesuiten off die in eenige graden off deele van haer Ordre sijn: Nopende de geordende paepe off priesters: ben ick in ervaringe gekomen dat alhier is een priester herkomstig uyt het clooster der Dominicanen off Preekheeren, tot Antwerpen, dewelke selfs volgens getuijgenisse van die de sentimenten van Janssenius aencleven, nu omtrent 8 jaren met veel modestie en sedigheyt, sonder inboeseming van de sentimenten der Jesuiten en met acqueiscement van de regeering alhier ter stede syn dienst heeft waergenomen, en op wiens comportementen en gedrag ick van tyt tot tyt een waeckende oog sal houden; verhopende hiermede tot dusverre aan UEdele Groot Mogende bevelen te hebben voldaen, sal ik met diep respect en hoogagting blyven.

Edele Groot Mogende Heeren.

UEdele Groot Mogende onderdanige en gehoorsame dienaar,

(Get.) D. H. Stoop.

Dordrecht, 16 January 1722.

Edele Groot Mog. Heeren.

Myne Heeren. Dese dient, om UEdel Gr. Mog. te berigten, dat ik my als bailliu der vrye heerlykheyt van Esselickerwoude, ingevolge van UEd. Groot Mo. missive van dato den 28 November. laastleden exactelyk hebbe geinformeert, of eenige Jesuiten sig binnen die voors. heerlykheyt quamen te onthouden. Ende dat ik niet hebbe kunnen ontdekken, dat eenige van de soodanige alhier gevonden werden. Synde my niets ter wereld daarvan voorgekomen. Ik sal voorts altoos tragten UEdele Groot Mo. ordres in dese en alle andere saken precieselyk te executeren. Biddende Godt almagtigh, dat Hy UEd. Groot Mo. in syne heylige bescherminge neme, sal ik met alle onderdanige respect tekene te syn

Edele Groot Mo. Heeren.

UEd. Gr. Mo. onderdanige en
ootmoedige dienaar,

(Get.) C. v. Schellingerhout.

Esselickerwoude, 16 January 1722.

Edele Groot Mogende Heeren.

In voldoening en opvolging van UEd. Gr. Mogende missive van den acht en twintigste November laatsleden, dient voor bericht, dat ick my telkens exactelyk heb geinformeerd gehadt, of er eenige Jesuiten en van die Order sigh hier ofte onder het district daar ik als officier te seggen heb ophouden, doch niets bevonden noch gehoort daarvan iets contraries UEd. Gr. Mogende orders geschiedt ofte gedaen te syn, sullende niet manqueeren alle middelen werkstellig te maken ende te vigileeren, dat daer tegens niets sal mogen of komen te geschieden, waar-

mede verhoopen UEd. Gr. Mogende salutair oogmerk en bevelen voldaan te hebben, blyve naar toewensch aller prosperiteyt der soo aan UEd. Gr. Mogende persoonen, als loffelyke regeering selfs

UEdele Groot Mogende onderdanige
dienaar,

(Get.) G. J. Vyls.

Geertruydenbergh, den 24 December 1721.

Edele Groot Mogende Heeren.

Ik heb op den 23 December 1721 met respect ontfangen Uwer Edel Groot Mogende aanschryving van den 28 November daer bevorens, houdende last om my exactelyk te informeren, of de plakaeten en de ordres van UwEd. Groot Mog^{de} nopende de uytsetting der Jesuiten wel behoorlyk zyn geexecuteert geworden, en UwEd. Gr. Mog. vervolgens te berichten, wat dienaangaande by my gedaen en of en wat my deswegens zoude mogen voorgekomen weezen; waarop ik als bailjuw van Gooilant, drossaert van Muiden en hoofdofficier over Weesp, my de eer geeve met diepe eerbiedigheit aan UEd. Gr. Mog^{de} to rescribeeren, dat ik niet nalaeten zal by alle occasien stiptelyk te executeeren de plakaeten en ordres van UEd. Gr. Mog., doch dat my tot nog toe niet is voorgekomen dat er eenige Jesuiten in myn gantsch district geweest zyn en dat ik na exacte informatie daeromtrent genomen door de schouten van Naerden, Muiden en Weesp, aan wie Uwer Ed. Gr. Mog^{de} missive is geadresseert geworden, ook bevonden heb, dat zich aldaar tegenwoordig ook geene Jesuiten onthouden.

Hiermede hopende aan Uwer Ed. Gr. Mog. bevelen voldaan te hebben, beveele ik derselver persoonen en

hoogloflyke regeering in de bescherming des Allerhoogsten en blyve met diepst respect.

Edele Groot Mogende Heeren,

Uwer Edele Gr. Mog. onderdanigste en ootmoedigste dienaar,

(Get.) P. A. de Huijbert,
Hr. van Kruiningen.

's Hage, den 6 January 1722.

Edele Mogende Heeren.

Myn Heeren!

Ingevolge van de ordres van haar Edele Groot Mogende Heeren Staten van Holland en Westvriesland, vervat in haar Ed. Gro. Mog. missive van dato den 28 November 1721, om my dadelyk te informeren op de placaeten en orders tot uytsettinge van de Jesuiten, welke dadelyk binnen dese stad wierde geexecuteerd ende de gemelde ordres in allen deele te executeeren. Soo dient tot gehoorsaem berigt, dat de Jesuiten werden belet eenige dienst te doen en haere gewesen kerk gesloten en dat ik met neerstigheyt de placaten van den Lande en de particuliere aanschryving van Haer Ed. Gro. Mog. verder zal tragten te executeren volgens myne pligt. Waermede verhopende de voorschreven aanschryvinge te hebben agtervolgt, verblyve met diep respect.

Edele Mogende Heeren.

UEdele Mogende onderdanige en gehoorsame dienaar,

(Get.) M. Snelx.

Gouda, den 5 January 1722.

Aan de Ed. Groot Mog. Heeren, de Heeren Staten van Hollandt en Westvrieslandt.

Edele Groot Mog. Heeren.

Ingevolge de order van UEd. Gr. Mog. missive van den 28^{en} November 1721 geadresseert aan den bailliuw van Homade, nopende de placcaeten en ordres tot uytsettinge van de Jesuiten en wat dienaangaande by ons gedaan off voorgekomen zoude zyn, dient deze met alle onderdanigheydt om aan UEd. Groot Mog^{de} te notificeeren, dat onder onse jurisdictie geene Jesuiten haar syn onthoudende nog aan ons iets daarvan is voorgekomen, en sullen altyd sonder eenige oogluyking executeren zoodanige placcaten en ordres als UEd. Gr. Mog. daaromtrent hebben gelieven te emaneeren, en voornamentlyk ingevolge d'aanschryving van den 5 Juny 1720, waarmede verhope aan het gerequireerde van haar Ed. Gr. Mogende te hebben voldaan, werd by my genomen de vrymoedigheid van te onderschryven;

Edele Gr. Mog. Heeren.

UEd. Groot Mog. onderdanige dienaar,

(Get.) Hendrik Wilmers.

Hoogemade, den 6 January 1722.

Edele Groot Mogende Heeren.

Ick heb myn van tyt tot tyt soveel doenlyk geinformeert, dog voor als nog niet kunnen bevinden, dat alhier in de heerlykheid van Hoogtwoude en Aartwoud nogte in Opmeer eenige Jesuiten haar onthouden; ende indien in toekomende sulcs mogte gebeuren, sal niet manqueeren 't selve tot myn kennis gekomen synde, daarvan aanstonds behoorlyke advertentie te geven ende orders van UEd. Gro. Mog^{de} te executeren.

Waarmede Edele Gr. Mog^{de} Heeren UwEd. Gr. Mog. in de protexie des Allerhoogste bevelende, blyve ick derselver onderdanige dienaar.

(Get.) M. R. v. Willigen,
bailliuw.

Hoogtwoud, den 3 February 1722.

Edele Groot Mogende Heeren!

In de tyt, als UEd. Gr. Mog. aanschryving van den 5^{den} Juny des jaars 1720 tot uytsetting van de Jesuitsche priesters, ingevolge van UEd. Gr. Mog^{de} placcaten ende orders tot my was gekomen, zyn zodanige twee priesters, dewelke gesegt wierden te syn Jesuiten, ontboden ter camere van de Heeren burgemeesteren ende regeerders deser stad ende heb ik ten presentie van haar Edel Gr. Achtb. deselve aangesegt aanstonts te vertrekken uyt dese stadt ende voorts uyt de geunieerde Provintien; off anders tegens haarlieden zoude werden geprocedeert in conformité van 's Lands placcaten ende ordres, welke aansegging henlieden gedaan is niettegenstaande zy pretexeerden geen professie onder de Jesuiten te hebben gedaan, hetgunt welgem. Heeren burgemeesteren nevens my hadden begrepen, dat zy ter kennisse van UEd. Gr. Mog. behoorden te brengen, ingevalle zy vermeynden dat daarom de orders tot uytsetting der Jesuite priesters uyt dese landen in haar reguarde geen plaats konde hebben met serieuse recommandatie van onder het voorschr. geallegeerde pretext hier te Lande niet te verblyven gelyk deselve dan ook aanstonds dies tyts uyt dese stadt zyn vertrokken. Ende ingevolge van UEd. Gr. Mog^{de} nader aanschryving van den 28 November des voorleden jaars 1721 my dese aangaande nader hebbende geinformeert, is my voorgekomen ende bericht, dat in de voorsz. stadt

nogh Jesuiten-priesters zyn nog eenige kerkelyke diensten gedaan worden; de overige roomsche kerken dewelke in dese stadt zyn, werden bedient door werelts priesters ende andere onder de Ordere van Jesuiten niet behoorende. Waarmede vermeynende aan UEd. Gr. Mog^de intentie begrepen in derselver voorgen. nadere aanschryvingh ende ordres van den 28 November 1721 te hebben voldaan, zal ik blyven met schuldig respect.

Edele Groot Mogende Heeren.

UEd. Gr. Mog^de onderdanige dienaar,

(Get. A. BREDEHOFF.

In de verdere plaatsen onder de jurisdictie van Hoorn, van Westwoude cum annexis, alsmede van Sybecarspel en Benningbroek, bevinden sig geen Jesuiten.

Hoorn, den 4 January 1722.

Hoogh Ed. Mogende Heeren.

Myn Heeren de Staten van Hollandt ende Westvrieslandt.

De mesive van haar hoogh Ed. Mogende van den 28 November 1721 aan my behandigt, waaruyt gesien soo alhier eenige Jesuiten waren die haar alhier moghten onthouden, die selve exactelyk te executeeren, waar alhier, naedat ick myn geinformeerd heb, soodanige Jesuitenleeraren niet te vinden syn, dog wel eenige huysgesinnen die alhier woonaghtig syn van de Catolyke religie; hebbe niet willen manqueren volgens de order van haar Hoog Mogende Heeren om hier berigt van te doen, verhoopende al verders de eere te hebben van haar Hoog Ed. Mogende haare commande aftewaghten en deselve wel te observeren, verblyve hiermede aan haar Hoog Ed. Mogende

Heeren, Mynheeren de Staten van Hollandt ende Westvrieslandt een seer getrouwe dienaar,

NICOLAAS MASSINGNON, drost.

Heuckelum, 11 January 1722.

Edele Groot Mogende Heeren!

Myn gebiedende Heeren : tot antwoort op UEd. Groot Mogende missive van den 28e November laatstleden ende ingevolge van UEd. Groot Mogende orders daarin vervat, segge met alle onderdanigheyt en eerbied, dat onder de jurisdictie van de hooge en vrye heerlykheyt van Jaersveldt sig geen paapse Jesuite priesters hadt onthouden off woonden en ook geen paapse kerk is of kerkelyke vergaderingen worden gehouden; dat ingeval eenige Jesuiten priesters daar waren of hadden geweest, dat ik de orders vervat by UEd. Gr. Mog. aanschryving van den 5 Juny desselven jaars, wel stipt soude hebben geexecuteerd ende nagecomen, meynende hiermede aan de intentie van UEd. Groot Mogende te hebben voldaan, waarmede UEd. Mog. persoonen ende derselver familie bevoolen te hebben in de bescherming van den Almagtige toegewenscht te hebben, alle bedenkelyke heyl en zegening over UEd. Groot Mogende persoonen ende derselver regeering in den aanvange van dit nieuwe jaar ende dat deselve invervolge van tyt daarmede moge worden bekroont, segge dat ik ben en altyd blyven sal,

Edele Groot Mogende Heeren.

UEd. Gr. Mogde dienstwillige en alderonderdanige dienaar,

(Get. G. BIJLANDT, 1722.

drossard van Jaersveldt.

Jaersveldt, 5 January 1722.

Edele Mogende Heeren!

In antwoord van UEdele Mogende missive van dato den acht en twintigste November 1721 dient, dat by myn als bailliuw van Kennemerland alle behoorlyke ondersoek is gedaan en geen Jesuiten (die volgens de placcaten het inkomen en verblyven in dese landen verbooden zyn) hebbe gevonden, hiermede meene de bevelens van UEdele Mogende te hebben voldaan en wil met veel onderdanigh respect blyve.

Edele Mogende Heeren.

UEd. Mogende onderdanige dienaar,

(Get. W. C. Habett.

Haarlem, den 22 January 1722.

Edele Groot Mogende Heeren.

Ingevolge van UwEd. Gr. Mog. nadere beveelen en aanschryving van dato den 28 November des voorleden jaars 1721, hebbe ick my als hoofdbailliu van de Loosdreght exactelyk geinformeert, of de placaten en ordres van UwEd. Gr. Mog. op de uytsettinge van de Jesuiten in de voorschr. bailliuschap wel precieselyk wierden geexecuteert; doch hebbe na gedane ondersoek niet kunnen bevinden; dat gelyk als ik ook niet en vertrouwe dat hier in den voorschr. bailliuschap met den aankleve van dien eenige Jesuiten zouden onthouden, zullende de gemelde ordres van UwEd. Gr. Mog. ingevallen de dienaangaande yetwes tot myne kennisse mogte komen, in allen deele werden geexecuteert ende naagekomen van diegeene, die met alle eerbiedigheyt en onderwerping altoos blyft

Edele Groot Mog. Heeren.

Uwer Ed. Gr. Mog. onderdanige dienaar,

(Get.) J. Emtinck.

Uyt Amsterdam, den 10 January A° 1722.

Edele Groot Mogende Heeren.

Tot voldoening van UEd. Gr. Mog^{de} orders, vervat in derselver missive van den 28 November A° 1721, dient, dat al hoewel ik niet en weet dat er binnen de stad Monnikendam onder de baillinagie van Waterlandt of op 't eylandt van Marken hem een eenigh Jesuiet is onthoudende, ik egter aan alle de schouten onder myne beheringe zynde, hebben geschreven, haer daaromtrent nauwkeurig te informeeren, die myn ook hebben geantwoort: dat sy niet weten, dat er Jesuiten zyn, synde dit alles 't gunst UEd. Gr. Mog. op dit subject voor berigt kan geven, verhoopt hiermede ter intentie van UEd. Gr. Mog^{de} te zullen hebben voldaan, die met een schuldig en diep respect altoos zal toonen, hoe zeer hy is,

Edele Groot Mogende Heeren.

UEd. Gr. Mog. onderdanige en dienstbereyde dienaar,

(Get.) J. Veerbuys.

Monnickendam, 28 January 1722.

Edel Mogende Heeren.

In antwoord van UEd. Mog^{de} mesiven in dato 20 November 1721 aan den drossaerd van Noordeloos, soo dient, dat niet alleen geene paepen maar geen de minste Paepsgesinde inwoonders onder de geheele heerlykheyd van Noordeloos of over Slingeland syn woonende, waarmede vermeene UEd. Mog^{de} orders bij ons syn voldaan.

Naar UEd. Mog^{de} in Godes protectie bevolen te hebben, soo sal ick altyt syn.

Edel Mogende Heeren.

UEd. Mog^{de} gehoorsame en getrouwe dienaar,

(Geteekend) N. W. Barnevelt.

Gorinchem, den 29 Decemb. 1721. 1721.

Edele Groot Mogende Heeren.

Ter obedientie van UEd. Gr. Mogende ordres van den 28 November laatsleden, dient dat wy alle devoir hebbe aangewent om de ordres in het placaet tegens de Jesuiten gemelt stricktelyk uyt te voeren, dogh in ons district geene van deselve gevonden; en also onse grootste glory daarin bestaat om UEd. Gr. Mogende beveele op 't naauwkeurigst te observeeren, so sullen wy niet nalaten daarin altyt te continueeren, hoope wy de intentie van UEd. Gr. Mogende hiermede hebbe voldaan en bidden Godt, dat Hy u geheylingde persoonen in syn bescherming bewaare en blyve met het alder diepste respect altyt,

Edele Gr. Mogende Heeren.

UEd. ootmoedige dienaar,

(Geteekend) AMBROSIUS KEMP.

Noortwyk, 19 January 1722.

Edele Groot Mogende Heeren, onse Heeren de Staten van Hollandt ende Westvrieslandt.

Edele Groot Mogende Heeren: tot antwoord op haar Edele Groot Mogendens missive aan ons gesonden om nadere informatie te neemen volgens Haer Edele Moogendens placaeten en ordres tot uytsetting der Jesuiten gestabileert, soo ist, dat wy bailjuw en schout der steede, hooge en vrye heerlykheyd Oosthuisen, Etersem etc. hebbe ondersogt en ons geinformeert, of te daer ook eenige Jesuiten in de voorscr. heerlykheden sig mogten onthouden of ingesloopen zyn, maar hebbe deselve er niet bevonden, jae, dat meer is, wy hebben maar 9 à 5 roomsgesinde in de geheele jurisdictie, dog geene roomse kerken of byeencomst-plaetsen.

Waermede wy Haer Edele Groot Mogende beveelen in de genadige protectie Godes.

Actum Oosthuisen, den 6 January 1722.

(Get.) Jan Frederik Blanken,
bailliuw.

Edele Groot Mogende Heeren.

Myne Heeren!

Uw Edele Groot Mog^{de} missive van dato den 28 November laastleden is my op den 26 December daaraanvolgende eerst geworden, waarby UwEdele Groot Mog^{de} my gelieve te ordonneren om aan UEd. Gr. Mog^{de} te berigten, hoedanig ik de orders tot het uytsetten der Jesuiten quame te executeeren en wat my diesaangaande was voorgekomen, waarop dient tot UwEd. Groot Mogende kennisse, als dat alhier op desen eylande niet alleen geen Jesuiten en zyn; maar selffs tegenwoordig niet een huysgesin of persoon is van de Catholicque religie, soo dat ik in myn district deswegen niets heb kunnen verrigten.

Waarmede na de persoonen ende regeeringen van UwEdele Groot Mogende in de protexie des Alderhoogsten te hebben bevoolen, blyve met het alderdiepste respect

UwEdelen Groot Mogende onderdanige
ende gehoorsame dienaar,
(Get.) J. W. v. d. Bergh.
By indispositie van myn vader
Herman van den Berg.

Oostvlielandt, den 10 January 1722.

Ed. Groot Mogende Heeren.

Tot berigt ende obedientie van UEd. Groot Mog^{de} ordre, by missive van den 28 November des voorleden jaer 1721

vervat: vind ik mij verpligt UEd. Gr. Mog. te moeten informeren dat onder de heerlykheden ofte jurisdictien van Opdam ende Hensbroek geen eene paapse of roomse priester, veel minder eenige Jesuitisch priester woonagtigh is, zynde reeds al voor seer veel jaren geleden door den bizonderen iver, die d'Heeren over opgemelde heerlykheden voor hare gereformeerde Religie altyt hebben betoont de Roomse priesters, die daarinne woonden, gedaan delogeren ende vertrekken. Ende sedert nooit aan iemandt van deselve gepermitteert daarinne eenige dienst te doen, veel minder haar daarin met den woon te onthouden.

Waarmede hope aan UEd. Gr. Mog. ordre te sullen hebben voldaan, verblyvende wyders

Ed. Gr. Mogende Heeren.

UEd. Gr. Mogende seer onderdanige ende gehoorsame dienaar,

(Get) Johan Agricola,

bailliuw en schout tot Obdam ende Hensbroek.

Actum Hensbroek, den 3 January 1722.

Aan de Edele Groot Mogende Heeren Staeten van Hollandt en Westvrieslandt.

Op de laatste missive van 28 November 1721 aan my van UEdele Groot Mogende toegesonden, dient tot berigt, dat alhier ter stede Oudewater nog in het district van dien geen Jesuiten sig syn bevindende, waarmede aan bedoelde van UEdele Groot Mogende vertrouw te hebben voldaan, blyve ik met alle nederig respect

Edel Groot Mogende Heeren.

UEdele Gr. Mogende seer onderdanige dienaer,

(Get.) C. Schaep.

Oudewater, 19 January 1722.

Edele Groot Mogende Heeren.

Tot responiatie van UEd. Gr. Mogende missive in dato den 28 November des voorleden jaars 1721, is dese met alle onderdanigheyt dienende, als dat ik my op UwEd. Gr. Mogende bevelen hebbe geadresseert aan den Roomsche priester Ernestus Ricotte tot Ilpendam, onder onse jurisdictie gemeenthoudende ende aldaar dienst doende ende hem afgevraagt of hy een Jesuit was, waarop hy antwoorde van neen, gelyk hy by dese zyn getuigenis ende verklaring te kennen geeft, zonder dat my meerder daarvan is voorgekomen, waarmede UEdele Gr. Mog^{de} verblyve met diep respect te zyn.

Edele Gr. Mog. Heeren.

UEd. dienstbereyde gehoorsame dienaar en onderdaan,

(Get.) Cornelis Duyfs, bailliuw.

Purmerlandt, den 6 Maart A° 1722.

Edele Groot Mogende Heeren!

Ter voldoening van UwEdele Groot Mog^{de} bevelen by de aanschryving aan den bailliuw en ruard van den landen van Putten van dato den 28 November 1721 gedaan, sal den ondergeteekende als geweest synde stedehouder ende nu by vacatuur door d'Edel Mog. Heeren van de Regeering geauthoriseert tot provisionele bediening en waarnemend van de gemelde ruartschap, Uw-Edel Groot Mog. onder schuldige en ootmoedige respect bericht, dat omtrent de bevelen en orders van UwEd. Groot Mog. in de voorschr. missive gemeld, altoos is getrouwelyk ende deselve in alle deele zyn geexecuteert ende daarop apart informatien genomen; dog is nooyt voorgecomen, dat eenig Jesuit binnen den lande van

Putten sich onthoud, nog elders eenige kerkdienst van Pausgesinde wordt gedaan.

Waarmede verhope UwEdele Groot Mog. orders te sullen hebben voldaan en bidde God Almachtig, dat Hy UwEdele Groot Mog. in dit lange en voorspoedige regeering beware. Ick blyve altyt,

Edele Groot Mogende Heeren.

UwEdel Groot Mog. onderdanige en getrouwste Dienaar,

(Get.) J. A. Roosendaal.

Geschreven in Geervliet, den 10 January 1722.

Edele Groot Mogende Heeren.

In voldoening aan UEd. Groot Mogende orders, vervat in eene missive van acht en twintig November seventien hondert een en twintigh geadresseert aan den bailliu van Schieland, dient voor ootmoedig bericht, dat ick my seer exactelyk heb geinformeert en doen informeren ofter eenige Jesuiten sigh in de opgemelde jurisdictie syn bevindende, en bevonden daar geene te syn.

Synde de orders van UEd. Groot Mogende tot uijtsettinge van de Jesuiten van den vyfden Juny des voorleden jaars seventien hondert twintigh, doenmaals mede by my seer exactelyk nagecomen en geobserveert waarmede verblyve,

Edele Groot Mogende Heeren.

Uw Groot Mogende aller demoedigste en allergehoorsaemste dienaar,

(Get.) A. van Zuylen van Nyevelt.

Rotterdam, 12 January 1722.

Edele Groot Mogende Heeren.

Ingevolge van de aanschryvinge van UEd. Groot Mog. van den 28 November, heb ik my dadelyk geinformeert op de paapsche kerken binnen de stad Rotterdam en diegenen dewelke dese bedienen; en bevonden dat aan de paapse kerk in de Leeuwestraat, voor desen bedient door Jesuiten en nu door Minnebroers, is gehegt een kamertie hebbende een deur of ingang in 't portaal van de voorsz. kerk al waar van tyd tot tyd de biegt is afgenomen geweest door een Jesuit genaamt Swaan, dewelke dan hier, dan daar in burger-huisen ophoud en ook aldaar dienst doet, hebbende hem tot nu toe niet kunnen agterhalen; egter geeffectueert dat de voorsz. doorgang is gestopt geworden, met interdictie aan de voorsz. Minnebroers van aldaar of elders te permitteren, dat door Jesuiten dienst wordt gedaan, op grond dat haar kerk voor altoos sal worden gesloten (dewyl dese kerk de voorsz. Jesuiten als nog in eigendom is toebehoorende) sullende in 't vervolg den voorn. Swaan of andere Jesuiten, dewelke sig incognito binnen de stad Rotterdam souden mogen ophouden, tragten te agterhalen en daar tegen te procedeeren volgens de placcaten van den Lande; waarmede vermeenende aan de intentie van UEd. Groot Mog. te hebben voldaan, sal ick UEd. Gr. Mog. beveelen aan de protexie des Alderhoogsten en blyven.

Edele Groot Mog. Heeren.

UEd. Groot Mog. ootmoedige en onderdanige dienaar,

(Get.) W. Hoeven.

Rotterdam, den 26 Jannary 1722.

Edele Groot Mogende Heeren.

Ter obedientie van UEd. Gr. Mog. aanschryvinge, gedagteekent den agt en twintigsten November 1721, waarby ons by UEd. Gr. Mog. was gelast, ons exactelyk te informeeren of ten platten lande sig soude mogen onthouden eenige Jesuiten, hebben wy voor sooveel in ons is geweest alle mogelyk ondersoek in de bailliuagie van Rynland ten dien eijnde gedaan ende hebben niet komen te ondervinden dat eenige der persoonen in UEd. Gro. Mog. aanschryvinge gemelt, sigh in de voorschreven bailliuagie van Rynland onthouden; wy verhoopen by dese aan UEd. Gr. Mog. orders te sullen hebben voldaan.

Waarmede UEdele Gr. Mog. Heeren bevelen UEd. Gr. Mog. in de protexie Godes.

Geschr. in Leijden, den 10 January 1722.

UEd. Gr. Mog. ootmoedige dienaar,
(Get.) J. van der Does.

Edele Groot Mogende Heeren!

Om aldergehoorsaamst te voldoen aan de ordres van UwEd. Gr. Mog. my toegesonden per missive van dato den 28 November seventien hondert een en twintig, rakende het executeren van de placcaten, tot het uytsetten van de Jesuiten, die in deese landen soude werden bevonden; sal my d'eere geeven UwEd. Gr. Mog. te seggen, dat binnen den dorpe van Ryswyk ofte desselfs jurisdictie sig geen Jesuiten metter woon komen te enthouden; maar ben egter geinformeert gewerden, ja selfs nog onlangs, dat wel d'een en d'ander Jesuit, die aan de logementen van seeker Heer ambassadeur en resident in 's Hage, sig onthouden, nu en dan sig binnen de heerlykheid van Ryswyk laaten sien, sonder nogtans eenige publiquen dienst aldaar te doen, en daarenboven is my

ook versekert, dat wel somtyds in de voorschr. heerlykheid eenige kranke mensen en die op haar uijterste leggen niet alleen door die Jesuiten werden besogt, maar dat ook te gelyk door deselve haare laatste kerkdiensten aan de sieken werden toegevoegt. Ik hebbe dierhalve getragt na myn uyterste vermogen eenige verdere ontdekkingen dienaangaande te doen, om de bovengemelde Jesuiten in die apparente functien te kunnen doen agterhalen; maar is altoos vrugteloos geweest, als geschiedende op ontydige uuren en onsekere plaatsen. Dit is al hetgeene ik aan UwEd. Gr. Mog. dienaangaande als baillu van Ryswyk kan berigten en sal altyd met het uyterste respect blyve.

Edel Groot Mogende Heeren.

UEd. Gr. Mog. onderdanige en gehoorsame dienaar,

(Geteekend) Casp. van Kinschot.

Delft, den 26 January 1722. 1722.

Edele Mogende Heeren.

Ter obedientie van Haar Edele Groot Mog. resolutie en aanschryvinge van dato den 28 November 1721, als off de placcaate en ordres tot uytsetting van de Jesuiten, die sig alhier in eenige steden off ten platten landen onthouden, niet naar behooren wierden geexecuteert, onaangesien de laatste aanschryvinge dienaangaande op den 5en Juny des voorleden jaars 1720 gedaan, soo dient dat binnen onse stad off jurisdictie van dien, geen priester, Jesuit off Jesuiten sigh onthouden, waar tegens de placaten en ordens van den Lande eenigsins comen te exteren en voor soo veel of er eenige mogten wesen ten platten lande, daarvan sullen UEd. Mog. best geinformeerd kunnen syn by de bailliuwen van Delftland, Schie-

land en Putten, waarmede wy geenvironneerd zyn. Hiermede Edele Mogende Heeren sullende niet nalaten God almagtig te bidden voor UEd. Mog. illustre persoonen en voorspoedige regeering, geschreven in Schiedam den 21[en] Febr. 1721.

UEd. Moogende seer bereytwillige Dienaar,

(Get.) MULSHOUT.

Edele Groot Mogende Heeren.

Ten opsight van UEd. Gr. Mogende nadere orders in dato den 28 Novemb. 1721 aan UEd. Gr. Mog. officieren van de justitie gesonden, wegens het uytsetten van Jesuiten, die haar alhier in eenige steden en platte lande souden mogen onthouden, geinformeerd synde geworden, dat het UEd. Gr. Mog. intentie soude syn, dat door de voors. officieren op gemelde aanschryvens, al was 't dat geene Jesuiten in derselve districten gevonden wierden, egter sal worden gerescribeert, wat daarvan soude mogen wesen, soo gelieven UEd. Gr. Mog. van myn als bailliuw der stad Schoonhoven ende land van Blois onderdanighlyk bericht te syn, dat er alleen twee Roomsche kerken syn in het district van den ondergeschr: eene binnen Schoonhoven, dewelke bediend wordt door een Franciscus Megang, een wereldlyk of ongeördend priester, geboortig van Meenen in Vlaenderen, over de ses jaren assistent zynde geweest van den priester van Erkel op 't Bagynenhoff tot Delft en ruym derdalf jaare gestaan hebbende binnen dese stad; en eene dito daarby onder het lant van Blois tot Haedstregt bedient wordende door Cornelius Brouwer, geboren tot Schagen in Noord-Holland, van de Minnebroeders ordre, by de tien jaren aldaar in die qualityt hebbende gefungeerd gehadt.

Waarmede vertrouwende aan UEd. Gr. Mog. bevelen te sullen hebben voldaan, sal ik met schuldigh respect blyven.

Edele Groot Mogende Heeren.

UEd. Gr. Mog. gehoorsame en
onderdanige dienaar,
(Get.) J. Huysman.

Schoonhoven, den 18 January 1722.

Edele Groot Mogende Heeren.

Ik hebbe ontfangen UEd. Gr. Mog. nadere missive van den 28 Novemb. 1721 over het uytsetten van de Jesuiten, die daar jegens UEd. Gr. Mogende ordres van 5 Juny 1720 als nog elders mogten onthouden met UEd. Gr. Mog. order, om van myne verrigting aan UEd. Gr. Mog. kennis te geven; in nacoming van welke order UEd. Gr. Mog. gelieve te weten dat op Slootdyk is geen priester geordend Jesuit, maar een wereldsheer, genaemt Matthias Wilhelmus de Reeder, 't welk hy my op d'afvraging daarover heeft gedaan, niet alleen mondelings heeft betuygt; maar zoowel ik uyt syne acte, waarby hy op den 28 January 1719 door Petrus Josephus, bisschop van Antwerpen, tot priester is ingewyd, mitsgaders uyt syne acte, waarby hy op den 15 July 1715 door Vincentius Satinius, internuntius tot Brussel gesonden is tot priester in de kerk van Slootdyk en Loendersloot, en ook gebleken is dat hy van geen klooster is gesonden. Vertrouwende hiermede aan UEd. Gr. Mog. order voldaan te hebben, hiermede UEd. Gr. Mog. en derselver regeering de protexie des Almagtige bevelende blyf ik,

Edel Groot Mog. Heeren.

UEd. Groot Mog. gehoorsame dienaar,
Mooy, bailliuw.

25 January 1722.

Edele Groot Mogende Heeren.

Ick hebbe my van tyt tot tyt, soo verre doenlyk, geinformeerd, doch voor als noch niet kunnen bevinden, dat alhier in de heerlykheyt van Spanbroek eenige Jesuiten haar onthouden ende of die sulks zyn toecomende, mogte gebeuren, sal niet nalaten 't selve tot myne kennisse gekomen zynde, daarvan aanstonds behoorlyke advertentie te geven en de ordres van UEd. Groot Mogende te executeeren, waarmede

Ed. Gr. Mo. Heeren.

UEd. Gr. Mog. in de protexie des Alderhoogsten bevelende blyve

UEd. onderdanigste dienaar,
(Get.) Claas Spaans.

Spanbroek, den 3 February 1722.

Edele Groot Mogende Heeren.

Ter obedientie van, tot voldoening aan UEd. Gr. Mog. aanschryving van den 28 Novemb. laastleden, dient dat onder het district van den lande van Steyn, Willems-Korthaerlem, Vryenhoff en Kalverenbroek geen paapsche kerk, nog standplaatse van eenig Roomsch priester is en ook sulks geen Jesuit sig aldaar is onthoudende, weshalve verhoopende hiermede aan de intentie van UEd. Gr. Mog. te sullen hebben voldaan, blyve

Edele Groot Mogende Heeren.

UEd. Gr. Mog. getrouwe en onderdanige dienaar,
H. van Eyck, bailluw van den lande van Steyn, enz.

Gouda, den 14 January 1722.

Edele Mogende Heeren.

Ter obedientie van de beveelen van Haar Ed. Gr. Mog. Heeren Staten van Holland en Westvrieslandt op de missive van dato den acht en twintigsten November des jaars 1721 aan my als bailliuw van Voshol overhandigt, soo hebbe daarop exactelyk doen informeren, of eenige Jesuitepriesters onder de bailliuagie van Voshol, my aanbevolen, mogten resorteren. Daarop de respective priesters daaronder wonende door den bode van Voshol tot den 29 December des jaars 1721 voorleden doen ontbieden en haar laten examineren of zy eenigsins Jesuiten waren, hetselve haar luden betuygende van neen by eede solemneel voor welgeboren mannen van Voshol ende doen beëedigen, waarvan de attestatie by gemelde priesters voor welgeboren mannen en secretaris op den 29 December des jaars 1721, voorsz. gepasseert, hiernevens gaat. Waarmede hopende Haar Ed. Groot Mogender intentie en bevelen te hebben voldaan, sal ik met alle nederige respect verblyven.

Ed. Mogende Heeren.

UEd. Mogende ootmoedige en onderdanige dienaar,

(Get.) W. v. Nispen, 1722.

Leijden, den 6 January A° 1723.

Edele Mogende Heeren.

Ter obedientie van de ordre en aanschryving der Edel Groot Mogende Heeren Staten van Holland en Westvrieslandt in derselve missive van dato den 28 November 1721, aan den bailliuw van de dorpen en lande van Voshol geschreven, vervat, soo compareerde voor Jacob

van Blydestein, schout, president, welgebooren man, mitsgaders Abraham Daasdonk en Jacob van Dobben, mede welgeboren mannen van Voshol tot Swammerdam, d'eersame Hironimus van Damen, priester tot Swammerdam, Fredericus Kramer, priester tot Randenburgh onder de jurisdictie van Reewyk ende Justus Vermeij, priester tot Lange en Kortenaar, gelegen onder de heerlykheid van Voshol, daartoe speciaal tegens Gedde van Megen, den voorsch. Heer bailliuw geciteerd, dewelke met solemneele eede haar behoorlyk door den voorn. schout uyt name ende van wegen de Heer en Mr. Willem van Nispen, bailliuw van Voshol, daartoe speciaal gelast en geauthoriseerd, gestaaft en afgenomen, elk voor hem zelven verklaarden waar en waaragtig te zyn dat zy comparanten geene Jesuiten zyn, direct of indirect off oyt geweest zyn. Soo waarlyk moest haar comparanten God almagtig helpen.

Actum in 't regthuys tot Swammerdam, den 29 December 1721.

Geteekend:

Hieronimus van Damme,
priester van Swammerdam.
Fredericus Cramer,
priester tot Randenburg.
Justus Vermey,
priester tot Lange-en-Kortenaar.
J. v. Blydensteyn,
schout tot Swammerdam.
Abraham Daasdonk.
Jacob van Dobben.
My present.
D. van Beker, schout.

Edele Groot Mog. Heeren.

Ter obedientie van UEd. Gr. Mog. orders en beveelen van dato den 28 Novemb. laatsleden, soo kan de onderges. aan UEd. Gr. Mogende verseekeren, als dat den heere grave van Wassenaar, heere van Obdam etc. etc. als heer van Wassenaar sig wel exactelyk heeft geinformeert wegens de persoon en leer van den tegenswoordigen Rooms priester tot Wassenaar, alvorens Syn H. Geb. denselven in den jaare 1716 tot Wassenaar als Rooms priester heeft geadmitteerd, gelyk de heeren van Wassenaar Syn H. Geb. voorsaten altyt gedaan hebben. En daar beneven aan den priester die by haar H. Geb. wiert geadmitteert altyd bevoolen geene andere priesters of cappellaanen voor hen eenige dienst te laten doen, zonder daartoe alvoorens te hebben verkregen uytdrukkelyke permissie. En verders ook aan de officier in der tyt geordonneert om sig telkens naauwkeurig te informeren by aldien een priester of cappelaan by noodzakelykheid wiert geadmitteert om eenige dienst te doen, wat persoon en waarvandaan deselve was, om daarvan aan Haar H. Geb rapport te komen doen.

Dierhalve verhope dat UEd. Gr. Mog. uijt het voorsijde sult verzekert syn, dat de Roomsche priester tot Wassenaar niet en is van de orde der Jesuiten.

Vertrouwende hiermede UEd. Gr. Mog. orders en intentie te hebben geobdieert en voldaan, blyvende naar afbidding van de protexie Gods over UEd. Gr. Mogende:

Ed. Groot Mogende Heeren.

UEd. Gr. Mo. seer onderdanige en gehoorsame dienaar,

JOAN VAN GYBELANT.

Wassenaar, den 29 Decemb. 1721.

Edele Groot Mogende Heeren.

Ter obedientie van UEd. Groot Mog. aanschryvinge van den 28 Novemb. 1721, raakende het uytsetten der Jesuiten, geeve ik my de eer UEd. Groot Mog. respectieuslyk te berigten dat in het district van de Watergraafs off Diemermeer (alwaar geen Roomsche kerken syn) sig geen Jesuiten syn onthoudende, waarmede vertrouwe aan d'order van UEd. Groot Mog. voldaan te sullen hebben.

Beveele UEd. Groot Mog. in Godes genaadige bescherming en verblyve met schuldige eerbiedigheyt,

Edele Groot Mogende Heeren.

UEd. Groot Mog. gehoorsame dienaar,
(Get.) B. v. Coth.

Actum Amsterdam, den 8 January 1722.

Edel Gr. Mo. Heeren.

In voldoeninghe van UEd. Gr. Mo. resolutien, dient tot berigt ende rescriptie, dat ick op het ontfangen van de resol^{e}. van 5 Juny 1720 den priester Henderikus Mulder hebbe laten verklaringhe doen voor het geregt alhier op den eilande van Wieringen, waervan alhier copie nevens gaat en hebbe doenmaals daer al mentie van gemaeckt in den brief waerin de placcaten waren, die HEd. Gr. Mo. wederom introcken, terrugge gesonden ende, by aldien deesen verclaringe niet goet is op de resolutien van 28 Nov. 1721, versoucke seer gedienstelycken my te doen weeten wat my te doen staat, waermede meene in deesen te hebben voldaen. Blyve met veel respect en wensche lange voorspoedige regeeringe en blyve,

UEd. Gr. Mo. gehoorsame dienaar,
A. v. Groningen,
Schoudt op Wieringen.

Wieringen, 30 Dec. 1721.

Compareerde voor schoudt en schepenen op den eilande Wieringen Henricus Muller, aangestelde leeraer van de Roomsgesinde gemeente op deser eilande, dewelke voor deselve gerechte in oprechtigheijdt heeft verclaardt, dat hy geboren is tot Lengerick, geleghen in het graafschap Linghen, dat hy nogh in leven heeft susters, waervan de eene getrouwt en wonende is in de stadt Groeninghen en de andere mede gehuwd, woonachtigh tot Delfzyl; dat hy nogh een neeff heeft, wonende tot Alckmaar en een vaders suster tot Haerlem, syne verdere vrienden alle wonende tot Amsterdam; dat syne studie is geweest tot Osnabrugghe.

Betuygende in waerheijdt altyt en nogh is een weereltsheer, staande onder geen de minste Ordre van wat aardt ofte nature die soude moghen wesen, verklarende verder dat syn eerste sendinghe is geweest van den Hr. Wyckerslooth, opsiender over de Roomse leeraars, wonende tot Amsterdam, aan den Hr. van der Velde in dienselfde qualiteyt residerende tot Purmerendt, onder welke van der Velde deselve sendinge van den Hr. Wyckerslooth is berustende gebleven, waarop hy Henricus Muller hem op deesen eylande heeft begeven om de voors. qualiteyt en bedieninge waar te nemen. Aldus gedaan in oprechtigheydt op 't raadshuys tot Ypoliteshoeff op Wieringen, ten overstaan van Joh. van Groeninghe, schoudt, Cornelis Corneliss. Broers, Syman Symansz. Strandt, Scheldt Jansz., regerende schepenen aldaar.

Ten oirconde geteekend desen 8 Juny 1720.

J. v. Groeningen.
Cornel. Broeresz.
Symen Symens. Strandt.
Schelt Jansen.
My present
Cornelis Kroon.

Edele Groot Mogende Heeren.

Ingevolge ende tot voldoening van UEd. Gr. Mog. orders by missive van dato den 28 November 1721 laestleden aan ons gesonden, geven wy ons de eere UEd. Groot Mogende met een diep respect te berichten, dat wy in onse polder geene Catholyke kerken noch priesters, veel min Jesuiten hebben, alsoo onse opgesetenen genoegsaam uyt gereformeerde ofte Mennens gesinden bestaen.

Waarmede vertrouwende aan UEd. Gr. Mog. intentie te hebben voldaan, sullen wij UEd. Gr. Mogende bevelende in de protexie des Alderhoogsten naar onse onderdanige dienstpresentatie blyven

Edele Gr. Mogende Heeren.

UEd. Gr. Mog. ootmoedige dienaars, bailliuw en scheepenen van de Wieringerwaart.

Ter ordonnantie van deselve,

(Get.) Daey.

Alkmaar, 5 January 1722.

TWEE BROKSTUKKEN VAN BRIEVEN [1])

van een p. Jezuïet aan een Ordensbroeder over den afloop der vervolging van 1719–22.

Reverende in X^{to} Pater.

Ingratus forem, si non agerem meritissimas gratias Rev^{ae} Paternitati vestrae de obsequiis nobis praestitis, cum incipiat affulgere spes aliqua restitutionis nostrae Missionis, quod Caesareae ac Catholicae Majestati unice attribuendum esse judico, qua in summis nostris augustiis tam benigne nobis patrocinari dignata est. Opto ut haec epistola tradatur, dum aliquid otii supererit; jussus enim sum a R.

1) Ex archivio provinciae Neerlandicae S. J.

adm. P[e] N[o] Tamburino litteris Roma datis 16 Dec. A[i] 1720 exactissime informare R. P. V[am] de statu missionis nostrae.

Post exilium quinque circiter mensium, nostris missionariis ferme omnibus licuit ad suas stationes clanculum redire, conniventibus civitatum moderatoribus; quamvis nullibi hactenus nobis data sit facultas resumenda pristinas functiones; solummodo faventibus tenebris vel nocturno tempore quibusdam poenitentibus aures praebere et aegris inservire possunt. Haec conniventia spem quidem aliquam facit, fore ut paulatim pristina nobis concedatur facultas; sed saepe varia occurrunt obstacula, quae hanc spem qualemcumque nostram penitus videntur evertere. — Dum excellentissimus D[s]. Wintisgrats, vir nobis addictissimus et qui saepissime rem nostrae Missionis non minus prudenter quam fortitur egit apud confoederatos Ordines et cujus indefessus zelus pro bono Eccl[ae] et Missionis nostrae restauratione optimum successum spondet; dum inquam vir ille excellentissimus in congressibus ordinariis cum Dom[is] Statibus sermonem instituit de Jesuitis ex Hollandia expulsis, aegerrime auditur, ac si rem minoris momenti nec ad munus, quo fungitur, pertinentem proponeret, cum in nos quasi auctores et instigatores culpa conjiciatur quod in Palatinatu aliisque in Germaniae locis reformatae Religionis homines durius tractentur ac Ministri Dominorum Statuum afficiantur injuriis. Denique quidquid difficultatum ubique ortum est, nobis innocentissimis et longe absentibus, Caesareae suae Majestatis fidelissimis subditis non sine summa injuria imputatur ac probrosum indicitur exilium. Jam vero Exc[m] Dom[m], ac si eversio totius missionis florentissimae ad legatum Caesareae Majestatis non pertineret, sermonem de injura nobis illata instituentem, quasi rem minoris momenti proponeret, audire contemnunt. Qui vero mitiores erga nos videre volunt alteram difficultatem objiciunt, nempe numquam inducendos

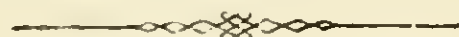
esse praepotentes DD^{os}. ut, cum ignominia, decreta contra nos lata revocent. Verum hoc salvo meliore ab iis exigendum non videtur. Possunt enim confoederati Ordines sine laesa auctoritate etiam hoc tempore connivere; sicut antehac connivere soliti sunt, dum eadem decreta lata fuere, cum jam difficultates in Palatinatu et in aliis imperii locis sopita sunt, propter quas solas anno praeterito facta est renovatio Decreti A^{i} 1649 contra nos et alios quoslibet sacerdotes lati. — Si inquam sine laesione auctoritatis Praepotentum DD^{orum}. tot annis praeteritis decretum illud executioni non fuerit mandatum, etiam hoc tempore, nullo modo laedendo autoritatem, possint decreti istius executioni supersedere; cum causa cessit, [ut clarissime constat] propter quam renovatio illius decreti facta est. Ut voluntati R. adm. Patris nostri facerem satis haec significare debui, humillime rogans R. P. V^{am} ut rem afflictae nostrae Missionis, data occasione commendare dignetur, dum merito videmur posse sperare fore ut confoederati Ordines voluntati Caesareae suae Majestatis aliquando obtemperent, si nos hoc potentissimo patrocinio non destituamur, interea divinae bonitati supplicabimus ut Caes^{m} Majestatem diu sospitet ac donis cumulet coelestibus. Ita ex toto corde voveo et obsequia mea vicissim R. P. V^{ae} qua par est observantia officiosissime defero.

Sed in aliquibus locis.

Donec paulatim major libertas concessa fuerit in quibusdam Frisiae civitatibus, nam mense . . . . nostri iterum Harlingae et Bolswerdiae pristina inceperunt obire officia.

Neomagi et Arnhemii in Geldria primi inceperunt more solito coetum cogere et publice divina peragere mense Augusto festo assumptionis Virginis, in Frisia Harlingae et

Bolswerdiae; in Hollandia, Goudae et Enchusae pristina etiam resumpsere officia. Doccomium, divisa inter se communitate [pars enim nobis et pars altera Clero] missionarius noster redire non potuit. Magno etiam nobis labore constitit, antequam recuperare potuimus stationem Amersfurtensem; sed constanter nobis patrocinantibus praecipuis Catholicis, et etiam agente quodam viro inter Acatholicos primario, rem nostram tandem communi totius magistratus calculo aliquis e nostris admissus est, qui Amersfurtensi communitati inserviret, quae plusquam annis duobus miscionario nostro non sine summo dolore destituta fuerat.

OORKONDEN.

(Vervolg van Deel XII, bladz. 160).

XV.

Erectio Vicarie Confraternitatis B. M. V. pro sacellano ex variis reditibus compromissis Harlemi 1316.

Universis praesentia visuris Nos Florentius filius Johannis decanus confraternitatis Domine nostre in Haerlem et Walterus Louwe, presbyteri facimus manifestum quod nos vidimus et diligenter perlegimus quamdam litteram non abolitam non abrasam non cancellatam nec in aliqua sui parte viciatam sigillatam sigillis multorum presbyterorum cujus tenor de verbo ad verbum dicitur esse talis. Universis praesentia visuris vel audituris Nos Nycholaus de Zande, curatus et decanus confraternitatis beate Marie in Haerlem, Jacobus presbyter et rector scolarum ibidem et Johannes Hove, provisores, Johannes de Ghoes, cappellanus beghinarum et Johannes de Berghen, servitores ejusdem, salutem et notitiam veritatis. Notum facimus quod ad cappellaniam in honore Dei et specialiter sue matris beate Virginis Marie de communi confratrum nostrorum consilio in remissionem peccatorum eorum ac remedium animarum suarum de novo dotatam et in ecclesia de Haerlem institutam ut ex eo divinus cultus tantomagis augeatur Dominus de Brederode Theodoricus miles quatuor librarum redditus contulit annuatim Dominus Wilhelmus filius ejus bone memorie miles unam libram Dominus Gerardus de Raephorst miles decem solidos Johannes Persijn duas libras. Item Johannes Persyn patruus suus unam libram. Theodoricus de Zassenem unam libram Theodoricus Weert et Bervaldus frater suus bone

memorie unam libram Dominus Nycholaus Scriver quinque solidos Dominus Johannes filius Monoms [?] de Hont quinque solidos Florentius de Hont quinque solidos ante mortem suam et post mortem ad illos quinque solidos adhuc quindecim solidos annuatim. Item Johannes Ponciani quinque solidos Wilhelmus filius Johannis Badelogis quinque solidos Wilhelmus filius domine Lise quinque solidos. Et Johannes de Lane quinque solidos. Istos autem redditus supradicti confratres nostri bona fide promiserunt in certis locis et bonis ad opus dicte cappellanie fideliter assignare sic quod cappellanus Domine nostre pro tempore deserviens dicte cappellanie certo modo sciat ubi redditus suos recipiat annuatim. Insuper protestantur diffinitum esse de communi confratrum nostrorum consilio quod jus patronatus seu collatio dictae cappellanie spectabit ad decanum provisores et servitores quoscunque dum cappellania vacaverit pro tempore existentes assumptis quibusdam de melioribus et sapiencioribus quos ipsi ad hoc decreverint assumendos. Que ut rata permaneant et perpetuo duratura praedictus Dominus de Brederode, Johannes Persyn item Johannes Persijn [?], Theodoricus Weent Scabinus et nos decanus provisores et servitores superius nominati praesenti scripto sigilla nostra duximus apponenda. Datum anno Domini millesimo tricentesimo sextodecimo in feria quarta post Remigii. In cujus visione et prelectione nostra sigilla praesentibus duximus apponenda. Datum anno Domini millesimo tricentesimo octuagesimo secundo feria sexta post octavas Pasche.

XVI.

Ex Libro de previlegiis terris et Cappellaniis monasterii Hecmondensis etc. anni MCCCLVIII Ac. IIII.

Cappellaniae In Crommenny dotatio consecratae in honorem Dei et beatae Mariae virginis etc. x.

Ex Libro anni MCCCLXVII A. V.

Littera testamenti D. Jacobi curati in Aelsmaer qua confertur abbati Egmondensi jus patronatus unius cappellaniae in ecclesia de Wermondt cxij – cxiiij.

De Cappellania in ecclesia de Heyligheloo per Dominum Joannem Staerck curatum ibidem fundata cxv et cxvi.

Consensus Domini Hugonis de Assendelft abbatis super quadam cappellania a Wilhelmo van den Veen et ejus uxore in ecclesia de Schie fundanda cxvii.

Cappellania Domini Johannis van der Schote in ecclesia de Noortwyck cxvii.

De Cappellania Domini Johannis de Ham in ecclesia de Flaerdinghen cxvii.

Dotatio Cappellaniae in Crommenny cxvii.

Confectiones et dedicationes capellarum in H[B?]edebuere et Wijnen [?] et Crommenny cxviii.

Dotatio et fundatio cujusdam cappellaniae in ecclesia de Ackersloot a Simone filio nicolai Coleken fundatae cxviii-cxix.

Beneficia de quibus abbas Egmondensis habet disponere cxix,

De ecclesia de Wognem cxxvi.

De Cappellania in Sassenem cxxxiiii

De fundis ad ecclesiam de Flaerdinghen pertinentibus clix.

De duabus cappellanys per Dominum Nicolaum de Graft in ecclesia Alcmariensi fundatis etiam Stae Katharinae folio clxx.

Collationes sequentium Ecclesiarum et Vicariarum registratae sunt sub numeris foliorum et librorum quibus feudales litterae continentur registratae.

Ackersloot: Vicaria de Ackersloot. Poelgeest folio lxix–lxxi. — Driell xxiiii. Goes xii. in posteriori indice vi.

Alcmaria: *Ecclesia Alcmariensis.* Poelgeest lxxii. Wijtenhorst xv–xxix. Goes xlvii.

Vicaria Sanctae Katharinae. Poelgeest lxx. Wijtenhorst

xxvii. Meynardus xxii–xxv–xxviii. Goes xix–xxii–xxiii–xxxv–xxxvii–lxxix. Idem in posteriori libro ix. — Nova Terra lxx.

Vicaria Sancti Johannis Evangelistae. Meynardus xiv–xv–xvi–xvii–xviii. Goes xxxix–xl–xli.

Vicaria in Hospitali. Meynardus x. Goes xxxi–xlvii–lix.

Vicaria Sanctae Crucis. Goes xxxix–lviii.

Berkel: Ecclesia de Berkel. Goes xliii in posteriori libro viii.

Beverwijck: *Cappellania quedam.* Poelgeest lxv,

Broeck: *Ecclesia de Broeck.* Wytenhorst xv–xxv–lvij. Meynardus iii–vi. Goes lxiiii.

Crommenny: *Ecclesia de Crommenny.* Driel xiiij. Wytenhorst xvii. Meynardus vii–viii–xii–xvi. Goes, in posteriori libro vi.

Egmonda ad mare: *Ecclesia de Egmonda.* Poelgeest lxix–lxxiii. Wytenhorst xx. Goes xj–xxj–xxxviij–lxij.

Flaerdingen: *Ecclesia de Flaerdingen.* Adrichem lij. Goes liii.

Vicaria ad altare Sancti Petri. Poelgeest lx. lxiii–lxxii. Meynardus xx.

Hensbroeck et Opdam: *Ecclesiae de Goch et Opdam.* Goes lxix.

Graft: *Quedam cappellania in Graft.* Driel xiiii. Adrichem vii. Wytenhorst xix. Goes xxvii. In posteriori libro x.

Heijloo: *Ecclesia de Heyloo.* Wytenhorst xix–xx. Goes xlvi.

Cappellania Beatae Mariae et B. Stephani. Driel xiii. Goes xxi–xlviii–xlix.

Vicaria Sancti Nicolai. Meynardus x. Goes xxviii–xxxv–xliiii–xlv–xlviii–lxvi. Goes in posteriori libro i–iii.

Hillegom: *Ecclesia de Hillegom.* Poelgeest lxix–lxxi. Goes in posteriori libro vii.

Ketel: *Ecclesia de Ketel.* Poelgeest lxvii. Goes ix–xiii.

Langevelt: *Cappellania de Sti Jereonis.* Poelgeest lxx.

LEYDEN: *Canonicatus Sancti Pancratii.* Goes x.

MIJSSEN: *Cappellania Divae Virginis.* Meynardus xvii. Goes liii.

NOORTWYCK: *Ecclesia de Noortwyck.* Meynardus xix. Goes xlii–lxi–lxii.

Vicaria Sancti Jereonis. Adrichem lxii. Wytenhorst xxvii. Meynardus ij–iiij–xiij–xxj–xxiiii–xxx. Meynardus in posteriori libro xviii. Goes [1] xliiii–l–liiii–lv–lvi–lvii–lviii–lxx.

Cappellania Beatae Katharinae. Wytenhorst iiii–xxviii. Meynardus xxii.

Vicariae Sancti Johannis Evangelistae. Poelgeest lxix.

Vicaria in sacello Johannis de Noortwyck. Adrichem lxxxviii.

Vicaria Sancti Nicolai. Poelgeest lxxi.

Vicaria ad altare Sancti Lebuini. Adrichem lxxiiii.

Vicaria Sanctae Ursulae. Meynardus iii–xxix. Goes xxxiii.

Vicaria Sanctae Crucis. Meynardus xvii. Goes xx.

NOORTWYCKERHOUT: *Ecclesia de Noortwyckerhout.* Poelgeest lxxi.

OPDAM et HEIJNSBROECK: *Ecclesiae eorund.* Poelgeest lxix. Meynardus vi. Goes lxiiii–lxvii.

OTTERLECK: *Ecclesia de Otterleck.* Poelgeest lxxii. Goes liii–lxiii.

Custodia de Otterleck. Adrichem lxxxiii–xc. Goes xlix.

OUTDORP: *Ecclesia de Outdorp.* Meynardus vi–ix. Goes xxii–xxxii.

OUTEROP: *Ecclesia de Outerop.* Goes lxv.

OUDERSCHIE: *Ecclesia de Ouderschie.* Meynardus iiii. Goes in posteriori libro i–iiii.

Vicaria de Ouderschie. Poelgeest lxxi. Meynardus in posteriori libro ii.

---

1) De cijfers zijn door de mot weggevreten.

SCHERMER: *Ecclesia de Schermer.* Poelgeest lxxii. Wytenhorst xxxv. Meynardus xii–xxv. Goes in posteriori libro ii–xi.

SCHERMERHOORN: Meynardus xxvii–lxxv. Goes xvi.

SPANBROECK [1]): *Ecclesia de Spanbroeck.* Goes lx. in posteriori libro iiii.

Vicaria Sancti Nicolai. Wytenhorst xiii. Meynardus xxiiii. Goes lxv–lxviii. in posteriori libro viii.

VOORHOUT: *Ecclesia de Voorhout.* Goes xlii–l.

Vicaria Sanctae Mariae. Meynardus ii. Goes xlvi–li.

URSEM: *Ecclesia de Ursem.* Driel xxvii. Goes xii–xxx–xlvi. in posteriori libro 2.

WARMONDA: *Vicaria Sanctae Katharinae.* Meynardus xxvi. Goes lxix.

WADWEIJ: *Ecclesia de Wadweij.* Adrichem lxxv. Meynardus xxi. Goes lxvi. in posteriori libro iiii–v.

Custodia. Meynardus xxiiii–xxvi. Goes xxix–liii.

WESTMYSSEN: *Cappellania de Westmyssen in 't riedt.* Goes in posteriori libro vi.

WIMMENOM: *Vicaria in Wimmenom.* Meynardus ii. in posteriori libro ii.

Vicaria cappellae in Wimmenom. Goes xliii.

WOGGENOM: *Ecclesia de Woggenom.* Goes xli–lii.

J. F. VREGT.

1) Hiernaast heeft eene andere hand de aanteekening geplaatst: „Vacat."

ALPHABETISCH REGISTER.

C.

D.

E.

F.

G.

H.

L.

O.

P.

W.

Z.

EINDE VAN HET DERTIENDE DEEL.

ERRATUM.

Op pag. 276, 5de regel staat : meerderheid
dit moet zijn : minderheid.

